

The Project Gutenberg eBook of Miekka ja sana II: Historiallisia kertomuksia, by Kyösti Wilkuna

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Miekka ja sana II: Historiallisia kertomuksia

Author: Kyösti Wilkuna

Release date: January 14, 2016 [EBook #50918]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MIEKKA JA SANA II: HISTORIALLISTIA
KERTOMUKSIA ***

E-text prepared by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

MIEKKA JA SANA II

Historiallisia kertomuksia

Kirj.

KYÖSTI WILKUNA

WSOY, Porvoo, 1919.

SISÄLLYS:

Vallanpitäjä
Poikki hakatut kädet
Nuijapäällikkö
Kesken aseiden melskeen
Kun kansa näytti itsensä
Veretön sotaretki
Sukuhaaransa viimeinen
Tilipäivän iltana
Jouluyönä
Viimeinen side
Hakkapeliitat
Kaupunkitulijainen
Pitkä suomalainen

Kerrankin oikea mies!
Sotilaan kunnia
Karoliinin korvapuusti
Neljäntoistasadan retki
Jouluyö Ukrainassa
Isästä poikaan
Viimeiseen mieheen
Häviön jälkeen
Veljekset
Poloinen papintytär
Viimeinen varustus
Revontulten alla
Kukin kohdaltansa
Viimeinen koetus
Kotiin!
Totinen fennofiili
Nyrkki
Syysiltana
Siteet katkeavat

Vallanpitäjä

Turun syysmarkkinat, jotka vanhastaan pidettiin Maarian syntymäpäivänä eli syyskuun kahdeksantena, muodostuivat vuonna 1596 tavallista vilkkaammiksi ja väkirikkaammiksi. Pitempään kestäneet kauniit ilmat olivat houkutteleet kaupunkiin väkeä läheltä ja kaukaa. Joki oli sulloutunut niin täyteen aluksia, että Katinhännän poikaviikarit juosta vilistivät niitä myöten Samppalinnan alta Aningaisten puolelle. Kauempana linnan alla liehuivat niiden uusien sota-alusten viirit, jotka marski muutama päivä sitten oli tuonut Pikkalasta tänne. Siellä peilailivat Auran veteen vasta tervattuja kylkiään amiraalilaivat "Suomen Jalopeura" ja "Suomen Joutsen", kaleerit "lohikäärme", "Merenneito" ja "Karhu". "Flemingin parkki", "Innamaan haaksi", y.m. ja rannalla linnan ulkovarustusten edessä tungeskeli niitä ihailemassa parvi joutilaampaa markkinarahvasta.

Vilkkein oli liike ja hyörinä kuitenkin ahtaalla kauppatorilla sekä rannassa sillan kummallakin puolen. Harmaakuosisen talonpoikameren keskellä vilahteli siellä mustapukuisia pappeja, työhtöpähineisiä vapaakartanoiden isäntiä sekä nahkahousuisia, ylimielisesti teiskuvia sotilaita. Viimemainittuja olikin nykyään kaupungissa tavallista enemmän, sillä marski oli koonnut heitä tänne kokonaista kolme joukkokuntaa, jotka oli leiritetty kaupungin lähimpään ympäristöön.

Torin kulmassa, lähellä sillankorvaa, oli Sihveri Porsaanjalan lesken avara krouvitupa, jonka ovensaranat kitisivät yhtä menoa, alemman markkinarahvaan suoltuessa sisään ja ulos. Siellä tyhjennettiin pienistä tinakulhoista viime vuosikymmeninä käytäntöön tullutta paloviinaa, samalla kun kymmenissä katajahaarikoissa läikähteli vanha Turun olut. Huoneen täytti korvia huumaava äänten sorina. Tuolla juteltiin markkinakaupoista ja täällä kiisteltiin valtakunnan asioista: toiset, etupäässä vakaisemmat talonpojat, pitivät ääntä Kaarlo-herttuan puolesta, samalla kun huovit ja löysäläisväki esiintyivät tulipunaisina kuninkaan miehinä.

Mutta yhtäkkiä vaimentui rähinä ja kaikki kääntyivät kuulemaan erästä huovinpukuun puettua nuorta miestä, joka oli hypännyt lavitsalle seisomaan ja kilistäen kookasta rahakukkaroa huusi:

"Hei miehet, tässä on poika, joka kykenee tarjoamaan jokaiselle puoli tusinaa viinaryyppyä ja pari haarikallista olutta päälle! Ei muuta kuin ojentakaa astianne muorille täytettäviksi!"

Toiset tuijottivat häneen epäillen, toisten huutaessa:

"No tuo joltakin kuuluu!" — "Onpas siinä reilu poika!" — "Se mies ei olekaan Kitulasta kotoisin!"

Huovi hyppäsi lavitsalta alas ja maksoi kukkarostaan krouvarimuorille sikäli kuin astiat täyttyivät. Silloin lähenivät myymäpöytää epäilevimmätkin.

Mutta huovi oli jälleen noussut lavitsalle, josta hän täysi oluthaarikka kädessään puhui:

"Ja nyt me juomme kuningas Sigismundin ja vanhan katoliuskon maljan. Eläköön Sigismund ja katoliusko!"

"Eläköön! eläköön!" hoilasi joukko hänen perässään.

"Ja nyt marskin malja!" huusi huovi ja rahakukkariaan helistä en riensi hän jälleen maksamaan täyttyviä tuoppeja.

Kun kaikki olivat osansa saaneet, juotiin marskin malja huutaen ja hoilaten.

"Eikö teidän, miehet, täydy tunnustaa, että vanha usko, jota Herrassa kuollut kuningasvainaja sekä nyt hänen poikansa, jalo Sigismund, ovat koettaneet jälleen voimaansa saattaa, on paljon parempi kuin tämä uusi kerettiläisotku? Laulakaapas suunne puhtaaksi, miehet! Mutta sitä ennen ryyppy viinaa ja uudet oluthaarikat."

Kunkin saatua osansa huudettiin jälleen entistä innokkaammin vanhan katolisuskon hyväksi.

Kun pahin remakka oli vaiennut, kuului torilta kapakan edustalta torventoitotusta.

"Kuuluttaja! Avatkaahan, miehet, ovi, että mekin saamme kuulla, mitä siellä julistetaan", huusi huovi.

Kun ovi oli työnnetty auki, kuului karkea miehen ääni, joka puhui kuin ulkoa opittua läksyä:

"Klaus Fleming, Viikin vapaaherra ja Ruotsin valtakunnan neuvos, valtakunnan marski ja ylimiraali sekä kenraali-sotaeversti ynnä käskynhaltija yli kaiken Suomenmaan kutsuu täten kaikkia läsnäolevia, niin ylhäisiä kuin alhaisia, niin vapaamiehiä ja hengellisen säädyn jäseniä kuin porvareita ja talonpoikiakin nyt heti saapumaan kapitulihuoneelle, lukeakseen ja selittääkseen siellä kaikille hyville miehille erinäisiä kuninkaalta saapuneita kirjeitä."

Jälleen kuului torventoitatus ja kuuluttaja etääntyi torilta.

"Vielä kerran haarikat täyteen ja sitten miehissä kapitulihuoneelle kuulemaan, mitä kuningas meille kirjottaa", huusi huovi.

Itse asiassa oli hän saapunut kapakkaan vartavasten värväämään väkeä tuohon marskin kuuluttamaan kokoukseen sekä valmistamaan viinalla ja oluella markkinarahvaan mieltä. Hän oli vasta Pohjanmaan voudiksi nimitetyn Abraham Melkiorinpojan miehiä ja oli isäntänsä toimesta tullut markkinarahvasta yllyttämään. Nyt saattoi hän olla varma herransa kiitoksesta, sillä muutamia varakkaamman näköisiä isäntiä lukuunottamatta lähtivät kaikki kapakassa olleet meluten hoippumaan hänen jälessään kapitulitaloa kohti.

* * * * *

Marski oli vasta saapunut kapitulihuoneeseen parin seuralaisen kanssa, joista toinen oli Abraham Melkiorinpoika. Hän oli näiden kanssa juuri tehnyt ratsastusretken kaupungin ulkopuolelle sijotettujen sotaväkiosastojen luoksi ja sen vuoksi hänellä oli jalassaan raskaat ja pölyiset ratsusaappaat. Ruoskansa hän oli viskannut pöydälle sekä sen viereen mustan nahkalippaan, jossa oli kuninkaalta saapuneita kirjeitä.

"Hö! hö!" — naurahti hän yhtäkkiä lyhyeen ja karkeaan tapaansa, lyöden samalla kämmenensä pöytään, "saapas nähdä, minkä karvaista kansaa sieltä sinun huovisi tänne raahaa!"

"Käskin hänen kerätä mahdollisimman oikeita talonpoikia", vastasi Abraham-herra hiukan pelästyneenä, "ja uskon, että hän siinä suhteessa täyttää toiveemme, sillä ei hän ole ensi kertaa..."

Hän keskeytti lauseensa ja kurottausi ahtaaseen ikkunakomeroon ja alkoi tirkistellä ulos.

"Sieltä tulee, luulen minä, hengellisten herrain pää ynnä joukko muita pienempiä hengellisiä", jatkoi hän hetken päästä.

"Hyvä on, kyllä minä heidän kypälänsä kuumennan", murahti marski ja kourasi pari kertaa harmahtavaa leukapartaansa.

Tuokion kuluttua astui sisään iäkäs Turun hiipan haltija, Ericus Eri Sorolainen. Hänen laiha ja kumaraan painunut vartalonsa peittyi mustan kauhtanan poimuihin ja hänen parrattomat kasvonsa näyttivät valkoista röyhelökaulusta vastaan kalpeilta ja riutuneilta. Kirkkaat, harmaat silmänsä kiinnitti hän hitaalla varovaisuudella ensin marskiin ja sitten hänen seuralaisiinsa, minkä jälkeen hän tervehti:

"Jumalan rauha, jalot herrat!"

"Jumalan rauha!" kuului marskin parrasta murahdus.

Piispan mukana saapui huoneeseen kolme tuomiokapitulin jäsentä sekä puolikymmentä maalaispappia. He sijoituivat istumaan esimiehensä ympärille päinvastaiselle puolelle pöytää kuin missä marski istui.

Syntyi kiusallinen äänettömyys, jonka kestäessä marski, saappaan kärkeensä tuijottaen, naputti oikean käden pikkusormella pöydän reunaan ja Abraham Melkiorinpoika hiiviskeli kuin kissa varpaillaan akkunan luota toisen luo.

Asentoaan muuttamatta ja päättään kääntämättä katsoa mulautti marski piispaa. Heidän katseensa yhtyivät pikimmältään, piispa vilkasi pöydällä olevaa ruoskaa ja nosti jälleen katseensa marskiin, jolloin hänen silmänsä pohjalla vilahti kaukainen hymy. Marski tuhahti sieramiinsa ja alkoi jälleen tuijottaa saappaansa kärkeen.

Ulko-oven takaa rupesi tällöin kuulumaan sekavia ääniä, askelten töminää ja häijynkurista rykimistä. Hetken päästä nykäistiin ovi epävarmasti auki ja näkyviin tulivat markkinarennosti puetun rengin juopuneet kasvot. Kun hänen sinne tänne harreilevat silmänsä pysähtyivät huoneen perällä olevaan seurueeseen, yritti hän vetäytymään takaisin. Mutta nähtävästikin häntä työnnettiin takaapäin sisälle, sillä vastaanpanostaan huolimatta retvalehti hän kynnyksen yli, samalla kun hänen takaansa tulivat näkyviin toiset juopuneet kasvot toisensa jälkeen. Koko joukko, jonka keskellä Abraham Melkiorinpojan huovi puikkelehti, sijottui rykien, lakkireuhkojaan käännellen ja oluen katkua huokuen yhteen ryhmään lähelle ovea.

Ilmettään muuttamatta silmäili heitä marski eikä Abraham-herra kyennyt hänen katseestaan lukemaan, mitä hän pohjaltaan ajatteli noista hänen esiinloihimistaan "kansan miehistä".

"Hyvät ystävät, piispa, papit jäte rahvaan miehet!" katkaisi marskin karkea basso äkkiä hiljaisuuden, "kun viime aikoina on esiin tullut kaikenlaisia häiriöitä ja kinasteluja uskonasioissa ja kun minun luonani juoksee lakkaamatta valittajia niin puolelta kuin toiseltakin, niin olen minä kutsunut teidät koolle, tulkitakseni teille kuninkaalta äsken saapuneen kirjeen, joka sisältää ohjeita juuri näihin riitakysymyksiin nähden. Ja kun meillä kenelläkään, olimme sitten piispoja tai vaikka suorastaan herttuota (tässä kohti heitti marski nopean syrjäkatseen pappeihin päin), ei ole mitään oikeutta juonitella hänen majesteettinsa kuninkaan selviä käskyjä vastaan, niin toivon minä, että kaikki kinat ja valitukset tämän jälkeen lakkaavat."

Hän silmäsi ympäri huonetta, otti sitten lippaasta kuninkaan kirjeen ja levitti sen auki, niin että nauhasta riippuva vahasinetti kalahteli pöydän laitaan.

"Ensinnäkin ilmottaa täällä kuninkaallinen majesteetti", jatkoi hän kirjettä silmäillen, "että hän ei ole käskenyt vähentää niitä kirkonmenotapoja ja käytöksiä, jotka vanhastaan ovat tässä maassa olleet käytännössä, ja että mitä siinä suhteessa on päätetty Upsalan kokouksessa, se on tapahtunut vastoin hänen tahtoaan."

"Mutta Upsalan kokouksen päätöstä tekemässähän ovat olleet kaikki valtakunnan säädöt ja itse kuninkaallinen majesteetti on vahvistanut saman päätöksen", keskeytti piispa yhtäkkiä marskin.

Marski kääntyi häntä kohti äkkiä ja vihaisesti, niin että tuuli risahti, mutta samassa aukeni ulko-ovi jälleen ja sisään astui kolme aatelismiestä. Etummainen heistä, huolella puettu, viittäkymmentä alotteleva mies, jonka ryhdissä ja käytöksessä ilmeni sekä oppineen arvokkuutta että hovimiehen siroutta, oli marskin sukulainen ja kaima, Klaus Fleming nuorempi, Kaskisten herra. Häntä seurasivat hänen veljensä, Louhisaaren herra Lauri sekä lankonsa, Kankaisten herra Kaarlo Horn.

Kaimansa nähdessään synkkeni marskin katse huomattavasti. Oli yleisesti tiettyä, ettei hän voinut sietää tätä sukulaistaan ja siihen vaikutti osaltaan se, että Kaskisten herra veljineen oli, samoin kuin Kankaisten Hornitkin, lähempänä Kaarlo-herttuan leiriä, osaksi taas se, että tuon hänen kaimansa ulkomainen oppineisuus ja hieno käytöstapa omituisella tavalla ärsyttivät marskia. Sen vuoksi hän aina, milloin he sattuiivat samaan seuraan, tahallaan käyttäysi tavallistakin työkeämmin ja raaemmin, ikäänkuin osottaakseen, että hänen ei tarvitse ketään kursastella.

Fleming-veljesten ja Hornin sisään astuessa nielasi marski alas piispalle aikomansa sapekkeaan vastauksen. Sen sijaan rykäsi hän tuolla yli valtakunnan kuululla tavallaan, niin että seinät kajahtivat ja arkahermoisemmat läsnäolijoista hätkähtivät, minkä jälkeen hän sormin niesti nenänsä, viskasi hyppystensä sisällön viereensä lattialle ja huitasi samettisen mekkonsa hihalla nenänsä alustaa. Vasta tämän jälkeen ärähti hän piispalle:

"Mutta kun kuninkaallinen majesteetti kerran tässä kirjeessään sanoo niin ja niin, niin sen pitää oleman niin, olkoot sitten säädöt ja Upsalaa kokoukset päättäneet mitä tahansa. Vai mitä yhteisen kansan miehet tähän sanovat?"

Tässä kääntyi marski silmäilemään ovinurkkaan ryhmittynyttä miesjoukkoa.

"Niin on!" — "Kyllä me ollaan kuninkaan ja marskin puolella!" — "Vanhan Ruotsin uskon me tahdomme pitää!" — kuului joukosta rähiseviä ääniä.

Marski silmäili jälleen kirjettä ja puhui:

"Edelleen ilmoittaa täällä kuninkaallinen majesteetti, että jos täällä Suomessa on muutettu vanhoja uskonnon menoja, niin hän suvaitsee, että sellaiset muutokset peruutetaan."

"Koska kuninkaallisen majesteetin kirje sisältää niin tärkeitä ja seurakuntamme elinkysymyksiä koskevia asioita, niin rohkenen minä pyytää kopiota siitä", lausui piispa, joka nähtävästi alkoi epäillä, että marski lasketteli omiaan kirjettä vapaasti tulkitessaan.

"Joka ei usko minun tulkintaani, hän saa milloin hyvänsä itse lukea kuninkaan kirjeen", mörähti marski, mutta ei kuitenkaan tehnyt pienintäkään liikettä, jättääkseen kirjettä käsistään.

"Kyllä se uskotaan sillä, mitä marski sanoo!" — "Papit vain ilman juonittelevat!" — kuului rahvaan joukosta rähinää.

Piispa ja Kaskisten herra katsahtivat toisiinsa ja tästä katseesta rohkaistuneena lausui edellinen:

"Kun nyt kerran on kysymys kirkkoa ja papistoa koskevista seikoista, niin katson minä soveliaaksi saattaa maamme ylimmän käskynhaltijan tietoon sen raa'an häväistyksen, joka viime sunnuntaina on kohdannut Röntämäen kirkkoherraa, jonka joukko kirkkopihassa juopuneina reuhaavia huoveja oli viskannut muurin yli, kun hän saapui heidän jumalatonta menoansa asettamaan. Harras ja oikeutettu toivomukseni on, että herra marski saattaa syylliset rangaistukseen, jotta sellaiset väkivallanteot eivät vasta uusiinnu."

Piispan puhuessa kuului rahvasjoukosta naurun rähinää ja huudahduksia: "Olipa ne poikia!" — "Ei muuta kuin yli muurin vain!"

Kaskisten herra kavahti vihaisesti seisoaalleen ja lausui tulisella kiivaudella:

"En voi kauemmin olla minäkin puolestani tähän seikkaan sekaantumatta ja lausumatta julki, kuinka tuiki sopimatonta on, että huuditonta roskaväkeä ja juopuneita tyhmyreitää haalitaan kokoon häväisemään sielunpaimeniamme ja oppi-isiämme ja väittelemään muka uskonnon asioista. Tällaiselle kokoukselle minä en tunnusta minkäänlaista arvoa!"

"Olen täydellisesti yhtä mieltä veljeni kanssa!" huudahti Louhisaaren herra heti perään.

"Ja minä!" lisäsi Kankaisten herra.

Syntyi hetken kestävä äänettömyys. Sitten naurahti marski väkinäisesti ja aivankuin ei olisi lainkaan kuullut sukulaisensa paheksumislausuntoa, vastasi hän piispan kanteluun:

"Siihen asiaan minä en totisesti tiedä parempaa keinoa kuin että asianomainen pappi viskataan muurin yli takaisin kirkkopihaan ja entistä lujemmin."

Aivan kuin merkin saatuaan rähähti rahvasjoukko nauramaan.

"No se oli paikalleen sanottu! Niin sitä, pojat, pitää tehdä!" — kuului huutoja.

"On itsensä alentamista viipyä hetkeäkään enää tällaisessa kokouksessa!" huudahti Kaskisten herra.

Hän nousi ja lähti vihaisesti huoneesta. Hänen veljensä ja Kankaisten herra seurasivat hänen kintereillään.

Kun ovi oli sulkeutunut heidän jälkeensä, nousi piispakin paikoiltaan ja lausuen: "Pidän turhana pitemmät keskustelut tällä kertaa", — lähti marskille kumarrettuaan huoneesta. Kaikki papit seurasivat hänen esimerkkiään.

Heidän mentyään tuhahteli marski hetken aikaa sieramiinsa ja tuijotti saappaansa kärkeen. Sitten kääri hän kuninkaan kirjeen kokoon, pisti sen takaisin lippaaseen ja sen tehtyään ärähti vihaisesti ovinurkan joukolle:

"Ei teitä, tolvanat, täällä enää tarvita!"

Pelästyneinä alkoivat silloin "kansan miehet" sulloutua ovesta ulos.

"Vietävän risajaakot!" murahti marski itsekseen, työnsi kirjelippaan vyönsä alle ja ruoskaansa tarttuen lähti astua tömistelemään ulos.

Kirkkotorilla piteli ratsurenki suitsista marskin kuuluisaa mustaa oritta, joka levotonna pärskähteli sieramiinsa ja kuopi etukavioillaan maata. Ähkäisten nousi marski rengin avulla satulaan ja lähti Kirkkokatua pitkin ratsastamaan kauppatorille.

"Tehkää tietä, marski tulee!" kuului markkinaväen keskeltä hädettyjä huudahduksia.

Kansanjoukon keskelle aukeni laaja kuja sikäli kuin Musta notkuvin seljin kuletti herraansa eteenpäin. Mutta marski ei katsonut sivuilleen eikä ollut tietävinään, kun lakit molemmin puolin kujaa lensivät miesten päästä. Tömisten ajoi hän sillan yli Aningaisten puolelle, räpsäytti piiskalla oritta ja alkoi hattutöyhden liehuessa hölkkäjuoksua ratsastaa alas linnaa kohti.

Poikki hakatut kädet

I.

Tuomas Heikinpojan pirtissä Juvan Salajärvellä oli perhe juuri asettunut puhdetöihin lieden ympärille. Isännän äiti, vanha upposokea muori, laski värttinän helmaansa ja heristi korviaan.

"Mistähän kuuluneekaan tuo jousenjanteiden helinä ja rautapaitojen räminä?" virkkoi hän levotonna.

"Mitähän se nyt taas on kuulevinaan?" hymähti joku joukosta.

"Ilman vain höpisee", lausui emäntä.

"Eipä tiedä, on se ennenkin kuullut semmoista, joka on pitänyt paikkansa", sanoi isäntä vakavasti.

"Ja koko pohjoinen taivaanranta punottaa", jatkoi muori omissa ajatuksissaan.

Kukaan ei puhunut mitään ja kaikkien mielialaan hiipi kaamea tunne.

Juuri tällöin kuului reen ratinaa pihalta ja kohta sen jälkeen astui pirttiin kolme miestä. Jokaisen valtasi epämieluisa tunne, sillä tulijat kantoivat huovin pukua raskaine kannussaappaineen ja nahkaköltereineen.

Tervehdyksen sijasta lausui yksi tulijoista röyhkeästi:

"Olutta pöytään vieraille!"

Tuomas Heikinpojan katse synkkeni, sillä hän tunsu puhujan oman pitäjän mieheksi. Se oli yhtä väärentämätön talonpoika kuin hänkin, mutta oli mennyt herrain puolelle ja ruvennut knaapiksi. Kannukset saatuaan oli se alkanut käyttäytyä yhtä ylimielisesti ja väkivaltaisesti kuin muutkin sotilaat.

"Ei meillä ole tapa kutsumattomille vieraille olutta tarjota!" vastasi Tuomas Heikinpoika lujasti.

"Sitten me otamme itse ja juomme tervetuliaismaljamme", sanoivat huovit ja lähenivät kellarinluukku, nostaakseen permannon alta jouluoluet esiin.

Tuomas Heikinpoika nousi seisomaan ja kohotti kirveensä, jolla hän juuri oli veistänyt viikatevartta.

"Koettakaapas ottaa väkisin!" huusi hän. "Minulla on turvakirja teidän koiruuksianne vastaan ja jollette pysy siivolla, niin autuuteni kautta vannon, että saatte maistaa kirveenterästä."

Huovit olivat jo ennestään hiukan juovuksissa, ja ärtyneinä isännän vastarinnasta paljastivat he uhaten ja kiroillen aseensa. Kun Tuomas Heikinpoika ei peräytynyt kellarinluukulta, syntyi tappelu. Se päättyi huovien voitolla. Tuomas Heikinpoika tehtiin aseettomaksi, sai muutamia verihaavoja sekä ankaran selkäsaunan. Loppujen lopuksi kantoivat huovit kellarista oluttynnyrin rekeensä ja lähtivät hoilaten matkaansa.

Haavansa sidottuaan istui Tuomas Heikinpoika synkkänä alallaan ja tuijotti tuleen. Muorivanhus ei näyttänyt tietävän mitään siitä, mitä hänen ympärillään tapahtui. Omia näkyjään seuraten virkkoi hän äkkiä, katkaisten pirtissä vallinneen synkän äänettömyyden:

"Tulenloimo pohjosesta lähenee ja lumihanget punottavat verestä."

"Kunpa ne alkaisivat huoviroistojen verestä punottaa!" murahti Tuomas Heikinpoika uhkaavasti.

II.

Tuomas Heikinpoika oli aina ollut uskollisen ja osaansa tyytyväisen alamaisen esikuva. Uuraasti oli hän raatanut isältä perityllä konnullaan sekä suorittanut napisematta ulostekonsa, mitkä totta tosiaan eivät

olleet vähäiset tähän aikaan, jolloin koko maa makasi rautamarskin ikeen alla.

Mutta kaikenkarvaiset ulosteet, ruokalisät ja linnaleirin rasitukset lisääntyivät yhtämittaa. Tavallisesti tulivat elohinkaloiden pohjat näkökselle jo kevättalvella ja silloin oli täytymys turvautua petäjän kylkeen. Kaiken senkin oli hän vielä kestänyt äänettömällä alistuvaisuudella, mutta kun lisäksi tuli ohi matkaavien sotamiesten vallattomuudet, hänen talonsa kun oli Savonlinnasta Turkuun johtavan valtatievarressa, alkoi hänen kärsivällisyytensä loppua. Varsinkin oli häntä alkanut ärsyttää se seikka, että muutamia oman paikkakunnan talollisia oli viime aikoina ruvennut knaappeina rehentelemään.

Tuskastuneena oli hän alkutalvesta käynyt omaa ja naapuriensa tilaa valittamassa maakuntansa ylimmälle käskynhaltijalle, herra Götrik Finckelle, jota hän oli kuullut kiitettävän hyvänsuovaksi kansanmieheksi. Kyöri-herra oli kohdellut häntä suopeasti sekä antanut turvakirjan, jonka piti varjella hänen kotiaan sotaväen vallattomuudelta ja laittomalta verotukselta. Nyt oli hän kuitenkin saanut katkerasti kokea, ettei turvakirjastakaan ollut mitään apua.

Kului muutamia päiviä ja yhä polttavampina alkoivat Tuomas Heikinpojan povessa riehua kostontunteet. Silloin rupesi pohjoisesta päin kuulumaan outoja sanomia. Pohjanmaan miehet olivat nousseet marskin sortovaltaa vastaan, surmanneet maakuntaansa linnaleiriin lähetetyt huovit sekä marssineet Kyrönkankaan yli Etelä-Suomeen. Heidän sanottiin lähteneen marskia vastaan kansan ystävän, Kaarle herttuan kehotuksesta ja heidän joukossaan kerrottiin olevan Eerik-kuninkaan pojan, prinssi Kustaan. Mikäli tuhatkielinen huhu kiersi kulovalkeana ympäri maata, sikäli alkoivat syvät rivit kaikkialla kuohua ja liiakhdella. Tuhansissa matalissa pirteissä helähtelivät jousenjanteet, keihäitä ja miekkoja tahkottiin teräviksi ja vanhoihin sotanuijiin lyötiin uusia piikkejä. Elettiin kuumeisessa odotuksessa ja ilmassa oli tuntu kuin suuren jäänlähdon edellä. Rahvas nosti kaikkialla päätään ja rinnat paisuivat vapauden toivosta. Kuin petolliset virvatulet keskellä sydäntalven pimeyttä leimahtivat vapauden valot, yhtä pian taas sammuaakseen.

Tapahtumat seurasivat nopeasti toisiaan. Pohjois-Hämeen ja Savon miehet noudattivat pohjalaisten esimerkkiä ja nuijiinsa tarttuen lähtivät samoamaan etelää kohti. Kuin lumivyöry paisuivat heidän joukkonsa matkalla, ja kaikkialla, missä he liikkuvat, punasivat taivaanrantoja aatelisherrain, verovoutien ja knaappien palavat kartanot.

"Muori näki oikein, vaikka onkin sokea", sanoi Tuomas Heikinpoika ja otti seinältä alas karhukeihään ja vanhan metsästysjousensa.

Tällöin saapui taloon täyttä laukkaa ajaen herra Götrikin sanansaattaja.

"Herra Götrik Fincke käskee kaikkien kunniallisten ja esivallalle uskollisten talonpoikain olemaan aseineen ja eväineen valmiina lähteäkseen yhdessä sotaväen kanssa kurittamaan jumalattomia kapinannostajia", julisti sanansaattaja ja kiidatti eteenpäin.

"Valmis olen, mutta kenen kanssa ja ketä vastaan, se on toinen asia", lausui Tuomas Heikinpoika ja ryhtyi keihästään terottamaan.

Kun saapui tieto, että nuijamiesten joukko oli saapunut Suursavon kirkolle ja toinen Joroisiin, ei hän malttanut enää pysyä alallaan.

"Minä näin sinut viime yönä kädetönnä ja kasvoiltasi valkeana kuin liina. Pysy sen vuoksi kotona ja anna muiden sotia", neuvoi äiti ja hänen sokeat silmänsä vilkkuivat levottomasti.

"Haavani kirvelevät vielä!" vastasi Tuomas Heikinpoika, ripusti eväskontin selkäänsä, heitti sen päälle jousensa ja lähti hiihtämään Joroisiin päin.

III.

Joroisten Häyrylään olivat pohjoisesta Tavisalmelta ja Pieksämäeltä tulleet nuijamiehet leiryntyneet. Siellä oli heihin yhtynyt joukko Juvan ja Rantasalmen miehiä. He olivat ryöstäneet puti puhtaaksi sikäläisen knaapin kartanon, mutta jättäneet sen vielä toistaiseksi polttamatta, käyttäen sitä nyt kortteerinaan. Pihalla oli sikinsokin ahkioita ja rekiä, joiden ääressä hevoset syödä narskuttivat ryöstösaaliina otettua kauraa, ja kinoksessa seinän vierustalla töröttö pystyssä pitkä rivi suksia. Navetan seinustalla näkyi verilaimiskoita ja teurastettujen nautain sisälmyksiä, joiden kimpussa ärhenteli joukko koiria.

Sisällä nokisessa pirtissä oli kuumaa ja ummehtunutta ja sankka huuru purkautui ulos selkosen selälleen työnnetyistä seinäluukuista. Miehiä istui penkit ja jakkarat täynnä ja huoneen täytti sekava äänten sorina. Toiset söivät eväitään, joita oli lisätty vasta keitetyillä raavaanlihoilla, toiset joivat olutta tynnyreistä, rentoilivat ja riitelivät. Sitä mukaa kuin olut väheni, lisääntyi heidän rohkeutensa ja

voimansa. He uhkasivat hajottaa Olavinlinnan maantasalle, marssia sitten Turkuun ja tehdä siellä saman tempun sekä viedä marskin ja muut herrat Tukholmaan hirtettäviksi.

Pöydän takana istuivat pohjalaisten lähettämät johtomiehet, Pekka ja Paavo Palainen sekä rautalampilainen Esko Utmark, joka oli herraslähtöä sekä toimi nyt kirjuriina nuoramiesten joukossa. Heidän seurassaan pöydän ympärillä istui joukko vakavampia miehiä ja siinä suunniteltiin lähipäivien yrityksiä.

"Muistakaakin, miehet, että Olavinlinnasta ei jätetä kiveä kiven päälle!" terotti eräs oluenjuojista tovereilleen.

"Se on tietty", vakuuttivat toiset, "se hajotetaan jokaiselle neljälle ilmansuunnalle."

"Ja huovit haudataan elävinä raunioiden alle."

"Niin, ja linnan mustan pässin me syömme tulomurkinaksemme."

"Sepä kuuluukin sairastaneen joulusta saakka."

"Oho, siinäpä onkin ennustus linnan häviöstä!"

"Mutta itse Kyöri meidän sentään sietäisi jättää henkiin."

"Joo, Kyöri me säästetään, se on oikea kansan mies. Kuulkaas, te siellä pöydän takana, me olemme tässä päättäneet, että Kyörille Olavinlinnassa ei saa tapahtua mitään pahaa."

Vanhempi Palaisista oli vastaamaisillaan jotakin kun Tuomas Heikinpoika, joka äsken joukkoon saapuneena oli ääneti seisonut uunin kupeella, virkkoi samassa:

"Jos minäkin saan tässä mieleni ilmaista, niin meidän on säästettävä herra Kyöriä, sillä hän on aina ollut myötäsukainen tälle yhteiselle kansalle. Jopa meidän minun mielestäni sopisi kehottaa häntä tulemaan omalle puolellemme, vaikkapa päälliköksi meille."

Palainen heitti epäluuloisia silmäyksiä puhujaan, mutta eräs oluen juojista huusi:

"Se meidän pitää tehdä ja laittaa Kyörille semmoinen kirja, että me otamme hänet päälliköksi, jos hän tulee meidän puolellemme."

"Se pitää tehdä, Kyörille pitää lähettää kirja!" huusivat köörissä oluttynnyrin ympärillä istujat.

Johtomiehet pöydän ympärillä neuvottelivat nyt matalalla äänellä ja huomasivat viisaimmaksi toimittaa Olavinlinnan päällikölle, herra Götrik Finckelle kehotuksen liittymään heihin. Kun kirjeen sisällöstä oli suunnilleen sovittu, otti Esko Utmark kirjeensä esille, terotti hanhenkynän ja taidostaan ylpeänä teki ilmassa kaikenlaisia vinkankonkkeja, ennenkuin laski kynän paperille ja alkoi siihen todellisia kirjaimia raapustella. Hänen ympärilleen ahtautui miehiä, jotka toistensa olkapäiden yli kurkotellen koettivat päästä läheltä näkemään tuota merkillistä taitoa. Tavan takaa raivasi hän olkapäillään itselleen paremman tilan ja kituutti ääneti hanhenkynää paperilla.

Kun pitkä kirjelmä vihdoinkin oli valmis, nosti hän päätään ja kysyi, kenen nimet siihen alle pannaan.

"Kaikkein nimet, sillä sehän on meidän yhteinen tahtomme", huusivat miehet.

"Mutta tässä ei ole tilaa läheskään kaikkien nimille", epäsi Utmark.

"No panee sitten vain, että se on yhteisen kansan tahto", ehdotti joku miesjoukosta.

Kirjuri silmäsi epäroiden Palaisiin, mutta kun vanhempi näistä nyökäytti päätään, kastoi hän kynän musteeseen ja kirjotti vielä muutamia sanoja. Ripoteltuaan hiekkaa paperille alkoi hän lukea kirjelmää ääneensä.

"Terveyttä Jumalan kanssa nyt ja aina", alkoi se. "Hurskas Götrik Fincke! Annamme Teidän hurskaudellenne tiedoksi, että meitä on lähettänyt Hänen armonsa, Kunink. Maj:tti, etsimään linnaleirin väkeä, ratsumiehiä ja muita, jotka ovat olleet sen hyvän herran Klaus Flemingin kanssa yksissä neuvoin ja ynseästi käyttäneet rahvasta kohtaan, ryöstäen, raastaen ja väkisin vieden, mitä ovat käsiinsä saaneet." Sen jälkeen tiukattiin kirjeessä herra Götrikiltä vastausta, tahtoiko hän uskoineen ja väkineen olla heidän puolellaan. Edelleen vaadittiin siinä, että Fincke lähettäisi kansan rangaistavaksi ne huovit, jotka olivat linnan turviin paenneet. Kirje loppui sanoihin: "Ei muuta tällä ajalla, vaan Teidän hurskauttanne tämän kautta jättäen Jumalan haltuun, annettu Joroisista Tammikuun 11 p. 1597!" Allekirjotuksena oli sanat: "Se on Yhteisen kansan tahto."

"Mutta eihän siinä seisonutkaan, että me tahdomme Kyörin päälliköksemme", tivasi eräs miehistä ja kirjeen sisällöstä sukeutui pitkä riita. Lopuksi päätettiin se kuitenkin lähettää semmoisenaan, sillä Fincken päällikkyydestähän kerittiin myöhemminkin sopia, jahka nyt ensinnä saataisiin kuulla, suostuiko hän tulemaan yhteisen kansan puolelle.

Kun sen jälkeen tuli kysymys kirjeen viejistä vaikenivat miehet kuin puulla päähän lyötyinä, sillä kukaan ei tuntenut halua pistää nenäänsä sinne äärimmillen ärtyneiden huovien keskelle.

"Eikös se ole selvintä, että kirjan vie se, joka asian on alullekin pannut?" virkkoi vanhempi Palainen, heittäen vahingoniloisen katseen Tuomas Heikinpoikaan. "Mitäpä siinä, minä otan viedäkseni kirjan enkä hellitä sitä ennenkuin herra Kyörin omaan käteen", lausui Tuomas Heikinpoika suoraksi ojentuen.

Kaikki hengähtivät helpotuksesta ja Tuomas alkoi varustautua matkaan. Huolellisesti kokoon taitettu kirje poveen säilytettynä nousi hän suksilleen ja lähti lykkimään kohti Olavinlinnaa.

IV.

Oli oikea tammikuun pakkanen ja sen vuoksi se honkavalkea, joka räiskyi erään Olavinlinnan tornihuoneen avarassa uunissa, oli hyvin tarpeen vaatima.

Tuossa pyöreässä kammiossa, jonka huolimattomasti kalkituissa seinissä näkyi jälkiä yöllä syntyneestä kuurasta, ei ensi silmäyksellä näkynyt yhtään ihmistä. Erään akkunakomeron suulla näkyi kuitenkin suuret hirvennahkasaappaat, jotka silloin tällöin liikahtivat ja syvempää komerosta kuului katkonaista mutinaa, lauseita sellaisia kuin:

"Ei niitä rakkareita vielä näy... No, no, tulkaahan vain tänne, kyllä minä käpälänne kuumennan... totisesti minä ne kuumennan, niin että vasta osaatte pysyä kuninkaanne uskollisina alamaisina..."

Hetken kuluttua alkoivat saappaat vetäytyä taaksepäin ja syvästä ikkunakomeroista suoltui vähitellen näkösalille keski-ikäinen, laiha mies, jonka vilkasilmäisiä kasvoja rumensi pari isoa arpea. Käydessään ontui hän toista jalkaansa ja vasen käsi roikkui hervotonna sivulla. Hän oli linnanpäällikkö, herra Götrik Fincke, ja nuo arvet samoin kuin käden ja jalan viat olivat hänellä muistoina Lukkolinnan tappelusta Vironmaalla parikymmentä vuotta sitten.

"Kurkistetaanpas toisellekin ilmansuunnalle, onko sielläkin kaikki yhtä liikkumatonta", puhui hän itseksensä ja kohennettuaan tulta pesässä liikkasi hän huoneen vastakkaiselle seinälle ja ryömi nelinkontin uuteen ikkunasyvennykseen.

Saatuaan jäätyneen ikkunan vaivalla auki, työnsi hän päänsä ulos ja tähysteli ympärilleen. Suvisin niin hymyilevät maisemat esiintyivät nyt täydessä sydäntalven kuolleisuudessa ja liikkumattomuudessa. Lunta, lunta vaan kaikkialla, minne silmänsä käänsi, sitä oli paksuina kinoksina luotojen välisissä salmissa ja sen painosta olivat metsät ikäänkuin alemmaksi kyyristyneet. Myrskytuulten ajamana se oli tehnyt hyökkäyksiä itse linnanmuurejakin vastaan, mutta sen voimat olivat uupuneet alkuunsa ja ylväinä kohosivat harmaan kalseat muurit korkealle yli kinosten. Joka puolella oli niin liikkumatonta ja erämaisen yksinäistä, että se teki katselijan mielen väkisinikin apeaksi. Ainoastaan tuolla ja täällä nienten kainaloissa näkyi taloja vähäisten raivausten keskellä. Mutta harmaina ja maata vasten litistyneinä sekä kinoksiin hautautuneina eivät ne kyenneet luomaan mitään eloa tuohon lohduttomaan tauluun. Niiden lakeisista kohoava savu näytti kuin jähmettyvän teräksen harmaalla taivaalla. Hevosella ajajaa tai suksin liikkujaa ei näkynyt millään suunnalla ja yksinäinen viittatie, joka luotojen välitse luikertuen hävisi etäämpänä pakkashuuruun, oli omiaan lisäämään sitä painostavaa orpouden tunnetta, jonka tämä näköala katsojassa herätti.

Herra Götrik rämähytti ikkunan kiinni ja alkoi työntyä ulos piilostaan. Ennenkuin hän pääsi lattialle, kuuli hän oven aukeavan ja jonkun astuvan tornihuoneeseen.

"Sinäkö se olet, Simo?" huusi hän taakseen. "Kuuluuko sinne alhaalle mitään uutta?"

Ympäri kääntyessään huomasi hän, että tulija ei ollutkaan hänen käskyläisensä Simo Olavinpoika, vaan jalkaväenpäällikkö Pekka Juusten, joka aamusella oli saapunut linnaan, tuoden mukanaan Käkisalimesta pienen apujoukon. Hän oli entisen Viipurin piispan, Paavali Juustenin poika, vielä nuorenpuoleinen, pitkän solakka mies ja ryhdiltään sotilaallinen.

"Kas, sinäkö se olitkin, Juustinen!" korjasi herra Götrik erehdyksensä.

"Juusten, jos suvaitsette, ja täysiverinen aatelismies", sanoi puhuteltu ja kumarsi leikillisesti.

"Hm, muistelenpa, että isoisäsi, joka oli kauppias Viipurissa, kantoi nimeä Juustinen", huomautti herra Götrik kuivasti.

Hän oli ollut koko päivän tyytymätön ja äreä ja herra Juusteninkin kanssa oli hänellä äsken alhaalla syntynyt pieni sananvaihto, minkä johdosta hänellä vieläkin tuntui olevan jotakin hampaankolossa.

"Aivan samoin kuin teidän isoisänne nuoruudessaan oli nimeltään Renkonen, kuten muistelen kuulleen", vastasi Juusten.

"Niin kyllä, mutta nuo Renkoset olivat jo monessa polvessa olleet omalla vaakunalla varustettuja aatelismiehiä. Kun isoisäni otti äitinsä nimen, teki hän sen estääkseen vanhan Fincke-nimen sammumasta, kuten meillä on tapa."

Tähän ei Juustenilla ollut mitään sanottavaa, sillä mielessään täytyi hänen myöntää herra Götrikin olevan paljon vanhempaa aatelia. He istuutuivat tulen ääreen sivuttain toisiinsa.

"Ja mitä minä teen sillä kourallisella miehiä, jonka sinä suvaisit tuoda muka avuksemme", alkoi Fincke hetken kuluttua marista. "Minä saan edelleenkin pysyä koreasti linnan muurien sisällä, samalla kuin ne hullaantuneet nuijapäät rosvoavat ja polttavat ympäri maakuntaa. Eikö minun kirjeistäni muka käynyt tarpeeksi selville, että täällä on tosi kysymyksessä?"

"Onhan lisäväkeä tulossa, ja sitä paitsi" — Juusten empi hetkisen ennenkuin jatkoi: "sitäpaitsi teitä tuskin uhannee niinkään suuri vaara, sillä sanotaanhan teidän olevan hyvässä sovussa nuijapäiden kanssa."

Juusten oli aikonut ensinnä vihjata, että Fincke oli suhteissa herttuan kanssa, mutta toisen hetkellistä tuihtupäisyyttä peläten lievensi hän sanojaan. Lausutussa muodossaankin oli huomautus kuitenkin omiaan kiukuttamaan Finckeä.

"Vai sovussa!" huusi hän. "No, entäpä sitten? Käykö heillä kateeksi, että talonpojat eivät minua kiroile siinä määrin kuin monia muita? Niin, niin, kyllä se on nähty, että pahimpia talonpoikain sortajia ovat aina olleet ne, joiden isät tai isoisät ovat itse olleet talonpoikia tai kauppasaksoja."

Näistä sanoista otti Juusten vuorostaan loukkaantuakseen ja kostaakseen kysyi hän hetkisen kuluttua: "Tiedättekö, miksi marski kuuluu viimeksi Viipurissa käydessään teitä nimittäneen?"

"No miksi muka?" ärähti Fincke ja heitti epäluuloisen syrjäsilmyksen Juusteniin.

"Tuuliviiriksi, joka raakkuu milloin Varsovasta, milloin Tukholmasta puhaltavan tuulen mukaan."

Se oli viittaus Götrik Fincken epäiltyyn häilyväisyyteen kuningas Sigismundin ja herttua Kaarlen välillä. Asianomainen tuntuikin älyävän sen kohta:

"Tuuliviiri, mitä!" huusi hän kasvoiltaan tulipunaisena ja seisaalleen kavahtaen. "Marski ei ole ikinä sellaista lausunut, vaan on se joko sinun omaasi tai viipurilaisten keksintöä. Kyllä, kyllä, kyllä minä..."

Hän ei saanut sanoja suustaan, vaan änkyttäen kävellä liikkasi seinästä toiseen ja huitoi oikealla kädellään. Vasen käsi heilahteli hervotonna sivulla ja Juusten nauroi itseksensä, sillä tällä hetkellä muistutti herra Götrik todellakin tuuliviiriä, joka myrskyn pyörteessä reutoo sinne ja tänne. Hän ei ehtinyt saada tavottelemaansa uhkausta sanoiksi, kun ovi työntyi naristen auki ja kynnykselle ilmestyi Simo Olavinpoika.

"No?" kääntyi herra Götrik yhtäkkiä hänen puoleensa.

Joutuen hämilleen esimiehensä julmistuneesta ulkomuodosta ja tuosta räjähtämällä lentäneestä sanasta vastasi alapäällikkö verkalleen:

"Siellä on eräs nuija-talonpoikain lähettiläs, joka kynsin hampain tahtoo päästä teidän puheilleenne. Sanoo itsellään olevan muka kirjeen teille."

"No tuo tänne se mies kirjeineen, niin saamme nähdä, mitä ne hunsvotit meistä tahtovat", tiuskasi kuohahteleva linnanpäällikkö.

Moniaan hetken mentyä narisi ovi uudelleen ja huoneeseen astui Salajärven Tuomas Simo Olavinpojan saattamana.

"Mistä sinä tulet ja mitä sinulla on asiata?" kivahti herra Götrik uhkaavan näköisenä.

Tuomas Heikinpoika otti lakin päästään ja vastasi rauhallisesti:

"Minä tulen suoraa Joroisista. Siellä on paljon yhteisen kansan miehiä koolla ja he lähettävät teille tämän kirjeen."

"Kyllä minä tiedän ne teidän koollaolonne!" ärähti herra Götrik ja tempasi vihaisesti kirjeen Tuomas Heikinpojan kädestä.

Hän alkoi lukea sitä puoliääneen mumisten. Mitä etemmäksi hän ehti, sitä uhkaavamman ilmeen saivat hänen kasvonsa. Pari kertaa poikasi hän ontuvata jalkaansa lattiaan, samalla kuin rampaantunut käsi nytkähteli, pyrkien väkisinkin tekemään torjuvia ja vihastuneita eleitä.

"Hoh-hoh! kylläpä tämä on kuulumatonta hävyttömyyttä!" korotti hän loppuun päästyään äänensä. "Ovatko ne viimeisenkin järkivähänsä menettäneet, hävystä puhumattakaan? Tulla minulta, kuninkaan uskotulta mieheltä, vaatimaan selkoa, mille puolelle minä muka haluan kuulua! Kyllä, kyllä, kyllä..."

Saadakseen linnanpäällikön suopeammaksi asialleen piti Tuomas Heikinpoika viisaana työntää väliin, ennenkuin herra Götrik sai sanan päästä kiinni:

"Tuota, meidän tarkotuksemme oli pyytää teitä päälliköksemme, vaikka se asia taisi jäädä pois siitä kirjasta."

Herra Götrik tyrehtyi nyt aivan äänettömäksi ja hänen vasen kätensäkin lakkasi nytkimästä.

"Vai päälliköksi teille rakkareille!" karjasi hän saatuaan puhekykynsä takaisin. "Kyllä minä teidät päälliköitsen!" ja hän paiskasi kirjeen Tuomas Heikinpojan silmille.

"Minkälaisen vastauksen minä sitten saan viedä takaisin?" kysyi Tuomas Heikinpoika, joka ei ollut tasapainoaan kadottanut.

"Vie se lurjus alas ja lyötä häneltä kädet poikki", huusi herra Götrik alapäällikölleen, "ja lähetä niine hyvineen sinne, mistä hän on tullutkin. Siitä saavat lukea vastauksen kirjeeseensä."

Tuomas Heikinpoika kalpeni ja yritti sanomaan vielä jotakin, mutta Simo Olavinpoika oli tarttunut hänen kaulukseensa ja kiskoi hänet ulos ahtaaseen porraskäytävään, missä hänen kykenemättä kääntymään ja vastarintaa tekemään täytyi tahdottomasti seurata raastajaansa pitkin kiertoportaita alas linnantupaan, jossa kostonhimoiset huovit ottivat hänet vastaan vahingoniloisella pilkkanaurulla.

Herra Götrik käveli vielä hyvän aikaa edestakaisin tornihuoneessa, huudahteli katkonaisin lausein ja huitoi tervettä kättään. Juusten ei uskaltanut puhua mitään, mutta itsekseen hymyili hän ivallisesti, sillä herra Götrikin vihastumisen tiesi hän pohjaltaan johtuneen tuosta tuuliviirijutusta. Puusketuttuaan itsensä uuvuksiin istahti viimemainittu jälleen tulen ääreen, panematta toveriinsa mitään huomiota. Siinä tyyntyi hän vähitellen kokonaan. Samalla palautui hänen tavallinen hyväntahtoisuutensa ja nyt rupesi hänestä menettelynsä kirjeentuojaa kohtaan näyttämään kokonaan malttamattomalta. Ja samalla epäviisaalta, sillä tuollainen tekohan oli omiaan vain ärsyttämään kapinallisia talonpoikia.

"Mikä hupsu minä, vanha mies, olenkaan!" mutisi hän itsekseen. "Jos koskaan, niin olen minä ainakin nyt käyttäytynyt kuin tuuliviiri."

Hän nousi kiiruusti ja lähti huoneesta. Tultuaan alas lumiselle linnanpihalle, kohtasi hän Simo Olavinpojan, joka parin sotilaan kera tuli portilta.

"Minä peruutan käskyni, ette kai sitä vielä ole toimeenpanneet?" sanoi hän.

"Kyllä, juuri laskimme talonpojan portin ulkopuolelle. Mutta jos teillä on hänelle vielä jotakin sanomista, niin miehet palauttavat hänen kyllä pian."

Samassa huomasi herra Götrik lumella kaksi rinnakkaista veriviirua, jotka linnantuvasta kulkivat portille.

"No saittepas nyt, senkin hurtat, kerrankin mielityötä, koska siihen oli sellainen kiiru!" sanoi hän äreästi ja palasi synkkänä sisälle.

V.

Kun Simo Olavinpoika kolme päivää myöhemmin sotaväen osaston kanssa hyökkäsi pienemmän nuijajoukon kimppuun Juvan Härkölässä, hämmästyti hän suuresti nähdessään, että talonpoikain johtajalla oli käsien sijasta villariepuihin käärityt lyhyet tyngät. Itse ei tämä omituinen päällikkö niin ollen voinut ottaa osaa taisteluun, mutta sitä innokkaammin yllytti hän toisia, riehuen kuin vimmattu miestensä keskellä, huitoen ilmaa kädentyngillään, valjuna ja liekehtivin silmin. Simo Olavinpoika tunsikin hänet pian samaksi talonpojaksi, joka oli herra Götrikille tuonut nuijamiesten kirjeen ja jolta hän esimiehensä käskystä oli hakkauttanut kädet poikki. Hänen esiintymisensä synnytti kauhua sotamiehissä ja Simo Olavinpojalla oli täysi työ, saadakseen heidät järjestyksessä pysyen käymään

päälle. Taistelu muuttui vimmatuksi ja ainoastaan suuremman mieslukunsa ja parempien aseidensa avulla pääsivät sotamiehet lopulta voitolle, kun talonpojista lähemmäs sata miestä makasi kuolleina hangella. Loput pakenivat pohjoiseen päin ja niiden mukana hävisi sotamiesten näkyvistä kädetön johtajakin.

Edellisenä yönä oli niinkään taisteltu Parkunmäen tienoilla, muutamia virstoja Härkölästä itään, missä nuijamiesten jälkeläiset parisataa vuotta myöhemmin saivat kunniakkaan voiton venäläisistä. Talonpojat joutuivat täälläkin tappiolle ja näiden tapausten vaikutuksesta raukeni pohjoissavolaisten kapinainto. He hajaantuivat ja palasivat niine hyvineen kotitienoilleen.

Mutta Lounais-Savossa, jossa risteili suursavolaisten ja hämäläisten muodostamia nuijajoukkoja, leimahteli vielä tuolla ja täällä sodanliekki. Muutamia päiviä edellisen jälkeen taisteltiin Juvan Koikkalassa. Siellä olivat nuijamiehet sijottuneet erääseen taloon, jonka piha oli linnan tavoin umpeen rakennettu ja teljetty vahvalla portilla. Kun sotamiehet lähestyivät sitä ja vaativat avattavaksi, ilmestyi portin päälle talonpoikain johtaja Härkölästä. Typistettyjä käsiään huitoen syyti hän sotamiehille kaameita kirouksia, samalla kuin kapeiden ikkuna-aukkojen takana helähtelivät jousenjanteet ja sulitetut nuolet alkoivat suhahdella ilmassa. Kammoksuen peräytyivät sotamiehet eikä heidän päällikkönsä, joka oli itsekin saanut nuolenhaavan otsaansa, samalla kuin toinen nuoli oli lävistänyt hänen selkähaarniskansa, saanut heitä tekemään uutta yritystä taloa vastaan. Tyhjin toimin peräytyivät he apuväkeä hakemaan ja sotamiesten keskuuteen levisi kummallisia ja uskomattomia juttuja kädettömästä miehestä, joka paholaisena riehui talonpoikain keskellä ja yllytti heitä kapinaan.

Kun sotamiehet muutaman päivän kuluttua lisääntynein voimin palasivat Koikkalaan, olivat kapinalliset talonpojat tipotiessään. Mutta Remojärvellä kuuluivat he joukon nuijamiehiä asettuneen samanlaiseen linnotettuun taloon ja riensivät sinne. Tällä kertaa eivät he yrittäneetkään taloa vallottaa, vaan syyttivät sen nurkat tuleen. Epätoivon hurjuudella tekivät talonpojat uloshyökkäyksiä, mutta kerta kerralta ajettiin heidät takaisin palavaan taloon.

Unelias sydäntalven aurinko oli kiivennyt taivaanrannan yläpuolelle ja katseli välinpitämätönnä kaameata näytelmää, kun palavasta talosta syöksyi harmaalle pakkastaivaalle savua ja liekkejä ja ilman täytti taistelevain karjunta, liekkeihin sortuneiden surkeat huudot ja koirien valittava ulvonta. Nuolten loppuessa ampuivat talonpojat puukoillaan, tarttuen sitten keihäisiin ja nuijiin ja tehden vielä viimeisen ulosrynnistyksen.

Tällöin nähtiin jälleen kädetön mieskin Hän seisoi, kädentyntään ojennellen, savun keskellä asuinrakennuksen katolla, yllyttäen tovereitaan ja solvaten sotamiehiä, jotka turhaan koettivat ampuma-aseillaan häneen osata. Hetkistä ennen kuin katto putosi alas, heittäysi hän maahan.

Kohta sen jälkeen lakkasi taistelu, sillä talonpojat olivat kaatuneet viimeiseen mieheen ja laajalti talon ympärillä punersi lumi heidän verestään. Mutta kaatuneiden joukosta ei löydetty kädetöntä miestä. Häntä ei myöskään nähty enää mukana siinä kaameassa näytöksessä, joka pari päivää tämän jälkeen Mikkelin pappilassa painoi loppusinetin savolaisten nuijakapinalle — kun sotaväki katalasti sanansa syöden teurasti varustuksestaan ulos tulleen ja aseensa jättäneen talonpoikaisjoukon.

VI.

Nuijakapina oli sammunut ja ainoastaan tuhansien hävitettyjen kotien rauniot sekä leskien ja orpojen kyöneleet muistuttivat siitä enää. Kaarle-herttuakin oli ehtinyt jo suorittaa loppuselvityksen Suomen asioissa ja ainoastaan valkenevat luut kaupunkien mestauspaikoilla muistuttivat enää hänen kovista tuomioistaan. Harvat olivat ne vallaslukkaan kuuluvat miehet, jotka olivat hengissä onnistuneet luovimaan näiden vuosien ohi.

Herra Götrik Olavinlinnasta oli yksi niitä harvoja. Tavallisella suopeudellaan oli hän kapinan jälkeen koettanut lievittää rahvaan tilaa ja kun asiat kuninkaanpuoluelaisten ja herttuan välillä jälleen kiristyivät, koetti hän kartella kumpaakin ja pysytellä hievahtamatta linnassaan erämaitten keskellä. Seuratessaan sieltä levotonna asiain kehitystä, muistutti hän todellakin tuuliviiriä, joksi toiset herrat olivat hänet nuijakapinan päivinä ristinneet. Mutta henkensä ja omaisuutensa pelasti hän ajan myrskyissä, sillä hyvissä ajoin riensi hän etsimään voittavan herttuan suosiota ja pääsi täydellisesti tämän armoihin, samalla kuin hänen nuoremman veljensä, Hämeenlinnan isännän Steeni Fincken täytyi monen muun taipumattomamman kuninkaanmiehen kera laskea päänsä mestauspölkylle.

Puolikymmentä vuotta oli jo ehtinyt nuijasodan verisistä päivistä kuluu, kun eräänä tammikuisena iltapäivänä tapaamme herra Götrikin matkalla länteen käsin. Hän oli juuri jättänyt Olavinlinnan ainiaaksi ja hänen matkansa määränä oli ensiksi Turku, jonne herttua oli kutsunut Suomen aateliston koolle, sekä sen jälkeen Tukholma, missä hänen oli määrä istua valtiopäivillä.

Illan tullen puhkesi ankara lumipyry ja kun hevoset kerran säikähtyneinä poikkisivat syrjään, huomasi ajurirengas lumesta hämmöttävän miehen ääriviivat. Lähemmin tutkittaessa huomattiin tielle vaipuneen kulkijan olevan vielä hengissä, vaikka tunnotonna. Herra Götrikin käskystä väänsivät miehet hänet rekeen ja peittivät nahkasilla. Sitten jatkettiin matkaa ja työlään taivalluksen jälkeen päästiin yön suussa Partalan kuninkaankartanoon.

Kun tieltä tavattua vaeltajaa oli hierottu lumella ja hänen suuhunsa kaadettu kuumennettua paloviinaa virkosi hän äkkiä tajuihinsa. Hetkisen pöllöteltään ympärillään olevia miehiä, alkoi hän nauraa omituista, äänetöntä naurua.

"Sotamiehiä!" virkahti hän sitten yhtäkkiä. "Vaan ettepä voi mitään, sillä ei minullakaan ole muuta kuin yksi pari käsiä."

Sen sanottuaan pisti hän pilkallisesti kielensä ulos ja kohotti käsiään, joista oli jälellä vähän kyynärpäiden sivu ylettyvät tyngät. Herra Götrik hätkähti vasten tahtoaan ja samassa kuvastui elävästi hänen mieleensä luminen linnanpiha, jonka halki kulki kaksi rinnakkaista veriviirua. Hän ei kuitenkaan tuntenut enää miestä ja aikoi juuri kysyä jotakin, kun tämä jatkoi itsestään:

"Minä menin herra Kyöriä pyytämään talonpoikain päälliköksi, niin tämä pöllö hakkautti minulta siitä edestä kädet poikki."

Hän nauroi nyt ääneensä ja kaikkien huoneessa olijain tuli painostava olla.

"Se on Juvan Salajärveltä eräs poloinen, joka kapinan aikana on menettänyt kätensä, talonsa, omaisensa ja järkensä ja kiertelee nyt kerjäten näillä tienoin", ehätti talon vouti selittämään, toimittaen samalla miehen renkitupaan.

Herra Götrik ei ollut koko aikana suutansa avannut, ja makuulle mentyään valvoi hän kyleltä toiselle käänneksen pitkälle sivu puoliyön. Aamulla matkaan varustautuessaan kutsui hän voudin puheilleen ja antoi hänelle melkoisen rahasumman, pyytäen hänen kuninkaankartanossa pitämään huolta tuosta kädettömästä mielipuolesta. Sitten suoriusi hän kiiruusti tielle, joka vei häntä kohti kunniaa ja mahtavuutta. Pian tämän jälkeen sai hän nimittäin herttualta valtaneuvoksen arvon sekä suuria läänityksiä.

Hän eli vielä tämän jälkeen puolitoista vuosikymmentä, ehtien saattaa hautaan herransa Kaarle-kuninkaan sekä samoin vävynsä, mainion sotasankarin, Eevertti Hornin. Suuri äveriäisyytensä takasi hänelle huolettomat vanhuuden päivät ja rattoisana ja puheliaana kulutti hän niitä omaistensa ja ystäväinsä parissa. Erään omituisen seikan panivat nämä hänessä kuitenkin merkille, osaamatta sitä selittää. Aina kun hän parhaillaan kertoili muistelmiaan vaiherikkaan elämänsä ajoilta ja keskustelu sattui sivuamaan nuijakapinaa, vaikenä hän äkkiä ja tuijotti kulmat rypyssä eteensä. Kukaan heistä ei tiennyt, että nuijasodan kaameiden muistojen joukosta kohosi aina tällöin vanhuksen eteen kaksi kuvaa: ensinnä luminen tanhua, jolla näkyi kaksi veriviirua, ja sitten kädetön mielipuoli, joka nauroi äänettömästi ja näytti pilkallisesti kieltään.

Nuijapäällikkö

Vuoden 1596 viimeinen päivä alkoi hämärtyä illaksi. Taistelun melske Viholan ja Tyrkkölän talojen pelloilla oli vaiennut ja Nokian kosken kumea pauhina pääsi jälleen kuuluville.

Oli kireä pakkanen ja taivaalla syttyi tähti toisensa jälkeen.

Taistelu oli kestänyt koko lyhyen talvisen päivän. Marski oli joukkoineen edellisenä iltana saapunut Pirkkalan kirkolle ja yön levättyään hyökännyt heti aamulla kapean Pyhäjärven selän yli Nokian puolelle, missä edellä mainittujen talojen tienoilla oli nuijamiesten leiri. Koko päivän olivat marskin tuomat tykit jyrähdelleet, huovien hevoset korskuen tallanneet lumisia peltoja, nuijamiesten nuolet suhisseet ilmassa ja heidän raskaat, rautapiikkiset nuijansa rämähdelleet ratsumiesten haarniskoita vasten. Äsken oli marski vetäytynyt järven yli takaisin majapaikkaansa ja taistelukenttä oli jäänyt nuijamiesten haltuun. Mutta ratkaisevaa voittoa eivät he olleet saaneet ja taistelu oli todennäköisesti uusiintuva huomenna.

Satojen kaatuneiden veri punasi vainioiden ja rantaniityn lumivaippaa, mutta kylmän kangistamat ruumiit makasivat vielä sikin sokin ympäri taistelukenttää. Niiden välissä loimusi kymmenittäin nuotiotulia ja toisia tulia näkyi järven takaa, jossa marskin soturit olivat leiriin käyneet. Niin seisoi tässä vastakkain herravalta ja rahvaanvalta, vaanien toisiaan tulisin silmin tähtikiiluisena uuden vuoden yönä.

Eräältä nuijamiesten nuotiolta, johon eväskompeineen oli sijottunut kymmenkunta Jalasjärven miestä, kuului laulunrenkutusta ja äänestä, rentoilevaa keskustelua. Miehet olivat taistelun päätyttyä murtautuneet Nokian kartanon kellariin ja kulettaneet sieltä oluttynnyrin nuotiolleen. Kun nuijajoukko tänne saapuessaan ryösti kartanoa, oli Ilkka antanut miehistöille ainoastaan osan oluttynnyreistä ja sulkenut loput kellariin, estääkseen siten liiallisen juopottelun ja epäjärjestyksen. Mutta tämänpäiväisellä taistelulla katsoivat Jalasjärven miehet ansainneensa tynnyrin olutta ja niin he, taistelukuumeen vielä suonissa palaessa, olivat ilman päällikön lupaa tunkeutuneet kellariin. "Saapas tästä!" sanoi tynnyriä lähinnä istuva, ojentaen tuopin seuraavalle. "Se ei olekaan mitään renkiolutta, vaan oikeata herrain väkiolutta."

Kun toinen oli siemassut osansa tuopista ja lähettänyt sen edelleen kiertämään, jatkoi ensimmäinen:

"Mutta osuitkos sinä päivällä näkemään, kun minä tuolla pellolla hyppäsin korkean kiven päälle ja huusin huoveille kukkokiekaa! ja kun yksi ajaa karahutti kiven luo, niin minä linttasin nuijalla päähän, niin että olkapäiden väliin ei jäänyt muuta kuin märkä pläsi."

"Märkä pläsikö?" kertasi toinen tahkealla humalaisen äänellä. "Jopa laskit oikein emävaleen!"

"Väitätkö sinä minun valehtelevan, häh?" karjui ensimmäinen, mutta toinen nauroi kohti kurkkuaan ja vatkutti:

"Märkä pläsi! Voi sun seitsemän huovinsorkkaa, mikä mestarilyöjä sinä olet! Lyödä miehen pää niin littiin, että kypäristäkään ei jää jällelle muuta kuin märkää, ha, ha haa!"

"Kyllä minä, kuule, opetan sinut konstailemaan kanssani!" tiuskasi ensimmäinen, kavahti ylös ja tarttui toveriaan rinnuksista.

"Mitä meteliä te täällä pidätte?" kuului samassa tiukka ja käskevä ääni.

Miehet jättivät toisensa rauhaan ja kääntyivät puhujaan, joka juuri oli astunut heidän nuotiotulensa piiriin. Se oli pitkä ja jäntevä mies, parraton, terävälmeinen ja kalpeahko sekä iältään noin neljäkymmenen korvilla. Päässään hänellä oli karhunnahkalakki, jonka suppilomainen pohja oli ommeltu sinisestä verasta. Hänen lyhyt turkkinsa oli keskeltä vyötetty punaisella villavyöllä ja jalassa hänellä oli pitkävartiset kallokatat, joilla hän liikkui lumessa niin pehmeästi, että miehet eivät olleet kuulleet hänen askeleitaan.

"Ja mistä te olette tuon oluttynnyrin saaneet?" jatkoi tulija kyselyään, äänessään vieläkin tiukempi sävy.

Kun kukaan miehistä ei kiirehtinyt vastaamaan astui hän ihan ensimmäisen eteen ja tiuskasi:

"Häh, mistä tuo oluttynnyri on tänne tullut? Vai onko se taivaasta tipahtanut?"

"Eihän se nyt ihan taivaastakaan ole tainnut siihen tipahtaa", vastasi mies hitaasti ja kyräten.

"Nokian kellarista me sen noudimme" kuului nyt toisten joukosta röyhkeä ääni.

"Ja kenen luvalla?" tivasi vieras ja hänen harmaat silmänsä alkoivat kipinöidä.

"Ei me olla enää mitään sylivauvoja, että meidän olisi tarvis muilta lupia kysyä silloin kun kurkkumme kaipaa kostuketta" vastasi sama röyhkeä ääni.

Mitään puhumatta lähenei vieras oluttynnyriä ja potkasi toisen pohjan sisään, niin että kuohuva neste huljahti ulos ja muodosti lumelle pian haihtuvan vaahtoisen lätäkön.

"Mitä p—lettä sinä, Ilkka, luulet olevasi, kun sinä aina pyrit meitä muita kuranssaamaan!" äsähti röyhkeä-ääninen mies ja käsi nyrkissä astui puhutellun eteen. "Et sinä ole rahtuakaan parempi kuin me muutkaan!"

Vieläkään mitään puhumatta tarttui Ilkka miestä rinnuksista ja heitti hänet päistikkaa kinokseen. Hänen leukansa vapisi ja katsoen uhkaavasti toisia lausui hän:

"En ole, enkä tahdokaan olla teitä toisia parempi. Mutta minä olen teidän päällikkönne, te itse olette minut siksi valinneet ja luvanneet minulle kuuliaisuutta niin kauan kuin tätä retkeä kestää. Sen tähden teidän on toteltava minua. Minä lukitsin kellarin, koska meillä ei ollut aikaa oluen ääressä reuhata. Vai luuletteko, että me olisimme tänä päivänä kestäneet, jos marski kanuunoineen ja rautapukuisine ratsureineen olisi kohdannut täällä juovuksissa räyhäävän joukon?"

Hän osotti toisella rannalla näkyviä tulia ja jatkoi: "Tuossa aivan edessämme on vihollinen ja tämänpäiväinen leikki on uudistuva huomenna, kenties vieläkin ankarampana. Karhu on vain kömpinyt

pesäänsä levähtämään. Sen tähden nyt on entistäkin sopimattomampi aika remuamiseen. Tämä yö on käytettävä lepäämiseen, sillä huomenna ratkaistaan, saako suomalainen talonpoika pitää vanhan vapautensa, vai onko sen kannettava marskin iestä."

Kukaan miehistä ei puhunut mitään. Kurituksen saanut kömpi ylös kinoksesta ja asettui kyräten nuotion ääreen. Ilkka jatkoi matkaansa ja poikkesi vielä parille nuotiolle sekä asetti rähinän muutamalla kiivaalla sanalla. Sitten kiersi hän suksille nousten ympäri koko niemen, tarkastaen olivatko vartiat valppaina asemillaan. Sen tehtyään palasi hän omalle nuotiolleen saadakseen hiukan levähtää.

Edellisinä päivinä oli hän pitänyt kortteeria Nokian kartanossa. Mutta tänään taistelun päätyttyä oli hän renkinsä käsenyt rakentaa nuotion Pyhjärven rannalle Viholan talojen alle sekä siirtää sinne hevosensa ja rekensä. Siellä saattoi hän paremmin pitää silmällä sekä omaa leiriään että vihollisia. Renki oli löytänyt nuotiolle hyvän paikan muutamien yksinäisten kuusien suojasta, kappaleen matkaa erillään muusta leiristä. Reen ja nuotion välissä oli valmiina havuvuode, mutta itse renki oli nähtävästi pistäytynyt toisille tulille pakinoimaan. Kuusten välissä syödä rouskuttivat molemmat hevoset. Niistä oli toinen kookas ja kiiltävän musta ratsu, jonka Ilkka päivällä oli anastanut eräältä huovipäälliköltä.

Ilkka otti reestä karhuntaljan, levitti sen havujen päälle ja heittäysi pitkäkseen nuotion lämpimään. Hän kävi mielessään läpi viime päivien vaiheet ja tunsu itsensä tyytyväiseksi tähänastisiin tuloksiin. Pari päivää aikaisemmin oli suoritettu ensimmäinen taistelu. Laukon herra ja Iivari Tavast olivat Tapaninpäivänä lähteneet parinsadan huovin kanssa Hämeenlinnasta ja kehuneet sinne paenneille herraskartanoiden naisille, että he muutamalla potkulla ajavat ne riivatun nuijapäät takaisin Kyrönkankaan yli. Yhteentörmäys oli tapahtunut tällä samalla niemellä ja lyhyt ottelu oli päättynyt niin, että Laukon herra ja Tavast olivat huoveineen suin päin paenneet Karkkuun. Ja tämänpäiväinen taistelu sitten? Nuijajoukko oli horjumatta iskenyt vastaan ja pitänyt taistelutantereen hallussaan.

Ilkka tunsu suuren unelmansa toteutumistaan toteutuvan: nostaa koko Suomen rahvas aseisiin, marssia Turkuun ja kukistaa Noki-Klaun tyrannivalta. Vähitellen tämä mahtava suunnitelma oli hänessä kasvanut ja kypsytynyt. Sen voimalla oli hän, vuosi sitten marskin kynsiin jouduttuaan, paennut Turun linnasta: kiivennyt takista tekemäänsä köyttä myöten huimaavasta korkeudesta alas, pudonnut köyden katketessa alas muurin juurelle ja loukannut itsensä, mutta siitä huolimatta onnistunut monia seikkailuja kokien pääsemään takaisin Pohjanmaalle. Sen jälkeen oli hän kohonnut ylimmäksi kansan johtajaksi ja hänen neuvostaan ja toimellaan olivat nyt pohjalaiset lähteneet liikkeelle kolmena joukkona, kukin tahollaan nostaakseen aseisiin muun Suomen rahvasta.

Mutta saatuaan nämä lumivyöryt liikkeelle, oli hänen mielikuvituksensa suunnitellut yhä rohkeampia. Kuka oli kohoava marskin tilalle, sillä ilman hallitsijaahan maa ei voinut olla? Kuningas oli kaukana Puolassa, eikä piitannut Suomesta mitään. Herttua? Hänen nimensä varjolla ja kannatuksella tämä suuri yritys oli pantu alkuun, mutta olihan hänkin vieras Suomen kansalle, vaikka kylläkin lähempänä sitä kuin kuningas. Mutta olipa vielä eräs, jonka saattoi panna marskin tilalle, jopa tehdä suomalaisten omaksi, erikoiseksi kuninkaaksi. Hän oli kuullut huhuja, että Eerik-kuninkaan ja Liuksialan rouvan poika, maanpakolainen prinssi Kustaa piileskeli täällä Suomessa äitinsä lähettyvillä. Tähän olivat hänen kuningasajatuksensa takertuneet Kyrönkankaan yli kuljettaessa, eivätkä hellittäneet hänestä ennen kuin Liuksialassa, jossa Kaarina kuningatar oli särkenyt tämän osan hänen unelmistaan. No, tärkeintähän oli kuitenkin, että marskin sortovaltius tuli murretuksi, ja sen toteutuminen näytti hänestä tällä hetkellä entistä mahdollisemmalta.

Oli kuitenkin eräs seikka, joka häntä tuon tuostakin pyrki arveluttamaan. Pystyikö hän hillitsemään niitä voimia, jotka hän oli manannut esiin? Hän oli saanut jo kylliksi kokea, että tuota lukuisaa, järjestykseen tottumaton rahvaanjoukkoa oli tuiki työläs pitää kurissa ja hillitä sen liiallista ryöstön ja hävityksen himoa. Hänen tarkoituksensa ei suinkaan ollut, että kaikki herrat oli surmattava tai karkotettava ja heidän kartanonsa hävitettävä, olipa hän päinvastoin koettanut vetää heistä muutamia rahvaan puolelle, kuten Anolan herraa Akseli Kurkea, vaikkakin tähän saakka onnistumatta. Mutta tässä pyrkimyksessään sai hän lakkaamatta taistella omaa joukkoaan vastaan ja töintuskin oli hän saanut Liuksialan sekä Tottien että Hornien kartanot rauhotetuksi. Entistä enemmän kysyttäisiin häneltä tarmoa sitten kun marskista oli voitto saatu ja rahvaan joukot yhtä mittaa paisuen lähenisivät Turkuun.

Retken alussa oli hän joskus ollut vallattoman remuinen ja juonut muiden mukana itsensä täyteen humalaan, mutta huomattessaan siitä olevan vahinkoa johtaja-arvolleen, oli hän lakannut siitä kokonaan. Hän oli alkanut esiintyä yhä ankarampana sekä samalla pitää omaa persoonaansa jossakin määrin eristettynä muusta joukosta. Tosin hän oli huomannut katsottavan sitä pahalla silmällä, mutta sittenkin piti hän sitä ajan oloon viisaimpana.

* * * * *

Leirinuoatioilta kuului yhä melua ja laulun loilotusta. Ilkka rypisti kulmiaan ja mietti, pitikö hänen

uudelleen lähteä leirin läpi kiertämään ja katsomaan, ettei siellä pidetty luvattomia juominkeja. Mutta ennen kuin hän ehti nousta mukavalta paikaltaan, kuuli hän askelten narinaa lumessa. Hän kohotti päätään ja huomasi nuotiota lähestyvän vanhanpuoleisen, hintelän miehen, joka kantoi pientä puunassakkaa kainalossaan ja joka kävellessään omituisesti hoippui.

"Aina vaan humalassa!" sanoi Ilkka toruvasti tulijalle, mutta hänen äänessään ei kuitenkaan ollut äkäistä sävyä.

Ilkka ei tietänyt miehestä muuta kuin että hänen nimensä oli Vilppu ja että hän oli kotoisin jostain Rautalammin puolelta. Hän oli miltei yhtä menoa pienessä hutikassa, ja nassakassaan oli hänellä aina paloviinaa. Kotipuolensa miesten kanssa tullen oli hän liittynyt nuijajoukkoon ja hänen sallittiin olla mukana, koska hän omituisella käytöksellään ja puheillaan huvitti muita. Useimmat pitivät häntä hassuna, mutta Ilkka oli huomannut hänen käyttävän viisaita sananlaskujaan sangen sattuvasti sekä pystyvän lausumaan älykkäitä neuvoja ja kohteli häntä sen vuoksi suopeasti.

"Elä sano *aina*, sillä takanani on paljon useampi selvä kuin humalainen päivä", vastasi Vilppu, asettuen nuotion ääreen istumaan.

"En tiedä, minkälaiset sinun taaksesi jättämät päivät ovat", jatkoi Ilkka, "mutta tällä retkellä sinä tuskin lienet selvää päivää nähnyt."

"Saa köyhäkin joskus juhlia", vastasi Vilppu. "Tähän saakka minä olen naukkaillut pelkästä juhlamielestä, mutta tästä eteenpäin minä luultavasti tulen naukkailemaan siksi, ettei maailma näyttäisi niin pimeältä kuin se itse asiassa on."

"Ja mikä sen tästä lähtien saisi niin pimeäksi? Päiväthän alkavat pidetä ja me lähdemme tästä pian marssimaan Turkua kohti."

"Ellei meitä sitä ennen juoksujalassa lennätetä takaisin Kyrönkankaan yli."

"Mistä sinä sellaista olet päähäsi saanut?" kysyi Ilkka vakavaksi muuttuen. "Eikö tämänpäiväinen menestyksemme vakuuta sinulle toista?"

"Minulla on omat merkkini, joista minä tulevaisia ennustelen", vastasi Vilppu. "Mutta mitäpä niistä."

"Tokko sinä tämän päivän taistelusta tiedätkään mitään", sanoi Ilkka, ja hänen äänensä muuttui jälleen suopean leikilliseksi. "Missä lienetkin piileskellyt."

"Kyllä minä rehellisesti olin mukana. Aluksi kyllä pysyin syrjästäkatsojana, mutta muistin sitten, että lisänähän on rikka rokassa, ja tulin taistelutantereelle."

"Aseenasi tuo nassakka?"

"Niin", vastasi Vilppu viattomasti, "sillä muuta asetta minä en kotoa lähtiessäni tullut mukaani ottaneeksi."

"Ja montako huovia sait kaadetuksi tuolla aimo aseellasi?"

"Totta puhuakseni minä en kaatanut yhtään, mutta sen sijaan minä nostin aseellani pystyyn omia kaatuneitamme. Missä nimittäin näin sellaisen maahan kolhitun, josta lääkitsemällä saattoi vielä miehen tehdä, niin häneen vuodatin nassakastani elämännestettä ja laitoin hänet uudestaan taisteluun."

"Aivan niin", hymähti Ilkka suopeasti, "sitenhän sinä olet saattanut matkaan yhtä paljon hyvää kuin nekin, jotka kaatoivat vihollisia. Sinun taistelutapasi on vain ollut laadultaan päinvastaista."

"Kuten minä koko mieskin", jatkoi Vilppu. "Mutta se on minussa syntymävikä."

Hetken nuotioon tuijotettuaan virkkoi Vilppu:

"Mutta asianihan minä olin kokonaan unhottaa. Minä tulin nimittäin tänne laulaakseni sinulle uuden laulun, jonka juuri opin tuolla jalasjärveläisten nuotiolla."

"Viis minä heidän renkutuksistaan", vastasi Ilkka. "Minua nukuttaa."

"Kuulehan kuitenkin, ei se pitkä ole", pyyteli Vilppu ja alkoi samassa venytellen laulaa:

"Ilkka ilkeä isäntä, pää kero, sininen lakki, ei konna tapella tainnut eikä sammakko sotia, että joi joka talossa, joka knaapin kartanossa."

Kulmat rypyssä nuotioon tuijottaen kysyi Ilkka: "Keneltä sinä sanoit sen kuulleesi?"

"Jalasjärveläisten nuotiolla sitä juuri miehissä laulettiin."

"Se on jalasjärveläisten kosto siitä, että minä äsken keskeytin heidän juominkinsa potkasemalla pohjan oluttynnyristä."

"Muutoin tämä on yksi niitä minun merkkejäni, joista minä tämän sodan loppuvaiheita ennustelen", sanoi Vilppu hetken kuluttua.

"Hm, mitä tuollaiset renkutukset siihen voisivat vaikuttaa?" hymähti Ilkka.

"Kunpa eivät vaikuttaisikaan. Mutta nyt minä lähdän jälleen nuotioita kiertämään. Kuka ties saan vielä toisiakin lauluja oppia."

Vilppu nousi ja lähti leiriä kohti. Kun hän oli hieman etäantynyt, havahtui Ilkka mietteistään ja huusi hänen jälkeensä:

"Kuule, jos huomaat tai kuulet mitään merkillisempää, niin tule oitis minulle ilmottamaan. Jos minä nukun, niin herätä kursailematta."

"Kyllä, kyllä, siis aivan kursailematta", mukasi Vilppu ja jatkoi matkaansa.

Ilkka kohensi nuotiota, asettui jälleen pitkäkseen karhunaljalle ja ummisti silmänsä. Leirissäkin oli melu tällä välin vaimentunut, niin että kosken pauhu kaikui entistä kumeampana.

* * * * *

... Ilkka tunsu jaloillaan jotakin raskasta. Hän koetti kohottaa päätään, nähdäkseen mitä se oli. Vihdoin pääsi hän toisen kyynänpäänsä varaan ja huudahti hämmästyksestä, nähdessään että hänen jaloillaan istui marski. Se tuijotti suoraan häneen, mustat kulmansa rypyssä, kookas nenä punottaen ja harmaa parta kuurassa, kuten päivällä taistelussa. Mutta hänen huudahtaessaan alkoi se omituisesti hymyillä ja lausui: "Enpä tainnut olla mieluisa vieras." Kun Ilkka ei puhunut mitään, tuijotti yhä vain hämmästyneenä marskiin, jatkoi tämä:

"Minä tulin vain kysymään, mitä varten sinä olet nämä kansanjoukot tuonut minua vastaan?"

"Mitäkö varten? Se sinun pitäisi kyllä tietävän, kansansortaja!" kiivastui nyt Ilkka ja teki rynnistyksen, saadakseen jalkansa vapaiksi.

Mutta marski istui leveänä ja liikkumatonna paikallaan sekä jatkoi alakuloisen rauhallisesti:

"Ja kenen hyväksi sinä joukkoinesi taistelet? Eikö niin, että herttua siitä suurimman hyödyn saa? Mutta kun minä olen poissa ja herttua saa täällä ohjat käsiinsä, niin luuletko sinä hänen teitä jäniksenkypälällä sivelevän? Et luule, he. No onko sinusta sitten hänen ikeensä mieluisampi kuin minun? Enkö minä kuitenkin ole oman maan kasvatti, suora Suomen mies niinkuin tekin? Minä voin puhua kanssanne suusta suuhun, mutta häntä puhutellaksesi pitää sinulla olla tulkki. Vai onko teistä pohjalaisista vieras sorto parempi kuin kotimainen? Ja sorranko minä teitä edes? No, jos sorrankin, niin siihen minulla on pakko... on pakko pitää suurta sotajoukkoa aseissa, ettei kuka hyvänsä vieras pääse maassamme valtikoimaan. Olisitte vetäneet yhtä köyttä kanssani sen sijaan että kapinaan nousitte, niin me olisimme ainaisiksi ajoiksi saaneet omain asiainme hoidon omiin käsiimme. Mutta nyt se yhden köyden veto ei enää käy päinsä, sillä verta on vuotanut ja vuotaa vielä enemmän, kunnes te olette hajotetut kuin akanat tuuleen."

Marski pyhkäsi molempia kämmeniään vastakkain, hymyili pahaenteisesti ja näytti laajenemistaan laajenevan ja käyvän painavammaksi. Ilkka teki epätoivoisen rynnistyksen, sai hänet vieräytetyksi jaloiltaan ja — heräsi samassa.

Hän kavahti istualleen ja hieroi silmiään. Ollen vielä unennäkönsä lumoissa ojensi hän nyrkkinsä toista rantaa kohti ja sanoi:

"Elä luulekaan, nokinenä, että sinä niin vain meidät tuuleen hajotat!"

Samalla huomasi hän järven jäällä kaksi ratsastajaa, jotka etenivät vihollisrantaa kohti. Hän hieroi uudelleen silmiään ja tähysti sitten tarkkaan, tullakseen vakuutetuksi, etteivät äskeiset unikuvat hänen silmissään kummitelleet. Selvään näki hän siellä kaksi ratsumiestä, jotka hetken perästä hävisivät vastarannan luomaan pimentoon.

Omaa leiriään kohti kääntyessään näki hän Vilpun tulevan uudestaan nuotiolleen. Tällä kertaa ei Vilppu hoipannut, vaan harppasi eteenpäin puolijuoksua.

"Sillä on varmaankin jotain tärkeää ilmoitettavana", ajatteli Ilkka.
"Ehkä juuri noista ratsastajista."

"Uhhuh! uhhuh!" puuskutti Vilppu nuotiolle päästyään, laski nassakkansa maahan ja kumartui käsiään lämmittämään.

"Tiedätkö, ketä nuo kaksi ratsastajaa olivat, jotka juurikään täältä käsin menivät järven yli vihollisten puolelle?" kysyi Ilkka.

"Ne olivat kauppiaita", vastasi Vilppu. "Heidän kaupoistaan tulinkin juuri kertomaan sinulle."

"Mitä höpiset?" tiuskasi Ilkka äreästi.

"Puhdasta totta", vakuutti Vilppu mitä vilpittömimmällä äänellä. "Ne olivat Laukon herra ja Melkersonni, jotka marski oli lähettänyt tänne hieromaan kauppaa sinun nahastasi."

"Minun nahastani?" kertasi Ilkka hitaasti ja hänen kulmaisensa väliin ilmestyi syvä poimu. "Puhutko sinä totta, mies?"

"Totta, totta, kuka nyt tällaista leikkiä laskisi", vakuutti Vilppu. "He olivat Tyrkkölässä ja siellä oli suuri osa meidän miehiämme. Marski oli käskenyt ilmottaa, että jos he jättävät sinut hänen haltuunsa, niin saavat he rauhassa palata kotiinsa sekä vielä päälliseksi vapauden linnaleiristä."

"Kas mikä salakavala ehdotus!" puhkesi Ilkka sanomaan. "Etteivät miehet napanneet niitä kataloita vangiksi."

"Vangiksiko?" ihmetteli Vilppu. "Mutta eihän silloin olisi kaupasta tullut mitään."

"Kaupasta!" kertasi Ilkka kalveten. "Tietysti eivät miehemme ruvenneet kuuntelemaankaan niin katalaa ehdotusta?"

"Kyllä he kuuntelivat loppuun asti ja loppujen lopuksi tehtiin kaupat. Sinut luvattiin huomenaamuna jättää nuoriin sidottuna marskille. Niin että sinun on, Ilkka, parasta nousta siekailematta tuon anastamasi juoksijan selkään ja hävitä täältä mitä kiiruimmin. He jäivät sinne vielä riitelemään ja valitsemaan miehiä, jotka tulevat sinua vangitsemaan. Ainakin pari jalasjärveläistä oli jo valmiina siihen toimeen."

Ennenkuin Vilppu oli ehtinyt lopettaa, töytäsi Ilkan renki paikalle ja puuskutti:

"Isäntä, isäntä, lähtekää kiiruusti pakoon, teitä tullaan kohta vangitsemaan!"

"Siinä sen nyt kuulet! Joudu siis!" sanoi Vilppu. "Niitä kataloita!" äsähti Ilkka hammastensa välitse.
"Kuka olisi tällaista uskonut!"

Hän seiso i hetken eteensä tuijottaen ja kädet sivuilla riippuen. Mutta sitten leimahtivat hänen silmänsä ja vartalo jännittyi hänen lausuessaan:

"Minä menen päätä suoraan Tyrkkölään ja nähdäänpä, eivätkö ne häpeä ja peruuta katalaa tuumaansa. Pahimmat pukarit, joilla tietysti on entistä vihaa minua kohtaan, minä panetan kiinni."

Hän otti jo pari askelta mennäkseen, kun Vilppu ja renki tarttuivat häntä kiinni kumpikin puoleltaan. "Elkää herran nimessä menkö, isäntä!" pyysi renki hätäntyneenä. "Ne alkavat olla jo juovuksissa, sillä lähtiessäni tuotiin sinne kartanosta kokonainen kuorma oluttynnyreitä."

"Rohkaisevat itseään, kyetäkseen vangitsemaan oman päällikkönsä", lisäsi Vilppu. "Jos sinä menet sinne, niin eivät ne enää häpyä tunne, vaan panevat sinut heti nuoriin."

Rengin ilmotus pani Ilkan epäröimään. Hän oli toivonut persoonallisella väliintulollaan voivansa tehdä tyhjäksi tuon ruman puuhan mutta mitä saattoi hän juopuneisiin vaikuttaa.

"Kaikkiko sitten raukesikin tähän?" sanoi hän masentuneena ja seiso i allapäin molempain uskollistensa välissä. "Liian hyvin sinä, Vilppu, ennustitkin tämän retken päätöksen. Mutta kuka olisi uskonut kaiken näin kurjasti loppuvan!"

"Joutukaa, isäntä, joutukaa!" hoputti renki. "Minä satuloitsen hevosen valmiiksi."

"Niinpä satuloitse sitten!" vastasi Ilkka lujalla äänellä ja hänen silmänsä leimahtivat jälleen. "Jaakko Ilkan nahkaa he eivät myy!"

Hän otti reestä miekkansa ja kiinnitti sen kupeelleen. Satulaan noustuaan kääntyi hän vielä kumpaankin mieheen ja sanoi:

"Aisottakaa toinen hevonen ja tulkaa perässäni minkä pääsette. Teille he toki eivät mitään tee, vaikka saavuttaisivatkin. Ja jos miesten joukossa tuolla on uskollisia, niin kai he älyvät ajoissa laittautua taipaleelle."

Hän nykäsi ohjaksista ja levännyt ratsu porhalsi täyteen juoksuun, niin että lumi pöllysi. Siten ajoi hän poikki niemen kosken alle. Ennen jälle laskeutumistaan pysähytti hän ratsun ja kääntyi katsomaan nuijamiesten leiriä kohti. Nuotiotulet pilkottivat punertavina huurun keskeltä ja melkein kaikki äänet olivat siellä vaienneet aivankuin jotakin hyvin tärkeää olisi ollut tekeillä.

Rajaton viha leimusi Ilkan silmistä, kun hän ojensi nyrkkinsä leiriä kohti ja lausui hammastensa välitse:

"Sopikaa nyt valinne marskin kanssa, senkin katalat, miten parhain taidatte! Minä palaan takaisin Kyrönkankaan taakse ja toivotan teidän niskoillenne tuhatta painavamman ikeen kuin koskaan marskin, että oppisitte miehen tavalla vapautenne puolesta taistelemaan."

Hän nykäsi jälleen ohjaksista ja ratsu porhalsi alas jälle. Kavion kapse eteni ja hetken kuluttua hävisi ratsastaja koskesta leviävän huurun keskelle. Mutta pakkasyössä ärjyi Nokian koski kuin olisi se kumealla äänellään julistanut petolliselle nuijamiesten armeijalle veristä uudenvuoden päivää, häviötä ja perikatoa.

Kesken aseiden melskeen

"Jumaliste, kun me röykytimme niitä, niin että petäjikkö raikui", jatkoi raolleen jääneen arkituvan oven takana kertomustaan karkea ja rentoileva ääni. Herra Ljungo, Kalajoen kirkkoherra, oli laskenut hanhenkynän kädestään, siirtänyt paperit syrjään ja nojautuen selkäkenoon tukevassa nojatuolissaan ummisti hän silmänsä ja antausi kuuntelemaan oven takaa kuuluvaa juttelua. Hänen vaimonsa oli äsken pistäytynyt huoneessa ja ilmottanut, että taloon oli yösjaa pyytäen saapunut Sokaan Jaakko Kokkolasta. Hän oli nimittäin matkalla Pohjanlahden ympäri Ruotsiin, jonne hän kuljetti äsken Kruununkylässä vangiksi saamaansa vouti Abraham Melkiorinpoikaa. Kirkkoherra tunsu vastenmielisyyttä lähteä tupaan, jossa hän tiesi voudin istuvan käsistään ja jaloistaan sidottuna ja jonne naapureista oli kokoontunut väkeä näkemään vankia sekä kuulemaan uutisia pohjoispohjalaisten sotaretkestä marskia vastaan.

Ritisten työnsi messinkijalkaan pöydännurkalle asetettu talikynttilä karstaa ja tuvassa jatkoi Sokaan Jaakko kerskailevaa juttuamistaan.

"Me makasimme pensasten takana kahden puolen tietä Tarharannan niityllä ja odotimme. Ja saimme odottaa aina hämärän tuloon saakka. Mutta silloinkos alkoi kuulua kulkusten helinä ja siinä 30 tulla porhalsivatkin sontaryyttärit toistakymmenen hevosen pituisena saattueena. Krankka kujasi merkin ja silloin me karkasimme kuin hurtat niskaan. Palon Perttu löi kirveellään ensimmäiseltä hevoselta vempelen poikki, niin että aisat putosivat kahden puolen ja koko saattueen oli pakko pysähtyä. Meitä oli kymmenkunta miestä jokaisen reen kimpussa ja huovin rötkäleet eivät ehtineet rekipeitteitä päältään potkaista, kun me jo kolkkasimme ne hengiltä..."

Kertoja pysähtyi tässä hetkeksi ja jatkoi sitten nauravalla äänellä:

"Mutta Krankan Hannun sitä oli hullusti käydä. Se oli hyökännyt tämän parhaimman otuksen kimppeun —".

Kirkkoherra oli näkevinään, kuinka kertoja tässä kohti peukalollaan töykkäsi rinnallaan penkillä istuvaa, sidottua voutia:

"Tällä oli päällään sellainen muhkea susiturkki ja sitäkö alkoi Krankan tehdä mieli."

Ympäri tupaa kuului naurun hörinää.

"No, mitäs muuta kuin hän kiskoo turkin tämän Melkersonnin päältä ja ryömii itse lämpimään sudennahkaan."

Entistä iloisemmalla naurulla tervehtivät tässä kuulijat Sokaan Jaakkoa, joka siitä innostuneena korotti jo ennestäänkin kuuluvaa ääntään.

"Mutta me kun siinä pimeän päässä luulimme Krankkaa itse voudiksi ja aloimme häntä joukolla hutkia, niin että luhta mäiky —".

Kertojan ääni hukkuu tässä yleiseen naurun remakkaan. Vasta kun se hieman asettui, jatkoi hän:

"Krankka koetti hosua vastaan, mutta lopulta joutui hän alle kynsin ja alkoi huutaa: 'elkää hakatko, sen riivatut, minähän se olen!' Kesti kuitenkin jonkun hetken, ennenkuin me hänet tunsimme ja silloin oli hän jo ehtinyt saada köniinsä, niin että vielä seuraavanakin päivänä valitti sivujaan."

Kertojan täytyi jälleen pitää pieni väliaika, antaakseen kuulijoilleen tilaisuuden tyhjentää nauruvarastonsa. "Mutta kun me tästä ereyksestä selvittyämme aloimme hakea tätä voutia, ei sitä näkynyt missään."

"Vai jo kerkesi piiloon pökäistä", keskeytti tässä jonkun kuulijan ääni.

"Joo, pökäissyt oli. Parin toverinsa kanssa oli ottanut jalat alleen ja livistänyt tipotiehensä sillä aikaa, kun me Krankkaa röykytimme. No, annahan olla, minä pistin Harmoni puikkojen väliin, otin pari reilua miestä rekeeni ja sitten laskettiin Kruununkylää kohti minkä ikinä kavioista lähti Ja ajatelkaahan, kaksi kokonaista peninkulmaa olivat ehtineet livistää ennenkuin me saavutimme heidät Hästöön talossa Kruununkylässä Ihmettelimme me vain kovasti että tämä Melkersonnikin jaksoi semmoisen taipaleen juosta, vaikka tämä on vielä näin hyvässä lihassa."

Herra Ljungo tunsu olonsa ilkeäksi, kun tuolla oven takana kohdeltiin herrasmiestä aivankuin markkinoille tuotua elukkaa — olkoonpa että tämä herrasmies olikin yksi Flemingin tyyliä apureita. Omituinen vastenmielisyys pidätti häntä kuitenkin astumasta tupaan ja sekaantumasta asiaan Paikoillaan pysyen kuuli hän siis jonkun kuulijajoukosta arvelevan:

"Mutta eipä tuolla ollut turkkia painamassa."

"No ei kyllä ollutkaan", tarttui taas Sokaan Jaakko, "pelkät housut ja mekko päällään oli juosta hölköttänyt sen taipaleen. Mutta niin läpästyksissään olivat äijäparat, etteivät yrittäneetkään vastakäyntä kun me pistimme heidät nuoriin ja lähdimme riemukulussa takaisin Kokkolan kirkolle."

Syntyi jälleen keskeytys, jolloin kuulijat tekivät lisäkysymyksiä ja lausuiivat omia huomautuksiaan. Sitten korotti Sokaan Jaakko taas äänensä.

"Me tulimme aamuhämärissä takaisin Kokkolaan ja arvatkaapas, mikä kumma meitä siellä odotti. Kun me vilun kourissa työnnyimme lukkarin tupaan, niin näimme siellä uunin ympärillä paitasillaan kyyröttämässä ja kinttujaan nostelemassa yksitoista miestä. Ällistelimme siinä aluksi hyvän aikaa, luullen niiden olevan kirkkomaalta karanneita menninkäisiä Mutta yhtäkkiä hoksaammekin sitten, että ne ovat niitä samoja huoveja, jotka me illalla olimme heidän omissa reissään kolhineet kuoliaiksi ja vaatteet riistettyämme viskanneet tienvierihankeen."

Kuulijajoukossa syntyi hämmästyksen ja ihmettelyn sorina ja herra Ljungokin tunsu uteliaisuutensa heräävän. Sokaan Jaakko viivytteli tahallaan ennenkuin ryhtyi jatkamaan:

"No eihän siinä kummempaa kuin että nämä yksitoista peijakasta eivät olleet tarpeeksi asti saaneet loikkiinsa, vaan olivat vironneet yöllä ja henki kielen kärjessä kontanneet ylös lukkarin tupaan lämmittelemään."

"Mitenkäs heidän sitten kävi?" kysyi ääni kuulijajoukosta.

"Ohraisestihan niiden oli vähällä käydä Kun meikäläiset olivat ehtineet kokoontua paikalle, päätimme me työntää ne jään alle samasta avannosta, johon tämän Melkersonnin lähettiläät paria päivää aikaisemmin oli sullottu, mutta silloin ehätti siihen meidän pappi väliin ja..."

Tällöin astui herra Ljungon vaimo huoneeseen, sulkien oven perässään, niin että kirkkoherralta jäi kertomuksen loppu kuulematta.

"Voi, voi, mitä hirveitä juttuja se laskettelee!" päivitteli Marketta-muori ja pysähtyen miehensä viereen laski kätensä hänen hartioilleen. "Kyllä on aikoihin eletty ja luojaansa saa kiittää, joka aikanaan on päässyt näkemästä näitä päiviä."

"No, no, muoriseni", hymähti herra Ljungo ja kietoi kätensä hänen vyötäröilleen, "oletpa taas viime yönä tainnut nähdä pahoja unia."

"Pahoja unia!" kertasi vaimo, "eikö siinä ole tarpeeksi, kun kuulee sellaisia hirveitä asioita, joita tuo mies tuolla latelee. Onko nyt kauheampaa kuultu, kuin että eläviä ihmisiä työnnetään avannosta jään alle!"

"Kauheaahan se on, mutta kauheaa on ollut sotamiestenkin sorto. Talonpojat ovat mitanneet heille samalla mitalla ja marski on tuulta kylvettyään saanut niittä myrskyä."

"Milloinka tästä päästään taas rauhallisiin oloihin tai päästäänkö enää ollenkaan, siinä minun ajatukseni pöyriivät aamusta iltaan."

"Päästäänpä varmastikin, niinkuin on aina ennenkin päästy", sanoi kirkkoherra luottavasti. "Siinä asiassa saamme turvallisesti luottaa Jumalaan ja herrtua Kaarleen."

"Minä aina pelkään, että sinä luotat liian paljon siihen herrtuaasi. Entäpä hän joutuukin tappiolle, niin silloin ovat hänen kannattajansa huutavassa hukassa."

"Siitä asti kuin minä Upsalan kokouksessa jossa meidän protestanttinen oppimme vahvistettiin valtakunnan uskonnoksi, tulin hänet ensi kerran tuntemaan sekä sain nähdä, minkälaisesta miehestä hän käy, en minä ole hetkeäkään epäillyt, että tulevaisuus kuuluu hänelle."

"Kunpa nyt niin olisi ja kunpa tästä nyt viimein selvittäisiin", huokasi Marketta-muori. "Mutta pitääkö sinun nyt välttämättä jo huomenna lähteä matkalle."

"Kyllä, sillä kolmen viikon kuluttua alkavat herrainpäivät Arbogassa ja matka sinne ei ole lentämällä suoritettu. Mutta menkötö tuo (hän viittasi tupaa kohti) edellä, minä lähdän vasta iltapäivällä. Matkalla voin sitten, jos tarpeelliseksi näkyy, sivuuttaa heidät kaikessa rauhassa, sillä yhdessä matkustamiseen en tunne mitään halua."

Vaimo antoi hyväksymisensä tälle miehensä toimenpiteelle ja ilmotti menevänsä vielä matkavarustuksia viimeistelemään.

"Odotas, pistähän tämä samalla minun matkalaukkuuni, ettei se vain unohdu kotiin."

Herra Ljungo otti pöytälaatikosta täyteen kirjoitetun paperivihkon ja sulki sen nahkalippaaseen. Siinä oli hänen äskettäin laatimansa ja herrainpäivillä esitettäväksi aiottu kertomus marski Klaus Flemingin ja sotaväen tylystä menettelystä Suomessa.

"Ja nyt minä aion vielä työskennellä pikku hetken suomennokseni kimpussa, ennenkuin käyn levolle", sanoi kirkkoherra ja kumartui jälleen pöydän ääreen. "Nykyään, jolloin maassamme rehoittaa kaikkalainen mielivalta ja laittomuus, tunnen minä entistä painavampana kutsumuksen toimittamaan kansallemme omakielisen lakitekstin."

Hän levitti eteensä Kristofer kuninkaan maanlain, jonka suomentamista hän oli kauan mielessään hautonut ja jonka hän äskettäin, keskellä tätä levotonta aikaa, oli pannut alulle. Kirja oli auennut kuninkaan kaaren toisen luvun kohdalta ja hänen silmänsä sattuiivat sanat: "Ylitse kaiken Ruotsin valtakunnan ei pidä olemaan muuta kuin yksi kuninkaallinen kruunu ja yksi kuningas, jonka tulee hallita ja vallita linnat ja maakunnat..."

Herra Ljungo pysähtyi ja vaipui mietteihinsä. Siinä oli kohta, joka tätä nykyä sai monen miehen Ruotsissa ja Suomessa horjumaan ja epäröimään. Herra Ljungo ei tuntenut itsessään kuitenkaan mitään syyllisyyttä tämän lainkohdan edessä. Aivan yksinkertaisesti sovitti hän nuo sanat Kaarle herrtuaan, jonka persoonaan hän sitten Upsalan kokouksen oli ajatuksissaan tottunut yhdistämään maansa ja kansansa tulevaisuuden. Että valta luisui valapattoisen ja saamattoman Sigismundin käsistä Kaaralle, oli oikein ja kohtuullista eikä se hänen mielestään ollut ristiriidassa paremmin jumalallisen kuin inhimillisenkään lain kanssa.

Hän etsi paikan, johon hän viimeksi oli pysähtynyt, sovitteli siitä kankearakenteisen lauseen suomeksi ja ryhtyi sitä panemaan paperille.

Tuvasta olivat vieraat jo hajonneet ja matkamiehet käyneet levolle, mutta talvi-illan hiljaisuudessa työskenteli herra Ljungo vielä hyvän aikaa pöytänsä ääressä. Ulkona loisti valju täysikuu ja joku yksinäinen säde pääsi tunkeutumaan ikkunanluukun raosta herra Ljungon työpöydälle, missä kynttilänvalo sen kuitenkin heti sokaisi. Sitä ennen ehti se kuitenkin saada selville, että täällä korkeassa pohjoisessa, lumen ja jään keskellä, löytyi vielä mies, joka tänä väkivallan ja hävityksen aikana teki hengen työtä ja suoritti valistuksen kylvöä tulevia sukupolvia varten. Sellaista löytääkseen oli tuo yksinäinen kuunsäde saanut vaelttaa yli laajan ja lumisen maan, yli hävityksen raunioiden ja veristen taistelukenttien ja missä se oli päässyt kurkistamaan sulettujen ikkunaluukkujen taakse, siellä se oli nähnyt joko juomingeissa räyhääviä sotamiehiä tai talonpoikia, joiden katseesta hehkui milloin synkkä viha milloin hurja epätoivo.

Ainoastaan kaksi muuta miestä oli se tavannut matkallaan, jotka kukin osaltaan koettivat kartuttaa sitä vähäistä sivistysperintöä, jonka menneet sukupolvet vuosisatain kuluessa olivat tässä kaukaisessa maassa vaivalla luoneet ja joka nykyään uhkasi sammua vereen ja liekkeihin. Turussa oli se tavannut vanhan piispa Ericus Ericin kammiossaan kirjottamassa laajaa suomenkielistä postillaa, joka pitkät ajat tuli olemaan arvokkaana sekä lohdutuksen että tiedon lähteenä Suomen kansalla. Ja lyhyen matkan

päässä Turusta oli se vielä eräässä pappilassa tavannut toisen hengenmiehen, joka runottarien myötävaikutuksella sovitti kansansa kielelle vanhojen Turun teinien latinalaisia lauluja. Uuden ajan ja uuden kevään toivossa laului tällä Maskun Hemminki kesken yön ja lumen ja sodan valtaa:

"Kylmän talven taukoomaan
Päivän penseys soimaa,
Vilun valjun vaipumaan
Auttaap' auringon voima.
Orot, kedot, kans kankaret
Toivovat suven valtaa."

* * * * *

Ummelleen viisi vuotta edellä kerrotun jälkeen eli helmikuun 20 päivänä 1602 oli Kalajoen kirkolla vilkas väenliike. Laajan pitäjän eri kulmilta oli kokoontunut kansaa kirkolle suorittamaan ulostekojaan sekä pitämään markkinoita. Jyväkuormia tyhjennettiin kirkkoherran ja veronkantajan aittoihin ja Oulunsuusta sekä Turun puolesta tulleilta kauppiailta vaihettiin suoloja ja rautaa.

Päällään lyhkäinen turkkitakki hääräsi herra Ljungo aittarivinsä luona, katsoen kantomiesten perään ja tiedustellen talonpojilta ylämaan kuulumisia Kun laitimmainen aitta oli saanut täytensä, väänsi hän sen lukkoon ja työntäen suuren avaimen kainaloonsa aikoi lähteä sisällä käymään. Juuri tällöin alkoi taloa lähetä aisakellojen helke ja kohta sen jälkeen ajaa karahutti pihaan nelirekinen matkue. Hevosvaljaista, rekipeitteistä ja matkustajain ulkoasusta saattoi heti nähdä, että ne olivat tavallista arvokkaampaa vallasväkeä.

Tuskin oli ensimmäinen reki pysähtynyt, kun siitä ponnahti ylös aivankuin vieterien heittämänä pitkäkko ja solakka mies. Nähdessään hänet hämmästytti herra Ljungo niin että hänen polvensa hetkeksi tyyten herpaantuivat. Sillä korkeasta otsasta, tuimista viiksistä, jotka tällä kertaa pakkasen huurtamina ojentuivat kahden puolen kuin nuolenkäret, ja harmaan sinisistä, tuikeista silmistä, jotka alati näyttivät sinkoilevan salamoita ympärilleen, tunsu hän paikalla vieraan herttua Kaarleksi, Ruotsin ja Suomen itsevaltiaaksi hallitsijaksi, jolta enää puuttui ainoastaan kuninkaan nimi.

Herttua heitti ympärilleen nopeita ja tutkivia silmäyksiä, nyökäytti ystävällisesti päätään tervehtiville talonpojille ja tunsu sitten herra Ljungon, joka seiso i taampana.

"Hyvää päivää, kirkkoherra!" huusi hän kädellään viitaten, "te olette niin usein saanut käydä meillä Tukholmassa, että minä nyt vuorostani pidin kohtuullisena tulla tervehtimään teitä tällä kotonanne."

Herra Ljungo ymmärsi leikinlaskun ja tiesi, ettei herttua suinkaan ollut lähtenyt vartavasten häntä tervehtimään, vaan oli hän Viron sotatanterilta palaten ollut syksystä saakka Suomessa, järjestellen maamme asioita, jotka sisäisen sodan melskeissä olivat joutuneet pahasti hunningolle. Herttua oli yhtä nopea matkustaessaan kuin kaikissa muissakin toimissaan. Vielä viikon päivät sitten oli hän ollut Porissa, vahvistaen siellä tarkat ohjesäännöt voudeille, ja sieltä saakka oli hän jo ehtinyt tänne. Sen vuoksi oli hänen äkillinen ilmestymisensä Kalajoen pappilan pihalle kirkkoherrasta yhtä odottamaton tapaus kuin salamanisku kirkkaalta talvitaivaalta.

Lähestyessään herttuata minkä jalkansa suinkin kannattivat koetti hän hätähdätää saada kokoon soveliaat tervehdyssanat. Mutta sekaannuksissaan kykeni hän ainoastaan lyhyesti ja änkyttäen toivottamaan hänen ruhtinaallisen armonsa tervetulleeksi.

Raikas ilma ja vinha ajo olivat saaneet Kaarlen hyvälle tuulelle. Hänen otsaltaan olivat silinneet ne uhkaavat rypyt, jotka hänen hallitustoimissa ollessaan tai virkamiesten petoksia tutkiessaan saivat ympärillä olevat pelosta vapisemaan. Ystävällisesti taputti hän herra Ljungoa olalle ja virkkoi hymyillen:

"Kas, kas, kirkkoherra, näyttääpä, ettette ole osannut minua vieraaksenne odottaa. Mutta herran nimessä, tervehtikää nyt perhettänikin ja opastakaa meidät takkatulen ääreen."

Herttuan rinnalla seiso i turkkeihin kääriytyneenä kuusivuotiaaksi harvinaisen kookas prinssi Kustaa Aadolf, Ruotsin vallan tuleva perillinen, joka parin vuosikymmenen kuluttua oli ruotsalais-suomalaisella sotajoukollaan hämmästyttävä maailmaa. Hyvää päivää toivottaen ojensi hän miehekkäästi kätensä kirkkoherralle. Hän oli ajanut isänsä kanssa etummaisessa reessä ja talven viima oli loihtinut tyttömäisen punerruksen hänen vereville poskilleen ja hänen siniset silmänsä loistivat tyytyväisyydestä.

Seuraavan reen peitteistä oli tällä välin selvittäytynyt herttuatar sekä molemmat prinsessat, Katarina ja Maria. Koko perhe oli ollut herttuan mukana Virossa ja sen jälkeen tällä Suomessa. Räävelissä oli muutamia kuukausia sitten nähnyt päivänvalon perheen nuorin jäsen, prinssi Kaarle Filip, jota nyt muuan hovinainen huolellisesti peitteihin käärittynä kantoi sylissään.

Herttuatar Kristiina, jota Kaarlen vihamiehet nimittivät milloin hänen sänkykamarineuvoksekseen, milloin Isebeliksi, muistutti miestänsä monessa suhteessa. Hän oli vartaloltaan kookas ja muhkea, kasvoiltaan kylmän kaunis ja käytökseltään miesmäinen. Korkea otsa ja selkeän siniset silmät ilmaisivat käytännöllistä älykkäisyyttä ja piirteet suun ympärillä puhuivat luonteen ankaruudesta.

Ystävällisesti tervehti hänkin kirkkoherraa, joka kumarrellen lähti saattamaan sisälle korkeita vieraitaan, kantaen mielessään pelkoa Markettansa puolesta, jonka hän keskellä arkitouhujaan yllätettynä luuli joutuvan kokonaan suunniltaan. Mutta tämäpä olikin ehtinyt jo malttaa mielensä ja työnnettyään kiiruusti syrjään ne voipytyt, juustot, lintupaistit ja muut tuomiset, joilla ylämaiden emännät olivat häntä muistaneet, sekä sivallettuaan päälleen pyhäisemmän puvun oli hän keskilattialla, syvään niijaten, ottamassa vastaan vieraita, joiden arvoisia ei ennen ollut Kalajoen papintupaan astunut.

Huolimatta herra Ljungon pyynnöstä käydä vierastupaan heitti herttua kursailematta turkin päältänsä ja asettui avaraanki arkitupaan, sanoen haluavansa puhutella täällä seudun talonpoikia. Herttuatar asettui takkatulen ääreen ja oli tuota pikaa vilkkaassa keskustelussa Marketta-muorin kanssa. He puhuivat ruotsia, murtaen sitä vahvasti ja kumpikin omalla laillaan, nimittäin herttuatar saksaksi ja papinmuori suomeksi. Edellisen huomiota kiinnittivät ylimaan antimet ja jälkimmäinen tunsu itsensä tyytyväiseksi, saadessaan tuolle valtaemännälle näytellä juustojaan, keltaisia voikimpaleitaan ja lintupaistejaan.

Tieto herttuan ilmestymisestä pappilaan oli tällä välin levinnyt kulovalkeana ja tuota pikaa oli piha mustanaan uteliasta kansaa. Hetken seisoskeltuaan ja matkueen ajoneuvoja synnäilytään työntyivät rohkeimmat miesjoukosta sisälle, saadakseen oikein käsistään katsella, kuten he sanoivat, valtakunnan pääisäntää, miestä, jonka kehotuksesta he edellisvuosina olivat tarttuneet nuijiinsa marski Flemingiä vastaan.

Siinä se nyt siis istui heidän edessään itse iso-isäntä, kuuluisa herttua-Kaarle, vanhan Kyöstikuninkaan pojista nuorin, mies, jolle yksinään olivat periytyneet isän jalot hallitsijalahjat ja joka vasta nyt ikämiehenä vallanohjiin päästyään, ulkonaisten ja sisäisten vihollisten saartamana, teki työtä kuumeisella kiiruulla ja ponnisti voimansa äärimmilleen, luodakseen järjestystä ja voimaa rappeutuneeseen valtakuntaan ja saadakseen isänsä suurtyön elimellisesti jatkumaan. Kaikki mitä Kalajoen talonpojat hänestä ennestään tiesivät, oli pelkkää hyvää. Että hänen luonteensa hellittämätön ankaruus oli viime aikoina monesti puhjennut suoranaisiin julmuuksiin, se ei heidän mielestään ollut vika eikä mikään, sillä olihan se kohdistunut yksistään herroihin, heidän luontaisiin vihamiehiinsä. Ja että verovoutien tiliretket herttuan luona useinkin päättyivät hirsipuuhun tai että hän kuuluisalla hopeavasarellaan, jota hän aina kantoi vyössään, saattoi omin käsin kurittaa vilpisteleviä valtaneuvoksia, se kaikki oli omiaan suuresti lisäämään heidän myötätuntoaan herttuaa kohtaan. Heidän korviinsa oli jo kantautunut viestejä siitä, mitä kaikkea hän oli näinä kuluneina kuukausina Suomessa toimittanut, kuinka hallinto ja veronkanto ali järjestetty uudelle kannalle, kuinka puutteenalaisille seuduille oli toimitettu viljaa ja köyhille veronhelvotuksia, kuinka autiotilat olivat saaneet uudet asukkaat ja kuinka petollisia vouteja ja kirjureita oli joukottain lähetetty Tukholmaan, missä heitä odotti viranmenetys ja pahimmassa tapauksessa hirsipuu — tästä kaikesta he olivat kuulleet ja siksi lähestyivät he nyt tuota tuimaa valtaisäntää turvallisin mielin ja lämpimin ihailun tuntein, tietäen että laki ja järjestys pysyivät voimassa niin kauan kuin tuo mies piti ohjaksia käsissään.

Hän tervehti ystävällisesti talonpoikia ojentaen vanhemmille heistä kätensä ja pannen liikkeelle ne harvat suomenkielen sanat, jotka hän oli ennättänyt oppia. Ja sitten alkoi hän herra Ljungon välityksellä vilkkaasti tiedustella paikkakunnan asioita ja ottaa selkoa epäkohdista. Tavantakaa kääntyi hän huomautuksineen ja määräyksineen käsikirjurinsa puoleen, joka oli pöydän kulmalle levittänyt kirjotusvehkeensä valmiina tekemään muistiinpanoja.

Ja kun tärkeämmistä asioista oli päästy, alotti hän miesten kanssa keskustelun maatalousasioista.

"Kuinka monta jyvää te saatte täällä rukiinkylvöstä?" kääntyi hän erään harmaapartaisen Rahjankylän isännän puoleen.

"Kolme ja neljä ja oikein hyvinä vuosina viisi ja kuusikin jyvää."

"Äh, se on liian vähän. Te hoidatte huonosti peltojanne, laittakaa ojat vetäviksi, kyntäkää pelto kunnollisesti ja pankaa vahvasti sontaa, niin saatte nähdä ette sadot kasvavat kaksinkertaisiksi."

"Kyllähän se sonta on pellolle poikaa, mutta mistäpä sitä otti määräänsä enempää", arveli isäntä leveästi ja avonaisesti.

"Laajentakaa niittyjänne ja lisätkää karjaa, eihän täällä maan puutetta ole. Ja hoitakaa paremmin tunkioitanne, hakatkaa sonnan lisäksi havuja ja turpeita niistähän teillä ei ainakaan puutetta ole."

Niin innostui herrtua yks kaks antamaan mitä yksityiskohtaisimpia neuvoja pellon ja tunkion hoidossa, karjan kasvatuksessa ja niitynperkkuussa. Ja miehet, joita vähitellen oli ahtautunut koko suupuoli tupaa täpösen täyteen, kuuntelivat ihmetellen, nyhjivät toisiaan kylkeen ja kuiskailivat, että kuulehan vain, sehän puhuu niinkuin olisi ikänsä pidellyt kuokkaa ja sontatalikkaa. Ja sitäkin otollisempaan maaperään lankesivat herrttuan opetukset, kun ne olivat täynnä kansanomaisia puheenparsia ja ytimekkäitä voimasanoja.

* * * * *

Kun noustiin päivällisaterialta, johon herrttuan toivomuksesta oli ottanut osaa myöskin joukko arvokkaimpia talonpoikia, virkkoi herrtua kirkkoherraan kääntyen:

"Ellen väärin muista, sanoitte te viimeksi tavatessamme ryhtyneenne maanlakia suomeksi kääntämään. Oletteko jatkanut työtänne ja kuinka pitkällä siinä olette?"

"Hartain haluni on saada esittää vähäinen aikaansaannokseni teidän ruhtinaalliselle armollenne", vastasi herra Ljungo ja poistui omaan kammioonsa.

Kun hän sieltä hetkisen kuluttua palasi, oli hänellä kainalossaan paksu paperipinkka.

"Jumalan avulla olen nyt saanut työni päätökseen. Tässä on maanlaki kokonaisuudessaan käännettynä kansamme kielelle ja mitään en tällä haavaa niin hartaasti toivo kuin että se pääsisi pränttiin."

Kun herra Ljungo Tuomaanpoika näin lausueessaan ojensi lainsuomennoksensa herrttualle, sai kohtaus läsnäolijain silmissä juhlallisen leiman, samalla kun he hämärästi aavistivat, että tässä oli jälleen — puolen vuosisataa sen jälkeen kuin Tukholman linnassa oli sattunut samanlainen kohtaus Mikael Agricolan ojentaessa kuninkaalle Uuden Testamentin suomennoksensa — astuttu pieni askel eteenpäin sillä tiellä, jolla suomalaisten oli kamppailtava kohti kansallisia päämääriään. Kun tuo Agricolan aikuinen kohtaus sattui maamme rajojen ulkopuolella ja ruotsalaisten ylimysten läsnäollessa, tapahtui tämä jälkimäinen sen sijaan kotoisella pohjalla ja ympärillä ikäänkuin todistajina seisoivat suomalaisia kansanmiehiä. Heidän täytyi käsittää hetken merkitys, sillä heitäpä tapaus lähinnä koski. Sen tulkitsikin herrtua lausueessaan heille:

"Kas nyt teidän ei enää tarvitse vääryyttä peläten mennä oikeusistuimen eteen, kun laki luetaan teille tästä lähtien omalla kielellänne, onpa lisäksi kullakin tilaisuus tutustua siihen itsekin. Ja tästä hyvästä saatte te kiittää kirkkoherraanne."

"Kyllä hän on aina meidän parastamme katsonut", kuului väkijoukosta yksimielinen tunnustus.

Herrtua nyökäytti hyväksyvästi päätään ja lisäsi herra Ljungoon kääntyen:

"Minä otan tämän työnne mukaani ja toimitan sen pränttiin."

Hän ojensi kätensä herra Ljungolle, jonka silmät olivat kostuneet sekä herrttuan osottamasta myötätunnosta ja avusta että seurakuntalaistensa antamasta tunnustuksesta.

* * * * *

Ajurit ilmottivat hevosten olevan valjaissa ja herrttuallinen seurue varustausi jatkamaan matkaansa, yöpyäkseen vasta Saloisissa. Pian istuivat kaikki huolellisesti peitettyinä reessä, viimeiset jäähyväistervehdykset vaihdettiin, piiskat viuhahtivat ilmassa ja kulkuset helähtivät. Kansanjoukon huiskuttaessa lakkejaan ja huutaessa sydämensä pohjasta eläköötä ajoivat korkeat vieraat alas joen äyrästä, matkatakseen niin edelleen Pohjanlahden ympäri Tukholmaan — tietä, jota yksikään Ruotsin hallitsija ei ollut ennen kulkenut.

Kun herra Ljungo oli palannut sisälle, taputti hän vaimoaan poskelle ja sanoi:

"Muistatkos, muoriseni, kuinka sinä silloin, kun vangittu Abraham Melkiorinpoika vietti meillä yötä, näit kaiken synkässä valossa ja epäilit tulevaisuutta? Vieläkö tämänkin päivän jälkeen pysyt uskossasi vai joko voit sanoa, kumpi meistä silloin oli oikeassa?"

"Tietysti sitä sinä olet aina oikeassa, muutoinhan meidän ei olisi hyvä olla", vastasi Marketta samaan leikilliseen sävyyn.

"Mutta mitäs tästä sanot?" jatkoi hän ja näytti miehelleen kallisarvoista sormusta, jonka hän oli saanut muistolahjaksi herrttuattarelta.

Hänen silmänsä paloivat tyytyväisyydestä, joka johtui yhtä paljon hänen saamastaan lahjasta kuin siitäkin, että herrttuatar oli kiitellyt hänen talouttaan sekä mielihalulla syönyt hänen laittamiaan ruokia.

"Sellaisia vieraita ei jokainen papinmuori saakaan kestittäväkseen", purki hän yli vuotavaa tyytyväisyyttään.

"No, no, muoriseni, elähän sentään ylpeile, sillä minäpä se arvokkaamman lahjan sain", huomautti hänen miehensä.

Kun Marketta-muori katsoi häneen kysyvästi, lisäsi hän mielihyvystä hymyillen:

"Minun lakisuomennokseni pääsee pränttiin ja leviää sitten satoina kappaleina yli kaiken Suomenmaan."

Kun kansa näytti itsensä

Pari päivää sen jälkeen kun Turun linna oli antautunut Kaarlo-herttualle, istui syksyisenä aamupuhtena herttuan kansliahenkilöitä siinä itäisen tornin huoneessa, josta ahdas ja jyrkkäportainen solake johtaa ylös isoon kuningassaliin. Keskellä huonetta oli avara pöytä papereineen ja kun herttua oli äsken ratsastanut kaupunkiin, olivat kirjurit laskeneet hanhenkynät käsistään ja siirtyneet lämpiävän pesän eteen, missä he kuluttivat aikaansa jutellen ja toisiaan hammastellen. Varsinkin riitti alituista kinaa herttuan kamarijunkkarin, Hieronymus Birkholtzin ja käsikirjuri Eerik Göranssonin välillä. Heidän kesken oli kilpailu herttuan suosiosta kaikista kiihkein ja sen vuoksi katsoivat he toisiaan karsaasti. Birkholtz oli juuri-ikään palannut Viipurista, jossa hän oli käynyt herttuan sanansaattajana, ja oli pyytänyt toisia kertomaan, mitä Turussa oli sill'aikaa tapahtunut. Suunvuoron oli heti ottanut Eerik Göransson saadakseen siten tilaisuuden sutkautella kilpailijaansa.

Hän jatkoi äsken alkamaansa kertomusta: "Porttiholvissa oli herttuata vastassa Ebba-rouva ja hänen takaansa kurkistelivat neidet Hebla, Katarina ja Anna kuin kanan poikaset emänsä siipein suojasta. Varsinkin Anna Fleming heitteli suloisia silmäyksiä meihin nuoriin miehiin ja sitä hän ei ole ihmettelemisen, kun muistaa, että hänen äitinsä, Agda Pietarintytär, oli aikoinaan Eerik-kuninkaan sylilemmityinen."

Kaikki katsahivat Birkholtziin, joka oli korviaan myöten punastunut. Tiedettiin jo yleisesti, että hän herttuan myötävaikutuksella kosiskeli Anna Flemingiä, joka orvoksi jääneenä oli elänyt setänsä, marskin, perheessä. Birkholtz hillitsi kuitenkin itsensä ja Göransson jatkoi kaikessa rauhassa:

"Sitten noustiin ylös linnaan ja mentiin ensimmäiseksi kirkkoon, sillä herttua tahtoi nähdä marskivainajan ruumiin sekä päästä selville siitä, oliko dominus admirabilis todellakin kuollut vai elelikö hän Puolassa, sillä aikaa kun ruumisarkussa olivat tallella hänen kalleutensa, kuten oli kerrottu. Kansi nostettiin siis kirstusta ja näkyviin tulivat Noki-Klaun tuuheat kulmat."

"Panitteko merkille, miten herttua käyttäysi nähdessään pahimman vihamiehensä kuolleena edessään?" kysyi Birkholtz uteliaasti.

Hän oli tehnyt kysymyksensä toisiin kirjureihin kääntyneenä, mutta Göransson ehätti vastaamaan:

"Panimme kylläkin. Herttua nykäsi sinun appivaariasi parrasta ja sanoi, että jos sinä vielä eläisit, niin pääsi ei nyt istuisi lujassa."

"No niin, jatkahan edelleen, herra Hirtehin", virkkoi tähän Birkholtz. "Jahka sinä kerran pääset toiveittesi perille ja saat aateliskirjan, jota sinä niin suuresti himoitset, niin minä palkkioksi oivallisesta kertomisestasi ehdotan sinulle ritarisnimeksi Stegel sekä vaakunaasi teilirattaan kuvan."

Nyt oli Eerik Göranssonin vuoro punastua. Hän oli Eerik-kuninkaan pahanhengen, kuuluisan Göran Perssonin poika ja nimet Hirtehin sekä Stegel muistuttivat hänen isänsä kuolintavasta. Hän ei voinut hillitä närkästystään yhtä hyvin kuin äsken kilpailijansa, vaan alkoi syytää suustaan karkeita haukkumasanoja, joista maankiertäjä ja pähkinäsaksa olivat lievimpiä Kun hänen sanatulvastaan ei näyttänyt loppua tulevan, oli Birkholtz lopuksi tulistuvinaan ja paljasti miekkansa. Silloin livahti Göransson, joka oli yhtä pelkuri kuin suulaskin, nopeasti ovesta ulos. Kun jällelle jääneet olivat kyllikseen nauraa hohottaneet tälle loppukohtaukselle, kysyi Birkholtz:

"Ei kai herttuan tulo ollut kaikille linnan asukkaille yhtä vastenmielinen asia?"

"Eipä suinkaan", vastasi Eerik Eloffsson, joka nyt otti kertoakseen edelleen. "Olihan linnassa joukko vankejakin, joille herttuan tulo merkitsi vapautta. Pimeästä ja ummehtuneesta tyrmästä kirkon alta löysimme pohjalaisten nuijamiesten päällikön, Hannu Krankan, joka muutamain muiden pohjalaisten talonpoikain kanssa oli virunut siellä viime talvesta saakka. Kelpasi todellakin nähdä tuon uljaan

talonpoikaispäällikön iloa, kun hän jälleen sai astua päivänvaloon ja vapauteen. Herttuan kasvoillekin levisi harvoin nähty hymy, kun Krankka kursailematta tarttui hänen käteensä ja kiitokseksi puristi sitä oikein aikamiehen tavalla."

"Entäs kyröläisten päällikkö Pentti Poullu, kai hänet tavattiin samasta tyrmästä?" kysyi Birkholtz.

"Hänkö, joka viime syksynä oli toisten talonpoikain johtajana herttuan puheilla Tukholmassa?"

"Juuri sama mies."

"Ei häntä ollut vankien joukossa — tai, maltahan, nyt muistankin. Krankka kertoi erään heistä menehtyneen vankityrmän kurjuuteen aikaisemmin keväällä ja ellen erehdy, niin hänen nimekseen mainittiin juuri Poullu."

"Pfi-uu!" vihelsi Birkholtz pitkään. "Siitä saa herttua yhden syytöspykälän lisää Suomen herroja vastaan."

"Mutta sitten me löysimme linnan asukasten joukosta oikein harvinaisen otuksen", jatkoi Elofsson, "oikean tonttu-ukon pitkine partoineen ja hiippamyssyineen. Se oli Juhana-kuninkaan vanha kamaripalvelija, Filip Kern, joka aikoinaan oli valmistanut Eerik-kuninkaalle kuolinmyrkyn. Herransa kuoltua oli hän herttuata peljäten paennut tänne marskin turviin, toimien jonkunlaisena lääkärinä täällä Turun linnassa."

"Mutta eihän herttua tiedä, että Eerik myrkytettiin", huomautti Birkholtz.

"Ei hän ainakaan varmasti sitä tiedä. Mutta jonkunlaisia arveluita hänellä on alusta aikain ollut ja Kerniä hän on epäillyt Juhana-kuninkaan kätyriksi sellaisissa vehkeissä. Ja ainakin sen hän varmuudella tietää, että Kern laati sen kelvottoman hautaholvin Vesteråsin kirkkoon, jonne Eerik-kuninkaan ruumis suljettiin. Sitä paitsi on herttualla kaikenlaista muutakin kaunaa ja vastenmielisyyttä Kerniä vartaan. Senpä vuoksi riehahti hänen vihansa valloilleen, kun ukko tuotiin hänen eteensä ja omin käsin kuritti hän äijä-rähjää, niin että verta purskui suusta ja sieramista. Sotamiehet ympärillä nauroivat ja tuumivat, että koska herra jäsenlääkäri on pitkän aikaa saanut olla voidetta vailla, niin häntä nyt rasvaillaan niin että luut ryskivät."

"Kuinkas äijä-pahan sitten kävi?" tiedusteli Birkholtz.

"Hän sai mennä menojaan ja piilotellee nyt kaupungissa", vastasi Eerik-kirjuri.

"No entäs toiset linnan asukkaat, Ebba-rouvat ja muut?"

"Ovat edelleenkin linnan asukkaina. He asuvat entisissä huoneissaan, se vain eroa, että ovien takana vartioivat meikäläiset sotilaat. Mutta tästä vartioimisesta on ainakin amiraali Juusten kiitollinen herttualle. Hän oli näet kähveltänyt linnan varustusväen palkoista melkoiset erät omaan pussiinsa ja hänen omat sotamiehensä vihaavat häntä niin, että hän linnan antautuessaan ei uskaltanut tulla pääportin kautta, vaan hiipi takateitä herttuan leiriin turvaa pyytämään."

Kaikki huoneessa-olijat nauroivat tälle jutulle. Birkholtz oli sillä välin noussut ja lähennyt ikkunaa, josta näkyi kaupunkiin johtava lokainen tie sekä etäämpää kaupungin raatihuoneen harja ja tuomiokirkon torni. Vasemmalla Myllyvuoren rinteillä näkyivät herttuan luotattamat vallit kanuunoineen, jotka vielä muutama päivä sitten olivat singonneet vitjakuulia linnan muurien sisälle.

Tietä pitkin, jolla kulki sotamiesjoukkoja sekä herttuan puheille pyrkiviä talonpoikia lähenei kaupungista päin ravia ajaen korkeavartaloineen ratsastaja.

"Herttua tulee!" huudahti Birkholtz ja kiiruhti huoneesta ulos.

Kun hän oli ehtinyt alas linnanpihalle, karahutti herttua samassa porttihuoneen läpi ja heittäen ohjukset lähinnä seisovalle miehelle laskeusi rivakasti satulasta. Hänen kulmansa olivat uhkaavasti rypyssä ja tuikeat, teräsharmaat silmät leimahtelivat. Se oli kuitenkin vain jäännöstä siitä pahastatuulesta, jota hän äsken oli raatihuoneessa purkanut kaupungin porvaristolle siitä, että se oli viime päivän tapauksiin nähden osottanut ynseätä ja hidasta mieltä. Mutta tämä pahantuulen jäännös oli kuitenkin riittävä saamaan jokaisen linnanpihalle sattuneen vavahtelemaan sekä henkeä pidättäen seuraamaan jokaista hänen liikettään, ehättääkseen tekemään palveluksiaan tuolle tuimalle valtaherralle.

Kun hän, lyhyesti nyökäytettyään päätään syvään kumartavalle Birkholtzille, oli juuri aikeissa astua porraskäytävään, sai pihan perältä kuuluva melu hänet pysähtymään. Siellä näkyi eräs puolijuopunut, kiroileva sotilas, jota kaksi muuta kuletti välissään. Perässä seurasi muuan alipäälliköistä.

"Mitä tämä on?" kysyi herttua tiuskaten.

"Hän on varastanut tovereiltaan, pitänyt linnantuvassa pahaa melua ja herjannut päälliköltään", vastasi upseeri, "ja me päätimme sulkea hänet tyrmään, kunnes teidän armonne ehtii tutkia asiaa."

Herttua silmäsi pikaisesti miestä ja tunsu hänet yhdeksi niistä, jotka piirityksen aikana olivat karanneet linnasta hänen puolelleen.

"Hirteen se rakkari!" lausui hän lyhyesti ja vahvasti tuomionsa lyömällä ratsupiiskan varrella saapasvarteensa. "Ne ovat yhtä rakkarijoukkoa, samanlaisia kuin entiset herransakin, ja sietävät saada heti alussa terveellisen varoituksen."

Tämän sanottuaan viittasi hän Birkholtzia seuraamaan mukana ja lähti harppomaan ylös koilliskulman kiertoportaita, joita pitkin kolmisenkymmentä vuotta aikaisemmin olivat liihotelleet Katarina Jagellonian hovinaiset ja joiden käänteissä oli vielä niiltä ajoin jällellä tammipuiset levähdyspenkit. Porraskäytävästä kirkkoon johtava ovi oli raollaan ja siitä pilkisti marski-vainajan kirstun ympärillä palavain kynttiläin valo.

"Laittakaa niin, että tuo tuolta toimitetaan mitä pikimmin hautaan!" virkkoi herttua Birkholtzille, viitaten ohimennessään ruoskanvarrella kirkkoa kohti.

Ylimpään kerrokseen tultuaan astui herttua avaraan kuningassaliin. Hän oli mennä pahki tikapuihin, jotka oli pystytetty ihan oven eteen. Tikapuilla seisoi monsieur Jean Bignon, eräs ranskalainen seikkailija, jonka herttua oli ottanut palvelukseensa. Hänellä oli kädessään väriastia ja pieni pensseli, millä hän juuri viimeisteli latinankielistä värssyä, jonka pränttäämisen kuningassalin oven päälle herttua oli eilen antanut hänen tehtäväkseen. Valkoiseksi rapatussa seinässä näkyi nyt suurin, punaisin kirjaimin herttuan varotus Suomen herroille:

Carolus huc veni, visi fusique rebelles;
Hinc abeo prorsus vestigia nulla relinquens.
Huc iterum veniam, caveat sibi conscius omnis
Non illo paracet tempore dextra reis.

(Tänne ma Kaarlo jo sain, kapinalliset näin sekä voitin:
Jälkiä jättämät' täältä ma kiirein lähden.
Mut minä taas palajan, varokoot vaan syylliset kaikki!
Heitpä silloin ei käsi mun oo säästävä lainkaan.)

Herttua pysähtyi muutaman askeleen päähän tikapuista ja katsoi monsieur Bignonin työtä.

"Hyvä on!" virkahti hän, kääntyi korollaan ja jatkoi kulkuaan alussa mainittuun tornihuoneeseen. Kirjurit kavahtivat seisaalleen ja kumarsivat syvään, mutta herttua kääntyi oitis Birkholtzin puoleen.

"Mitä kuulumisia Viipurista?"

Birkholtz ojensi hänelle kirjeen. Silmätyään sen nopeasti läpi viskasi herttua sen pöydälle ja lausui vihaisesti:

"Samanlaista soutamista ja huopaamista kuin täällä Turussakin. Mutta odottakoot!"

Hän otti muutaman askeleen edestakaisin sillä kapealla alalla, mikä oli jäänyt ikkunan ja pöydän väliin, piesten ratsupiiskalla saapasvarttaan. Kirjurit seisoivat suorina kuin kynttilät ja odottivat henkeään pidättäen.

Hetken kuluttua pysähtyi herttua Eerik Göranssonin eteen, joka jälleen oli hiipinyt huoneeseen, sekä lausui:

"Meidän on valmistettava julistus Suomen kansalle. Valmiina kirjottamaan!"

Siekailematta istahti Göransson pöydän ääreen, veti eteensä tyhjän paperiarkin ja kasto i hanhenkynän valmiiksi. Herttua ryhtyi jälleen kävelemään edestakaisin, sanellen sitä tehdessään nopeasti julistuksen sisältöä. Pitkissä lauseissa valaisi hän siinä Arvid Stålarmin ja hänen toveriensa eriseuraisuutta, kehottaen suomalaisia kavahtamaan heitä sekä ilman rangaistuksen pelkoa tekemään tyhjäksi heidän hankkeensa ynnä luottamaan kaikessa häneen, herttuaan, joka varhain ja myöhään ahkeroin, että tässä maassa kaikki, niin rikkaat kuin köyhätkin, saisivat oikeutta ja lain turvaa nauttia.

Kun hän oli sanellut loppuun, merkitsi Göransson alle: "Annettu Suomen Turusta, 2 p:nä lokakuuta anno domini 1597", minkä jälkeen hän nousi seisomaan ja ojensi kynän herttualle allekirjottamista varten. Herttua tarttui siihen, mutta hetken mietittyään laski sen kädestään ja lausui:

"Ei, kääntäkää se ensin suomeksi, minä tahdon merkitä nimeni suomenkielisen julistuksen alle. Se on oikeus ja kohtuus, sillä Suomen kansa on näinä vuosina näyttänyt, että se on olemassa. Paha vain, että minä itse en osaa montakaan sanaa suomea, kuten veljeni Juhana."

Nyt sai Birkholtz vuorostaan tarttua kynään ja ryhtyä kiiruusti suomentamaan julistusta. Sillaikaa saneli herttua Göranssonille ankarasanaista kirjettä Arvid Stålarmille Viipuriin, kävellen yhä edestakaisin ja lyöden tahtia piiskanvarrella.

Kun Birkholtz oli saanut julistuksen loppuun käännettyksi, tarttui herttua kynään sekä kirjotti sen alle nimensä suurin kirjaimin ja kaksiosaisesti, kuten hänen tapansa oli: Carolus. Kun nimikirjotus oli vielä vahvistettu herttuallisella sinetillä, lausui Kaarlo:

"Toimittakaa tästä julistuksesta riittävä määrä kopioita ja lähettäkää ne maan kaikissa kirkoissa luettaviksi."

Sen sanottuaan lähti hän huoneesta, mennäkseen tarkastamaan linnanselällä ankkuroivaa laivastoaan.

"Mistäs tämä nyt johtui, että herttua tahtoi kirjottaa nimensä suomenkielisen julistuksen alle?" virkkoi Eerik Elofsson herttuan mentyä. "Tuskinpa sillä kielellä on ennen hallituksen julistuksia alkuperäisinä ulos annettu."

"Tuskinpa vain", arveli siihen Birkholtz, "mutta sen ovat suomalaisten talonpoikain nuijat saaneet aikaan."

Kaikki kumartuivat työhön ja hetken kuluttua ei tornihuoneessa kuulunut muuta kuin hanhenkynän kitinää.

Veretön sotaretki

Upsalan yliopiston professori ja puhdasoppisuuden kiivas etuvartia, dominus Nicolaus Bothtniensis, oli työntänyt hepreankielen tutkimuksensa syrjään ja noussut sotajalalle. Hänet oli näet kirjojensa keskellä rauhallisessa yliopistokaupungissa yllättänyt tieto, että Ruotsinmaan vapauden ja puhdistetun opin pönkää, herttua Kaarlea, uhkasi mitä suurin vaara. Etelästä päin oli tulossa kuningas Sigismund suuren muukalaisen sotajoukon ja jesuiittain kanssa, samalla kuin kapinalliset suomalaiset lähenivät suuren laivaston kera idästä päin. Nämätpä ne, nämä niskurit ja noitien jälkeläiset, jotka olivat paavilaisten ja jesuiittain kanssa vannoutuneet yhtä köyttä vetämään, ennenkaikkia saivat rauhan miehen ja alkuraamatun tutkijan miekkaan ryhtymään.

Etelää kohti rientäessään oli herttua lähettänyt kehotuksen Uplannin talonpojille tehdä vastarintaa lähestyville suomalaisille niin kauan kuin hän itse sotaväkensä kanssa viipyy etelässä. Mutta talonpojat tarvitsevat johtajaa, harkitsi dominus Nicolaus, ja hän tunsu itsensä velvoitetuksi astumaan esiin isänmaan ja puhtaan opin puolesta. Hänen sanoistaan innostuneina liittyi häneen kaksi muuta professoria, domini Jacobus Scinnerus ja Laurentius Paulinus. Ja niin nämä hengenmiehet, esikuntanaan parvi riehakoita ylioppilaita, eräänä kauniina heinäkuun päivänä 1598 lähtivät nostamaan Uplannin rahvasta aseisiin.

* * * * *

Lundan kirkonkylään oli kerääntynyt paljon talonpoikia ja dominus Nicolaus puhui heille papintuvan portailta. Suomalaiset olivat sen jälkeen kuin he olivat tulleet osallisiksi ristinusosta, pysyneet alallaan siellä meren takana. Mutta nyt heitä oli äkkiä ruvennut riivaamaan vanha noituuden henki sekä entisten ryöväriretkien muisto, niin että he olivat suurella laivastolla lähteneet liikkeelle hävittääkseen Ruotsin maata ja yhdessä paavilaisten kanssa tuhotakseen puhtaan opin. Kyllähän suomalaisten sotamiesten julmuudet edellisvuosien nuijamellakoista olivat täällä yhtä tunnetut kuin koko sikäläisen kansan suun noitus ja uppiskaisuus. Niin, niin, tässä ei ollut muuta valittavana, kuin temmata aseet tuvan seinältä, täyttää eväspussit muonalla ja lähteä mies talosta niitä julmettuneita vastaan.

Seuraavana päivänä puhui Nicolaus Bothniensis Skeptunan nimismiestalon portailta sikäläisille talonpojille ja saatuaan heidät sotajalalle kulki jälleen eteenpäin. Hänen virkatoverinsa tekivät samoin toisilla suunnilla ja pian oli sotainen innostus temmannut valtaansa koko Uplannin maakunnan. Kaikkialla otettiin esiin nauloissaan ruostuneet aseet, joita ei oltu tarvittu sitten Kyösti-kuninkaan päivien, evässakit täytettiin leivillä ja kinkuilla ja lähdettiin marssimaan peljättyä vihollista vastaan, vihollista, joka useampain mielikuvituksessa oli ehtinyt jo muuttua kaviojalkaiseksi ja sarvipäiseksi noita- ja peikko-joukoksi. Ja kyllähän nyt olikin tosi edessä, sillä kaikkiallahan kerrottiin, kuinka

Tukholmassa oli äsken satanut verta ja Itägöötinmaalla oli nähty ilmassa taistelevia sotajoukkoja.

Talonpoikaisarmeijan kokoontumispaikaksi oli dominus Nicolaus määrännyt erään niityn lähellä Kullan kirkkoa ja sinne riensi nyt eri suunnilta asetettuja miesjoukkoja. Suomalaisen laivaston tiedettiin ankkuroineen vanhan Gröneborgin linnan edustalle saman Kullan pitäjän alueella ja sinne oli talonpoikain marssittava tuota noita-armeijaa vastaan, jahka tarpeellinen lukumäärä miehiä ehtisi koolle.

Ensimmäisenä määräpaikalle saapuneessa joukossa oli eräs Skeptunan mies, nimeltä Jöns Bulte. Kun tuli tieto että suomalaiset Gröneborgin luona ovat ryhtyneet maallensuupuuhiin, ei Bulte, joka oli hieman yksinkertainen sekä luonteeltaan kerskuri, malttanut olla sanomatta:

"Mitäpä jos minä lähden ja ammun niiltä päällikön."

"Mene, mene, Jumalan luoma, niin pääsemme vähällä koko noitajoukosta", alkoivat muutamat piloillaan yllyttää, samalla kuin toiset olivat arvelevinaan, että Bulten olisi kovin vaarallista ryhtyä sellaiseen yritykseen, sillä suomalaisten päällikkö oli tietysti noiduttu, joten häneen eivät minkäänlaiset nuolet pystyisi.

Silloin uskoi Bulte miehille, että hän on sivellyt nuoliaan siunatulla ehtoollisleivällä sekä varannut itsensä monilla muillakin taikatempuilla.

"No sitten ei ole hätääkään", sanoivat miehet. "Silloin sinun nuolesi pystyvät vaikka itse paholaiseen."

Jöns Bulte heitti selkäänsä nuolikotelon ja jousen, jota hänen isoisänsä oli käyttänyt sodassa tanskalaisia vastaan, iski merkitsevästi silmää tovereilleen ja lähti yksin vaeltamaan kohti Gröneborgia.

Kun hänen eteensä aukeni merenselkä, hämmästyi hän nähdessään tuon vanhan linnan edustalla suuren laivaston, johon kuului kappale kolmattasataa alusta. Tosin niistä useimmat olivat vain pieniä yksimastoisia haaksia, mutta siltikin näytti luo laivasto taajoine mastometsineen Jöns Bultesta ylen mahtavalta.

Laivoista kuljetettiin parasta aikaa maalle hevosia ja miehiä. Rannalla liikehti niitä jo taaja joukko ja keihäät ja pertuskat välkehtivät auringonpaisteessa. Miltä nuo miehet oikein näyttivät, oliko niillä sarvet ja kaviot ja niskassa kauheat harjakset, sitä ei Jöns matkan pituuden tähden voinut erottaa.

No, kaipa ne ennen pitkää lähtenevät sieltä liikkeelle, arveli hän ja kun hän Tukholmaan vievän tien varressa keksi vähäisen metsikkökummun, kiipesi hän sen laelle ja piiloutui huolellisesti pensasten suojaan. Sieltäpä oli hyvä nähdä alas tielle ja lähettää nuoli suomalaispäällikön rintaan.

Vihdoin oli koko suomalaisjoukko, kappale neljättä tuhatta miestä, saatu onnellisesti maihin. Se järjestyi riveihin ja ratsuväki edellä, jalkamiehet jälessä, lähti se liehuvin lipuin ja torvien soidessa marssimaan eteenpäin.

Silmät pyöreinä tähysti Jöns Bulte lähestyvää sotajoukkoa. Olivatko ne todellakin suomalaisia, sillä eipä hän nähnyt jälkiäkään sarvista, harjaksista tai kavioista. Nehän olivat aivan saman näköisiä kuin omatkin sotamiehet. Ja kuinka uljailta näyttivätäkään ne kaksi töyhtöpää ritaria, jotka ratsastivat joukon edellä. Toisen pyöreiltä kasvoilta säteili mitä päiväpaisteisin iloisuus, kun hän haasteli toverinsa kanssa, räjähtäen välistä niin raikuvaan nauruun, että Jöns Bultenkin täytyi piilopaikassaan vetää suunsa hymyyn. Hänen rinnallaan ratsastava herra taas oli kalpeahko ja hyvin vakavan sekä ylhäisen näköinen ja jälempänä ratsastavat kymmenet herrat, nehän olivat kaikki tyyni asultaan ja olennoltaan täysiä aatelismiehiä.

Jöns Bulte ei oikein tiennyt, mitä ajatella. Oliko tässä liikkeellä noitatempuja ja silmäkääntämistä vai oliko hän tykkänään erehtynyt? Ehkä olikin laivasto herttuan, sillä senhän olisi ollut määrä etelästä käsin rientää tänne suomalaisia ahdistamaan ja tuo sotajoukko oli niin ollen omaa väkeä. Mutta eipä hän nähnyt niiden joukossa herttuaa eikä amiraali Scheeliä. Ja kun hän heristi korviaan, kuuli hän sotamiesten pajattavan aivan outoa kieltä. Siis ne olivat sittenkin suomalaisia!

Silloin raivostui Jöns Bulte ja tempasi jousensa vireeseen. Mutta otollinen hetki oli mennyt jo ohitse, päällikkö ei ollut enää ampumamatkan päässä. Ja jos hän lähtisi sitä juosten tavoittamaan, ampuisivat tai keihästäisivät nuo hänen miehensä hänet ennenkuin hän olisi montakaan askelta ehtinyt ottaa. Sama kohtalo uhkasi häntä, jos hän ampuisi jonkun noista jälempänä ratsastavista alapäälliköistä. Taikatempu, joilla hän oli itsensä varaellut, unhotti hän häiriössään kokonaan. Niin pysyi hän piilossaan ja hypisteli epävarmana jousenvartta, kunnes koko sotajoukko oli ehtinyt marssia ohitse. Silloin lähti hän nolona ja häpeissään hiipimään takaisin Kullan kirkolle.

"Jöns Bulte on palannut", huusivat talonpojat leirissä ja kokoontuivat hänen ympärilleen. "Mitä

kuuluu, onnistuiko yrityksessäsi?"

Jöns vältteli toisten kysymyksiä ja ilakoivia katseita, syleskeli ja kiroili ja mutisi jotakin noidantempuista, joilla suomalaiset olivat muuttaneet hahmonsä sekä lumonneet hänet niin, ettei hän heidän sivu kulkiessaan kyennyt kättänsäkään liikauttamaan. Mutta tästä saivat toiset ilonaihetta, he kyselivät, että livahtiko joku suomalaisista jäniksen hahmossa Jönsin housuihin ja esti häntä sankarillista aiettaan toteuttamasta. Ja pisteliäillä kysymyksillään ja naurunrähäkällä tekivät he Jönsin elämän sinä iltapäivänä ihan sietämättömäksi.

* * * * *

Tällä välin kulki suomalainen sotajoukko kaikessa rauhassa eteenpäin. Sen etupäässä ratsastava, pyöreäkasvoinen ja iloinen herra oli Suomen käskynhaltia, Arvid Stålmarm, joka oli saanut osakseen korjata sadon rautamarskin kylvöstä, mutta jolle kohtalo ikäänkuin korvaukseksi tästä oli syntymässä suonut mitä iloisimman ja päiväpaisteisimman luonteen. Hänen rinnallaan ratsastava hienon ja ylhäisen näköinen herra oli herra Arvidin lanko, oppinut ja vakainen Klaus Fleming nuorempi. Heidän jälessään ratsastivat Akseli Kurki, edellisen veli Lauri Fleming, sekä joukko muita enemmän tai vähemmän huomattavia suomalaisia herroja. Kun tie oli kiivennyt muutamalle kunnaalle, kohosivat etäämpänä laaksossa näkyviin erään herraskartanon katot.

"Kas, mikä paratiisillinen paikka", virkkoi herra Arvid langolleen. "Luulenpa että pysähdymme tuohon kartanoon lepäämään ja vilvottelemaan."

"Minun mielestäni me voisimme viipyä siellä vähän pitempäänkin sekä lähettää sillaikaa tiedustelijoita Tukholmaan, sillä pelkään, ettei herttua ota meitä vastaan kovinkaan vieraanvaraisesti", arveli herra Klaus. Kun herrat olivat ajaneet kartanon pihamaalle, pyrähti avaralle kuistille joukko eri-ikäisiä vallasnaisia. Stålmarm paljasti päänsä ja lausui kumarrellen:

"Jalosukuiset rouvat ja neidit, me olemme kierteleviä ritareita ja rohkenemme turvautua vieraanvaraisuuteenne, sillä..."

Hänet keskeytti joukko iloisia huudahduksia ja hetken päästä koko naisparvi syöksyi portaita alas. Ennenkuin herra Arvid ehti tointua hämmästyksensä, kuuli hän takaansa Klaus herran syvän basson julistavan:

"Minä syön ratsuni satuloineen päivineen, ellei tuolla seiso minun oma Kaarinani."

Hän loikkasi nopeasti maahan, samalla kuin rouvasväen joukosta muuan solakka nainen syöksyi hänen syliinsä. Mikko Munck ja Hartikka Henrikinpoika olivat myöskin jo maassa, saaden toinen toisensa jälkeen naisen syliinsä.

"Suuret jumalat, mihin autuaitten saarelle te olettekaan meidät saattaneet!" huudahti Stålmarm, pudottaen hattunsa maahan ja lyöden hämmästyksensä merkiksi kätensä sivuilleen, niin että tomu pölysi hänen ratsastustakistaan. "Tunnenpa, veljet, kadehtivani teitä. Vahinko, ettei herttua viime syksynä kuljettanut minunkin Elinaani tänne Ruotsiin, jotta minäkin olisin päässyt osalliseksi tästä onnellisesta löydöstä."

Hän laskeusi satulasta ja kiersi tervehtimässä ystävänsä rouvia ja tyttäriä, suudellen kutakin heistä kädelle ja lausuen iloisia sukkeluuksia. Itkien ja nauraen kertoivat naiset, mitä vaiheita he olivat saaneet kokea sen jälkeen kuin herttua viime syksynä Turunlinnan vallattuaan oli kulettanut heidät vankeina tänne Ruotsiin. Aluksi heitä oli säilytetty Tukholmassa, sitten Örebrossa ja minkä missäkin. Juhannuksen tienoissa heistä oli osa kulettettu tähän kartanoon. He olivat äskettäin saaneet vihiä suomalaisten saapumisesta ja kun joku hetki sitten heidän silmälläpitäjänsä olivat hävinneet, olivat he arvanneet maanmiestensä lähenevän kartanoa ja hyökänneet ulos kuistille.

"Nyt on taas kaikki hyvin, kun jokainen on löytänyt omansa. Sen päälle vain iloinen hurraa!"

Herra Arvid heilutti hattuaan ja koko sotajoukko kajahutti kolmikertaisen iloisen hurraa-huudon.

Armeija leiriytyi kartanoon ja sen lähimpään ympäristöön. Pihanurmikolle katettiin pitkiä pöytiä, joiden ääressä päälliköitä kestitettiin, ja läheiselle ruohokentälle vieritettiin sotamiesten tarpeeksi olutnyyri toisensa jälkeen.

Kun kestäilu auringon laskiessa päättyi, alkoivat huilut ja säkkipillit soida. Silloin alotti Stålmarm iloisen tanssin. Pari toisensa jälkeen noudatti hänen esimerkkiään ja pian levisi tanssin humu myöskin sotilasten kentälle, jonne raikuva musiikki houkutteli nuorta naisväkeä kartanon aluskunnasta.

Ihmetellen ja suut auki katsoivat tätä menoa ne talonpoikain tiedustelijat, jotka olivat hiipineet kartanon läheisyyteen ottamaan selvää suomalaisten tuumista.

Tätä rattoisaa kemuilemistä jatkui vielä seuraavanakin päivänä. Mutta ennen iltaa sille tuli nopea loppu Stålarmin lähettämät miehet palasivat Tukholmasta tuoden tiedon, että kuningas ei ollut vielä tullut Kalmariin eikä ollut tietoaakaan, milloin hän saapuisi. Lisäksi oli herra Jaakob Bagge lähettänyt miesten mukana tiedon, että Uplannin rahvas herttuan käskystä parhaillaan asestautui ja kerääntyi ahdistamaan suomalaisia maan puolelta, samalla kuin meren puolelta uhkasi amiraali Scheel herttuan laivastolla, joka oli saapunut jo Wärmdön luo ja odotti siellä sopivaa tuulta, päästäkseen suomalaisen laivaston kimppuun.

Ståalarm kutsui heti mukanaan olevat herrat neuvotteluun. Hän lausui omana mielipiteenään, että koska he olivat tulleet Ruotsiin kuningasta vastaan, mutta kun tämä ei ollut vielä saapunut, niin ei heidän pitäisi alottaa vihollisuuksia, vaan välttää yhteentörmäystä ja vetäytyä takaisin Ahvenaan odottamaan kuninkaan saapumista. Kaikki yhtyivät häneen ja kun lisäksi saatiin kuulla, että talonpoikain leiri oli aivan lähellä, ja että heitä oli jo koolla useita tuhansia, niin päätettiin viivyttelemättä palata takaisin laivoihin. Herrat ottivat niin odottamatta löytyneet vaimonsa ja tyttärensä luonnollisesti mukaansa ja ennen auringon laskua oli koko suomalainen sotajoukko matkalla takaisin Gröneborgin satamaan.

Kun laivoihin astuminen oli päättymässä, huomattiin että joukosta puuttui eräs jalkamiesosasto. Kyselyjä lenteli ristiin rastiin ja lopuksi kävi selville, että kysymyksen alainen osasto oli leiriytynyt erikseen muutamaan koivulehtoon hiukan ulompana kartanosta. Oli jotakuinkin varmaa, että he vieläkin oleskelivat siellä kaikessa rauhassa, tietämättä mitään muun sotajoukon pikaisesta lähdöstä. Sen vuoksi lähetettiin pari ratsumiestä ottamaan selkoa asiasta sekä antamaan poutaa noille kuhnailijoille.

Ratsumiehet löysivät kuin löysivätkin puuttuvan sotilasosaston mainitusta lehdosta. Miehet olivat laittaneet siellä koivujen siimeksessä olonsa mahdollisimman mukavaksi. He olivat kulettaneet sinne pari oluttynnyriä ja virittäneet pienen nuotion, jossa he käreivät rasvamakkaroina. Kun sotilaat olivat Ahvenan saaristossa teurastaneet anastamiaan raavaita, olivat he valmistaneet suuremman joukon makkaroina, joita oli eväinä miltei joka miehen repussa. Tämän omaan rauhaansa vetäytyneen osaston miehet olivat yhteisestä sopimuksesta tyhjentäneet reppunsa samaan kasaan, niin että oluttynnyrien välissä oli kokonainen pino houkuttelevia makkaroina. Se joka noppapelissä joutui tappiolle sai tehtäväkseen pujotella tuosta yhteisestä kasasta makkaroina vartaaseen sekä käreittää niitä tovereilleen. Miehet olivat riisuutuneet ylisilleen, noppanappulat kalisivat rummun pohjalla ja ahkerasti kulki oluttuoppi kädestä käteen. Silmät haljakoina uisakoivat he täällä kaikessa rauhassa ja piittaamatta mitään muun maailman menosta.

Ratsumiesten tulo sai heidät kuitenkin nopeasti jalkeille. Ja vieläkin kiireempi tuli heille, kun läheiselle kunnaalle ilmestyi Uplannin talonpoikain etujoukko jousineen ja kirveineen. Joutamatta muuta kuin vaatteensa ja aseensa sieppaamaan lähtivät he päästä pahkaa juoksemaan Gröneborgia kohti, päästen onnellisesti tovereihinsa yhtymään.

Talonpoikain etujoukko, joka siihen saakka oli hiipinyt hyvin varovasti, sai tuulta purjeisiinsa, nähdessään joukon suomalaisia syöksyvän suinpäin pakoon. Huutaen ja menoten karkasivat he lehtoon anastaakseen vihollisten leirin. Siinä tuokiossa olivat nuotio, oluttynnyrit ja makkaraläjä saaretut.

"Kas, makkaroina!" huusi eräs, haihduttaakseen sitä noloutta, jota saaliin vähyys oli heissä kaikissa synnyttänyt.

Hän otti yhden makkaroina keihäänsä kärkeen, mutta silloin huudahti toinen:

"Elä hitossa kajoa, ne ovat suomalaisia!"

"Mitä, makkaroinatohan nuo ovat!" sanoi ensimmäinen hölmistyneenä.

"Niin, mutta ne ovat noitatempuillaan muuttaneet itsensä makkaroiniksi", väitti toinen. "Minä näin selvästi tullessamme, että ne liikkuvat tuossa läjässä." Ensimmäinen mies heitti makkarain maahan ja siirtyi pari askelta taammas. Useat muut seurasivat hänen esimerkkiään. Mutta Jöns Bulte, joka myöskin oli joukossa, astui sen sijaan pari askelta eteenpäin ja pysähtyi ihan makkaraläjän ääreen. Hän tunsu hetken tulleen, jolloin hänen sopi tovereilleen näyttää, ettei hän ollut mikään pelkuri eikä siis sen vuoksi ollut jättänyt suomalaisten päällikköä ampumatta.

"Mikä on kerran makkaraksi tehty, se on ja pysyy makkarana", sanoi hän päättävästi, ojensi kätensä ja tarttui päällimmäiseen kiekuraan.

Hän puristi sitä lujasti ja tultuaan vakuutetuksi, ettei se liikkunut eikä pyristellyt, ummisti hän silmänsä ja haukkasi siitä aimo palan. Saatuaan sen vaivalla niellyksi ja tunnettuaan, ettei siitä seurannut mitään vatsanväänheitä, haukkasi hän toisen suupalan avoimin silmin.

Toiset seurasivat melkein henkeä pidättäen hänen syöntiään. Kun Jönsillä oli makkarasta enää tikku jällellä ja kun hän väriään muuttamatta, huutamatta tai maassa kiemurtelematta yhä seiso i omilla jaloillaan, siirtyivät he lähemmäs ja kävivät yksi toisensa jälkeen käsiksi makkaroihin, jotka siinä tuokiossa hävisivät heidän avaroihin eväsreppuihinsa.

Se olikin ainoa saalis, jonka Uplannin talonpojat saivat suomalaisten leiristä. Sillä välin olivat laivat nostaneet ankkurinsa ja poistuneet hiljalleen Ruotsin rannikolta, vieden mukanaan joukon onnellisia rouvia ja neitoseja, jotka monien seikkailujen jälkeen niin odottamatta olivat päässeet omaisiinsa yhtymään.

Tämä onkin ainoa retki, jonka suomalaiset sotaisissa tarkoituksissa ovat sitten pakanuuden päivien Ruotsin mantereelle tehneet. Tuon uplantilaisten saaman sotasaaliin johdosta on historia antanut sille leikillisen nimen *makkararetki*.

Sukuhaaransa viimeinen

Kun keskiviikkona, 7 p. marraskuuta 1599 oli Turun raastuvassa luettu kuolemantuomio Arvid Stålargille ja muille Turun linnan toistamiseen antautuessa vangiksi joutuneille Suomen herroille, kirjotti Juhana Fleming perjantaina vankihuoneessaan sisarelleen seuraavan kirjeen:

Rakkaalle sisarelleni, jalosyntyiselle neitsyelle Katariina Flemingille.

Rauhaa ja terveyttä Jumalalta kaikkivaltiaalta! Rakas sisko! Kun tiedän sinua rakkaan äitimme ja Hebla-siskomme kanssa pidettävän vartioituina siellä Tukholmassa, niin epäilen suuresti, ettet ole vielä saanut kuulla meidän lailliselle kuninkaalle uskollisten suomalaisten lopullisesta kohtalosta. Mutta luulen kuitenkin, että te kerkeätte siitä jonkunlaisen tiedon saada ennenkuin Olavi-vanhus, joka kaikissa näissä vaiheissani on uskollisesti minua palvellut, ehtii tämän kirjeen perille saattaa. Sen vuoksi rohkenen kertoa asiat peittelemättä, tarvitsematta pelätä niiden äkkiyllätyksenä teitä saavuttavan.

Tiedä siis, että alun toista kuukautta sitten täytyi meidän jättää Turun linna herttualle sekä itse heittäytyä hänen armoilleen. Siitä saakka olemme olleet suljettuina linnaan, jonka porteilla ja käytävissä herttuan nihdit vartioivat. Ainoastaan kerran olemme olleet muurien ulkopuolella, nimittäin toissapäivänä, jolloin meidät vietiin kaupungin raastupaan, missä meidän kanssamme käytiin oikeutta. Vaikka eihän se ollut mitään laillista oikeudenkäyntiä, jota meitä kohtaan harjotettiin; ainakaan me itse emme sitä siksi tunnustaneet, sillä eihän meidän hyvin perusteltuja puolustuksiamme otettu ollenkaan huomioon ja kaikesta näki, että herttua oli jo ennalta päättänyt meidän kuolemamme ja oikeutta istuttiin vain näön vuoksi. Ainakin näkyy herttua päättäneen maanpinnalta hävittää isämme suvun. Tosin hän kaksi viikkoa sitten, jolloin minut täällä linnassa saatettiin hänen puheilleen, tarjosi minulle armoa, jos luopuisin kuninkaasta ja rupeaisin hänen palvelukseensa. Mutta kun minä en siihen suostunut ja lisäksi notkistin hänen edessään vain toisen polveni, sanoen täyden polvistumisen säästävänä Jumalalle ja kuninkaalle, julmistui hän uudelleen ja sanoi näkevänsä, että minussa elää isäni henki. No niin, siitä hänen todistuksestaan olin ylpeä ja käyn tyynenä kuolemaan, kun tiedän sen tekevänä isäni poikana.

Kuolemaan — sillä samana päivänä julistettiin meille kuolemantuomio ja tänä aamuna kävi herttuan tallimestari vankihuoneissamme ilmottamassa, että tuomio pannaan huomenna täytäntöön.

Kuinka monet muistot täyttävätkään päivittäin mieleni, sillä onhan vankihuoneenani äitimme entinen arkihuone, lounaiskulman holvikammio — lapsuutemme leikkisija pitkinä talvipuheina; viereisessä tornikammiossa vartioidaan Arvid Stålargia ja Akseli Kurkea ja sen takana, Juhana-herttuan entisissä huoneissa, ovat velipuoleni Olavi sekä muut osatoverini.

Kuinka alastomaksi tämä ennen niin kotoisa huone onkaan linnan monissa viime vaiheissa riisuttu. Verhoton makuutila, pari jakkaraa ilman patjoja ja pieni pöytä, jonka ääressä tätä kirjotan — siinä kaikki! Mutta uuniseinällä näkyvät vielä ne koukeroiset nimet ja vaakunat, joita me kerran väriliidulla muovailimme. Näkyypä siellä vielä se kruunukin, jonka sinä piirsit minun nimikirjainteni päälle.

Kruunu, hm! Mutta se tuo niin elävänä mieleeni lapsuutemme ajoilta erään tapauksen, jota aamulla herättyäni niinikään muistelin. Mutta tahdonpa kertoa asiat järjestyksessään ja

juurtajaksain, sillä onhan tämä viimeinen kerta, jolloin edes hanhensulan välityksellä saan sinulle jutella.

Kuten tiedät, vietin viime talven osaksi Kuitiassa, osaksi Suitiassa ynnä muilla tiloillamme sekä väliin vierailuilla Turussa. Kesäkuun alkupuolella alkoivat asiani olla jo siksi kunnossa, että saatoin ajatella matkaa takaisin Puolaan sekä sitten edelleen lännen maihin näkemään ja oppimaan. Niin laskeusin eräänä iltana juhannuksen alla levolle siinä mielessä, että vietän sillä kertaa viimeisen yönä rakkaassa, nyt miltei autioksi jääneessä Kuitian linnassa. Kauan sain kuitenkin vartoa unta, sillä oudot aavistukset ja omituinen surkumieli täyttivät sydämeni, ja kun viimeinkin nukahdin, vaivasivat minua levottomat unet. Ainakin pariin kertaan luulen nähneeni isä-vainajamme, joka kulmat uhkaavasti rypistettyinä kohotti minua kohti varottaen sormeansa.

Kun aamulla Kirsti-muori laittoi viimeisiä matkakapineitani kuntoon, istuin minä kuninkaan kammion ikkunakomerossa ja katselin ulos salmelle, samalla kun moninaiset lapsuuden muistot tulvivat mielessäni. Silloin näin erään purjealuksen, Turun suunnalta tullen, laskevan Kuitian laituriin. Siitä nousi maalle pari vallasmiestä, joista toisen kohta tunsin Arvid Stålmiksi. Hän tuli minua tapaamaan ja hänen asianaan oli saada minut jäämään tänne siksi kuin Suomen kohtalo saadaan ratkaistuksi. Aluksi olin kerrassaan taipumaton hänen tuumiinsa, mutta kun hän vetosi siihen, että minun läsnäolonni on ehdottomasti hyödyksi kuninkaan asialle, sillä Fleming-nimellä on Suomen aateliston kesken siksi mahtava ja kokoava vaikutus, myönnyin minä vihdoin. Siten tuli minun kohtaloni ratkaistuksi ja elämäni polku kääntyi tuona aamuna kulkemaan mestauslavaa kohti.

Lähdin kohta Arvid Eerikin pojan seurassa Turkuun, missä sittemmin olen ollut tähän saakka. Alussa, kuten koko viime talvenkin, tunsin minä täällä itseni orvoksi ja vieraantuneeksi karkeapintaisten ja jäykkien Suomen herrain parissa, sillä olinhan jo ehtinyt perehtyä kokonaan toisenlaisiin tapoihin iloisessa Puolan hovissa. Mutta ennen pitkää minä kuitenkin pääsin heitä lähemmäs ja aloin samalla tuntea suurta mieltymystä heihin sekä lämmintä turvallisuutta heidän seurassaan. Minusta ikäänkuin pala palalta lohkeili pois muukalainen verho, samalla kun alkuperäinen suomalaisuuteni otti oikeutensa takaisin. Kun nyt muistelen puolalaisia ja muita, joiden seurassa elin kuninkaan hovissa, tuntuvat he minusta kovin vierailta, ja jos asiamme täällä olisivat päättyneet toisin, niin tuskinpa olisin sinne enää palannutkaan. Täällä olisin elänyt isäni perillisenä ja ajan pitkään kenties muuttunut yhä enemmän hänen kaltaisekseen. Sillä tässä Suomen luonnossa ja kansan luonteessa on jotakin, joka tekee ihmiset karkeiksi ja koviksi, mutta säilyttää ne sydämeltään lämpiminä ja rehellisinä. Niin että kuka vain jaksaa kaivautua meidän paksun kuoremme läpi, tulee aina viihtymään meidän parissamme.

Minä jäin siis tänne Suomeen, vaikuttaakseni vointini mukaan kuninkaan asian hyväksi, ja se tuli merkitsemään nuoren elämäni pikaista päättymistä. Kuinka raskaalta tuntuikaan alussa tietoisuus, että minun on yhtäkkiä jätettävä kaikki ne elämän riemut ja ihanuudet, joista yhdessä olimme uneksineet! Pari ensimmäistä päivää minä elin mitä synkimmän epätoivon ja ihmisvihan vallassa. Mutta kuinka pian sitä ihminen tottuukaan mihin hyvänsä! Nyt olen jo täydellisesti alistunut Jumalan tahtoon sekä siinä määrin perehtynyt kuoleman ajatukseen, että tieto eloon jäämisestäni tuntuisi oudolta, melkein vastenmieliseltä.

Eilen minua vielä elämä kangastuksillaan houkutteli ja silloin minä pyysin sukulaistamme, kreivi Maurits Leijonhufvudia, joka on yksi herttuan lähimpiä miehiä, rukoilemaan herttualta minun henkeäni. Hän täyttikin pyyntöni, mutta ilman mitään tuloksia; herttua oli pysynyt järkähtämätönnä. No niin, nyt en siinä suhteessa enää mitään odota, vaan koetan valmistautua autuaalliseen kuolemaan.

Viime yönä näin unissani teidät kaikki ynnä isävainajamme. Olimme Kuitiassa ja siellä vietettiin ikäänkuin hääjuhlaa. Kun sitten aamulla herättyäni muistelin tätä unta, palautui äkkiä mieleeni eräs hetki, jolloin me kaikki, paitsi Hebla-siskoamme, olimme koolla tässä samassa huoneessa. Isämme oli jo silloin Suomen ylimmäinen käskynhaltija ja hänen sekä herttuan välit olivat niihin aikoihin alkaneet kiristyä. Hän oli juuri palannut Pikkalasta uutta laivastoansa tarkastamasta ja päivällisen jälkeen tuli meidän pariimme hetkeksi juttelemaan, sillä jostakin syystä hän oli tavallista paremmalla tuulella. Elävänä palautui mieleeni hänen ja äitimme välinen keskustelu, vaikka minä en sitä erikoisesti kuunnellutkaan, vaan istuen jakkaralla äitimme jalkojen juuressa autoin sinua nukkesi pukemisessa.

"Mitä sinä lopultakin arvelet nuoresta kuninkaastamme?" kysyi äitimme ja hetken kuluttua vastasi siihen isä aivankuin itseksensä puhellen: "Hm, totta puhuakseni minä en anna hänelle kovinkaan suurta arvoa; hän on saamaton ja nahjus. Toista on miehekseen hänen setänsä,

herttua". — "Ja kuitenkin sinä olet jyrkästi asettunut häntä vastaan", huomautti äitimme. Kireämmällä äänellä vastasi tähän isä: "Miksi hän tahtoo sekaantua meidän suomalaisten asioihin! Me tahdomme hoitaa täällä itse omat asiamme ja tehdä niistä tilin ainoastaan kuningas Sigismundille, kunnes —". Isä vaikenä siinä äkkiä ja äitimme käänsi nopeasti kuin säikähtyneenä katseensa häneen. Tällöin kohotin minäkin pääni ja katsoin ylös heidän puoleensa. Isän silmissä paloi omituinen tuli, joka yhtäkkiä tarttui äidinkin silmiin, samalla kun hän minun tukkaani silitellen lausui: "Niin, Klaus, miksi se ei voisi istua tässäkin!"

Silloin en käsittänyt heidän silmäyksiiän enkä äitini sanoja, kunnes nyt aamulla tuota kohtausta muistellessani minulle yhtäkkiä selvisi, että he tarkottivat Suomen kuningaskruunua, itsenäisen Suomen kuningaskruunua. Oli kuin se hehkuva innostus, mikä tuona hetkenä varmaankin oli syttynyt vanhempaimme sielussa, olisi yhtäkkiä tällä myöhäisellä hetkellä tarttunut minuunkin, sillä rintaa avartavina alkoivat omituiset tunteet myllertää mielessäni ja voimakas elämänhalu leimahti vielä kerran liekkiin. Mutta — juuri silloin astui herttuan tallimestari huoneeseen ja ilmotti, että kuolemantuomio pannaan huomenna täytäntöön!

Mutta minun täytyy rientää lopettamaan, sillä luokseni saapuu juuri mestari Gregorius ja minun on valmistautuminen ripitykseen. Viimeinen hyvästijättöni äidillemme sisältyy testamenttiini, jonka Olavi-vanhus on Jumalan avulla toimittava perille samoin kuin tämän kirjeen ynnä sormukseni. — Niin totta kuin tiedän sinun rukoilevan minun sieluni autuuden puolesta, niin totta pyydän sinua nyt olemaan liioin murehtimatta, vaan muistamaan että minä kuolen isämme poikana ja että me saamme kerran vielä tavata. Siinä toivossa ja Vapahtajaansa turvaten lausuu sinulle hyvää yötä

veljesi *Juhana*.

* * * * *

Siltä ajalta säilyneiden kertomusten mukaan oli tapausten kulku tuomion täytäntöönpanopäivänä seuraava:

Lauantaina, marraskuun 10 p:nä v. 1599 oli tyyni ja kirkas ilma. Yöllä oli ollut joltinenkin pakkaneen, niin että Aurajoki ja linnan selkä kimalteli ohuessa jäässä. Puihin ja nurmikoille oli asettunut kuuraa, mikä auringon yletessä kuitenkin sulsi pois. Kullattu pallo tuomiokirkon tornin huipussa loisti ja välkehti kuin sula metalli, Kakolanvuoren ja Luostarimäen tuulimyllyt ojentelivat siipiään kuin jotakin odottaen ja Korpolaivuorella, edellisen piirityksen jäleltä jääneen patterin harjalla, näkyivät seivästen neniin pistettyinä Kastelholman päällikön Salomon Illen ja hänen kuuden onnettomuustoverinsa kelmentyneet päät; ne oli jo toista kuukautta sitten asetettu sinne kamotteeksi Arvid Stålmarmille ja hänen miehilleen, jotka urheasti puolustivat linnaa. Kaikki arkitoimet näyttivät kaupungissa pysähtyneen ja odottelevia väkijoukkoja liikehti linnan ja kaupungin välisellä tiellä.

Kun auringon asema ilmotti päivän yhdenentoista hetken alkaneen, aukeni linnanportti rämisten ja narahdellen ja ulos marssi lippukunnallinen sotilaita herttuan tallimestarin, Anders Niilonpojan johdolla. Sotilasten keskellä astelivat kuolemaan tuomitut Suomen herrat, jotka olivat matkalla surmapaikalleen kaupungin torilla. Etummaisena kulki marskivainajan ainoa aviopoika, vapaaherra Juhana Fleming. Hänen jälessään seurasivat Hämeenlinnan isäntä Steen Fincke, Juhana-herran velipuoli Olavi, Vuolteen herra Hartikka Henrikinpoika y.m., kaikkiaan lähes parikymmentä miestä. Maan ylimpiä päälliköitä, Arvid Stålmarmia ja Akseli Kurkea ei näkynyt heidän joukossaan; heidät oli määrätty lisätutkimuksia varten Ruotsiin vietäviksi.

Väkijoukkojen huomio kiintyi ennen kaikkia Juhana Flemingiin. Tuo yksikolmatta vuotias, hoikka ja siro nuorukainen oli puettu kiinteään samettijakkuun, jonka päällä oli polviin ulottuva flanderinverkinen kappi, mikä leuan alta oli kiinnitetty hopeasoljella. Päässään hänellä oli tumma töyhtöbaretti. Hänen kasvonsa olivat kalpeat, mutta muutoin hän oli aivan tyyni ja astui varmasti, tervehtien tuon tuostakin hattuaan kohottaen tien varrelle kerääntyneitä turkulaisia.

Hänen toisella sivullaan kulki Turun kirkkoherra, mestari Gregorius Teitti, ja toisella hänen iäkäs palvelijansa Olavi. Kumpikin saattajista oli syvän liikatuksen vallassa, puhjeten tuon tuostakin itkuun, jolloin Juhana-herra puhui heille lohdutuksen sanoja. Heidän liikatuksensa tarttui väkijoukkoihinkin, joista alkoi kuulua itkunnyhkytyksiä ja äänekkäitä säälinosotuksia. Niin kulki saattue eteenpäin ja sotilasten pertuskat ja leveäteräiset hilporit välkehtivät auringossa.

Kun saattue lähenei Aningaisten siltaa, veti Juhana-herra sormestaan kultaisen kantasormuksen ja ojensi sen Olaville, lausuen:

"Olin kokonaan unhottaa tämän. Anna se äidilleni ja sano hänelle minun viimeisten terveisteni ohella,

että koska minä en voi hänelle mitään kalliimpaa muistolahjaa lähettää, niin pyydän minä häntä kantamaan tätä sormusta minun muistonani. Ja kertoessasi tästä minun viimeisestä matkastani rouva äidilleni ja siskoilleni, sano minun viimeisen pyyntöni olleen, etteivät he antautuisi ylenmääräisen surun valtaan. Sillä minä kuolen mielelläni ja iloisena ja astun tätä taivalta kuin se, joka työstä väsyneenä kiiruhtaa lepoonsa, ja minä uskon vakaasti, ettei tämä ole minulle mikään kuolema, vaan ainoastaan kaikkien maallisten vaivojen loppu sekä pääsy iäiseen iloon, jossa minä toivon rakkaan äitinikin sekä siskoni vielä kerran tapaavani."

Aningaisten silta kumisi raskaiden askelten alla, kun saattue kulki joen yli. Tori oli täpösen täynnä kaiken kirjavaa kansaa ja lisää ahtautui saattueen jälestä. Kauppakojujen ja talojen katoille oli kiivennyt parvittain teinejä ja muita kaupungin poikasia. Torin kummallakin sivulla olevien talojen ikkunoissa näkyi kalpeita ja itkettyneitä naiskasvoja; ne olivat etupäässä kuolemaan tuomittujen omaisia ja sukulaisia. Raatihuoneen avonaisella ovella, portailla ja ikkunoissa näkyi raadin jäseniä, jotka herttuan käskystä olivat olleet mukana istumassa oikeutta näitä kuoloon kulkevia vastaan.

Kulkue eteni tungoksessa hitaasti ja saapui viimein raatihuoneen edessä olevan lavan luo, jolla suureen lyömämiekkään nojaten seisoivat punamekkoinen, luiseva ja mustapintainen pyöveli. Sotilaat tunkivat kansaa ulommas ja ympäröivät tiheänä ketjuna lavan. Juhana-herra riisui päältään kaban ja ojensi sen ynnä barettinsa Olaville sekä puristi jäähyväisiksi hänen, mestari Gregoriuksen ja toisten kohtalotoveriensä kättä, minkä jälkeen hän varmoin askelin kulki piirin keskelle ja nousi ylös lavalle. Silmätyään ympärilleen väkijoukkoon alkoi hän puhua seuraavasti:

"Te jalosukuiset herrat aatelismiehet, samoin te urheat sotilaat, hengellisen säädyn jäsenet, porvarit ja rahvaan miehet! Tahdon teille lausua, että siihen kuolemaan, jonka olen kohta kärsivä, tiedän minä hengellisessä suhteessa olevani vikapää ja Jumalan edessä tunnustan minä olevani suuri syntinen sekä hyvin ansainneeni tämän kuoleman; mutta maallisessa suhteessa tiedän minä itseni niin Jumalan kuin ihmistenkin edessä syyttömäksi. Eikä tähän minun kuolemaani ole mitään muuta syytä kuin herttuan viha ja kostonhalu isääni kohtaan, ja niinpä hän onkin nyt onnistuva pyrkimyksessään hävittää maanpäältä isäni suku."

Tässä keskeytti hänen puheensa tallimestari Anders Niilonpoika, joka juoksi esille ja huusi:

"Ette te, Juhana Fleming, ole syytön, vaan olette te juonittelut minun ruhtinaallista armoani vastaan, minkä Jumala kuitenkin on kääntänyt teidän omaksi turmioksenne."

"Milloin minua on kuulusteltu ja onko minusta todistettu sitä, mitä te väitätte?" kysyi Juhana herra. "Ja onko minut laillisesti tuomittu? En minä ainakaan ole kuullut sellaista, vaan raastuvassa luettiin ainoastaan julki syytöspykälä, että minä olisin kantanut nurjaa kilpeä isänmaatani vastaan, mutta mitään laillista tutkimusta ja oikeudenkäyntiä ei pantu toimeen."

Enempää hän ei saanut puhutuksi, kun sotamiehet alkoivat meluta ja jotkut heistä huusivat, että hänet olisi vietävä ulos piirin keskeltä sekä sitten jälleen sisälle niiden sanojen johdosta, joita hän juuri oli käyttänyt herttuasta. Tähän vastasi Juhana-herra:

"Minä olen käynyt tänne omin jaloin, mutta niiden avulla minä en täältä takaisin palaa. Sillä kun minut kerran on aiottu ja määrätty kuolemaan, niin tahdon minä kuolla tyylin mielin, jättäen asiani Jumalan haltuun. Hän tuomitkoon minun ja niiden välillä, jotka minut ovat kuolemaan määränneet."

Tämän jälkeen teki hän kohteliaita kumarruksia ikkunoissa näkyville naisille ja torilla seisoville tuttavilleen, viitaten toisille kädellään sekä toivottaen kaikille hyvää yötä. Sen jälkeen kääntyi hän hieman ja riisui päältään samettiröijynsä. Ojentaen pyövelille pienen kukkaron, jossa oli yksitoista unkarilaista kultarahaa, lausui hän:

"Tee mitä virkaasi kuuluu, mutta älä anasta vaatteitani, vaan jätä ne palvelijani huostaan."

Tämän jälkeen laskeutui hän polvilleen pienelle neliskulmaiselle matolle, joka oli häntä varten lavalle asetettu. Kääntäessään päätään hiukan taaksepäin näki hän pyövelin kohottaneen raskaan miekkansa lyömäasentoon, jolloin hän nopeasti ojensi päänsä suoraan ja ummisti silmänsä. Seurasi parin silmänräpäyksen kestävä, mutta sitä kaameampi äänettömyys, minkä jälkeen miekka suhahtaen halkasi ilmaa — ja Flemingin suvun vanhin haara oli miehiseltä kannaltaan sammunut.

Seuraavana iltana hämärän langetessa lähti Aningaisten sillan alapuolelta pieni alus liukumaan jokea alas. Olavi-ukon ohjaamana kuletti se mustaa ruumiskirstua, jossa viimeisen Viikin vapaaherran maalliset jäännökset olivat matkalla Paraisiin, haudattavaksi isänsä rautamarskin rinnalle. Mutta toisten telotettujen ruumiit oli asetettu teilirattaisiin Kerttulinnälle ja heidän päänsä olivat rautaporien nenässä rivissä raatihuoneen harjalla.

Tilipäivän iltana

Oli lauantaipäivä marraskuun keskivaiheilla 1599. Maa oli roudassa ja aamulla oli Aurajoki ollut ohuessa jäänriitteessä. Harmaana rykelmänä lepäsivät matalat talot karjapihoineen kapean ja mutkittelevan Luostariyläkadun varrella. Suorina patsaina kohosi savu valkeista torneista ja leveni liikkumattomaksi harsoksi teräksen harmaalle taivaalle. Joka talossa näkyi ulkokuoneiden seinustoille kuivamaan levitettyjä lehmänvuotia ja lampaannahkoja, osottaen että äskettäin oli pantu toimeen syysteurastukset. Navettain takana Vartiavuoren rinteellä rähisi jätteiden kimpussa joukko koiria, harakoita ja närhiä.

Siinä missä Yläkatu kääntyi ylös Lyypekin mäelle, oli oikealla kädellä entisen Olavin luostarin alue. Sen jälkeen kun luostari kuutisenkymmentä vuotta sitten oli palanut ja Kustaa kuningas sen muureista kulettanut kiviä ja tiiliä Kastelholman vahvistukseksi, oli siitä nyt enää jäljellä vain säännöttömiä raunioita ja jokunen tyhjänä ammottava ikkuna-aukko.

Luostarin portin kohdalta lähti kapea polku nousemaan ylös Vartiavuoren läntiselle nokalle, jota ammoisista ajoista oli nimitetty Helvetiksi. Siellä piti Pitkä Sipi krouvia.

Hänen luonaan oli kodikasta ja lämmintä. Tuvan lattialle oli sirotettu tuoksuvia katajanhavuja ja leveäsuisessa uunissa räiskyi tuli. Akkunan edessä lähellä tiskiä istuivat myllyä pelaten seppä Markus Hollo sekä haavuri ja parranajaja Kasper Piikki. Sipi oli rytkämöisillään tiskin nojalla ja seurasi heidän peliään.

Kaikki kolme tähystelivät äänettöminä myllylautaani, johon oli puukolla leikattu neliöt ja poikkiviivat.

"Eipä seppä älyä siirtää", ajatteli Sipi jännittyneenä ja koetti silmäniskulla antaa merkkejä. Mutta samalla teki Hollo siirron, sai kolme riviin ja sanoi:

"Aina sitä seppä saa myllyn lukkoon."

He tyhjänsivät oluttuoppinsa ja Piikki, joka oli kolmannen kerran peräselteään joutunut tappiolle, tilasi hiukan viivytellen uudet tuopit.

"Annahan vielä sitä viinaa", kuului nyt ovensuusta, jossa istui yksinään synkän näköinen, luiseva ja kumaraharteinen mies.

"Kolmasko tuopillinen?" kysyi Sipi vastahakoisesti.

"Olipa vaikka kuudes, kyllä minä rahan maksan siinä kuin muutkin. Tuossa on, jollei muuten uskota."

Hän pani hopearahan pöydälle ja Sipi täytti hänen tuoppinsa. Kulautettuaan sen puolilleen sanoi mies:

"Kyllä sitä ryyppyn tarvitsee, kun on toistakymmentä kaulaa yhtenä päivänä katkaissut. Vai mitä sinä sanot, haavuri, joka liikut vähän samanlaisissa toimissa kuin minäkin?"

"Pthyi!" sylkäsi Piikki ja alkoi järjestää puisia kolmikoltaan uuteen peliin.

Mies oven suussa rupesi nauramaan.

"Piruako se siinä nyt itsekseen honottaa?" sanoi Hollo vihaisesti ja mies alkoi ikäänkuin itsekseen tuumailla:

"He, he, näytti niin hiivatin hassulta, kun Reko [Turun kirkkoherra Gregorius Teitti] talutti Kuitian nuorta herraa mestauspölkylle. Reko itki ja hoiperteli ja Juhana herra lohdutteli häntä, niin että minä luulin, että jokohan tässä pitää Rekonkin päätä tasata, he, he."

Miehet tähystivät taas kolmisin myllylautaani, tekivät ääneti siirtojaan eivätkä olleet kuulevinaan mitä mies ovensuussa lörpötteli. Mutta aivankuin kiusalla jaamaili tämä:

"Kyllä oli torilla väkeä tänä päivänä, oli peijakas vie. Oli niitä katoillekin asti ja Hakolan ja Prinkkalan akkunat naamoja täynnä. Mutta kelmeni siinä monen aatelishempukan nenänpää, kun minä marskivainajan pojalta pään litkautin, he, he..."

Hän kulautti viinaa, muikisti suutaan ja jatkoi:

"Mutta silloinkos hyökkää rivistä se marskivainajan äpäri ja tahtoo muka päästä heti veljensä jälestä taivaaseen, he, he. Minä tyrkkään hänet pois lavalta ja sanon, että maltahan nyt, kakara, kyllä se

vuorosi sinullekin tulee, jahka tässä ensin Peipotin herraa tasailen. Ja kun se sitten viidentenä pääsee leikkiin ja nousee lavalle, niin alapas ensinnä huutaa ja purkaa sisuasi herttuan päälle, he, he. Mutta silloinpa alkoivat nihdit ympärillä huutaa ja aseitaan rämistää, niin ettei sitä saarnaa monikaan kuullut, ja minä töykkäsin häntä kylkeen, että joudupas siitä, velimies siellä taivaanportilla odottaa."

"Pthyi, paholaista!" sylkäsi taas Piikki, teki väärän siirron ja joutui tappiolle.

"He, he, hee!" nauroi kaupungin pyöveli, tyhjensi viinatuopin ja lähti hoipertelemaan ulos.

"Lähtipäs pakana viimeinkin", sanoi Hollo ja työnsi myllylaudan syrjään. "On se silläkin miehellä ammatti."

"Eiköhän sillä ruton haaskalla vain ollut kätetkin vielä verissä?" huomautti Piikki, samalla kuin Sipi nosti tinatuopin ovipöydältä nurkkakaapin alimmalle hyllylle.

"Sillä iletöksellä täytyy olla oma vakituinen tuoppinsa", sanoi hän ikäänkuin anteeksi pyytäen sitä, että hän kunniallisessa krouvissaan suvaitsi mokomata vierasta.

* * * * *

"Tuollapa taitaa tulla itse Jaakko herra", sanoi nyt Hollo, joka oli katsellut ikkunasta alas polulle.

"Sekterikö? Niinpä tosiaan onkin", myönsi Piikki silmättyään hänkin ulos.

"Häntä ei ole täällä näkynytkään ainakaan viikkoon", sanoi Sipi pesää kohentaessaan. "Hän on minulle koko lailla velassa, mutta ryypyn hän tänäpänä sietää saada vaikka ilmaiseksi, sillä yhtä ja toista sillä koiranleualla on kerrottavana tämän viikon tapauksista."

Hetkisen mentyä astui sisään vilkasliikkeinen, ukkoiässä oleva mies, jonka kookas nenä ulkoni harmaan parran keskeltä punervana ja rypyläisenä. Verestävissä silmissä oli terävä ja samalla veitikkamainen ilme. Kulussa ja koko miehen olemuksessa oli hiukan aatelismiestä, oppinutta, porvaria ja renttua.

"Herttuan rauha, ystävät ja naapurit!" tervehti hän huoneeseen tultuaan, aivasti sitten kirkkaasti pari kertaa ja meni pesän eteen käsiään hieromaan.

Hän oli kaupunginkirjuri eli sekteri, kuten Pitkä Sipi häntä nimitti, paljon nähnyt ja monia kokenut Jaakko Teitti. Nuoruudessaan oli hän piispa Skytten kustannuksella opiskellut lainoppia Rostockissa ja Wittenbergissä, ollut sen jälkeen Kustaa kuninkaan palveluksessa ja ympäri Suomea matkustellen penkonut aatelisten vanhoja vääryyksiä ja kiskomisiasia, mitkä hän oli saattanut kuninkaan tietoon paksussa asiakirjapinkassa. Sen jälkeen oli hän Yrjö Pietarinpojan hyvänä ystävänä ja puoluelaisena istunut Eerik kuninkaan kuuluisassa lautakunnassa, mutta kääntänyt Eerikin kukistuessa nopeasti turkkinsa nurinpäin ja esiintynyt entisen ystävänsä kiivaimpana syyttäjänä. Siten oli hän vähitellen päässyt Juhanan suosioon ja ollut muun muassa kuninkaan asiamiehenä saattamassa Kaarina Maununtytärtä Liuksialaan. Moninaisia vaiheita ja onnenkeikauksia koettuaan oli hän nyt vanhoilla päivillään elellyt Turussa kaupunginkirjurin toimessa, ollen laajoine lainopillisine tietoineen ja terävine kielineen pormestarin ja raatimiesten alituisena loukkauskivenä. Sipin vaimo tuli keittiöstä ja toi tiskille laajan puulautasen, jossa oli muutamia vasta uunista otettuja rasvamakkaroitu.

"Mikä suloinen tuoksu!" huudahti Teitti sieramiaan levittäen ja pöytää läheten. "Mutta kulaus viinaa alle ja nautinto on kaksinkertainen!"

Sipi kaatoi nauraen viinaa, jokainen otti siemauksen ja kävi ahnaasti makkaroihin käsiksi.

"Enpä mokomata muista saaneeni sittenkuin poikasena kotona Pernajassa", sanoi Teitti, jolla yks-kaks oli hyppysissään vain tyhjä makkaratikku. "Kyllä sinun muijasi, Sipi, osaa makkaroitu paistaa, osaa totisesti." Sipi ymmärsi yskän ja haki sekterille uuden herkkupalan.

"Vietetäänpäs nyt sitten teurastajaisia", sanoi tämä käännellen mielihyvin rasvasta kihoilevaa lämmintä makkaraa. "On sitä näinä päivinä verta laskettukin. Tuolla tuli polulla vastaani itse pääteurastaja. Taisi käydä täällä ryypyillä?"

"Niin kävi. Mutta mitäs sekteri luulee, jokohan tässä nyt viimeinkin asettuu rauha maahan?"

"Mikäpäs on asettuessa", vastasi puhuteltu suu täynnä makkaraa. "Talonpojat ovat tyytyväisiä ja viskelivät lakkireuhkojaan ilmaan, kun saivat vilahdukselta nähdä herttuan viiksenpäitä. Ja nuo taas, joiden päät keikkuvat virpien nenässä Korpolaisvuorella ja raastuvan katolla, tuskin enää kenenkään rauhaa häirinnevät. Marskivainajan perut on selvitetty ja herttua on herrana valtakunnassa."

"Kai hänestä nyt tulee kuningas?" arveli Hollo, kaivellen makkaratikulla hampaitaan.

"Se on selvää", vastasi Teitti. "Ja, uskokaa jos tahdotte, minä sanoin jo kolmekymmentä vuotta sitten, kun näin hänet ensi kerran vanhempain veljiensä seurassa Tukholmassa, että tuosta se tulee oikea isänsä seuraaja."

"Mistä te sen näitte?" kysyi Piikki yksinkertaisesti.

"Mistä? Kaikesta minä sen näin! Koko miehen olemus oli kuin huuti, rakkarit, järjestys maassa olla pitää! Sen silmiä esimerkiksi! Luulenpa, että teillä rupeaisi housut lyömään viittätoista, jos joutuisitte silmäkkäin sen miehen kanssa, ja varsinkin jos omallatunnollanne olisi jotakin liiempaa törkyä. Polvilleen valahtivat Suomen herratkin toissa päivänä linnan edustalla, kun tuomiota luettaessa herttua viikset vihasta tärähdellen astui heidän eteensä vartiajoukon keskelle. Polvilleen putosi Vuolteen herrakin, putosi niin että paksu niskansa tärähti, vaikka hän kerran oli vannonut sylkevänsä herttuata vasten silmiä, kun joutuu vastakkain hänen kanssaan."

"Hm, sääliksi käy melkein herra-polosia, sillä eiväthän he muuta tehneet kuin tottelivat Sigismundia, jolle olivat uskollisuutta vannoneet", sanoi Sipi.

"Mhyy", äänsi Teitti ja siemasi olutta. "Se on sen alamaisen uskollisuudenkin enimmiten niin ja näin. Olivat Sigismundille uskollisia niin kauan kuin se näytti olevan edullisempaa, mutta kun hätä tuli ja nahkaa alkoi kärvellä, niin silloin: palttua uskollisuudelle ja polvilleen herttuan eteen! Suotta puhua kauniita sanoja uskollisuudesta ja ritarin velvollisuuksista, sillä monet samoista miehistä olivat aikanaan vannoneet uskollisuudenvalan myöskin Eerik kuninkaalle, mutta yks-kaks kiepahtivat he kapinan puhjetessa herttuain puolelle."

"Mutta Eerikhän oli mielipuoli, näin sen selvästi itsekin, kun häntä poikasena ollessani tänne Turkuun toivat", huomautti Sipi.

"Se on sen mielipuolisuudenkin laita miten sen ottaa", vastasi Teitti. "Joka tapauksessa hän oli lahjakkaampi hallitsija kuin tuo typerä ja vetelä Sigismund, jolta tässä pelissä olisikin oikeastaan pitänyt kaula katkaista. En minä silti sano, etteikö ollut paikallaan erottaa Eerik kuningaskin, kun hän kerta hulluttelemaan rupesi, mutta miksei nyt ole mitattu samalla mitalla sille puolalaisnahjukselle, kun on kerta yllinkyllin nähty, ettei hänessä ole miestä valtakunnasta huolta pitämään?"

"Mutta eikös täällä ole meikäläisten herrojen ollut vapaampi mekastaa kuin jos Kaarle herttua olisi herruutta pitänyt?" huomautti Hollo.

"Niin, siinäpä se puntti onkin!" sanoi Teitti sormiaan näpsäyttäen. "Onhan täällä kohta kymmenisen vuotta eletty kuin omassa valtakunnassa. Mutta jos marski ajatteli joskus Suomen kuninkaaksi itsensä kiepauttaa, niin kyllä totisesti hänen olisi pitänyt viisaammin menetellä. Tilaisuus oli mitä paras, mutta siihen oli Suitian nokinenä liian tyhmä."

"Oliko marski sekterin mielestä tyhmä?" kysyi Sipi.

"Tyhmä kuin saapas!" vahvisti Teitti. "Ei muuta kuin raaka sisu ja jäykkä niska koko miehellä. Vaikka sen jäykkyyden ja vääjäämättömyydenkin saattoi olla niin ja näin kun oikein kovalle otti. Nähtiinpä se esimerkiksi Upsalassa Sigismundin kruunauksen aikana. Kun joutui silmäkkäin herttuan kanssa ja herttua uhkasi jättää säätyjen tuomittavaksi, niin nöyrytipäs mies, lasketti minä-vaivaista niinkuin kuka muu syntinen hyvänsä. Paijanneensa ja panetelleensa tunnusti herttuata kuninkaan tykönä, rukoili anteeksi ja parannusta lupasi."

"Ähää, no saikos anteeksi?"

"Sai sillä kertaa ja kun erilleen pääsi, niin alotti saman pelin uudelleen. Mutta täytähän, Sipi, tuo tuoppi ja tee niitä harakanvarpaitasi sinne minun syntirekisteriini. Rahaa minulla ei ole tällä kertaa, mutta katsotaanhan sitten siinä joulun korvilla."

Saatuaan täyden tuopin eteensä jatkoi hän:

"Ja mitä siihen marskin viisauteen tulee, niin... missä se on näkynyt? Sanokaapas."

Kun miehet eivät löytäneet vastausta, käänsi Hollo toisaalle ja vastasi kysymyksellä:

"Kuinkahan tämä rymäkkä olisi mahtanutkaan päättyä, jos marskivainaja olisi ollut vielä elossa."

"Kuinkako? Juuri siten kuin se nyt päättyi ja se vain eroa, että marskin pää keikkuisi nyt ylimpänä tuolla raastuvan katolla."

"Äläst, niinkö uskotte?"

"Se on selvää. Ja siinäpä se juuri olisi nähty, että marskilta puuttui viisautta. Ajatellaanpa nyt vain, että marski olisi vielä elänyt, kun herttua sotajoukkoineen tänne tuli. Talonpojat olisivat uudestaan tarttuneet nuijiinsa ja herttuan lähettilästen johdolla kerääntyneet ympäri maan Turkuun ja marski olisi yks-kaks ollut kahden tulen välissä. Jos hän olisikin linnan puolustusväen kyennyt pitämään paremmassa kurissa kuin toiset herrat, niin olisipa vihollinen sen sijaan ollut vahvempi ja leikki olisi saanut aivan samanlaisen lopun kuin nytkin."

"Olisivatkohan talonpojat enää toista kertaa uskaltaneet nuijiaan nostaa? Eivätpähän nytkään herttuan tullessa liikahtaneetkaan", arveli Sipi.

"Olisivat varmasti lähteneet liikkeelle, siksi leppymätön viha heissä oli Noki-Klauta kohtaan. Mutta mitäs nyt, Stålmarmhan oli mies kokonaan toista maata, hänhän lepytteli ja suostutteli talonpoikia kuin ainakin viisas mies. Mitäs ne häntä vastaan olisivat lähteneet? Niin, Stålmarmilla oli kykyä ja viisautta, mutta niitä marskivainajan peruja ei olisi seitsemänkään viisasta kunnialla selvittänyt."

Kun ei kukaan väittänyt vastaan, jatkoi hän:

"Jos hän viisas olisi ollut, marskivainaja, ja jos hän kerta aikoi täällä omintakeista valtaa pitää, niin kokonaan toisella tavalla hänen olisi pitänyt menetellä. Vai onko se viisasta, jos minun pitäisi hevosella ratsastaa täältä esimerkiksi Viipuriin ja minä aina levähdyspaikoissa sieppaisin ruuan hevosen edestä sekä muutoin sitä hosuisin ja räökkäisin? Mutta marskivainajahan teki juuri niin, nyli, ketti ja räökkäsi talonpoikaista kansaa kuin pahin vihollinen ja siten itse hävitti parhaan selkänöjansa. Oliko se viisasta, häh? Viisas mies olisi sovitellut ja tuumitellut, että koetetaan nyt miehissä pahimman ajan yli kantaa nämä rasitukset, jotka meillä on huovien ja nihtien ylläpidosta, ja koetetaan olla yksimielisiä ja muuten hiljakseen, niin me saamme hoitaa täällä itse omat asiamme ja annamme palttua ruotsalaiselle. Mutta ei, siihen ei marskilla ollut älliä. Onko nyt surkeampaa peliä, että silloin kun herrat puuhaavat omaa valtaa, peittoavat he talonpoikia niin että ne karkaavat hätäänsä valittamaan juuri sille, jota vastaan herrat varustelevat. Jos mitä rakentaa, niin kyllä pohja pitää ensinnä pitäväksi ja lujaksi laittaa, muuten menee kaikki myttyyn. Näkeepä sen herttuasta. Hän pitää talonpoikaa hyvänä ja siksi hänen valtansa lepää lujalla pohjalla ja siksi hänestä tulee kuningas, vaikka seitsemän marskia ja Sigismundia olisi vastaan hosumassa. Jos marskikin olisi siitä laidasta alkanut, niin sitten en sano, kuinka taistelu olisi päättynyt."

Tuvassa alkoi olla jo pimeä. Sipi nouti keittiöstä tikulla valkean ja sytytti tiskillä sorvatussa puujalassa olevan talikynttilän.

"Mutta kova sotakarhu se marskivainaja sentään oli, ja kyllä siinä olisi tainnut herttualle olla kerraksi nujertamista", väitti Hollo.

"Kova, kovapa hyvinkin ja karhupa hyvinkin, mutta mitä kovuudesta ilman viisautta. Vai missä marski on näyttänyt sotapäällikön viisautta? Siinäkö, ettei pitänyt sotamiehiään kurissa, vaan antoi heidän ryöstää ja peuhata minkä ikinä ilkesivät ja kun heitä nyt herttuan tultua tositoimessa tarvittiin, niin niskottelivat ja karkailivat linnasta kuin rotat tyhjistä hinkalosta. Se on sotamiehen niinkuin lapsenkin, se tarvitsee kuria jos sen mieli johonkin kelvata. Entäs näyttikö marski sotapäällikön viisauttaan seitsemän vuotta sitten Venäjän retkellä? Suurella sotajoukolla pääsee hän ihan Novgorodin eteen, mutta sen sijaan että olisi vallottanut sen ja siten pitkäksi aikaa nujertanut ryssältä niskat, poltti ja ryösteli hän ympäristöllä talonpoikain hökkeleitä ja Iivanan suolakeittämöitä. Vihollinen luonnollisesti varustautuu kostoretkelle, mutta tämä ei sitä ajattele, vaan kotiin palattuaan hajottaa päätä pahkaa sotaväen linnaleiriin. Ota sitten ja kokoa ne käden käänteessä ympäri maata, kun vihollinen tulee ja riehuu kuin paholainen Viipurin ympärillä. Niin, entä merisodassa Eerikin aikana? Hän ei saanut miehistöään tottelemaan ja sai Ölannin luona selkäänsä. Silloin pantiin Joensuun herra, Klaus Horn, hänen sijalleen ja hän ajoi samalla laivastolla tanskalaiset kolmessa päivässä Juutinraumaan. Sitten kyllä kelpasi Flemingin taas ottaa amiraaliohjat käsiinsä. E-hei, elkää luulkokaan, että hän viisauden ja ansioiden perusteella sellaiseen mahtiin kohosi, vaan siksi että hän osasi pelata sellaisten vätysten kuin Juhanan ja Sigismundin kanssa. Kun hän kirosi, puhui törkeyksiä ja pyyhki nenäänsä takinhihaan, pitivät he häntä suorana ja rehtinä miehenä, johon muka saattoi paremmin luottaa kuin muihin. Mutta sanokaapas, missä ne hänen työnsä tulokset näkyvät?"

"Ei missään!" puhui Teitti edelleen, kun toiset pysyivät ääneti. "Tuskin kolmea vuotta on hänen kuolemastaan kulunut, kun jo kaikki hänen yrityksensä ja ponnistuksensa ovat — fiuu! aivankuin tuuli olisi ne tiehensä pyyhkäissyt! Taikka ei, näkyyhän sentään vielä jotakin hedelmiä hänen kylvöistään. Nimittäin päät siellä raastuvan katolla, samoinkuin Helsingissä ja Viipurissakin sekä hautakummut, raiskatut naiset ja poltettujen talojen rauniot ympäri maata."

"Pitääkö sekteri sitä marskivainajan syynä, että herrain päät ovat joutuneet raastuvan katolle?" kysyi Piikki.

"Kenenkäs sitten? Herttua ne kyllä poikki lyötti, mutta marski siitä syyn kantaa. E-hei, kyllä minä asiat tiedän ja tiedän, että moni niistä älysi, mihin tässä ollaan menossa ja olisi mielellään mennyt Hornien tavalla herttuan puolelle, mutta eivät uskaltaneet siltä peikolta. Ja nyt sitä oli myöhäistä tehdä, vaan oli paras puhua uskollisuudesta Sigismundia kohtaan. Vaikka omaa soppaansa he ovat kaikki tyyni saaneet syödä, sillä kyllä he eivät olleet paljon marskia huonommat rahvaan sortamisessa. Kyllä minä niiden vehkeet tunnen jo Kustaa kuninkaan ajoilta. Ei puhdasta omaatuntoa muilla kuin Horneilla. Ja aivan yhtä typeriä vastustustuumissaan kuin marskikin. Jos talonpoikain kapina olikin kukistettava, niin eihän silti olisi tarvinnut sellaisia teurastajaisia toimeenpanna kuin Nyystölässä ja Suursavon pappilassa. Kun talonpojat kerran nöyrytyivät ja aseensa pois laskivat, niin olisi sanonut, että no, menkää nyt kotiin ja muistakaa vasta pysyä alallanne, sillä yhtä kansaahan tässä ollaan. Mutta ei, kun käydään vain aseettoman joukon kimppuun kuin korpit ja murhataan satalukuisesta laumasta joka sorkka. Kun raajat sillä tavalla ensin lamaan lyödään, niin ota sitten ja taistele vierasta valtaa vastaan. Mutta siellä on Iivari Tavastinkin, Nyystölän pyövelin, pää Viipurin raastuvan harjalla. Stålarin vain oli toista maata ja hänpä nähtävästi saakin päänsä pitää."

"Mutta nuori Juhana Fleming, hänellähän tässä kaikessa ei ollut osaa eikä arpaa ja kuitenkin menetti hänkin päänsä", huomautti Sipi.

"Niin menetti ja syytönsä hän oli, vasta Puolasta tänne tullut. Nuori ja lempeäluontoinen mies, kokonaan toista maata kuin isänsä, ja sittenkin: pää poikki vain! Niin se on, että isäin pahat teot lankeavat lasten päälle kolmanteen ja neljanteen polveen. Jos tämä viimeinen vesa olikin viaton kuin karitsa, niin kyllä isällä ja isänisällä oli sen sijaan rekisteri harakanvarpaita täynnä. Kyllä minä Kustaa kuninkaan aikana tulini tietämään sen suvun asiat. Viis kuus miestä löi Eerikki herra, Juhanan isoisa, aikanaan omin käsin kuoliaaksi ja niitä, joita hän muuten räökkäsi, pieksi ja Suitian vankikellareissa piinasi, on kokonainen legio. Ja kun talonpojat uskalsivat mennä kuninkaalle valittamaan, saivat he tuhatta pahempaa kärsiä. Välistä piileskelivät koko kyläkuntain väet talvipakkasella metsissä Flemingin väeltä paossa. Entä miten hän maita ja taloja allensa löi? Talonpojilta riisti hän niitä joko rangaistukseksi olemattomasta rikoksesta tai osti pilkkahinnalla, kun ensin oli tehnyt heidän elämänsä mahdottomaksi. Ja kun joku alempiarvoinen aatelistyttö joutui orvoksi, niin heti oli Eerikki herra tuppautumassa holhoojaksi. Sitten toimitti hän tytön naimisiin jonkun palvelijansa tai alustalaisensa kanssa ja kun perinnöstä tuli kysymys, löi hän lakikirjan auki ja luki kuninkaankaaresta, että jos vapaasukuinen neito menee naimisiin talonpoikaisen miehen kanssa, niin menettäköön hän rälssinsä. Tytön perintötilan otti hän itse haltuunsa ja maksoi, jos sattui hyvällä tuulella olemaan, taalerin pari korvaukseksi. Entä Knaapevainajan juttu. Muistatte kai Knaapen Jönssin, joka oli porvarina täällä Turussa? No niin, hän sai periä tädiltään, joka meni nunnaksi Naantaliin, muutaman talon Halikossa. Mutta Eerikki herrapa riistikin sen itselleen. Kun Jönssi vaati omaansa takaisin, pieksätti Fleming hänet raajarikoksi. Eikä siinä vielä kaikki, vaan kun Jönssi nosti siitä käräjäjutun, niin toi Hebla-rouva, sillä Eerikki itse oli jo sillä välin kuollut, oikeuden eteen joukon palvelijoitaan väärällä valalla todistamaan, että Jönssin syytös on perätön. Niin, ja pakottipa vielä uhkauksilla Paimion papinkin antamaan samanlaisen väärän todistuksen. Pappi itse tunnusti sen minulle, kun minä kuninkaan käskystä kiertelin niiden vanhoja syntejä penkomassa. Niin että kyllä Kuitian Flemingillä oli vääryyksiä yhden suvun osalle ja siksi minä en ihmettelekään, jos se haara tähän nuorimpaan vesaansa sammuikin."

Hän alkoi vihellellä ja pyöritti kädessään tyhjää oluttuoppia. Kun Sipi ei ollut huomaavinaan hänen tarkotustaan, sanoi hän:

"Täytöpäs tuo tuoppi, niin saat kuulla vielä yhden asian."

Hiukan vastahakoisesti täytti Sipi hänen toivomuksensa, sillä muori oli vasta pistänyt päänsä ovenraosta ja kiirehtinyt häntä saunaan.

Saatuaan tuopin eteensä istui Teitti ääneti kynttilään tuijottaen ja naputti sormellaan pöytään.

"No minkä asian?" kiirehti Sipi.

"Niin, sitä vain, että jos katsotaan talonpoikiakin, niin eivät hekään mitään karitsoita ole. Hyi olkoon sitä heidän Nokian retkeäänkin! Ryöstetään ja reuhataan kuin mitkähän ukulit ja juopotellaan joka herraskartanon oluilla. Ja kun marski Nokialla syöttää heille muutamia lupauksia, niin kohta ollaan valmiit hieromaan kauppa omien päälliköiden päistä! Entä mitä minulle keväällä jutteli Pekka Juusten, joka oli mukana Savon kapinaa kukistamassa? Olavinlinnan ympäristöllä asuvat talonpojat mielivät liittyä muihin Savon kapinallisiin, mutta eivät ehtineet, kun sotaväki tuli väliin. Silloin he lähtivät yhdessä sotaväen kanssa kapinaa kukistamaan ja ostivat toisia talonpoikia paljon paremmin kuin yksikään huoveista. Ihan nahatkin elävien lehmien selästä kertoi Juusten heidän riistäneet ja monesti oli sotamiesten täytynt mennä väliin heitä hillitsemään. Niin että se se on sitä oikeata suomalaista peliä!"

Hän joi tuoppinsa tyhjäksi, nousi ja hoippui ovea kohti.

"Äh-häh, kylläpä tässä alkaakin olla jo kypsä saunaan menemään", puheli hän nikotellen, "saunaan ja sitten huomenna kirkkoon kuulemaan kun veljenpoika rauhanvankeliumia julistaa, ja sitäpä tässä vähitellen jo tarvitaan." "

"Onko Reko maisteri sekterin veljenpoika?" kysyi Hollo, joka samoin kuin Piikkikin teki lähtöä.

"O-on, veljenpoika on. Ja pappiahan se Skytte-vainaja minustakin tarkoitti, vaikka minua miellyttivät enemmän nämä maalliset toimet. No, samapa tuo kohta on, oli tässä pappi tai lukkari, sillä ei näillä minun raajoillani enää pitkälle potkita. Kiitos vain makkaroista ja muusta kestityksestä ja rauhallista sunnuntaita, Sipi!"

Hän huojui ulos. Hollo ja Piikki taluttivat häntä polkua alas Yläkadulle, josta edellinen poikkesi Kyrön talon nurkitse omaan pihaansa.

Piikki ja Teitti jatkoivat matkaansa katua pitkin. Heidän askeleensa kumahtelivat jäätyneellä kamaralla ja kuutamossa heilahtelivat heidän varjonsa kadunreunasta toiseen. Siellä ja täällä kuului navetoista illastavien lehmäin ynähtelyä, rousketta ja ovien narinaa. Jossakin pihalla haukahteli koira ja siihen vastasi pitkällä ulvonnalla toinen Mätäjärven puolelta. Raikkaassa ilmassa tuntui navetan ja saunan hajua.

He tulivat torille. Täysikuu helotti etelästä ja raatihuoneen varjo lankesi pitkin tyhjää toria.

"Siinä se tilinteko tänään päätettiin", sanoi Teitti viitaten pimennossa raastuvan edessä olevaa mestauslavaa kohti.

Tultuaan keskelle toria pysähtyivät he ja loivat silmänsä raatihuoneen katolle. Kirkkaassa kuunvalossa näkyi harjalla rautaporien nenässä rivissä viisitoista kelmeätä päätä, joiden pitkähköt varjot näkyivät selvästi kuuraisella torilla.

"Kyllä nyt akoilla syntyy taas kummitusjuttuja" sanoi Teitti. "Mutta sääli äijä-poloisia! Tuo tuossa oikealla on Fincke ja sen rinnalla on Vuolteen herra ja sitten Nuhjalan herra. Suomen eturivin miehiä ne ovat olleet, ja usko minua, välskäri, ei se ole hyväksi kansalle, että sen ensimmäisten miesten päät heitetään noin taivaan linnuille. Kyllä täällä tästä puolin alkaa paljon ruotsalaisempi komento, sen saat nähdä. Mutta se on juuri suomalaista, että kieputaan toinen toisensa tukassa, kunnes vieras tulee ja työ niskaan, että istuuko pää lujassa."

Torilla erosivat Piikki ja Teitti. Edellinen meni kotiinsa Jokikadulle ja jälkimäinen lähti Kirkkokatua pitkin Napaturun puolelle, jossa hän piti asuntoa. Hyvän aikaa kuuluivat autiolla Kirkkokadulla hänen horjahtelevat askeleensa, mörisevä yksinpuhelunsa ja nikottelunsa.

Jouluyönä

"Nyt on juuri se aika, jolloin enkeli lentää yli maan ja julistaa ihmislapsille rauhaa ja hyvää tahtoa", puheli itsekseen vanha Jesperi Yövärtia, astua kolkkiessaan rautapäisine sauvoineen pitkin öisiä katuja. Hän oli vasta Seitsentähden asennosta pannut merkille, että toinen yövärtio oli alkamassa ja se oli juuri se aika, jolloin enkeli liiteli joulurauhaa julistamassa, kuten hän pikku poikasena oli kuullut isä Andreaxelta harmaaveljesten luostarissa.

"Kunnia olkoon Jumalalle korkeudessa, maassa rauha ja ihmisille hyvä tahto", hyräili Jesperi ajatuksissaan, sillä hänen korvissaan soivat vielä iltajumalanpalveluksessa laulettu messunsävelet.

Kohta kirkosta tultuaan oli Jesperi pukeutunut turkkiinsa ja vetänyt käteensä suuret karvakintaansa sekä muorilleen joulurauhaa toivottaen lähtenyt virkaansa toimittamaan: kiertelemään vanhan Torkkelin kaupungin autioita katuja ja monisokkeloisia kujanteita. Hän oli tehnyt tätä työtä jo neljäntäkymmentä ajastaikaa ja oli öiseen vaellukseensa niin kiintynyt, ettei hän hennonut edes jouluyönä pysyä alallaan.

Porvarit olivat sulkeutuneet koteihinsa ja istuivat parhaillaan joulukinkun ja ohrapuuron ääressä, perheen vanhimman jäsenen lukiessa bibliasta: "Teille on tänä päivänä syntynyt Vapahtaja, joka on Kristus, Herra Davidin kaupungissa." Kolmihaaraiset joulukynttilät paloivat pöydillä, mutta ainoastaan tuolla ja täällä pääsi niiden valo ikkunaluukkujen raoista pilkottamaan ulos kadulle, jossa vanha Jesperi vartioitsi kaupungin turvallisuutta.

Kuinka lauha ja juhlaharras tuntuu nyt olikaan ilmassa! Ja kaikkialla oli niin äänetöntä, että vanha Jesperi saattoi kuvitella talojen yllä kuulevansa enkelin siipien suhinan. Ja kun hän kohotti katseensa ylös tähtitarhoihin, vilkuttivat sieltä tuhannet taivaankynttilät niin eloisasti kuin olisivat nekin omalla

äänettömällä tavallaan julistaneet rauhansanomaa maanasuville. Kuin paimen laumansa ympäröimänä helotti niiden keskellä valju kuu, sirotellen hopeitaan yli lumisten maisemien, joiden keskellä vanha Torkkelin linna kohosi korkeana ja jylhänä, heittäen lahden jäätikölle jättiläisvarjon.

Rauha maassa! toisti Jesperi vanhus ajatuksissaan. Kunpa nyt vihdoinkin asettuisi maahan pysyvämpi rauha. Mitä kaikkia vaiheita olikaan vanha Viipuri saanut nähdä ja kokea! Monien mullistusten, hävityksen ja verenvuodatuksen kautta oli uusi aika raivannut tietä itselleen ja sen synnytystuskia oli kestänyt jo lähes kokonaisen vuosisadan. Parin viikon mentyä oli sammuva vuosi 1599 ja uusi vuosisata oli astuva vanhan paikalle. Hoh-hoi, kylläpä olikin jo aika rauhan tulla maan päälle, sillä monen monelta ihmislapselta olivat päättyneen vuosisadan mullistukset elämänonnen murskanneet.

Mutta Jesperi oli elänyt suojassa ajan myrskyiltä, sillä mitäpä ne olisivat kajonneet niin vähäpätöiseen olentoon kuin vanha yövartia, joka suoritti virkansa toimet muiden nukkuessa ja nukkui muiden valvoessa. Hänen elämänsä ylettyi jo neljännen kuninkaan hallituskaudelle ja sen kuluessa oli hän nähnyt kaiken vanhan pala palalta hajoavan ja häviävän sekä uutta syntyvän tilalle.

Hän oli syntynyt ja varhaisimmat vuotensa viettänyt harmaaveljesten luostarissa, jossa hänen isänsä oli palvellut eräänlaisena maallikkorenkinä. Luostarin hiljaiset suojat, hämärät käytävät ja kaupunginmuuriin rajottuva puutarha olivat olleet hänen ensimmäisinä leikkisijoinaan ja siellä oli vanha luostariveli Andreas opettanut hänet kirjaa lukemaan sekä luvannut kasvattaa hänestä nuhteettoman munkin Pyhän Fransiskuksen veljeskuntaan. Mutta yhtäkkiä olivat uuden ajan tuulet lakaisseet luostarin kylmille ja ikivanhat harmaat kaapunsa riisuen olivat munkit hajaantuneet kuka minnekin. Isä Andreas oli levännyt jo maan povessa yli viisikymmentä vuotta ja itse luostarista ei ollut enää jällellä kiveä kiven päällä.

Haikein mielin oli Jesperi nuoruudessaan nähnyt tuon rakkaaksi käyneen synnyinsijansa seisovan hyljättynä, syyssateiden valellessa sen paikkaamattomia kattoja ja taivaan tuulten puhaltaessa sisään ränstyneistä ovista ja akkunoista. Kuinka surullisesti tuuli olikin vaikertanut sen autioissa käytävissä, aivankuin vanhain luostariveljien henget olisivat siellä yksinäisyyttään valittaneet! Mutta sitten oli luostari muutettu viljamakasiiniksi ja lopuksi se oli revitty hajalleen ja tiilet ja kivet käytetty kaupungin muurien korjaukseen. Ja samoin oli käynyt myöskin mustainveljesten luostarin. Juuriaan myöten tunsu Jesperi kuuluvansa tuohon häviävään menneisyyteen. Luostarissa kasvaneena oli hän sydämeltään katolilainen, vaikka hänen olojen pakosta täytyikin ottaa osaa uusiuskaiseen jumalanpalvelukseen. Mutta salassa teki hän usein ristinmerkin, luki luostarissa oppimiaan latinankielisiä rukouksen pätkiä ja poltti kotonaan kynttilöitä Pyhän Fransiskuksen kuvalle, jonka isä Andreas kuollessaan oli hänelle lahjottanut. Yksinäiseksi ja orvoksi tunsu hän itsensä päivällä ihmisten parissa, mutta näillä öisillä vaelluksillaan saattoi hän kuvitella kaiken olevan ennallaan ja siksi oli hän niin kiintynyt toimeensa, ettei itse joulu yönäkään olisi malttanut pysyä pois autioilta, kuutamoisilta kaduilta.

* * * * *

"Synti ja häpeä! Voi, voi mikä häpeä, että kaupungin ja koko maan ensimmäisiä miehiä kohdellaan tuolla tavoin!" puheli Jesperi itsekseen, pysähtyessään öisellä kiertomatallaan Karjaportin eteen ja sydän täynnä katkerata tuskaa tirkistellessään ylös porttitornin harjalle. Siellä töröttivät rautaporien nenässä niiden Suomen miesten päät, jotka syksyllä Viipurin kukistuessa olivat joutuneet Kaarleher ttuan koston uhreiksi. Syyskuun viime päivänä heidät, kaksitoista miestä, oli mestattu Pantsarlahdessa ja siitä saakka olivat heidän päänsä olleet Karjaportin päällä tuulten ja sateiden tuiverreltavana sekä kaupunkiin tulevien maalaisten kammona.

Joka yö oli Jesperi kaupunkia kiertäessään pysähtynyt portin eteen ja yksinään mutissut säälinsä ja pahottelunsa. "Ja mitä he olivat tehneet, herra-poloiset? Ei muuta kuin pysyneet uskollisina lailliselle kuninkaalleen?" Niin, niin, vanha Jesperi oli ollut sydämestään heidän ja kuningas Sigismundin puolella, sillä merkitsihän se samalla vanhan uskon puolustamista. Mutta ääneensä hän ei uskaltanut ajatuksiaan lausua muuta kuin korkeintaan omalle muorilleen, sillä olihan suurin osa kaupungin porvareista herttuan puoluelaisia. Hepä sitä olivat salakavalasti avanneet herttuan väelle kaupungin portitkin sekä olleet mukana noita poloisia tuomitsemassa.

Kuutamossa tekivät kelmeät päät huurtuneine hiuksineen ja partoineen niin surkuteltavan ja orvon vaikutuksen. Muutamien puoliavoimiksi jääneet, lasittuneet silmät kiiluivat aavemaisesti, mutta toisilta olivat linnut ne jo raiskanneet. Usein olikin Jesperi aamunkoitteessa tavannut lintuja niiden kimpussa sekä hätistänyt ne tiehensä.

"Ettei heidän nyt pitänyt päästä edes siunattuun maahan! Kova mies, kova mies, mutta Jumalapa hänet kerran tuominnee!" puhui Jesperi herttuaa tarkottaen. "Siinä kyyröttävät rinnan isä ja poika", jatkoi hän, tuijottaen Arvid ja Ivar Tavastin päihin, jotka olivat etumaisina oikealla. "Kylläpä itkikin herra Iivarin leski, kun oli täällä miehensä ja appensa ruumiita korjaamassa. Mutta ei auttanut, tuonne täytyi jättää päät kaiken kansan pilkattaviksi ja taivaan lintujen raiskattaviksi. Rouva parkaa sitäkin!

Turussa kuuluu vielä isänsäkin menettäneen samalla verisellä tavalla. On nämä aikoja, on, on... Eikä poloisten pitänyt edes pyhäksi jouluyöksi päästä siunattuun maahan!"

Jesperin vanhus tunsikin jonkunlaista levottomuutta omassatunnossaan sen johdosta, että telotettujen herrain päät olivat vielä jouluyöksi jääneet tuonne luonnottomaan sijaan. Ei silti, että hänen asiansa olisi ollut ne sieltä korjata, mutta sittenkin oli hän joulun lähetessä alkanut hieman kuin vaatia itseltään, että hänen olisi omin lupinsa saatettava ne yön aikana maan poveen. Olihan se tavallaan hänen velvollisuutensa, koska hän oli miltei ainoa vanhan ajan ja vanhan uskon mies koko kaupungissa. Mutta seurauksia peljäten oli hän jättänyt sen tekemättä ja sen vuoksi hän, varsinkin nyt jouluyönä, tunsikin omassatunnossaan soimauksia. Päät tuolla ylhäällä tuntuivat kuin syyttävän häntä ja avuttomuudessaan teki vanhus ristinmerkin, luki rukouksen heidän puolestaan ja lähti sitten raskain mielin astelemaan takaisin keskikaupungille.

Lumi narskui jalkojen alla ja sauva kolahteli jäätyneeseen maahan, kun hän kumarana liikkui eteenpäin kapeata ja mutkittelevaa katua. Turhaan koetti hän saada kiinni siitä ehyestä joulutunnelmasta, jonka vallassa hän äsken oli katuja kierrellyt! Se oli auttamattomasti särkynyt siellä Karjaportin edessä.

Useimmissa taloissa oli joulukynttilät jo sammutettu. Yhdestä pilkotti kuitenkin vielä valoa ja sisältä kuului lasten ääniä sekä virren veisuuta. Jesperi pysähtyi hetkeksi talon seinustalle ja päästyään selville virren nuotista alkoi hän itsekin hyräillä sitä.

Raatihuoneen torille tultuaan pysähtyi hän jälleen ja tarkasteli tähtiä, hyräillen yhä virttä. Otavan häntä osotti juuri puolta yötä. Sen lähistöllä lähti tähti lentämään, muodostaen pohjoistaivaalle pitkän tuliviirun.

Jesperin vaikeneminen, sillä hänestä tuntui kuin jossakin veisattaisiin. Niin, ihan varmaan kuuli hän veisaamista, ei sisältä taloista, vaan jostakin ulkoa. Se tuntui kuuluvan käin ylhäältä ilmasta ja sävel yleni ylenemistään. Pian erotti Jesperi sanatkin. Selvästi ja kuuluvasti kaikui yli nukkuvan kaupungin:

"Rauhan ne meill' pitää suoman,
Vaikk' ovat kiukuss' ja hullun';
Sill' Kristus on meidän voimamm',
Hän on meit' auttamaan tullut."

Kuunnellessaan kurotetuin kauloin virttä, säpsähti Jesperi ja teki hätäisesti ristinmerkin, sillä yhtäkkiä selveni hänelle, että ne ovat mestattujen päät Karjaportin päällä, jotka nyt keskiyön hetkenä ovat ruvenneet veisaamaan. Niin, luulipa hän selvästi erottavansa muiden äänien joukosta Iivari Tavastin käheän äänen sekä Sarvilahden herran jykevän basson.

Vastustamaton voima alkoi vetää häntä takaisin Karjaportille. Astuessaan eteenpäin vapisevin polvin veisasi hän mukana äänellä, joka mielenliikutuksesta värisi ja katkeili:

"Jos he meilt' pois tempaavat
Hengen ja tavarat,
Olkoon ne heill',
Jää kuitenkin meill'
Jumalan valtakunta."

Ennenkuin hän ehti perille, lakkasi veisuu. Jesperi jatkoi kuitenkin matkaansa ja portille tultuaan tirkisti hän kyynelten himmentämällä silmillään ylös torninharjalle. Kaikki kaksitoista päätä olivat siellä entisissä asennoissaan, mutta Jesperistä näyttivät ne merkitsevästi tuijottavan eteensä ja hänestä tuntui varmalta, että ne olivat juuri hänen saapuessaan asettuneet liikkumattomiksi.

"Ihme, ihme", puheli hän itsekseen, "tässä on tapahtunut suuri Jumalan ihme, sillä totisesti ne olivat nuo päät, jotka veisasivat. Olisinpa paatunut ihminen ja osaton Jumalan armoon, jos jättäisin sen vieläkin tekemättömäksi. Totisesti pitää teidän pyhänä jouluyönä päästä lepäämään siunatussa mullassa."

Hän lähti kiiruusti astumaan kotiaan kohti ja kun hän hetken kuluttua palasi samaa tietä, oli hänellä kainalossaan säkki ja olallaan pitkät tikapuut.

* * * * *

Kun kaakkoisella taivaalla vilkutti vielä kointähti ja kukot kiekuivat aamuvirsiään, alkoivat jo kellot kutsua kaupunkilaisia joulukirkkoon. Jesperi oli mukana muorineen, jolle hän ensimmäisenä oli uskonut sen suuren ihmeen, minkä todistajana hän yöllä oli ollut.

Vahakynntilät tuikkivat kruunuissaan ja seurakunta veisasi riemuisasti:

"Piltin synnytt' Betlehem, Betlehem,
Jost' ihastui Jerusalem,
Halle Halleluja!"

Niin hartaasti kuin Jesperi näköjään veisasikin mukana, askartelivat hänen ajatuksensa kuitenkin yöllisissä tapauksissa. Hänen mielensä oli tuosta ihmeestä niin tulvillaan, että hänen oli mahdoton pysyä aikeessaan olla sitä syrjäisille ilmaiseematta. Ja niinpä kohta jumalanpalveluksen päätyttyä levisi kaupungissa kulovalkeana tieto, että mestattujen herrain päät Karjaportin päällä olivat sydänyön hetkenä veisanneet kuningas Davidin neljättäkymmenettäkuudetta psalmia. Sen oli Jesperi Yövirtia nähnyt ja kuullut. Eikä ainoastaan hän, sillä pian ilmestyi ympäri kaupungin niitä, jotka kertoivat sydänyön aikana kuulleen ulkona Karjaportin puolella veisattavan juuri tuota samaa virttä. Ja niin muuttui yöllä tapahtunut ihme tuota pikaa kaupunkilaisten yhteisomaisuudeksi.

Kun päivä valkeni, vaelsivat ihmiset suurissa joukoin Karjaportille. Mutta päät olivat hävinneet tornin harjalta, jossa ainoastaan tyhjät rautaporat seisovivat jälellä. Samalla tiesi joku, että kirkkomaalla oli viime yönä luotu umpeen hauta, joka siellä piti aina olla valmiiksi avattuna. Minne olivat päät joutuneet ja kuka oli tuon haudan umpeen luonut? Vai oliko tässä tapahtunut uusi ihme? Paljon arveluita lausuttiin ja moni katsoi merkittävästi vanhaan yövirtiaan, mutta kukaan ei häntä kysymyksillään ahdistanut. Kaikkien mielestä oli oikein ja kohtuullista, että päät vihdoinkin olivat saaneet rauhan, kuten he yöllisessä veisuussa olivat toivoneetkin.

Tämä ihmetapaus ei suinkaan jäänyt Viipurin muurien sisälle, vaan levisi nopeasti ympäri maan. Kaikkiällä kerrottiin sitä niiden veristen tapausten ja muistojen yhteydessä, joilla viimeksi kuluneet vuodet olivat ihmisten mielikuvitusta niin runsaasti höystäneet. Jos alempien säätyjen keskuudessa nuijasodan veristen kohlujen johdosta olikin kytenyt katkera mieli omia herroja kohtaan, niin levitti tämä kertomus sovittavaa hohdetta mestattujen muistolle ja sai sovinnon kyyneleeseen kiilumaan monessakin silmässä, joka ennen oli samoja miehiä kohtaan vihasta kipinöinyt. Ja missä hyvänsä legenda kiertelikin, seurasi sen kintereillä peitetty moite Kaarle-herttuaa kohtaan, että hän oli nuijasodan jälkilaskuja selvitellessään menetellyt tylummin kuin mitä oikeus ja kohtuus olisi vaatinut.

Viimeinen side

Oli niin kuulas, tyyni ja leppeä päivä ikäänkuin luonto olisi, tuntiessaan synkän lokakuun olevan kynnyksellä, valmistanut pois hankkiutuvalle kesälle pienen jäähyväisjuhmallisuuden. Taivas oli aivan pilvetön ja Kirkkojärven pinta niin selkeän tyyni, että pienet lehtosaaret näyttivät kuin ilmassa keinuvaan. Kun tuolla ja täällä irtausi koivusta tuskin kellastunut lehti, liipotteli se maahan niin hitaasti ja varovasti kuin olisi se pelännyt häiritä juhlahiljaisuutta. Mitään arkielämän ääniä ei kuulunut ja järvenpintaa pitkin olisi tarvinnut vain kirkonkellojen hyminän vierä, niin sunnuntaituntu olisi ollut täydellinen.

Mutta mikään pyhäpäivä ei nyt kuitenkaan ollut.

— Vielä äsken oli rannassa kartanon alla kaikunut pesukurikkain pauke ja pelloilta kuulunut kyntäjain huuto.

Vaan sitten oli pihasta tullut rantaan valkoihuksinen kumara mummo ja puhunut jotakin pesijöille ja nämä olivat vääntäneet helmansa kuiviksi sekä nousseet peräkkäin pihaan. Ja kyntäjät olivat hekin päästäneet hevosensa valjaista ja yhdessä elonkokoajain ja nauriinnostajain kanssa vaeltaneet totisina ylös kartanoon. Siellä he nyt istuskelivat, Liuksialan lukuisa työväestö, ryhmissä pihapihlajain alla sekä renki- ja piikatupien portailla.

Oli syyskuun 13 päivä 1612 ja vanha Malina muori oli itkun hiukaisemalla äänellä saattanut sanan ulos, että kuningatar lähenee loppuaan ja tahtoo sanoa jäähyväiset uskollisille alustalaisilleen. Kaikkien katseet olivat suunnattuina niitä kahta parin vaaksan korkuista ja pienillä värillisillä ruuduilla varustettua päärakennuksen akkunaa kohti, joiden takana heidän kaikkien äidillinen hyväntekijä, Kaarina kuningatar, kävi viimeistä taisteluaan.

Toinen ikkuna oli auki ja siihen ilmestyi Malina muorin pää. Hän silmäili väkijoukkoa ja viittasi vouden luokseen. Tälle hän kuiskaten ilmotti, että kuningatar on taas tiedotonna kuumehoureessa ja että hän äsken tajulla ollessaan tiedusteli, eikö isä Johannesta ole vielä kuulunut. Olisi nyt joku ratsupalvelijoista lähetettävä vastaan kiirehtimään häntä, sillä ei tiedä, kuinka lähellä loppu on.

Asiansatoimitettuaan palasi Malina vanhus hiljaa hiipien emäntänsä vuoteen luo. Se oli laaja,

katoksella ja kirjailuilla uutimilla varustettu sänky, joka matalan huoneen sivuseinälle muodosti kuin erikoisen pienemmän kammion. Etupuolen uutimet oli työnnetty syrjään ja siellä lepäsi valkeiden lakanain välissä ummistetuin silmin ja lyhyeen hengittäen kuudenkymmenenkolmen vuotias Kaarina rouva, joka seitsentoistavuotiaana oli kolme kuukautta kruunua kantanut ja lunnaksi siitä saanut yli neljäkymmentä vuotta täällä Suomen saloilla särkynyttä perheonneaan itkeä.

Syvälle tyynyyn vaipuneena lepäsi hänen pieni, soreamuotoinen päänsä ja harmaan sileiksi olivat tasaantuneet hänen muinoin keltaiset kutrinsa, joita Eerik kuningas oli niin usein hyväellen silitellyt, kun he illan hämyssä kaksin istuivat ikkunakomerossa ja linnan saleissa hymisivät soitonsävelet ja Mälarin luodoilla paloivat kokkovalkeat. Sinisen suoniverkon risteilemät silmäluomet värähtelivät ja peitteellä oleva tavattoman pieni, kuihtunut ja melkein läpikuultava käsi nyppi hermostuneesti lakanan reunaa.

Hiljaa päätään nyökytellen istui rahilla vuoteen vieressä Malina, joka aikoinaan oli Ruotsista seurannut kymmentä vuotta nuorempaa emäntäänsä tänne vesien ja salojen taakse. Kuten emäntänsäkin oli hän jo melkein unhottanut syntymämaansa ja äidinkieltänsä sekä juurtunut tänne hiljaisten hämäläisten pariin. Kruunustaan, miehestään ja pojastaan erotetun kuningattaren surut olivat olleet hänenkin surujaan, mutta illan varjot olivat pidentymistään pidentyneet ja melkein huomaamatta oli neljäkymmentä harmaata vuotta liukunut ohi. Iäisyys avasi jo esirippunsa hänen emännälleen ja pian oli hänkin seuraava perässä.

Kuume tuntui olevan taas laskemassa ja sairas näytti tyynemmältä, mutta makasi edelleenkin silmät ummessa. Aivankuin kuolevan lyhyttä hengitystä noudattaen jakoi vastapäisellä seinällä oleva vaakakello aikaa nopein kilkahduksin. Se oli Henrik Tott vainajan lahja anopilleen ja sen ainoa, lyhyin hypähdyksin etenevä viisari osotti kolmea. Painona oleva, hiekalla täytetty nahkasydän, jonka pinnalle Sigrid oli ommellut äitinsä puolikuuta esittävän vaakunan, oli enää vaaksan päässä lattiaista. Aurinko oli sivuuttanut jo rakennuksen eteläpäädyn ja sen säteet ojentuivat vinosti huoneeseen ja värillisten ruutujen läpi kulki muodostivat kellon alle lattialle kauniin mosaikkikuvion, joka siirtyi kuningattaren vuodetta kohti, sikäli kuin kellonpaino lähenee lattiaa.

Malina pisti taas päänsä akkunasta ja kysyi voudilta, joka nyt oli asettunut päärakennuksen portaille, eikö kirkkoherraa vielä näkynyt tulevaksi. Vouti lähti solalle tähystelemään, mutta Malina palasi entiselle paikalleen. Hän puhutteli hiljaa sairasta tarjotakseen hänelle virvottavaa juomaa, mutta ei saanut mitään vastausta. Hän näki kuumeen taas olevan yltyvässä. Kuningattaren kasvot värähtelivät tuskallisesti, mutta sitten ne äkkiä tyyntyivät ja sairas alkoi hymyillä. Silmät olivat yhä kiinni ja Malina vanhus näki ikäänkuin kuningattaren omilla silmillä mitä tämä itsekin näki ja kuin heiastuksena hänenkin ryppyiset kasvonsa milloin tuskasta värähtelivät, milloin vienosti hymyilivät.

Kuumeisina kuvasarjoina kulki sairaan sisäisen silmän ohi kohtauksia hänen kirjavasta elämästään, joka nyt viime hetkinä oli kuin uudesta elettävä. Ohdakkeinen oli taival ollut ja kosteikkoja ani vähän. Yksi oli ollut erikoisen ihana ja ehyt onnenhetki, jonka hän pitkien ja yksinäisten talvi-iltojen hämyssä Liuksialan tuvassa tai kesäisin Kirkkojärvellä soudellessa oli yhä uudelleen mieleensä elänyt ja joka nytkin kuumehoureessa sai hymyn hänen kuihtuneille kasvoilleen.

Hänen päähänsä ei oltu vielä laskettu onnetonta kruunua ja hän, vasta seitsentoistavuotias, eli sala-avioliitossa Eerikin kanssa. Oli kesäinen ilta ja lähdettiin Mälarille soutelemaan. Eerik oli viimeiset päivät ollut tavattoman lempeä, hyvä ja oikeamielinen sekä hoitanut miehuudella hallitustoimia. Hän, "pikku Kaarina", oli saanut hänet pidätetyksi erästä teosta, jolla olisi voinut olla sangen turmiolliset seuraukset, ja nyt tahtoi Eerik palkita sen lemmitylleen. Kun kuninkaallinen venhe, jossa oli vain Eerik ja hän, sylissänsä vuoden vanha Sigrid, sekä kaksi soutajaa, työnnettiin illan hämyssä peilityynelle järvelle, syttyi luodoissa ja etäisillä rannoilla kokkotulia kuin itsestään ja vedenpintaa kiirivät soitonsävelet, joita lehtoihin kätkeytyt soittajat esiin loihtivat. "Tämä kaikki on sinua varten, Kaarinaiseni", sanoi Eerik, otti käteensä luutun ja alkoi sitä näppäillen laulaa. Kuningas oli koko iltapäivän ollut huoneeseensa sulkeutuneena ja siellä oli hän kirjottanut ja säveltänyt Kaarinalle runon, jonka hän nyt lauloi.

Tuo ilta oli kaikkine pikkupiirteineen painunut lähtemättömästi hänen mieleensä ja milloin hän vain oli ummistanut silmänsä elääkseen sen uudelleen, oli se harmaiden vuosien takaa kohonnut hänen eteensä kuin ihana kangastus. Hän näki niin selvästi Eerikin kosteat silmät ja kuuli hänen värähtelevän syvän äänensä kun hän luutun kieliä näppäillen lauloi:

"Rikasten oven luo kun kuljen, useinkin näen sen lukitun; mun tyttön' oveaan ei sulje: min' olen hänen ja hän on mun. Jokainen mieltään noutakaan, minä paimenuistani lemmin vaan.

Ei kultaa, aarteit' ole hällä, Mut niitäkö ma pyytäisin! Hän sydämellään lämpimällä on kallihimpi kultaaakin. Jokainen mieltään noutakaan, minä paimenuistani lemmin vaan."

Mutta kangastus särkyi ja sairaan kasvoilta hävisi kuumeenomainen hymynhohde. Kuvat vaihtuivat ja syvä epätoivo ja kauhu kasvoillaan juoksi hän nyt läpimärkinä ja rikkirevityin helmoin Odensalan metsissä. Kamalat Sture-murhat olivat kuninkaan saaneet mielipuoleksi ja hän oli jo kolme päivää ollut teillä tietämättömillä. Ja kun hän, Kaarina, seuralaisineen hänet vihdoin löysi kurjissa talonpoikaisrepaleissa puun juurelle kyyristyneenä, tahtoi kuningas kauhusta tuijottavin silmin paeta heitä kaikkia, huudellen epätoivoisella äänellä hyvää enkeliään Kaarinaa, jota hän ei tuntenut.

Mutta tuo Eerikin särkynyt ääni toi yhtäkkiä näkyviin toisen kuvan. "Kaarina, Kaarina", kuuli hän Eerikin epätoivoisen ja särkyneen äänen, "Kaarina, kuuletko sinä ääntäni, suutele Kustaata minun puolestani!" Niin oli Eerik huudellut Vesteroosin linnan ahtaassa vankikomerossa sen jälkeen kun heidät oli vankeutensa viidentenä vuotena toisistaan erotettu. Poloinen Eerik, jolle oli uskoteltu, että Kaarina lasten kanssa asun samassa linnassa, vaikka hän onnensa haaksirikossa oli jo silloin ajautunut Suomen rannoille ja vuodatti kyyneleitään samassa Turunlinnan huoneessa, missä Eerik sitä ennen oli vuoden päivät synkkänä astellut. Vasta paljon myöhemmin oli hänelle noista Eerikin huudoista kerrottu, mutta silti oli hän usein elävästi kuullut ne milloin levottomassa unessa, milloin myrskyn ulvonnassa syysiltoina, ja samalla hän aina oli nähnyt Eerikin epätoivoisen katseen sellaisena kuin siellä Odensalan metsässä.

"Kaarina, suutele Kustaata minun puolestani!"

Niin, se viskasi näkyviin kuvan hetkestä, jolloin elämän okaat olivat hänen sydämeensä kaikista syvimmälle tunkeneet. Tuskin oli hän lapsineen päässyt asettumaan Turun linnaan, kun sinne saapuivat kruununriistäjän Juhana kuninkaan asiamiehet ottamaan häneltä pois seitsenvuotiasta poikaansa, kruununprinssiksi syntynyttä Kustaata. Mielipuolisuutta lähenevällä epätoivolla oli hän puristanut syliinsä vapisevan pojan, kun kuninkaan kätyrit aikansa houkuteltuaan olivat alkaneet käydä julkeiksi. Kustaa itki ja huusi ja pusertui suonenvetoisesti hänen kaulaansa ja kun hän tainnuksistaan heräsi, oli Kustaa poissa ja hänen kasvojaan silitteli orvoksi jäänyt Sigrid, joka itkien vakuutteli, ettei hän ikinä äidistä luovu.

Malina oli ollut kohtauksessa saapuvilla ja monena pitkänä iltana oli hän yhdessä emäntänsä kanssa, kun puhuttiin maailmalla harhailevasta ja vallanhimoisten setiensä vainoomasta Kustaa prinssistä, kokenut uudelleen saman sydäntä kiertävän tuskan. Sairaana vääntyneistä kasvoista ja kiihkeästä hengityksestä käsitti hän, että kuningattaren mielessä kuvitteli taas tuo hetki. Se pisti niin kummasti vielä vuosikymmenen takaa hänenkin sydämeensä ja hiljaa nyyhkyttäen kätki hän kasvonsa liinaan.

Pihalta kuului kavionkapsetta ja avonaiseen akkunaan ilmestyi vouden pää. Mutta kun Malina ei huomannut häntä eikä kuullut hänen kuiskaustaan, poistui hän ja kohta sen jälkeen aukeni arkihuoneesta kuningattaren makuukammioon johtava ovi ja sisälle astui Kangasalan iäkäs kirkkoherra, Johannes Henrici Agricola. Hän oli vasta vuoden paikkeille ollut Kangasalla, mutta heti alunpitäin oli hänestä tullut Kaarina rouvan isällinen lohduttaja ja ahkera vieras Liuksialassa. Nyt kuningattaren sairauden aikana oli hän yhtä mittaa oleskellut Liuksialassa, kunnes pari päivää sitten, kun sairas oli näyttänyt rupeavan toipumaan, oli lähtenyt kirkolle virkatoimiinsa. Mutta aamulla oli kuningatar sanonut Malinalle, ettei hän enää iltaa näe, ja silloin oli mies ratsain lähetetty hakemaan "isä Johannesta", kuten Kaarina rouva häntä nimitti vanhan katolisen tavan mukaan.

Ratsurenki ei ollut kuitenkaan tavannut kirkkoherraa kotona, sillä tämä oli lähtenyt käymään Anna rouvan luona Vääksyssä. Sinne oli juuri monien vaiheiden kautta saapunut kirjeitä Novgorodista Anna rouvan mieheltä, Hannu Boijelta, ja sisarenpojalta, Jaakko de la Gardielta, joka suomalaisella sotajoukollaan oli jo vuoden päivät pitänyt Venäjää valtansa alla. Kirjeissä oli ollut uutisia Liuksialan Kaarina rouvallekin ja kirkkoherra oli ollut juuri lähdössä saattamaan niitä asianomaiselle, kun hakemaan lähetetty palvelija saapui häntä kiirehtimään.

Kirkkoherra läheni hiljaa sairasvuodetta ja lasi hellävaroen kätensä sairaan otsalle, jolle tuskalliset entisyyden kuvat olivat pusertaneet hikihelmiä. Vähitellen tyyntyivät kuningattaren kasvot ja hetken kuluttua avasi hän silmänsä. Hän katsoi kirkkoherraa kuin unesta heräävä, joka tarvitsee vähän aikaa tajutukseen ympäristöönsä. Mutta kuumeen ilme hänen katseestaan häipyi ja tunnettuaan isällisen ystävänsä sanoi hän raukealla äänellä:

"Lintu poloinen räpyttää siipiään ja on valmis lentoon, mutta yksi side sitä vielä pidättää. Te tiedätte, rakas isä: Kustaa, minun poikani, minun poikani!"

Harmaapäinen kirkkoherra kumartui liikutettuna hänen puoleensa ja sanoi:

"Herramme on nyt katkaissut senkin siteen ja päästää linnun vapauteensa."

Sairas katsoi häneen kysyvällä ihmettelyllä ja kirkkoherra jatkoi:

"Vääksyn Anna rouva on saanut Venäjältä kirjeitä ja Jaakko herra ilmottaa, että prinssi Kustaa on jo

viisi vuotta sitten kuollut. Jaakko herra on nähnyt hänen hautansakin koivistossa Kashinin kaupungin luona."

"Jumalan kiitos, nyt minä ilolla erkanen täältä", kuiskasi kuningatar ja ummisti silmänsä.

Hetken kuluttua avasi hän ne uudelleen ja halusi päästä istuvaan asentoon, voidakseen nähdä vielä päivänpaisteiselle pihalle. Malina auttoi häntä varovasti istualleen ja työnsi tyynyjä hänen tuekseen.

"Viisi vuotta sitten, sanoitte te?" kääntyi hän kirkkoherran puoleen ja jatkoi, kun tämä oli päättään nyökäyttäen myöntänyt:

"Sehän ilmoitettiin minulle jo silloin... Kustaa itse ilmotti, vaikka minä en ole tohtinut siihen luottaa."

Kun kirkkoherra katsoi häneen kysyvästi, kertoi Kaarina hiljaisella ja katkonaisella äänellä, kuinka hän talvella viisi vuotta sitten istui yksinään arkihuoneessa ja hämärän tullen työnsi rukin syrjään ja kuunnellen lumen suihketta akkunaruuuihin antoi ajatustensa kuten tavallista liittää maailmalle poikaansa etsimään. Silloin vaipui hän jonkunlaiseen unenhorrokseen ja vavahti siitä, että hänen kasvojaan sivusi kylmä ilmanhenki. Hämärästä ilmestyi häneen eteensä Kustaa sellaisena kuin hän oli kerran hänet Tallinnassa tavatessaan nähnyt, laihana ja kuluneeseen mekkoon puettuna. Kun hän ojensi kätensä syleilläkseen poikaansa, väistyi tämä kiiruusti ja häneen katsomatta sekä häipyi näkymättömiin. Silloin oli hänen mieleensä tullut, että Kustaa on nyt jättänyt tämän elämän.

Kun oli hetkinen oltu ääneti, ilmotti kuningatar haluavansa tulla herranehtoolisesta osalliseksi. Ja kun kirkkoherra oli asettanut kalkin hänen huulilleen ja tuli ehtoollisasetuksen loppusanoihin: "— — kätkeköön sinun sielusi ijankaikkiseen elämään", värähti hänen äänensä ja hänet valtasi ihana liikutus, sillä koskaan ei hän ollut ennen seisonut kuolevan äärellä, joka olisi ollut kypsyneempi iankaikkiseen elämään. Liuksialan Kaarina kuningattaren maallinen majakin oli kuin pitkien kärsimysten sielulliseksi hiuentama ja kirkastama. Kun pyhä toimitus oli päättynyt, laski Malina emäntänsä jälleen pitkälleen. Silmät puoliummessa näytti hän katselevan kuin johonkin etäisyyteen.

Kirkkoherra ja Malina istuivat ääneti. Kellonpaino oli koskettamaisillaan lattiaan ja mosaikkikuvio kiipesi sängynreunaa ylös. Hetkisen kuluttua siirtyi se kuningattaren kasvoille, jotka nyt olivat kuin glorian ympäröiminä, laikutuksensa unhottaen katsoivat kirkkoherra ja Malina kaunista näkyä.

Mutta kellon paino oli ehtinyt lattiaan ja se pysähtyi yhtäkkiä. Viisari osotti viittä. Malina muori havahtui, nousi seisomaan ja lähestyi vuodelta. Kuningattaren huulilla oli tyyni hymy, silmät katsoivat yhä etäisyyteen ja kun Malina laski kätensä hiljaa hänen otsalleen, oli se kylmä.

"Erinnyt!" kuiskasi hän hiljaiseen itkuun hyrähtäen ja sulki emäntänsä silmät.

Kirkkoherra kumarsi päänsä alas ja rukoili hiljaa. Ja hetken kuluttua levisi ulkona ääneti odottaviin väkijoukkoihin kuin tuntumattoman tuulenhengen levittämä tieto:

"Kuningatar on kuollut."

Hakkapeliitat

Elettiin tulossa olevan suuren taistelun aattopäivää, mutta siitä huolimatta vallitsi Stålhandsken ratsuväki-rykmentissä nurpea, äkämystynyt mieliala. Itse Hanski pysytteli enimmäkseen teltassaan kuin Akilles Troijan edustalla ja miehistö vetelehti halutonna ja kyräilevänä pieniin joukkueisiin hajaantuneena. Kukaan ei piitannut arpapelistä ja iloisimmatkin velikullat antoivat tänään laulujensa vaieta. Yksinpä hevosiinkin näytti yleinen mieliala tarttuneen, eikä ihmekään, sillä ovathan ratsuväessä mies ja hevonen siksi läheisiä kohtalotovereita. Syy tähän eversti Stålhandsken ja hänen suomalaistensa myrtyneisyyteen selviää seuraavasta.

Kustaa Aadolfin sotajoukot olivat jo pari päivää oleskelleet Dübenissä, kolmen penikulman päässä Breitenfeldin lakeuksilta, jonne Tilly oli keisarillisen armeijan kanssa leiriytynyt. Eilen oli Saksin vaaliruhtinas, Juhana Yrjö, tuonut sotajoukkonsa Dübeniin, sillä muutama päivä sitten oli Wittenbergissä vihdoinkin tehty liitto hänen ja Kustaa Aadolfin välillä. Saksilaisen sotaväen tarkastukseen oli kutsuttu kuningas, joka sitten vuorostaan kutsui Juhana Yrjön ynnä muut saapuvilla olevat saksalaiset ruhtinaat ja ulkomaisten valtojen asiamiehet näkemään oman armeijansa tarkastusta. Sen jälkeen pidettiin sotaneuvottelu, jossa päätettiin marssia Tillyä vastaan, ja sitten pantiin toimeen loistavat pidot. Iloista seurustelua viinimaljain ääressä jatkui myöhään ja kuningas joi veljenmaljan Juhana Yrjön kanssa, joka tästä kunniasta joutui aivan haltioihinsa.

Stålhandske oli tietysti mukana pidoissa. Everstit, majurit ja ratsumestarit olivat ryhmittyneet omaan

huoneeseensa ja vanhan kotoisen tavan mukaan joi Stålhandske itsensä ennen pitkää täyteen humalaan. Ja sitten hän tuli äänekkääksi ja meluisaksi. Vasta käytäntöön tullut piippunysä hampaissaan hän rehenteli miehillään ja hevosillaan, joille hänen vakuutustensa mukaan ei mikään maailmassa kyennyt vertoja vetämään. Ja jos toisten joukko-osastojen upseerit yrittivät miehistöjään korottaa hänen ratsujoukkonsa verroille, vaiensi hän heidät heti äänekkäästi muistuttamalla, että kuningas oli Werbenissä julkisesti luvannut suomalaisille ratsumiehille kunniasijan Ruotsin armeijassa.

"Sanokaapas", huusi hän, "sanokaapas, mikä merkitys on sillä ratsujoukolla, joka taistelussa seisoo oikean siiven äärimmäisellä nokalla? Sillä on juuri prikusta prikkuun sama merkitys kuin teräksellä kirveen terässä tai miekan käressä. Se se on, joka ensimmäisenä puree vihollisen rintamaa ja avaa tien muille. Ja tämän meidän protestanttisen armeijamme kärkiteräksen muodostavat juuri *minun* suomalaiseni."

Nämä hänen ylvästelynsä alkoivat harmittaa ylpeätä Hepburnia, skottilaisten palkkasoturien päällikköä, ja he vaihtoivat jo muutamia kiivaita sanoja, mutta sitten Stålhandske jätti hänet yhtäkkiä rauhaan ja alkoi herjata saksilaisia.

"Olitteko tänään tarkastuksessa näkemässä niitä mamselleja?" puhui hän ivallisella äänellä. "Sellaisia koreasti puettuja ja rusoposkisia teikkareita, aivankuin heitä olisi kuukauden päivät lihotettu ja putsattu sotaan vietäviksi, heh heh hee! Ja entä huomasitteko heidän käännöksiään ja marssiaan? Aivan kuin hanhet, näin."

Hän nousi pöydästä ja teki muutamia liiotellun hullunkurisia liikkeitä, niin että tuima Hepburnkin räjähti nauramaan.

"Kyllä totisesti niistä miehistä on meille sangen pieni apu ja samalla yhtä pieni vastus Tillylle", jatkoi hän. "Jo pelkkä kroatien kiljunta heidät ajaa kypälämäkeen."

Juomaseurassa oli muutamia saksilaisiakin upseereita, joita Stålhandske ei ollut huomaavinaan, ja luonnollisesti nämä perinpohjin sydämistyivät hänen ivastaan. He saivat kannattajia muutamista Stålhandskea kadehtivista ruotsalaisista ja skotlantilaisista ja kiivas sananvaihto syntyi, minkä kestäessä Stålhandske löi pari kertaa nyrkkinsä pöytään, niin että juomamaljat sinkoilivat ympäri.

Silloin ehätti viereisestä salista paikalle muuan kuninkaan kamariherroista, joka valtiaansa käskystä alkoi hillitä melua. Kuningas oli upseeriensa ja sotilastensa käytöksestä hyvin arka. Olivathan nuo "pohjan barbaarit", kuten heitä oli pilkallisesti nimitetty, ensi kertaa astuneet suuremmalle näyttämölle koko Europan tarkasteltaviksi. Ja paljon oli katsojain joukossa pahansuopia ja kademieliä, jotka olivat valmiit iloitsemaan jokaisesta näiden voitollisten tulokasten heikkoudesta tai vastoinkäymisestä. Heidän sivistystään mielellään vähäksyttiin ja itse kuningasta nimittivät hänen vihاميةhensä halveksien ruotsalaiseksi talonpojaksi.

Kamariherra sai melun hetkeksi asettumaan, mutta hänen mentyään alkoi uudelleen sinkoilla ilmassa myrkyllisiä sanoja. Riita kiihtyi kiihtymistään ja kun eräs saksilaisista käytti nimeä Stallhans — Tallijussi —, joksi saksalaiset häijysti olivat vääntäneet Stålhandsken nimen, sai hän yhtäkkiä vasten kasvojaan Stålhandsken puhvelinnahkaisen hansikkaan.

Miekat lensivät tupestaan ja alkoivat samassa tuokiossa kalskua toisiaan vastaan, mutta silloin astui huoneeseen itse kuningas. Hänen vihansa oli kuohahtanut yli äyräittensä — mikä muutoin saattoi usein ja helposti tapahtua — ja koko kipenöivän suuttumuksensa vuodatti hän Stålhandsken yli, komentaen hänet lähtemään paikalla pidoista ja menemään leiriin rykmenttiinsä luo. Ja harminsa niellen täytyi Stålhandsken lähteä, saksilaisten ja skottilaisten vahingoniloisesti irvistellessä hänen jälkeensä.

Pidoista palaavien ratsumestarien välityksellä tuli tapaus pian koko rykmentin tietoon. Se nostatti kaikissa pahaa verta. Ajatella nyt, että heidän omaa Hanskiaan, armeijan mainehikkaimman joukko-osaston mainehikasta päällikköä, oli sillä tavoin häväisty! Ja päälle päätteeksi muutamain joninjoutavain saksilasteikkarien tähden, joille Hanski oli sanonut vain muutamia totisia sanoja! Että kuningas olikin saattanut menetellä siten sen sijaan, että hänen olisi tullut ajaa saksilaiset pellolle! Mokomatkin jänikset, joilla oli ruhtinaanakin sellainen saamaton oluttratti!

Koko rykmentti otti hartaasti ja näkyvästi osaa päällikköään kohdanneeseen loukkaukseen.

Puolen päivän jälkeen saivat sotajoukot käskyn lähteä liikkeelle Leipzigiä kohti, missä huomenna oli käytävä taisteluun keisarillisten kanssa. Iloisesti hälisten marssivat joukot eteenpäin ja missä kuningas seuralaisineen ratsasti jonkun joukkokunnan ohi, siellä kajahtivat valtavat eläköön- ja hurraahuudot. Mutta suomalaiset rakuunat ratsastivat äänettöminä ja nurpeina ja heidän tervehdyshuutonsa oli tällä kertaa vaisu ja hillitty.

Illan suussa saapuivat joukot Wolken kylän luo, lähelle Breitenfeldiä. Armeijan oli sijoitettava yötä välttämään siinä järjestyksessä, jonka kuningas oli laatinut huomista taistelua varten.

Kun järjestäytyminen oli tapahtunut, ratsasti kuningas pitkin rivejä, puhuen ystävällisiä ja kehottavia sanoja eri joukoille. Niin saapui hän lopulta oikean siiven päähän, jossa suomalainen ratsuväki nyt ensi kertaa oli asettunut sille kunniasijalle, minkä se Demminissä, Werbenissä ja Burgstallissa oli itselleen ansainnut.

Kuningas muisti vallan hyvin illallisen kohtauksen Stålhandsken kanssa ja päivällä oli hän pannut merkille suomalaisten vaisun eläkönhuudon. Nyt päätti hän hyvittää ennalleen uljaan ratsueverstin ja hänen yhtä uljaat miehensä sekä saada tuon taistelussa niin ylen tärkeän rykmentin mielialan kohoamaan. Hän ratsasti ihan Stålhandsken viereen ja ojensi hänelle kätensä. Enempää ei tarvittu ja huudot: eläköön kuningas! kaikuivat jälleen entisellä ponnella.

"Suomalaiset!" puhui kuningas, "teillä on nyt ensi kertaa taistelurintamassa se tärkeä ja kunniasija, jonka te tähänastisissa taisteluissa osottamallaan verrattomalla uljuudella olette ansainneet. Kun me huomenna käymme taistelemaan vihollisen kanssa, joka tähän saakka on tottunut aina voittamaan, niin muistakaa, että te miekkojenne kädessä kannatte vihollisemme tähän asti saavuttamia voittoja. Meidän voittomme ja koko sen kalliin asian menestys, jota varten me olemme tänne vieraalle maalle saapuneet, riippuu suureksi osaksi juuri teistä. Minä luotan täydellisesti teidän ja teidän uljaan everstinne miehuuteen ja tiedän teidän ilman minun kehotuksiani tekevän huomenna tehtävänne niinkuin ainoastaan suomalaiset ratsumiehet sen pystyvät tekemään. Jumala kanssanne!"

Uudet, äskeistä raikkaammat eläköön-huudot kajahtivat kuninkaan ratsastaessa takaisin keskustaa kohti.

Hämärä oli jo langennut maille ja sen keskeltä kaikuivat pitkin rintamaa virren sävelet, kun sotajoukko ryhtyi iltahartautta pitämään. Sotapapit lukivat, kukin rykmenttinsä keskellä, ehtoorukouksen ja sen jälkeen tuikahtivat leirinuotiot palamaan. Täydessä taistelujärjestyksessä asettuivat sotilaat yötä viettämään.

* * * * *

Ruotsin armeijan kulkiessa Loberpuron yli, oli keisarillinen sotajoukko sijottunut jo taisteluasentoon idästä länteen kulkevalle matalalle harjanteelle, noin kolmen kanuunankantaman päähän purosta. Aamu oli kirkas ja ylikulkupaikalle saattoi selvästi erottaa keisarillisten eri joukot ja tunnetuimmat päälliköt.

Keskustassa näkyi pienen harmaan kimonsa selässä seitsenkymmenvuotias Tilly, joka kerran oli itsestään lausunut, ettei hän ole koskaan maistanut viiniä, ei hyväillyt naista eikä kärsinyt yhtään tappiota. Mutta tällä hetkellä täyttivät hänen sielunsa pimeät aavistukset, sillä kerrotaan hänen, nähdessään sen ankaran järjestyksen, jolla Ruotsin armeija suoritti ylimenonsa sekä asettui rintamaan, käyneen kalpeaksi ja unhottaneen vastata ympärillään olevien kenraalien kysymyksiin.

Etelästä kävi navakka tuuli, joka sai keisarillisten sadat liput ja standardit virkeästi hulmuamaan. Nuo Tillyn armeijassa vielä käytännössä olevat lähes parinkymmenen jalan pituiset piikit ojentuivat sankkana metsänä taivasta kohti ja niiden terät kimaltelivat nousevan auringon säteissä. Musketöörit olivat lyöneet tukihaarukat eteensä maahan ja harjanteella rintaman takana ojensi ruotsalaisia kohti neljäkymmentä kanuunaa ammottavat kitansa.

Kun Kustaa Aadolf oli keskirintaman edessä, miekan kärki alas laskettuna ja pää paljastettuna, kuuluvalla äänellä lukenut lyhyen rukouksen, seurasi muutaman hetken kestävä, paljon merkitsevä hiljaisuus. Europan kaksi pelottavinta armeijaa ja etevintä sotapäällikköä seisoivat vastatusten ja äänettömällä uhkalla tarkasti toisiansa, ikäänkuin tahtoen kauas kantavan, ratkaisun lykätä vielä moniaan hetken tuonnemmaksi. Kuului vain satojen eriväristen viirien hulmuaminen sekä liekkien humina palavasta Podelwitzin kylästä, jonka Tilly oli sytyttänyt ruotsalaisten ylikulkua häiritäkseen. Taistelukentän laiteilla olevien tuulimyllyjen ikkunaluukuissa ja turvekattoisten vajojen katoilla näkyi pää päin vieressä uteliaita seudun talonpoikia, jotka olivat hiipineet näkemään tulossa olevaa mahtavata näytelmää.

Kun kuninkaan lähettämä airut oli palannut, tuoden Kustaa Aadolfin taisteluhaasteeseen Tillyn vastauksen, antoi kuningas miekallaan merkin ja koko rintama alkoi raskaasti liikehtiä eteenpäin. Etummaisena kulki Torstensonin johtama tykistö. Se pysähtyi kanuunan kantomatkan päähän keisarillisista ja sen taakse sijoittui muu armeija.

"Tarkatkaahan, pojat, mitä tervehdyslaukaukset kummallakin puolen saavat aikaan", lausui Stålhandske lähimmille miehilleen. "Kummalta puolen ensinnä mies kaatuu, sen perii häviö."

Samalla jyrähti keisarillisten tykistöä kolme perättäistä laukausta ja kolme terässinistä viivaa kulki kohti ruotsalaisten keskustaa. Mutta kuulat mennä pyyhälsivät vahinkoa tekemättä rivien välitse ja kappaleen matkaa rintaman takana pelmuuttivat ne ilmaan turpeita ja multaa.

Nyt antoi Torstenson merkin ja kolme ruotsalaista kanuunaa lähetti samassa vastatervehdyksen. Vasemmalla siivellä, vastapäätä suomalaisia, ojensi muuan korkea-arvoisempi upseeri suonenvetoisesti kätensä ylös ja tuiskahti sitten suinpäin satulasta alas. Se oli eversti Baumgarten, joka ensimmäisestä ruotsalaisten ampumasta kanuunanlaukauksesta siten sai surmansa.

"Hurraa! voitto on meidän!" huusi Stålhandske.

Hänen perässään alkoi koko rykmentti hurrata, toiset joukko-osastot noudattivat esimerkkiä ja yks kaks vieri iloinen hurraaminen aaltoina pitkin rintamaa aina vasemman siiven nokalle, vaikka läheskään kaikki eivät olleet nähneet tuon ensimmäisen laukauksen vaikutusta eivätkä siis tienneet syyt hurraamiseen.

Pian olivat kummallakin puolen kaikki tykit äänessä. Seudun täytti yhtämittäinen valtava jyrinä ja yhä sankempaan savupilveen peittyivät sotajoukot. Kanunoimista kesti yhtä menoa kaksi tuntia, jolla aikaa kumpikaan rintama ei liikahtanut alaltaan.

Vaikka tykkituli oli suomalaistenkin keskuudesta korjannut saaliikseen mistä miehen, mistä hevosen, seisoi rykmentti alallaan järkähtämättä ja täydessä järjestyksessä. Nuo lujahartiaiset ja kulmikkaat miehet istuivat näköjään rauhallisina ja tyyninä kotoisten Ruunikkojensa, Punnojensa ja Pokujensa selässä. Ne olivat keisarillisten ratsuihin nähden huomattavan pieniä, mutta omistajainsa tavalla sitä kestävämpiä, uskollisia ja viisassilmäisiä eläimiä.

Satulassaan kurkottaen tähysti Stålhandske, mikäli ruudinsavulta kykeni, vihollisen vasemmalle siivelle ja huusi sitten miehilleen:

"Pojat, valmiina iskemään, sillä kohta saamme pappenheimarit niskaamme. Tarkastakaa vielä kerran panokset karpiineissanne ja pitäkää sitten kieli suorana suussa!"

Stålhandsken joukossa oli totuttu vapaille tavoille ja riveistä kuului tuttavallisia huutoja: "Valmiita ollaan, antaa tulla vain!" — "Vastaan minä sylkäsen, niin että tuntuu!" — "Tulkoon nyt vaikka itse keisari ja kaikki jesuviitat lisäksi!"

"Elkää kerskuko, pojat, kyllä kohta saatte työtä tosissanekin!" varotteli Stålhandske.

"Ei kai Hanskia ala jänistää?" kuului rivistä ja sitten tuttavallista naurun hörötystä.

Kuningas, joka koko ajan oli ollut oikealla siivellä, oli myöskin huomannut, että vihollisen vasemmalla siivellä varustettiin hyökkäystä. Hän ratsasti suomalaisten luo ja huusi:

"Pojat, elkää suotta kalsotko miekkojanne vihollisten rautapaitoihin, vaan surmatkaa ensin hevonen, niin sitten te kyllä selviätte ratsastajastakin."

Ja ratsuväen väliin sijoitetuille musketööreille huusi hän:

"Pysykää tyyninä elkääkää laukaisko, ennenkun vihollinen on niin lähellä, että te näette hänen silmävalkuaisensa."

Stålhandske kuuli takaansa seuraavan sananvaihdon:

"Olisi se sentään luontevampaa upottaa tuo lyömärautansa mieheen kuin hevoseen. Vaikka onhan se toisekseen niinkin kuin kuningas sanoi, että suotta niitä toisen rautapaitaa vastaan kalsooa."

"Mutta kun tähtää iskunsa rautapaidan liitoksiin, kaulan tai nivusten kohdalle, niin kyllä tuupertuu mies. Niin kai minä aina olen tehnyt."

"Ollapa meilläkin rautapaidat! Vaikka kyllähän sitä oikeastaan on tappelussa paljon keveämpi liikkua näin sarkatamineissa."

"On. Mutta mitähän varten se tuo Hanski yhä käyttää rautapaitaa, vaikka kuningaskin on siitä jo luopunut?"

"Muistona Puolan sodasta", lausui Stålhandske kääntyen juttelijoita kohti ja osottaen sormellaan rintahaarniskassa näkyvää musketin kuulan jättämää lovea.

Tykinjyskeestä syntyneen tärinän keskeltä erottui samalla kokonaan toisenluontoinen maapohjan täriseminen, joka hetki hetkeltä kävi tuntuvammaksi, samalla kun ruudinsavun seasta kajahti

keisarillisten taisteluhuuto: "Jeesus-Maaria!"

"Valmiit!" hihkasi Stålhandske niin että se kuului yli rykmentin, ja seitsemänsataa säilää lennähti samalla tupesta, välähtäen savupilven keskeltä kuin terävät salamakielekkeet.

"Jeesus-Maaria!" kajahti yhä lähempää ja savun keskeltä tuiskahtivat esille Pappenheimin valloonilaisten ratsumiesten tiheät rivit.

"Hakkaa päälle!" karjahti ensimmäisen rivin miehistö ja samassa tuokiossa miekkain kalske, päällikköjen kehotushuudot ja rautapukujen rämähtely sekaantui muskettien ja karpiinien paukkeeseen, hevosten korskunaan ja kuolevien voihkauksiin.

Mutta tuota vimmittua sekamelskaa kesti ainoastaan parisen minuuttia, minkä jälkeen vihollinen hävisi takaisin savupilveen samalla nopeudella kuin oli tullutkin.

"Rivit järjestykseen ja valmiina ottamaan vastaan uutta rynnäköä!" huusi Stålhandske, "sillä sen verran kuin minä Pappenheimiä tunnen, ei hän niin vähällä meitä jätä."

Ja tuskin oli haavottuneet keretty auttaa rintaman taakse ja rivit uudelleen ojentuneet, kun sama hurja kamppaus uudistui yhtäläisenä. Mutta suomalaisten rivit eivät horjuneet ja heidän keskelleen asetettujen musketöörien tuli oli siksi tuhoisa, että pappenheimarit päällikköjensä vihasesta karjunnasta huolimatta hajosivat uudelleen pakoon.

Heidän kaikkia vaaroja halveksiva päällikkönsä, vaikka itsekin jo yltäpäältä verissään, järjesti yhä uudelleen joukkonsa ja vei ne noita järkkymättömiä suomalaisia vastaan. Kokonaista seitsemän kertaa uudistui sama verinen näytös, mutta seitsemännen rynnäköön jälkeen eivät ylpeät valloonit enää palanneet. Kintereillään pelko ja kauhistus hajaantuivat he ympäri kentän eikä epätoivoinen Pappenheim kyennyt heitä rukouksilla paremmin kuin uhkauksillakaan järjestykseen saamaan.

Tällä välin olivat kummankin armeijan keskustat sekä idänpuoliset siivet käyneet myöskin taisteluun mies miestä vastaan. Saksilaiset, jotka uloinna vasemmalla muodostivat erikoisen armeijan, joutuivat kohta villien kroatien ensi hyökkäyksistä epäjärjestykseen, lähtien sitte suinpäin pakoon. Vasta Eulenburgissa, parin penikulman päässä taistelukentältä, uskalsi heidän ruhtinaansa pysähtyä ja virkistää itseänsä kannullisella olutta.

Tämän jälkeen sai ruotsalaisten vasen siipi, jota johti suomalainen Kustaa Horn, ottaa vastaan koko keisarillisen armeijan keskustan ja oikean siiven yhteisen painon. Se oli joka hetki vaarassa joutua saarroksiin, mutta järkähtämättömällä tyyneydellä johti Horn joukkojaan, antaen heidän hiljalleen ja täydessä järjestyksessä peräytyä taaksepäin, kunnes kuningas ehti keskustasta ja oikealta siiveltä lähettää apujoukkoja. Miekoin, piikein ja musketinperin taisteltiin siellä mies miestä vastaan elämästä ja kuolemasta. Ratsu- ja jalkaväkirykmentit sekaantuivat toisiinsa villissä sekasorrossa. Tuuli ajoi kaiken ruudinsavun sekä taistelukentästä irtautuneen pölyn tänne, joten taistelevia ympäröi miltei läpinäkymätön pimeys. Hepburn lyötätti rumpaleillaan Skotlannin marssia, etteivät hänen miehensä pimeydessä eksyisi toisistaan ja hajaantuisi. Ruotsalaiset ja suomalaiset taasen yhtä mittaa toistivat taisteluhuutoaan "Jumala kanssamme!" välttyäkseen siten käymästä toistensa kimppuun.

Koko laaja taistelurintama oli kääntynyt ikäänkuin navan ympäri, sillä Ruotsin armeijan oikea siipi oli työntynyt eteenpäin ja vasen sitävastoin taaksepäin. Tämän muutoksen kautta oli Stålhandsken joukko tullut sen hiekkaharjanteen kupeelle, jossa Tillyn rintama alkuaan oli seisonut.

Keisarillisten vasen siipi oli nyt täydellisesti hajallaan ja kunnaan laella oleva Tillyn tykistö oli joutunut verrattain suojattomaksi. Sen huomattessaan karkuutti Stålhandske vasemmalle siivelle etsimään kuningasta ja pyytämään häneltä lupaa tykistön vallottamiseen. "Jumalan nimessä, käykää kimppuun vaan!" vastasi kuningas Stålhandsken ehdotukseen.

Kuin leimaus oli Stålhandske takaisin joukkonsa etunenässä. Miekkaansa heiluttaen huusi hän:

"Hei, pojat, nyt on meidän vuoromme rynnätä ja vihollisen vartoa. Nuo kanuunat tuolla kunnaalla saavat kohta vaihtaa omistajia. Ja nyt kannukset hevosten, nivusiin ja mies se, joka ensimmäisen kanuunavartian alas hakkaa!"

Raskaasti maata tömisyttään lähti rivi riviltä liikkeelle Stålhandsken kuuluisa ratsurykmentti, samalla kun taistelukentän yli alkoi kaikua heidän pelottava hyökkäyshuutonsa: "Hakkaa päälle! hakkaa päälle!"

Tällöin suomalaiset ratsumiehet saivat kuuluisan hakkapeliitta-nimensä, joka vielä tänäkin päivänä elää saksalaisten muistossa. Tuo heidän raskaina rytmeinä lainehtiva sotahuutonsa havahutti nimittäin

tainnoksista muutaman kuolevan pappenheimarin, joka kauhistuneena kohosi ryntäilleen ja huudahti:

"Was für Menschen sind diese schrecklichen Hackapeliten?"

Stålhandske, joka itse oli asettunut ensi rivin ensimmäiseksi mieheksi oikealta lukien, nelisti juuri haavottuneen ohi ja kuuli hänen huutonsa. Ohjakset löysinä eteenpäin karkuuttaessaan huusi hän vastaan poikamaisella intomiehellä:

"Wir sind Finnen! Wir sind Finnen!" Ja ikäänkuin itsetiedottomasti ensi kertaa erikoisena kansakuntana esittäytyen Europalle, huusi koko rykmentti tuulispään voimalla eteenpäin pyyhkästessään:

"Me olemme suomalaisia! Hakkaa päälle! hakkaa päälle!"

Tykistön suojaksi jätetty joukkokunta ei kestänyt tuota ruhjovaa hyökkäystä, vaan hajosi kuin akanat tuuleen.

Hetkistä myöhemmin olivat kanuunat täydessä toimessa huokuen tulta ja kuolemaa Tillyn omia joukkoja vastaan.

Tämä ratkaisi pian taistelun, sillä kahden tulen väliin joutuneena eivät keisarillisten rivit voineet kestää. Hurjan sekasorron vallassa alkoivat ne paeta joka suunnalle, kuuntelematta enää vanhaa päällikköään, joka uhaten ja rukoillen koetti saada heitä pysähtymään ja lopuksi, nähdessään voiton auttamattomasti vääntyvän käsistään, purskahti hermostuneeseen itkuun.

Nopeasti asetti kuningas joukot uudelleen rintamaan siltä varalta, että vihollinen kokoaisi voimansa uuteen yritykseen. Kun koko Ruotsin armeija sitten täydessä järjestyksessä huoautti raskaan, päivätyön jäleltä, nähtiin keisarillisten ydinjoukon, Cronbergin rakuunain, jotka äärimmäisenä vasemmalla olivat taistelleet viimeiseen saakka, täydessä järjestyksessä ja liehuvin lipuin ratsastavan ruotsalaisen rintaman ohi ikäänkuin osottaakseen, että he eivät suinkaan olleet voittamattomuuden mainettaan menettäneet. Skotlantilaisten palkkajoukkojen ohi kulkiessaan tervehtivät he näitä yhteislaukauksella, minkä jälkeen he hätäilemättä ratsastivat edelleen. Heillä oli keisarillisten armeijassa sama sija kuin suomalaisilla ratsumiehillä Kustaa Aadolfin sotajoukossa ja kun he olivat ehtineet oikean siiven kärjelle näiden viimeainittujen kohdalle, tähystivät kummankin vihollispuolen mainehikkaimmat joukot toisiaan jännittyneellä uteliaisuudella. Ylväinä istuivat kokonaan rautaan puetut cronbergarit kookasten ratsujensa selässä, ajaen hiljalleen Leipzigiä kohti.

"Noiden kanssa meidän kannattaa vielä mitellä miekkojamme", lausui Stålhandske muutamille lähellään oleville upseereille.

Melkein tasalleen vuotta myöhemmin toteutui tämä Stålhandsken toivomus. Silloin oli Kustaa Aadolfin voitokas armeija siirtynyt jo Etelä-Saksaan, ja Nürnbergin luona oli hänen ja Wallensteinin joukkojen välillä käynnissä vimmattu taistelu. Ylväinä ja voitokkaina, kuten aina, ajoivat Cronbergin rautapukuiset ratsurit edellään saksalaisia. Hessenin maakreivi alkoi sitä nähdessään nurista kuninkaalle, että hän säästää ruotsalaisiaan ja lähettää saksalaiset etummaisina surman kitaan.

"Hyvä", vastasi kuningas, "minä lähetän suomalaiset tuleen ja saammepas nähdä, eikö miesten muutos tuo mukanaan myöskin onnen muutoksen."

Stålhandske sai käskyn rynnätä Cronbergin kimppuun ja kohta olivat hakkapeliitat täydessä lennossa kohti vihollista. Ja lakealla niityllä, kummankin sotajoukon jännittyneenä päältä seuratessa, iskivät molempain puolten kärkijoukot hurjalla pauhinalla toisiaan vastaan Kun se pyörryttävä kaaos, johon kumpikin joukko oli hävinnyt alkoi vihdoinkin hiukan selvitä, nähtiin Cronbergin "voittamattomat" päällikkönsä menettäneinä ensi kertaa hurjassa paossa, suomalaisten jäädessä voittajina tantereelle.

Kaupunkitulijainen

Oli anivarhainen lauantai-aamu joulun edellä v. 1642. Kukon aamuvirsi oli vasta kajahtanut tyyneen pakkasilmaan ja itäisellä taivaan rannalla vilkutteli vielä kointähti.

Teppolan talon pihamaalta kuului kuitenkin jo liikettä. Renki siellä kopisteli rekiä eilen pyrynneestä lumesta ja ryhtyi niihin aitasta nostelemaan valmiiksi mitattuja kaurasäkkejä, jotka hänen tuli tänään viedä isännän kanssa Turkuun. Äskettäin oli nimittäin kirkossa kuulutettu, että Turussa tarvittiin heiniä ja kuroja ratsuväkeä varten jota oli koottu kaupunkiin vietäväksi Saksan sotaan.

Isäntä istui pirtissä pesän edessä ja veti jalkaansa illalla voideltuja ja yön vetäneitä saappaitaan. Hän

oli niin varallisuuden kuin valistuksensakin puolesta ensimmäinen talonpoika Piikkiössä, samalla kertaa sekä lautamies että kirkonisäntä. Hän oli taitava kirjemies ja vielä siitä merkillinen, että hän tarvittaessa kykeni itse kirjottamaan nimensä asiakirjain alle. Eikä hän tämän maailman hyvyttä kätkenyt vaskiplootuina ja hopeataalereina yksistään aitan ylisille kuten niin monet rikkaat talolliset tekivät, sillä vierastuvan nurkkahyllyllä nähtiin yhdessä ukkovaarilta perityn hopeakannun kanssa muutamia kirjoja. Siellä oli lähes satavuotias Agricolan Uusi Testamentti ja Rukouskirja sekä Sorolaisen postillan ensimmäinen nide ynnä Sorolaisen pikku katkismus. Nuorena miehenä oli isäntä kerran kyydinyt piispa-vainajaa Piikkiöstä Turkuun ja sillä retkellä hän oli innostunut ostamaan nuo kaksi viimeainittua kirjaa. Toiset hän oli myöhemmin hankkinut.

Kun renki palasi kuormia laittamasta, kysyi isäntä, oliko tappovasikka jo saanut sijansa reessä. Oli kyllä. Se oli nimittäin vietävä Martinus Stodiukselle, joka oli raamatun kielten professorina äsken perustetussa yliopistossa.

Aamiaisen haukattuaan lähti renki hevosia valjastamaan ja sillaikaa antoi isäntä, turkkia päälleen vetäen, viimeisiä ohjeita päivän varalle.

"Muistakaa katsoa tulen perään eikä avainta saa unhottaa aitan suulle. Sauna pankaa tavalliseen aikaan lämmitä, että heti tultua pääsee kylpyyn. Ja kuulehan..."

Isäntä mietti hetkisen ennenkuin jatkoi:

"... lähetä sana naapureille ja kummankin torpparin väelle, että tulevat kylvyn jälkeen meille."

"No mitä varten?" ällistyi emäntä.

"Kylläpähän kerkeät sinäkin sitten nähdä", vastasi isäntä ja läheni ovea.

Hän ei kuitenkaan mennyt pihalle, vaan poikkesi toisella puolen porstuaa olevaan vierastupaan. Kun hän sieltä palasi, sattui hän porstuassa yhteen emännän kanssa, joka palava päre kädessään oli viemässä sianruokaa navettaan. Isännän kainalossa oli hurstikääreinen litteä mytty, jonka muodosta sekä sisältä kuuluvasta kilahtelusta emäntä kohta päätti, että siellä oli plootun rahoja.

"Mutta mitä sinä niillä teet, kun vasikasta ja kauroista muutenkin tulee rahaa?" ei hän voinut olla kysymättä.

Mutta isäntä antoi yhtä vähän selittävän vastauksen kuin äsken tavassa:

"Kylläpähän sitten kerkeät nähdä."

Sen enempää selittelemättä työntäysi hän pihalle, sijoitti myttynsä omaan rekeensä, tarttui suitsiin ja kuormalle nousten komensi hevosen liikkeelle.

Mitähän sillä nyt oikeastaan on mielessä, mietti emäntä kohti navettaa kävellessään. Se onkin ollut niin mieltäväinen koko yön ajan, ettei siltä ole kunnollista vastaustakaan saanut. Ja mitähän se niistä naapureistakin nyt, eihän meillä tähän aikaan ole mitään pitoja pantu toimeen... eikähän tässä ole sellaisia varten varustuksiakaan tehty. Mutta jotakin sillä vain on mielessä, mitä sitten lieneekin eilen pappilassa käydessään saanut päähänsä.

Vainion perältä kuului vielä kaupunkiin menijäin tiuvun helinä ja reennarina ja saamatta asiaa mielessään selväksi sammutti emäntä päresoihdun lumihankeen ja pistäysi navettaan, jossa piijat juuri lopettivat aamulypsyä.

* * * * *

Päivää ei tähän aikaan vuodesta ollut enää jälellä muuta kuin kapea kaistale kahden laajan pimeän välissä. Toinen pimeä oli jo hyvän aikaa sitten levittänyt huntunsa tienoon yli, kun reen narina Teppolan pihalla ilmaisi, että kaupunkimiehet ovat palanneet.

Emännän jännitys nousi nousemistaan, mutta isännän tarkotuksista ei hän vielääkään saanut selkoa. Jälkimäinen vei kyllä jonkun raskaalta näyttävän kantamuksen vierastupaan, mutta kun emäntä hetkistä myöhemmin pistäysi sinne, ei kantamusta näkynyt siellä missään. Isänpä oli siis selvästikin kätkenyt sen suureen, kirstuunsa. Mikähän se viho viimeinkin oli? Emäntä tiedusteli sitä jo salavihkaa rengiltäkin, mutta tällä ei ollut asiasta yhtään parempaa selkoa, oli vain nähnyt isännän kaupungilta kantavan sitä kortteeritaloon ja peittävän rekeensä.

No, tottapa kai sitten kylvyn jälkeen nähtäneen, lohdutteli emäntä.

Saunasta päästyä kokoontui todellakin naapurien ja lähitorppain väkeä Teppolan pirttiin, joka oli siivottu pyhäasuun ja jota valaisi liedessä loimuava pystyvalkea. Isäntä istui lavitsalla pöydän edessä ja

suki kylvyn jäleltä vielä kosteita hiuksiaan. Hänen käskystään jakoi tytär vieraille ryyppyjä ja sitten keskusteltiin harvakseen kaupunkikuulumisista. Ne eivät olleet tavallista merkillisempiä: kuroista oli maksettu kohtalainen hinta, sodan päättymisestä ei ollut mitään tietoa, kreivi oli juuri palannut Viipurista j.n.e.

Mutta kaupunkikuulumisista juteltiin vain sivumennen kuin jotakin tärkeämpää odotellessa. Tuon tuostakin syntyi pitempi äänettömyys ja kaikki silmäilivät salakähmää isäntää. Kun tämä oli vihdoinkin saanut pitkän tukkansa kammatuksi, jota hän oli tehnyt hitaalla perusteellisuuella, lausui hän leveätä sarvikampaa pyyhkien emännälleen.

"Haepas kolmihaarainen kynttilä ja pane se palamaan tuohon pöydän nokalle."

"Joulukynttiläkö?" kysyi emäntä ihmeissään.

"No, sopiihan tässä jo alotella joulujuhlaakin", vastasi isäntä tyyneesti ja kaikki hymähtivät ihmeissään.

Emäntä riensi täyttämään käskyä ja isäntä itse poistui vierastupaan.

"Jotakin erinomaisempaa sillä on mielessä", supisivat pirttiin jääneet.

Kun kolmihaarainen joulukynttilä sorvatussa puujalassaan paloi honkapöydän nokalla, palasi isäntä pirttiin, kinalossaan hurstiin kääritty esine, joka muistutti suurenpuoleista lipasta. Isäntä laski kantamuksensa pöydälle. Itse asettui hän pöydän taakse, ryhtyen hitaasti ja ääneti päästelemään kääreistään tuota salaperäistä esinettä. Kukaan ei hiiskunut sanaakaan ja kaikkien silmät seurasivat isännän käden liikkeitä.

Kun viimeinen solmu kääreestä aukesi, tuli näkyviin tavatonta kokoa oleva kirja. Poikittain pöydällä maaten ulottui se toisesta reunasta toiseen. Sen tukevat vaskihelahaat kimmelsivät kynttilän valossa ja lähes puolen tuuman vahvuisten puukansien päärmäpeite loisteli uutuuttaan.

"No kirjako tuo nyt on vai...?" katkasi emäntä ensimmäisenä äänettömyyden.

"Kirja. Siinä on nyt koko pyhä raamattu suomenkielellä", lausui isäntä arvokkaasti, ryhtyen hakasia avaamaan.

Nipp! Napp! äänsivät ne auetessaan raikkaasti ja isäntä käänsi nimilehden näkyviin. Kaikki lähenivät henkeään pidättäen pöytää aivankuin käsillä olisi ollut tilaisuus saada kurkistaa johonkin ihmeellisiä asioita sisältävään lippaaseen.

"Vai tuommoinen se nyt on!" — "No onpa se!" — "On totisesti siinä kirjaa!" — kuului katkonaisia lauseita ja kaikki sulloivat pänsä yhteen nähdäkseen paremmin nimilehden koukeroisia kuvioita.

Kaikilla heillä oli kyllä tieto, että suomenkielinen raamattu oli tulossa, sillä olihan heidän oma kirkkoherransa, Gregorius Favorinus, yksi sen suomentajista. Mutta kukaan ei ollut osannut sitä vielä odottaa. Vasta eilen oli Teppolan isäntäkin pappilassa käydessään kuullut, että se on ihan juuri prantista päässyt. Itse kirkkoherrakaan ei ollut ehtinyt sitä vielä saada ja sitä oli Teppolainen koko eilisillan miettinyt, että jokohan hän hankkiikin kaikista ensimmäisenä raamatun Piikkiöön. Ja sitä varten oli hän aamulla ottanut mukaansa ne vaskiplootut siltä varalta, ettei kurojen ja juottovasikan hinta sattuisi sen lunnaiksi riittämään.

"Olisipa sitä soma kuulla luettavankin, kun se nyt kerran on omalle kielelle saatu", virkkoi vanhin naapurin isännistä, kun enin uteliaisuus oli tyydytetty ja kaikki vetäytyneet takaisin istumaan.

"No niin, luetaanpas sitten ja aletaan aivan alusta", sanoi isäntä.

Hän käänsi esille ensimmäisen Mooseksen kirjan ensimmäisen luvun. Hetkisen tirkisteli hän tuuheiden kulmainsa alta ääneti kirjaan ikäänkuin perehtyäkseen tuohon uuteen pranttiin, karasi kurkkuaan ja luki sitten harvakseen ensimmäiset sanat:

"Alussa loi Jumala taivaan ja maan."

Nuo sanat kajahtivat niin ihmeellisesti äänettömässä pirtissä. Ikäänkuin niiden kaikua kuullakseen keskeytti isäntäkin hetkeksi lukemisen ja noista vasta saunassa puhdistetuista kuulijoista tuntui väkisinkin, että taivas ja maa ovat juuri vasta luodut, että kaikki on siis ihan alussaan ja että he ovat juuri-ikään saaneet omituisen kielen ymmärtääkseen ihmeellisiä asioita.

"Ja maa oli autio ja tyhjä ja pimeys oli syvyyden päällä", jatkoi isäntä lukemista, mutta aina muutaman lauseen perästä hän pysähtyi ja ikäänkuin kuunteli. Eikä kukaan kuulijoista häirinnyt kysymyksillään tai huomautuksillaan näitä vaihtelun hetkiä. Sillä tavoin jatkoi hän ensimmäisen luvun loppuun sekä vielä toisen ja kolmannenkin ja kun hän vihdoinkin lopetti, viittasi Otavan pyrstö jo etelää kohti.

"Huomennapa tuota sopii jatkaa", lausui isäntä, kääntäen kirjan kiinni ja napsauttaen hakaset paikoilleen.

"Ihmeellisiä asioita siellä on", sanoi äskeinen naapuri ja siihen arveli toinen:

"Aina se tuo maailma vain menee eteenpäin, kun me piikkiöläisetkin nyt saamme omalla kielellämme raamatuita tutkia. Kyllä kaiketi se ei hukkaan mennyt, että sinne Turkuun laitettiin se viisaukoulun. Ei minua nyt ollenkaan kaduta, että minäkin annoin roponi sen hyväksi."

Kiitellen hyvästelivät naapurit ja tyytyväisenä kantoi isäntä aarteensa vierastuvan hyllylle.

* * * * *

Seuraavana päivänä levisi kulovalkeana ympäri Piikkiötä tieto, että Teppolaisella on koko pyhä raamattu suomenkielellä, niin että kuka hyvänsä piikkiöläinenkin kykenee sitä ymmärtämään. Ja kirjan valtavasta koosta saivat kaikki havainnollisen käsityksen, kun uutisen mukana seurasi erään eilenillalla Teppolassa olleen arvelu, että "se on niin suuri ja vahvakantinen, että sillä huoletti nujajaisi vaikka minkälaisen härän kuoliaaksi."

Jälkeen puolisten oli Teppolan pirtti sulloutunut väkeä täyteen ja hartaasti paljastivat kaikki päänsä, kun isäntä kantoi raamatun pöydälle ja alkoi lukea kertomusta ensimmäisestä veljesmurhasta.

Pitkä suomalainen

Kasvatti emo kanoja, suuren joukon joutsenia. Tuli haukka, niin hajotti, siipilintu niin sirotti: Yhen vei Venäehelle, toisen kantoi Karjalahan kolmannen kotihin heitti

Uole Hakkarainen heräsi siihen, että lattia hänen allaan oli ruvennut keinahtelemaan ja hän oli kyljeltään kierahantanut vatsalleen. Hän avasi verestävät silmänsä, vääntäysi istualleen ja tapaili molemmin käsin päätään, jota porotti niin hirveästi kuin olisivat kaiken maailman kuparisepät valinneet sen työpajakseen.

Eilispäivän ja viime yön vaiheista oli hänellä ainoastaan hämärä ja katkonainen muisto. Laivahaminassa oli hän yhyttänyt muutamia suomalaisia merimiehiä, joiden kanssa hän oli eri krouveissa ryyppännyt paloviinaa ja olutta. Sitten oli jossakin syntynyt ankara tappelun rytäkki: akkunoita ja huonekaluja oli rytisten pirstoutunut ja hämärästi muisteli hän lopuksi olleensa käsirysyissä parin kolmen kivalterin kanssa. Mitä sitten oli tapahtunut, missä hän oli yönsä viettänyt ja missä hän nyt oli, sitä hänen oli mahdoton millään aivoponnistuksilla tehdä itselleen selväksi.

Lattia hänen allaan keinahteli yhä ja silmiään hierottuaan alkoi Uole tirkistellä ympärilleen, päästäkseen parempaan selvyyteen olinpaikastaan. Se oli avara, soikulainen huone, jonka kaltevilla ja aukottomilla seinillä oli makuulavereita useammassa kerroksessa. Valoa huoneeseen pääsi katossa olevasta luukusta, joka nähtävästikin samalla toimitti oven virkaa, koska sinne nousi tukevat tikapuut. Ei siis epäilystäkään että hän istui laivan ruumassa.

Mutta kuinka hitossa hän oli sinne joutunut? Olisiko hän sittenkin matkalla Suomeen? Hänhän oli eilen maleksinut satamassa löytääkseen suomalaisen aluksen, joka paluumatkalle lähtiessään ottaisi hänetkin mukaansa. Ehkä hän oli puhunut asioistaan merimiehille, joiden kanssa hän oli istunut krouveissa, ja nämät sitten yöllä raahanneet hänet omaan laivaansa. Tappelukin, josta hänellä oli hämää muistoja, oli kenties syntynyt juuri sen johdosta.

Ruuman perällä huomasi hän joukon miehiä sekä muutamia naisia, jotka kirstujen ja tavarasäkkien päällä istuen ääneti aterioivat. Hänen teki mieli lähestyä heitä ja ottaa selkoa näistä omituisista olosuhteista, joihin hän tietämättään oli joutunut. Mutta häpeä esti häntä paljastamasta oudoille ihmisille noloa asemaansa ja lisäksi esti häntä lähestymästä pelko, että ne olisivat hänen katkerasti vihaamiaan ruotsalaisia. Sen sijaan päätti hän kavuta tikapuita kannelle ja koettaa sieltä saada jotain valkeutta tähän pimeyteen.

Tikapuihin tarttuessaan tunsu hän vasta, että hänen vahvat ranteensa olivat ylen hellät ja lähemmin tarkastaessaan huomasi hän niissä punottavat nuorien jälet. Pohkeissaan tunsu hän samanlaista kivistystä ja älysi nyt, että hän oli ollut sidottuna köysiin. No, nyt hänen raajansa kuitenkin olivat vapaat ja hampaansa yhteen purren alkoi hän kiivetä kannelle.

Hän oli hyvän joukon yli kuusi jalkaa pitkä sekä muutoin jäntevä, viisikolmattavuotias uros, puettuna Vermlannin metsäsuomalaisten tavalliseen asuun sarkamekkoineen, lapikkaineen ja vaskihelavöineen.

Kasvojen pohjasävy oli avoin ja rehellinen, mutta suun ympärillä oli aikaisin herännyttä katkeramielisyyttä osottavat piirteet sekä silmissä epäluuloinen ja tuima ilme. Hän oli syntynyt Vermlannin vuorisilla sydänmailla, jonne hänen isänsä oli Kaarle-kuninkaan aikana Suomesta muuttanut.

Isä oli laajoilla kaskiviljelyksillä vaurastunut hyvin ja häntä oli kutsuttu rikkaaksi Hakkaraiseksi. Ruotsalaisetkin olivat huonoina vuosina tulleet heiltä kaskirukiita ostamaan. Mutta sitten olivat olot muuttuneet. Kaarle-kuningas, jonka toimesta suomalaiset olivat tulleet karuja ylänkömaita asuttamaan, oli kuollut ja hänen seuraajainsa Kustaa Aadolfin ja varsinkin Kristiina-kuningattaren aikana sai ruotsalaisten talonpoikain kateus ja viha ensinnä maaherrat ja lopulta maan ylimmän hallituksenkin yllytetyksi suomalaisia vastaan. He joutuivat kokonaan lain suojaa vaille ja elämä suomalaismetsissä muuttui alituisesti sissisodaksi. Murhaten ja polttaen kävivät ruotsalaiset noiden rauhallisten uutisasukasten kimppuun ja katkeroituneina maksoivat suomalaiset samalla mitalla.

Tällaisissa oloissa kasvoi Uole. Kuinka hän kymmenvuotiaana, johon ikään saakka hän oli käynyt hurstikolttuun puettuna, sai ensimmäiset housut, oli hyvin oloja kuvaavaa. Eräänä syysiltana istui hän pirtin ikkuna-aukon ääressä ja tirkisteli pimentyvälle pihalle. Silloin huomasi hän miehen, täysinäinen säkki selässään, hiipivän tanhuan halki. Luullen sitä varkaissa kähmiväksi ruotsalaiseksi, sieppasi hän Stinalta isänsä luodikon ja ampui miestä, joka kellahti nurin. Mutta se sattuihin olemaan hänen oma isänsä. Kiukustuneena kämpi tämä pirtiin, sillä kuula oli sattunut toiseen jalkaan. Mutta kuultuaan, että poika oli luullut häntä ruotsalaiseksi, sanoi hän tyytyväisenä äidille:

"Pojasta näkyy vääntyvän mies, pitää laittaa sille jo housut."

Suomalaisten tila kävi vainojen kautta yhä tukalammaksi. Heitä häädettiin ilman mitään syytä raivaamiltaan tiloilta, ja jotka eivät totelleet, ne tuomittiin ankariin rangaistuksiin. Kun Uolen isä käräjillä sai häätötuomion, lausui hän:

"Tuomitkoot mitä tuomitsevat, mutta minä kumminkin jään paikoilleni."

Ja hän jäi paikalleen. Mutta kun hän nyt oli kaikkea lainsuojelusta vailla, käyttivät ruotsalaiset talonpojat tilaisuutta omalla tavallaan hyväkseen. Eräänä iltana, perheen ollessa saunassa, saapui heitä joukkokunta taloon, ympäröivät saunan ja sytyttivät sen tuleen. Niin kohtasi Hakkaraisen perhe tuhonsa.

Uole ei ollut silloin kotona ja siten pelastui hän tuosta kaameasta kuolemasta. Koditonna harhaili hän sitten ympäri suomalaisalueita ja kosti ruotsalaisille, missä suinkin joutui heidän kanssaan tekemisiin. Pitkän Suomalaisen nimellä tuli hän laajalti tunnetuksi ja peljättyksi. Hänet julistettiin henkipatoksi ja kaikkialla uhkasi häntä tuho. Kun maa siten kävi kovin polttavaksi hänen jalkainsa alla, päätti hän muuttaa takaisin isänsä maahan ja sitä varten hän pitkiä kiertoteitä myöten oli saapunut Tukholmaan, päästäkseen jonkun suomalaisen laivan mukana isänsä syntymämaahan.

* * * * *

Kannelle päästyään nojauti Uole laivanparrasta vasten ja antoi raikkaan tuulen jäähdytellä porottavia ohimoitaan. Laiva oli kookas fregatti, nimeltä "Aarnihaukka". Täysin purjein eteni se Tukholmasta, joka oli jo hävinnyt saarten suojaan.

Lähellä Uolea oli ryhmä tupakoivia miehiä. Yhtäkkiä havahtui Uole siihen, että hän kuuli heidän juttelevan suomeksi.

"No saakeli! Suomalaisiahan ne ovat!" pääsi Uolelta ja ilostuneena lähestyi hän miehiä.

Hän sai kuulla nyt, että "Aarnihaukka" oli matkalla Uuteen Ruotsiin Delaware-joen suuhun Pohjois-Amerikassa. Laivassa oli kolmisensataa suomalaista, joista suurin osa oli ollut rauhattomiksi julistettuja kuten Uolekin ja jotka kahleissa oli tuotu laivaan vietäviksi sinne kaukaiseen siirtolaan. Osa oli vapaaehtoisesti lähteneitä, jotka siellä lännen äärillä toivoivat vihdoinkin löytävänsä siedettävät olot sekä saavansa rauhassa viljellä maankamaraa.

Uolen oli nyt helppo tajuta oma laivalle joutumisensa. Hänen tultuaan yöllisillä retkillään tekemisiin kaupungin järjestyksenvalvojan kanssa, olivat nämä, huomattessaan hänet salosuomalaiseksi sekä tietäessään satamassa olevan lähtövalmiina kruunun laivan, joka vei suomalaisia Amerikkaan, kulettaneet hänet muitta mutkitta sidottuna laivaan. Tämän seikan vahvasti todeksi toisten suomalaisten ilmotus. Laivan lähdettyä satamasta oli kaikilta väkisin tuoduilta poistettu kahleet, niin että he saivat vapaasti liikkua laivalla. Mutta kaikki heidän aseensa oli visusti piilotettu lukkojen taakse, jottei laivaväen tarvinnut mitään kapinanyritystä pelätä.

Uole ei tuntenut suurtakaan harmia tästä väkisin tapahtuneesta matkan muutoksesta. Eihän hänellä

Suomessakaan ollut mitään omaisia eikä rakkaita lapsuusmuistoja ja olihan Amerikassa väljät liikkumatilat. Uuden Ruotsin asukkaat olivat etupäässä suomalaisia, joten hän sielläkin joutuisi omien kansalaistensa pariin. Samalta kannalta ottivat asian muutkin laivalla olevat suomalaiset. Muutamat vapaaehtoisesti lähteneistä olivat saaneet tietoja aikaisemmin muuttaneilta sukulaisiltaan, jotka kiittivät uuden maailman oloja hyviksi. Tämä rauhotti pakkosiirtolaisten mieltä ja sai heidät tyytymään kohtaloonsa.

Uole tapasi suomalaisten parissa useita tuttuja, joiden kanssa hän harharetkillään oli joutunut tekemisiin. Kiinteimmin liittyi hän erääseen Taalain suomalaisperheeseen, mihin kuului isä, poika ja kahdenkymmenenvuotias tytär, joka kuningattaren kunniaksi oli saanut nimen Kristiina. Tämä verevä ja avokatseinen neito herätti piankin Uolessa tunteita, joille hän siihen saakka oli pysynyt kokonaan vieraana. "Aarnihaukka" ei ollut ehtinyt vielä Pohjanmeren laineita loppuun kyntää, kun he jo suunnittelivat yhteisen pesän perustamista valtameren taakse. Mutta tämän nuorten vaatimattoman päämäärän tielle oli sallima runsaalla kädellä varannut raskaita vaikeuksia.

Atlantin merelle tultua otti "Aarnihaukka" suunnakseen etelälounaan, lähinnä päämääränään Kanarian saaret, josta pasaatituulta hyväkseen käyttäen oli mukavin ja vaarattomin purjehtia valtameren yli Länsi-Intian saarille sekä sieltä Pohjois-Amerikan rannikkoa pitkin Delaware-joen suuhun.

Kun Kanarian saaret erottuivat taivaanrannasta, kohosi samalla valtameren helmasta näkyviin kolme laivaa, joiden suunta oli "Aarnihaukkaa" kohti. Lähemmäs ehdittyään nostivat ne suurmastojensa huippuun lipun, jossa näkyi puolikuu ja sen alla pääkallo. Ne olivat siis turkkilaisia merirosvolaivoja, jotka olivat uhrikseen valinneet "Aarnihaukan".

Pakoa oli mahdoton yrittää, täytyi siis ryhtyä vastarintaan. Mutta jos sen mieli muodostua menestykselliseksi, täytyi suomalaiset saada mukaan ja antaa heille siis aseensa takaisin. Koska heitä kaikkia uhkasi turkkilaisten orjuus, suostuivat suomalaiset luonnollisesti ottamaan osaa taisteluun.

Tuskin oli "Aarnihaukalla" saatu tärkeimmät taisteluvalmistukset suoritetuksi, kun merirosvolaivoista jyrähti kolme kanuunanlaukausta. Ruotsalainen fregatti vastasi voimallisesti vihollisen tuleen ja pian peittyi valtameren pinta kitkerään ruudinsavuun. Yhtäkkiä sukelsi sen keskestä näkyviin yhden rosvolaivan taklaasi, ja ennenkuin "Aarnihaukka" oli ehtinyt asentoaan muuttaa, viuhuivat enträyshaat ilmassa ja rosvolaiva tarrautui kiinni fregatin kylkeen. Rajuin sotahuudoin hyökkäsivät hampaisiin saakka asetetut merirosvot "Aarnihaukan" kannelle. Mutta siellä oli heitä vastassa suomalaiskarhujen tiheä joukko — miehiä, joiden kanssa he eivät koskaan ennen olleet tekemisiin joutuneet ja joiden taistelukunnon he piankin tulivat katkerasti tuntemaan. Verissä päin ajettiin heidät takaisin omaan laivaansa, mutta ennenkuin he kerkesivät enträyshakoja irrottaa, syöksyivät heidän perässään suomalaiset, joiden etupäässä muita kookkaampi nuorukainen heilutti veristä ja raskasta kirvestään.

Taistelua turkkilaislaivankannella ei kestänyt kauan. Armoa antamatta hakkasivat suomalaiset maahan joka ainoan merirosvon. Se ratkaisi samalla koko taistelun. Toiset kaksi laivaa, nähtyään toverinsa perikadon ja saatuaan "Aarnihaukan" kanuunatulesta tuntuvia vaurioita, kääntyivät pakoon ja hävisivät ennen pitkää taivaanrannan taakse. Mutta saaliinaan rikas merirosvolaiva ohjasi "Aarnihaukka" kulkunsa Kanarian saarille, korjatakseen vaurionsa ja haudatakseen kuolleensa.

Tämä tapaus vaikutti vapauttavasti ja kohottavasti siihen mielialaan, mikä "Aarnihaukan" pakkosiirtolaisten keskuudessa oli siihen saakka vallinnut. Uolenkin katseesta hälveni kyräilevä epäluuloisuus hänen saadessaan laivaväen puolelta julkista arvontoa urhoollisuudestaan. Sopuisin mielin ja hyvin toivein lähdettiin Kanarian saarilta kohti suurta länttä, kun laivan vauriot oli korjattu ja vesi- sekä muonavaraja uudistettu.

Viikon päivät purjehtivat myötäisten olosuhteiden vallitessa nämä pohjanperäläiset korvenraatajat samoja vesiä, jotka toista sataa vuotta aikaisemmin olivat Columbusta kantaneet kohti tuntemattomia maita, öisin, kun hehkuva aurinko oli kohtisuoraan vajonnut valtameren helmaan, kaareutui heidän yllään tähtikirkas etelän taivas ja päivisin puuskuivat laivan ympärillä valaskalat vesisuihkuja ilmaan ja välkähtelevät lentokalat hyppelivät aallon harjalta toiselle.

Kun vihdoin kohosi maata näkyviin, puhkesi valtameri, joka siihen saakka oli pysynyt tyynenä ja suopeana, ankaraan raivoon. Lähenevän rannikon edessä risteillessään syöksähti "Aarnihaukka" vedenalaiselle riutalle, niin että mastot risahtivat kuin kortteet poikki ja kanuunat vierivät jyskien alustoiltaan. Silloin turvauduttiin laivaveneisiin ja suurin ponnistuksin pelastuivat haaksirikkoiset rannalle.

Siirtolaisemme olivat nyt Puertoricon saarella. Mutta niin pian kun he pääsivät ihmisten ilmoille, saarsi heidät saaren espanjalainen varusväki ja käskynhaltija julisti heidät vangituiksi, koska heitä epäiltiin seikkaileviksi merirosvoiksi. Viikkokausia saivat he nyt olla vapauttaan vailla ja monta heistä

ehti kuuma ilmanala surmata, ennenkuin emämaasta saapui käsky laskea heidät vapaalle jalalle. Haaksihylystä pelastetun omaisuuden jätteillä saivat he ostetuksi vanhan, puolimädän aluksen, jolla he nyt lähtivät pyrkimään matkansa päämäärään.

Mutta selviytyttyään tästä Karybdiistä, odotti heitä jo toisaalla ahnas Skylla. Heidän pyrkiessään St. Croix-saaren sivuitse, alkoi heidän haurasta alustaan kohti lähetellä kuumia tervehdyksiään muuan sotalaiva, jonka mastonhuipussa liehui Ranskan lippu. Kun he ilman kanuunoita olivat vallan kykenemättömät vastarintaan, oli heidän pakko antautua vangeiksi ja heidät kuletettiin nyt saaren pääpaikkaan. Ranskalainen kuvernööri, jonka alkuaankin tyly luonne oli hänen täällä alkuasukasten parissa mellastaessaan entistä enemmän villiintynyt, kohteli vankejaan kuin julkisia pahantekijöitä. Kidutuksilla koetti hän pusertaa heiltä tietoja, missä tarkoituksissa he näillä vesillä liikkuivat, ja pelkäsi huvikseen surmasi hän heistä useita. Lopuksi möi hän heidät huutokaupalla orjiksi ranskalaisille maatilanomistajille.

Kun orjiksi myytyjen oli hajaannuttava myyntipaikalta ja kunkin seurattava omistajaansa, katsahti Uole Kristiinaan, joka uskollisesti oli tähän saakka kestänyt hänen sivullaan, ja lausui äänellä, mistä kajahti raudanluja päättäväisyys:

"Koeta kestää siihen saakka, kun minä saavun sinua noutamaan, sillä minä olen varmasti saapuva!" Näitä kahta rakastavaista lukuunottamatta erkanivat tämän jälkeen suomalaiset ja ruotsalaiset kohtalotoverit iäksi toisistaan. Useimmat heistä olivat jo sortuneet kuumetauteihin ja orjuuden rasiin, kun Kristiina muutamien kuukausien kuluttua heräsi yösydännä kopissaan siihen, että joku päästeli hänen kahleitaan. Se oli Uole, jonka monien ponnistusten jälkeen oli onnistunut karata ja joka nyt lupauksensa mukaan oli saapunut häntä vapauttamaan.

Verikoirain vainoamina piileskelivät he sitten saaren aarniometsissä, osuen seuraavan yön aikana meren rannalle. Täältä saivat he käsiinsä veneen, jonka varassa he jättäisivät valtameren huostaan, päättäen mieluummin kuolla aaltoihin kuin uudelleen antautua kiduttajainsa valtaan.

Kärsien kaikkia helteen, nälän ja janon hirmuja ajelehtivat he kaksi vuorokautta merellä, kunnes eräs hollantilainen kauppalaiva löysi heidät lopen nääntyneinä ja vei heidät Delaware-joen suuhun. Tämän jälkeen oli heille enää vähäinen vaiva päästä kansalaistensa luokse Uuden Ruotsin Suomi-kylään ylempänä jokivarrella.

Nyt alkoi kovia kokeneille nuorille muutamia vuosia kestävä rauhan ja onnen aika. Kansalaistensa puolelta saivat he kokea lämmintä osanottoa ja yhteisvoimin auttoivat Suomi-kylän asukkaat heitä uuden elämän alkuun. Ja niin toteutui vihdoinkin heidän vaatimaton oman kodin haaveensa.

Tyytyväisenä eleli täällä valtameren takana, kuulumattomissa vanhan maailman melskeistä, pirstale Kalevan kansaa. Heillä oli mielinmäärin käytettävänä laajat alat viljavata maata sekä äärettömät metsästysalueet, eivätkä heitä rasittaneet verot ja päivätyöt. Ruotsalaisetkaan eivät vähälukuisuutensa takia kyenneet täällä heitä sortamaan ja punanahkaisten alkuasukasten kanssa elivät he mitä parhaimmassa sovussa. "Täällähän me elämme kuin luvatussa maassa, verrattuna Ruotsin sydänmaihin", lausui Kristiina eräänä syyskesän iltana, kun Uole oli juuri palannut uutisraivauksiltaan ja he yhdessä istuivat majansa portailla. "Tännehän heidän pitäisi kaikkien muuttaa."

"Saaneeko sitten täälläkään ikäänsä rauhassa elää", arveli siihen Uole, johon katkerat kokemukset olivat jättäneet siksi syviä jälkiä, ettei hän uskaltanut tulevaisuuden toiveitaan kovin korkealle asettaa.

Eikä näitä onnen päiviä pitkälle kestänytkään. Vaikka Uole ei ollutkaan syntynyt Kullervon olosuhteissa, oli kohtalo hänelle kuitenkin varannut Kullervon osan. Uuden Ruotsin siirtokunta oli alusta alkain ollut hollantilaisten silmätikkuna, he kun olivat aikaisemmin asettuneet Delaware-joen suulle ja katsoivat lähimaita omikseen. Toista vuotta sen jälkeen kun Uole oli päässyt kansalaistensa pariin Suomi-kylään, joutui Uusi Ruotsi hollantilaisten alamaisuuteen ja kaikki yhteys emämaan kanssa katkesi. Nyt alkoi siirtokunnalle ankara orjuuden aika, mikä jonkun ajan kuluttua muuttui vieläkin tukalammaksi, kun toinen kaupuskansa, englantilaiset, vuorostaan anasti siirtokunnan haltuunsa.

Suomalaisen kärsivällisyys kestäi ankarintakin koettelemista niin kauan kun hänen persoonallinen rauhansa ei ole tullut häirityksi. Hollantilaisten isännöidessä pysyivät suomalaiset vielä alallaan, niin tyytymättömiä kuin uuteen esivaltaansa olivatkin. Mutta englantilaiset menivät sorrossaan äärimmäisenkin siedettävyyden rajan yli ja silloin alkoi siirtokunnassa kuohua. Eräänä elokuun iltana kokoontui muutama Delaware-joen niemikkeeseen siirtolan ulkopuolelle joukko synkeitä miehiä. Heistä oli sinä päivänä ollut viisi miestä kylän hirsilinnotuksessa suomittavina jäykkäniskaisuutensa takia, Uole, pitkä Finn, kaikista itsepintaisin kyrääjä, oli ollut heidän joukossaan. Jäytävän vihan tuli silmissään puhui hän tovereilleen:

"Tällaista me emme enää voi sietää! Meidän isämme muuttivat synnyinmaastaan voutien ja muiden

kruunun susien ahdistamina Ruotsiin, koska he siellä kuninkaan läheisyydessä luulivat saavansa rauhassa viljellä kaskiaan. Mutta kuinka kävi? Kaikkihan me olemme saaneet omassa nahassamme tuntea, kuinka ruotsalaiset kävivät joka puolelta kimppeumme kuin villipedot. Ja täällä maailman laidalla, täällä ovat taas uudet kiusanhenget niskassamme. Ja kuitenkin me emme ole ketään häirinneet emmekä muuta tahtoneet kuin saada rauhassa viljellä peltojamme! Mutta rauhaa me emme näy missään saavan, ellemme sitä itse hanki. Miksi kärsisimme englantilaisia kauemmin niskassamme! Onhan meitä yhtä paljon kuin heitäkin. Jos me yksimielisesti ja lujin kourin ryhdymme pysyinemme ja kirveinemme asiaan, niin me olemme pian vapaita painajaisestamme. Ja jos he palaavat ylivoimaisina ja me emme vapaina voisi pitää tähänastisia kontujamme, niin mikä estää meitä siirtymästä lännemmäksi. Siellä on yhtä hyvää maata äärettömät alat ja intiaanien kanssa me olemme aina eläneet rauhassa. Siis, jos te olette miehiä, niin isketään, niin kauan kuin rauta on kuumana!"

Hänen voimallinen vihansa ja palava vapauden kaipuunsa tarttui hitaimpiin ja malttavaisimpiinkin, ja suostumuksen huudoilla otettiin vastaan kapinaan nousun ehdotus. Varovaisimmat tahtoivat ainoastaan, että aseisiin tarttuminen lykättäisiin hiukan tuonemmaksi, jolloin tiedettiin osan englantilaisesta sotilasvartiosta siirtyvän toisiin siirtokunnan osiin. Lyhyen neuvottelun jälkeen tuli tämä yleiseksi päätökseksi ja miehet hajaantuivat kukin taholleen odottamaan ratkaisun hetkeä.

Oliko salaliittolaisten joukossa kavaltaja vai muutenko englantilaiset pääsivät kapinahankkeiden perille, siitä ei jälkimaailmalle ole tietoja säilynyt, seikka vain on se, että pari päivää edellä kerrotun jälkeen vangittiin yhtäkkiä Uole sekä muutamia muita salaliiton johtavimpia miehiä, samalla kun kaikilta otettiin ampuma-aseet takavarikkoon. Seurasi nyt joukko tutkintoja ja kidutuksia sekä sitten nopea tuomio. Toiset pääsivät pakkotyöhön siirtokunnan linnoituksiin, mutta Uole, jota pidettiin pääsyyllisenä, tuomittiin kuolemaan.

Kun Länsi-Intian saaristoon kuuluva Barbadossaari näihin aikoihin oli joutunut portugalilaisilta englantilaisten haltuun, ruvettiin Pohjois-Amerikan siirtokunnista lähettämään kuolemaantuomittuja orjiksi mainitulle saarelle. Se tuli Uolenkin kohtaloksi. Poltinraudalla merkittynä ja kahleisiin lyötynä vietiin hänet Barbados-saarelle.

Kun hän poisvietäessä näki viimeisen kerran epätoivoon nääntyvän vaimonsa ja itkevät lapsensa, huusi hän heille:

"Odottakaa, vielä minä kerran palaan!"

Mutta hänen sanoistaan ja äänestään kajahti enemmän kolkkoa uhkaa pyöveleitänsä kohtaan kuin sitä tulevaisuuden luottamusta, joka vaimossa olisi voinut pitää vireillä elämän uskallusta, kuten kerran ennen St. Croix-saarella. Ja niinpä hän muutamien aikojen kuluttua nääntyikin suruun ja puutteisiin, näkemättä enää miestänsä.

Sillä aikaa sai Pitkä Suomalainen tropiikin hehkuvan auringon alla yhdessä mustain kahleorjain kanssa raataa rikkaan haciendan viljelysmailla. Ainoa, mikä häntä tässä eläimellisessä olotilassa enää piti yllä, oli hänen suuri villansa, jolle hän vielä kerran tahtoi saada tyydytystä. Se ei ollut enää pelkkää loukatun oikeudentunnon aiheuttamaa vihaa, vaan kaaoksellista ja synkeätä Kullervo-raivoa, joka suuntautui koko maailmaa vastaan ja joka tahtoi hävittää kaikki ihmisviljelyksen saavutukset sekä palauttaa maailman alkutyhjyyteensä. Poltinraudan merkki hänen otsassaan ei lakannut yöllä eikä päivällä kihelmöimästä ja se piti vireillä hänen vihansa loimua. Mustat orjat hänen ympärillään raatoivat tylsinä ja mistään piittaamattomina ja olivat valmiit vähimpäinkin armonosotusten johdosta nuolemaan käskijäinsä käsiä. Uole halveksi heitä sydämestään, hän tunsu itsensä kokonaan yksinäiseksi heidän keskellään eikä antautunut mihinkään yhteistuumiin heidän kanssansa.

Niin hän äänetönnä raatoi etelän helteisen taivaan alla, elättäen povessaan valtavata vihaa ja hautoen suunnitelmia sen tyydyttämiseksi.

* * * * *

Puolikymmentä vuotta sen jälkeen, kun suomalaisten kapinahanke oli saatu ilmi ja sen pääsyyllinen viety Barbados-saarelle, huomattiin Delaware-joen siirtokunnissa outoa levottomuutta lähinnä asuvien intiaaniheimojen keskuudessa. Mutta kun punaihoisten kanssa oli pitemmän aikaa eletty sovussa, ei tälle ilmiölle osattu antaa suurempaa merkitystä eikä myöskään ryhdytty millinkään huomattavampiin varokeinoihin. Ja niin joutui siirtokunta odottamatta myrskyn jalkoihin. Intiaanit olivat nousseet sotajalalle ja suurin joukoin hyökkäsivät he murhaten ja polttaen siirtolaiskyliin.

Ensimmäisinä joutuivat hävityksen jalkoihin hollantilaiset, joiden kylät hävitettiin maan tasalle. Sitten tuli englantilaisten vuoro ja hätääntyneiden pakolaisten kintereillä seurasivat kylästä kylään villit intiaanijoukot.

Varhaisena aamuna hyökkäsi monisatalukuinen mohikaanijoukko Suomi-kylän hirsivarustukseen,

jonka he väkiryynnäköllä vallottivat ja sytyttivät palamaan. Englantilaiset peräytyivät kylään ja ihan heidän kintereillään seurasivat mohikaanit, joita johti harvinaisen kookas, sotamaalauksilla ja kotkansulilla koristettu intiaani. Raivoisesti kävi hän miestensä etupäässä englantilaisten kimppuun, heiluttaen kädessään tomahawkia, jonka terä punotti kaatuneiden verestä.

Kun kylän suomalaiset riensivät liittymään englantilaisten riveihin, hämmästytti heitä johtaja-intiaani huutamalla heidän omalla kielellään:

"Suomalaiset, pysykää erillänne englantilaisista, sillä ei teille mitään pahaa tapahdu. Me olemme tulleet ainoastaan englantilaisia ja hollantilaisia hävittämään." Kun suomalaiset tämän johdosta seisoivat vielä hämmästyksissään ja empien, sai taistelu äkkiä uuden kääntein. Intiaanien johtaja oli juuri saapunut Pitkän Suomalaisen aution majan edustalle. Siinä hän pysähtyi, laski tomahawkinsa ja teki liikkeen ikäänkuin ovea lähestyäkseen. Mutta samassa putosi verinen ase hänen kädestään, hän horjahti ja raivoisesti karjahtaen kaatui kynnyksen eteen. Hän oli saanut erään englantilaisen musketista surmanluodin sydämeensä.

Päällikön kaatuminen pysähytti intiaanit hyökkäyksestään. He olivat kuitenkin vielä siksi ylivoimaiset, ettei valkoihoisten tappiota olisi tarvinnut epäillä, ellei samalla olisi intiaanien takana alkanut räiskyä muskettituli. Se oli englantilainen apujoukko, joka virransuulta tullen oli juuri noussut maalle Suomi-kylän alla. Heidän odottamaton ilmestymisensä sai intiaanit, jotka olivat vielä neuvottomina päällikkönsä menettämisestä, kokonaan häiriöön. Sinne tänne hajaantuneina hävisivät henkiin jääneet tuota pikaa taistelutantereelta.

Pian tämän jälkeen lakkasi taistelu muuallakin siirtokunnassa ja intiaanit vetäytyivät takaisin metsiinsä, jättäen jälkeensä savuavia kylien raunioita ja skalpeerattuja ruumiita.

Kun Suomi-kylässä korjattiin taistelun jälkiä ja haudattiin kaatuneita, huudahtivat hämmästyksestä ne miehet, joiden tuli kantaa intiaanipäällikön ruumis hautaan. He olivat hänen intiaanasunsa alta tunteneet Pitkän Suomalaisen. Kaikki kylän väet kerääntyivät nyt ruumiin ympärille ja kaikki tunsivat hänet Uole Hakkaraiseksi, joka viisi vuotta sitten oli kuljetettu orjaksi Barbados-saarelle.

Vangituilta intiaaneilta saatiin kuulla, että Pitkä Finn oli noin puoli vuotta sitten ilmestynyt heidän pariinsa sekä saanut heidät kiihotetuksi sotaan englantilaisia ja hollantilaisia vastaan. Hänen tarkoituksenaan oli ollut perin juurin hävittää europolaiset siirtokunnat, lukuunottamatta suomalaisia, jotka intiaanien veljinä olisivat saaneet jäädä asumaan lännen mantereelle.

Myöhemmin saatiin Barbados-saarelta kuulla, että Pitkän Suomalaisen oli eräänä yönä onnistunut vapautua kahleiltaan, minkä jälkeen hän oli polttanut hasiendan isäntineen ja orjineen. Sytytettyään samana yönä muutamia muitakin maakartanoita palamaan oli hän hävinnyt jäljettämiin.

Siihen päättyi Pitkän Suomalaisen tarina. Hän sai viimeisen leposijansa kentällä Suomi-kylän laidassa. Kylän miehet, joita kapinaa suunniteltaessa hänen väkevä vihansa oli kerran tenhonnut, loivat hänen haudalleen korkean kummun. Monien miespolvien jälkeen, kun suomenkieli oli jo lakannut näillä tienoin kaikumasta ja Haltosesta oli tullut Halton sekä Parkkosesta Parchon, kertoilivat kylän lapset, tällä kummulla leikkiessään, tarinoita Pitkästä Finnistä, joka kauan sitten oli tuonut intiaanit siirtokunnan kimppuun.

Kerrankin oikea mies!

Kokemäen Näyhälässä, jonka omisti Suomen suuriruhtinaskunnan kamariviskaali, Antero Äimä, istui talon herran avarassa työhuoneessa eräänä talvi-iltana 1650 kaksi miestä. Toinen oli kaljupäinen, laiha ja teräväkatseinen sekä vilkaseleinen mies, jota vastoin hänen toverinsa oli näköjään alle parinkymmenen sekä puvustaan päättäen teini tai ylioppilas-beaani.

Pöydällä oli levällään papereita ja kirjotusvehkeitä ja seinähyllillä virui paksuja asiakirjapinkkoja. Vanhempi mies siirsi syrjään paperivihkon, jota hän juuri oli selailut, ja ryhtyen terottamaan hanhenkynää lausui nuoremmalle, joka parhaillaan vahataululla suoritti pitkää yhteenlaskua:

"Aijai, Simo-poikaseni, mikä vääryyden löyhkä näistä papereista nouseekaan. Tuskin ainoastakaan voudintilistä löytää ainoatakaan sivua, jossa ei tarkoin vainuamalla keksisi kruunun varojen kähvellystä. Toden totta oli kuningattaremme isoisä, yhdeksäs Kaarle, oikeassa lausuksessaan, että se, joka on ollut viisi vuotta kruununvoutina, on jo tarpeeksi kypsä hirtettäväksi."

Puhuja oli entinen lainlukija Hartikka Speitz. Oltuaan pitemmän aikaa viratonna oli hän elellyt maatilallaan Sääksmäellä suomennellen Ruotsin lakia sekä riidellen ja käräjöiden eri virkamiesten ja

varsinkin Turun hovioikeuden herrain kanssa, joiden puolelta hän vahti kärsineensä jumalatonta vääryyttä. Nyt hänellä ei kuitenkaan ollut pariin vuoteen ollut vireillä yhtään riitajuttua, joten aika oli käynyt hänelle pitkäksi ja hän oli taas halunnut päästä asioihin käsiksi, kuten hän sanoi. Siinä tarkoituksessa oli hän tullut kamariviskaali Äimän luokse, jonka kanssa hän aikoinaan oli Saksan yliopistoissa opiskellut lakitiedettä, tarjoten palvelustaan entiselle toverilleen. Niin huonossa huudossa kuin Speitz virkamaailmassa olikin, oli Äimä hänet kuitenkin ottanut jonkunlaiseen sihteeriintimeen.

"Ja hänen aikanaan olikin hyvin tavallista, että kihlakunnan hirsipuun vakinaisin asukas oli juuri kihlakunnan oma vouti", jatkoi Speitz.

"Uh, enpä olisi silloin tahtonut olla kruununverojen kantajana", arveli Simo.

"Onko sinulla sitten niin vahvat taipumukset kähveltämiseen?" kysyi Speitz.

"Ei, mutta... kun niitä niin tukuttain hirtettiin, niin kyllä kai siinä joukossa saattoi mennä välistä syyttömiäkin", koetti Simo päästä pälkähästä.

"Näky, että sinä olet vielä beani", huomautti Speitz isällisesti. "Ja muutoin, jos sinulla todellakin on noita edellämäinitun kaltaisia taipumuksia, niin kehitä ja vartuta itseäsi yleensä kaikessa vääryydessä, silloin on ajallinen menestyksesi taattu."

"Entä iankaikkinen?" kysyi Simo, joka epäilevästi hymyillen oli kuunnellut esimiehensä neuvoja.

"Siitä en todellakaan mene takuuseen", vastasi Speitz, "mutta ajallisesta sitä varmemmin."

"Niin, niin, totta minä tarkoitan!" jatkoi hän miltei tiukasti, kun huomasi apulaisensa yhä virnistelevän. "Minussa näet siihen oivallisen esimerkin, vaikka tosin päinvastaisessa mielessä. Sen sijaan, että minä opintojeni ja ansioitteni pohjalla nyt istuisin kihlakunnan tuomarina tai hovioikeuden jäsenenä, vuoleskelen minä tässä hanhenkynää toisen palveluksessa. Ja tämänkin tilapäisen toimen olen saanut ainoastaan entisen toveruuden nimessä."

"Ja tämäkö kaikki sen takia, että teillä ei ole ollut taipumuksia kähveltämään ja että olette lyönyt laimin kasvattaa itseänne vääryydessä?" kysyi Simo viattomasti.

"Vaiti, keltanokka!" ärähti Speitz. "Minä en puhu mitään taipumuksista sinne tai tänne, vaan sanon ainoastaan, että minun virkaurani on katkaistu sen takia, että minä olen tahtonut noudattaa oikeutta kaikissa edesottamisissani. Eikä ainoastaan katkaistu elämänurani, vaan on minua lisäksi vainottu kaikin tavoin — niin, onpa minut kerran kuolemaankin tuomittu."

"Mitä, onko teidät tuomittu kuolemaankin?" huudahti Simo. "Ja kuitenkin te istutte siinä hanhenkynää terottamassa!"

"Miksi en, vai oletko sinä niin beani, että luulet minut kerran mestatunkin? Niin pitkälle ei sentään menty, vaan pääni jätettiin koreasti paikoilleen ja tuomio lievennettiin kuuden vuoden vankeusrangaistukseksi."

"Olette siis istunut vankeudessaakin?"

"Ainoastaan vähän päälle vuoden. Selviin lainkohtiin perustuvilla valituksillani sain tuon väärän tuomion supistetuksi siksikin vähiin."

"Mutta mistä syystä teidät tuomittiin?" tiedusteli Simo hieman arastellen.

"Mistäkö? Tietysti oikeuden noudattamisesta, kuten jo sanoin. Syytin hovioikeuden herroja ja erikoisesti presidentti Kurkea — tai Kurckia piti sanomani, sillä tähän aikaanhan pitää kaiken esiintyä ruotsalaiseksi puleerattuna — muutamista tuomioista, jotka olin huomannut selvästi kohtuuttomiksi. Painatinpa erikoisen kirjasekin asian johdosta. Siitä sydäntyivät herrat tietysti silmittömiksi, toimittivat minun syytteeseen ja istuivat sitten tuomareina omassa asiassaan, tuomiten minut hengiltä. Sen pituinen se!"

Hän oli saanut hanhenkynänsä kuntoon ja siirtäen paperivihkon eteensä jatkoi:

"Viisainta on ulvoa yhdessä susien kanssa, siten täällä parhaiten päämaaliin päästään. Niin sanottu omatunto on julistettava pannaan ja väärinkäytöksille on ummistettava silmänsä. Siten menetellen kiipeät sinä vielä korkealle, Simo-poikaseni."

"Mitäs arvelette, jos kuitenkin ensinnä alistaisin nuo varmastikin hyvää tarkottavat neuvonne yhteisen esimiehemme, kamariviskaalin hyväksyttäviksi?" kysyi Simo veitikkamaisesti silmiään vilkuttaen.

"Hm, hän on liiaksi yksivakainen mies ymmärtääkseen sellaista", myhähti Speitz.

"Myönnätte kai, että hän yksivakaisuudessaan on samalla mies, joka noudattaa toimissaan oikeuden ja rehellisyyden vaatimuksia?" kysyi Simo viekkaasti.

"Hän on vankkumaton oikeuden mies ja siksipä tuomarit ja veronkantajat puivatkin hänelle salassa nyrkkiään, kun hän vetelee päivänvaloon heidän väärinkäyttöksiään. No, muutenhan en olisi tullutkaan palvelustani tarjoamaan."

"Nytpäs olette satimessa, herra Hartikka!" julisti Simo. "Kamariviskaali noudattaa oikeuden ja rehellisyyden vaatimuksia ja kuitenkin on hän ajallisesti menestynyt ja kohonnut korkealle. Teidän oppinne ihmisen ajallisesta menestymisestä ei siis pidä paikkaansa."

"Kyllä se pitää paikkansa, sinä itseviisas vekara, sillä totta kai sinä, niin keltanokka kuin oletkin, tunnet tuon vanhan säännön: Nulla regula sine exceptione. Kamariviskaali on vain poikkeus minun menestymisen säännöistäni, ainoa poikkeus koko Suomen maassa."

"Mutta jospa minä haluaisin olla toinen poikkeus", arveli Simo.

"Hm, voithan sinä koettaa, mutta luultavinta on siinä tapauksessa, että saat vanhoilla päivilläsi vuoleskella hanhenkynää toisen palveluksessa."

"Kuten te, joka siis myös olette tuollainen epäonnistunut poikkeus säännöstä."

"Aivan niin, poikaseni. Huomaan ilokseni, että sinä vähitellen alat oppia tekemään järkeviä päätelmiä."

Tämän jälkeen syventyi kumpikin työhönsä ja hiljaisuutta häiritsi ainoastaan parin talikynttilän ritinä ja se äreä mutina, jolla Speitz säesti tilikirjain tarkastusta. Mutta saatuaan hetken perästä laskunsa päätetyksi alotti Simo jälleen keskustelun kysymällä:

"Eikös teillä ollut hovioikeuden kanssa rettelöitä myöskin niiden sota-artikkelien suomentamisen johdosta?"

"Tietysti, kuinkas se nyt ilman rettelöitä olisi sujunut, onhan se siksi suuriarvoinen ja hyödyllinen asia. Mutta kerronpa sinulle tapaukset juurta jaksain, koska olen tässä kerran ruvennut sinulle opetuksiani jakamaan. Näillä tapauksilla on näet muutamia sangen opettavaisia puolia. No niin, asian alkuna oli se, että minä kerran — se oli tietysti siihen aikaan, kun minun vielä sallittiin olla tuomarintoimissa — jouduin Turussa istumaan sota-oikeudessa. Syytettynä oli muuan sotilas, joka oli hiukan kolhaissut päällikköään — luultavastikin maksuksi paljon useammista kolhuista. Mies oli supi suomalainen, mutta hänen kuolemani tuomionsa luettiin Kustaa Aadolfin ruotsinkielisistä sota-artikkeleista. Pois vietäessä lausui mies pilkallisen katkerasti: 'Tästä kaikesta minä en ymmärtänyt muuta kuin että kuolemaan tässä mennään.' Tapaus vaikutti minuun syvästi enkä saanut sitä enää mielestäni. Minusta oli siinä olemassa suuri vääräys, että ihmisiä tuomitaan lain mukaan, josta he eivät sanaakaan ymmärrä. Ja niin minä päätin toimittaa suomeksi ensinnäkin nuo sota-artikkelit. Kun kreivi Brahe, joka muuten on kansamme hyväksi tehnyt enemmän kuin kaikki Suomen omat johtoherrat yhteensä, kannatti puuhaani, ryhdyin minä työhön. Mutta luuletko, että kirja sai ilmestyä prantistia ilman rettelöitä? Siinä näet keksittiin jotain tuomarinarvoa loukkaavaa, johon hovioikeuden herrat heti iskivät kyntensä."

"Sekö oli tuomareita loukkaavaa, että laki ilmestyi suomenkielellä?" kysyi Simo.

"No ei juuri varsin se. Minä olin näet suomennokseeni kirjottanut vähäisen esipuheen, jossa muun muassa sanoin kauhistuksella huomanneeni, kuinka ruotsinkieltä taitamattomain sotamies-parkain Suomessa täytyy käydä kuolemaan sota-artikkelien rikkomisesta, vaikk'eivät ikinä ole saaneet mitään tietoa niiden sisällyksestä. Tämä se muka sisälsi loukkauksen tuomareita vastaan ja niinpä täytyi kirjan alkuosa painaa uudestaan, jolloin tämä kerettiläinen kohta jätettiin pois."

"Eikä siinä kaikki", jatkoi Speitz hetken kuluttua. "Kirjasta löytyi pari muutakin pahaa kerettiläisyyttä. Tuossa esipuheessani olin sanonut myöskin, että minä olen tehnyt tämän työn isänmaan ja erittäin oman kansani hyväksi. Nuo sanat 'erittäin oman kansani hyväksi' olivat vaarallista kerettiläisyyttä, niin, suorastaan kapinallisuutta meidän ruotsalaista esivaltaamme vastaan ja siksi ne oli pyyhittävä pois. Nimikirjotuksessani olin merkinnyt itseni Hämeen suomalaiseksi sanoilla Tavast-Finlandus. Taaskin kapinallisuutta! Sillä nythän pitää tietysti kaiken olla ruotsalaista sen jälkeen kuin Ruotsi Saksan sotatanterilla on noussut niin suureen mahtiin —"

"Suomalaisten hakkapeliittain avulla", pisti Simo väliin.

"Juuri niin, sillä ilman suomalaisten uhrauksia ei Ruotsi nyt olisi siinä asemassa. Mutta sinähän poikkesit syrjään asiasta."

"Te sanoitte nimikirjotuksessanne käyttäneenne sanoja Tavast-Finlandus", auttoi Simo.

"Niin. Mutta niiden häntään oli kirjan prántistä päästessä ilmestynyt sana — Svecus! Ajatteles, että minusta niin yks kaks tehtiin svecus, minusta, joka olen syntynyt ja kasvanut ja suurimman osan ikääni elänyt Suomen sydämessä! — Tässä on sinulle siis uusi ja hyödyllinen opetus: muista kaikissa vaiheissasi olla svecus, muuten nousee tie edessäsi pystyyn."

Mutta vastustushalussaan turvautui Simo äskeiseen keinoonsa ja väitti:

"Entäs kamariviskaali? Pitääpä hänkin itseään suomalaisena ja käyttää isältä perittyä suomalaista nimeäkin."

"Mutta mehän sovimme jo siitä, että hän on poikkeus säännöstä", ärähti Speitz. "Ja sitä paitsi, luuletko hänenkään enää kauan kantavan suomalaista nimeään."

"Mitä varten hän nyt enää ikämiehenä ottaisi uutta nimeä", epäili Simo.

"Ahaa, sinä et näy tietävänkään", selitti Speitz, "että hän vähää ennen matkalle lähtöään sai Turusta vapaaherra Creutziltä kirjeen, jossa ilmotettiin, että kuningatar läänittäessään kamariviskaalille muutamia uusia tiloja, on päättänyt samalla korottaa hänet aatelissäätyyn nimellä Ljusenstjerna. Luultavasti hänellä Turusta palatessaan on jo aateliskirja taskussaan."

"Vai aatelismies hänestä tulee ja nimeksi Ljusenstjerna!" ihastui Simo.

"Ähää, jokos rupesivat silmäsi kiilumaan!" ivasi Speitz. "Mutta maltahan, kyllä sinä itsekin innostasi päättäen pääset vielä niin pitkälle ja saat nimesi töyhdeksi stjernan, hjelmin tai sköldin. Niin sitä tähän aikaan tehdään supi suomalaisista jalleista töyhtöpää svecuksia. Sitten ei puutu muuta kuin että pojat johtavat sukunsa suoraan Walhallan jumalista, kun itse asiassa ovat parin kolmen napanuoran päässä suomalaisen talonpojan pirtistä."

Äreänä kumartui Speitz työhönsä eikä Simo uskaltanut häntä vastauksellaan häiritä, niin mielellään kuin hän olisikin ukkoa ärsyttänyt. Kuului taas tovin ajan ainoastaan kellon naksutus ja kynttiläin ritinä, kunnes sen keskeytti pihalta raikuva kulkusten ääni ja reen ratina.

"Sieltä tulee nyt Ljusenstjerna!" virkahti Speitz päätään nostamalla.

"Tosiaankin, minä tunnen kulkusten äänen", lisäsi Simo.

Eteisestä kuului askelten töminää ja ovien käyntiä ja muutaman hetken mentyä astui työhuoneeseen tukevarakenteinen ja korkeaotsainen mies, jonka kaikki piirteet osottivat raskasta vakavuutta ja luonteen järkähtämättömyyttä. Hän oli Suomen maan kamariviskaali, lukuisten maatilain omistaja ja kahdentoista lapsen isä, herra Antero Äimä, jonka tarkastuksen alaisia olivat kaikki tuomarit, kruununvoudit ja veronkantajat.

Tervehdittyään kirjureitaan laski hän pöydälle paksun paperivihkon ja lausui:

"Tässä on Mynämäen ja Korpoon kihlakunnan maakirjat. Jahka niitä on vertailtu voutien ja nimismiesten tileihin, niin luulenpa saavamme taas melkoisen apajan manttaalista poisjätettyjä henkilöitä."

"No, se merkitsee vain niin ja niin monen taalarin odottamatonta tulojen lisäystä kruunulle", lausui Speitz.

"Ja minulle, ajattelit kai mielessäsi, vaikket sitä ääneesi sanonut", lisäsi kamariviskaali, jonka osalle lankesi kolmannes saaliista.

"Olkoon menneeksi, koska niin tahdot", naurahti Speitz. "Muuten kai minä saan tervehtiä sinua nyt Ljusenstjernana?"

"Et vainenkaan, sillä minun nimeni on Äimä kuten ennenkin", vastasi kamariviskaali.

"Et siis vielä saanut aateliskirjaasi?"

"Hm, kyllä se oli jo Turussa minulle tarjona, mutta minä jätin sen sinne."

Speitz rävähytty silmänsä selkosen selälleen ja huudahti:

"Mitä, etkö aio ottaa vastaan aateluutta?"

"Mitäpä minä sillä tekisin", vastasi kamariviskaali tyyneästi. "Eikö sinustakin nimi Ljusenstjerna tunnu hieman imelältä. Äimä on paljon tuimempi ja sitä ovat kruunun varkaat tottuneet jo pelkäämään. Sitäpaitsi se nimi on minulle rakas, koska isäni ovat sitä kantaneet."

"No, kerrankin oikea mies!" huudahti Speitz, kohoten seisomaan. "Annahan kun puristan kättäsi, vanha veikko! Tiedätkö, minkä minä ehdottaisin sinulle valiolauseeksi?"

"Justum et tenacem propositi virum..." lausui kamariviskaali.

"Kas ihmettä, minulla kun olivat juuri samat säkeet mielessä!" ihmetteli Speitz.

"Se on aina ollut minun mielirunoni ja silti tulin sen sanoneeksi", naurahti kamariviskaali.

"No, sitä parempi."

"Ja nyt lopettakaa päiväntyö ja käykäämme illalliselle. Marketta siellä odottaa lasten kanssa. Pöydässä kerron sitten Turun kuulumiset", ja kamariviskaali lähti edellä toisiin huoneisiin.

Seuratessaan hänen jälessään kääntyi Speitz sanomaan Simolle:

"Minä peruutan osan äskeisistä puheistani, sillä olen nyttemmin tullut huomaamaan, että ihan kaikki suomalaiset eivät sentään ole samanlaisia hännänheiluttajia."

Sotilaan kunnia

"Kuolo onni sotilaan."

Kylmä tuuli puhalteli Liettuan alattomilta kentiltä, kun rykmentinsaarnaaja Henrik Salvius levotonna ja huolissaan astui ulos linnan suojista ja kiipesi ulkovallitukselle, saadakseen hengittää puhdasta ilmaa. Vinhasti kiitävien pilvien lomasta pilkisti väliin täysikuu ja silloin aukeni hänen eteensä lohduton maisema, jonka halki Narew-joki lyijynvärisenä nauhakkeena kiemurteli. Joka puolella linnan ympärillä pilkotti kanuunan kantaman ulkopuolella tulia. Ne olivat linnaa piirittävän liettualaisen sotajoukon nuotiotulia.

Vuoden ensi päivänä oli puolalainen kenraali Gonsievsky suurella sotajoukolla saartanut Tycoczin linnan, jonka varusväkenä syksystä saakka oli ollut viisisataa suomalaista rakuunaa eversti Didrik von Rosenin johdolla. Kaksi viikkoa oli tuo pieni joukko tähän iltaan mennessä kestänyt suuren vihollisarmeijan hyökkäyksiä, odottaen turhaan avukseen läntisessä Puolassa taistelevaa kuningasta.

Rykmentin upseerit olivat parasta aikaa koolla eräässä linnan suojamassa, josta herra Henrik oli juuri lähtenyt. Eversti oli tällöin lausunut:

"Viikon olemme nyt eläneet puolilla ruoka-annoksilla, jotka meidän on vähennettävä neljänneksiksi, jos aiomme edelleen puolustaa linnaa. Mutta sitä paitsi ovat nämä rappeutuneet varustukset vihollisen amunnasta jo siihen määrin sortuneet, että me emme niiden suojassa enää kestä ensimmäistä väkiryynnäköä. Ja ellen erehdy, varustelee vihollinen huomiseksi sellaista. Antautumisehdotusta meille ei ole tehty ja sitä paitsi olen luvannut kuninkaalle olla jättämättä tätä linnaa viholliselle. Jällellä ei siis ole muuta mahdollisuutta kuin tulla viimeiseen mieheen maahan hakatuksi, sillä tiedättehän hyvin, että vihollinen ei tule meitä armahtamaan, siksi silmitön viha heillä on meitä kohtaan."

"Mutta voimmehan myöskin koettaa raivautua vihollisen läpi ja päästä yhtymään kuninkaan armeijaan", oli tähän komentajan puheeseen huomauttanut eräs upseereista.

"Mikä olisi myöskin samaa kuin tulla armotta maahan hakatuksi", oli siihen eversti vastannut, "sillä vihollisten tavattomaan ylivoimaan nähden meillä ei olisi toivoa läpi päästä. Ja jos jotkut harvat pääsisivätkin, niin heillä olisi kuljettavana kymmeniä penikulmia sellaisen seudun halki, joka ihan kuhisee puolalaisista partiojoukoista ja aseellisista talonpojista. Niin että ystävien luokse meistä ei yksikään pääsisi."

"Mutta minusta olisi sittenkin jalompaa kaatua ase kädessä avonaisella kentällä ja surmata sitä ennen mahdollisimman monta vihollista", oli upseeri edelleen väittänyt.

"Minulla on kuitenkin mielessäni keino", oli tähän komentaja sanonut, "jota noudattaen meidän ei

tarvitse jättää linnaa viholliselle, samalla kun surmaamme heitä paljon suuremman joukon kuin koettaessamme läpi raivautua. Te kai arvaatte jo ajatukseni. Linnan kellarissa on vielä jälellä toistakymmentä tynnyriä ruutia. Jos vihollinen huomiossa rynnäkössään onnistuu valtaamaan linnan, kuten pidän varmana, niin me räjäytämme sen ilmaan —"

"Ja tapamme siten kuollessamme enemmän vihollisia kuin eläissämme, kuten Simson", oli näihin everstin sanoihin liittänyt muuan nuoremmista upseereista.

Komentajan ehdotukseen olivat yhtyneet useimmat upseerit. Jotkut olivat ainoastaan vaatineet, että ehdotus tästä olisi tehtävä myöskin miehistölle ja annettava heidän ratkaista, tahtoivatko he yrittää läpi raivautumista vai räjäytettäisiinkö linna ilmaan.

Tähän ehdotukseen oli komentajakin lopulta suostunut, ja kun he sen jälkeen olivat alkaneet keskustella siitä, miten räjäytettäessä olisi meneteltävä, jotta mahdollisimman suuri joukko vihollisia samalla saisi surmansa, oli Salvius hiipinyt ulos. Komentajan ehdotuksen kuullessaan oli kauhistus pusertanut hänen sydäntään ja pakottanut hänet ulos talvisen taivaan alle, selvittelemään siellä yksinäisyydessä sekaantuneita ajatuksiaan.

Hän oli vasta viidenkolmatta vuotias mies. Heti papiksi valmistuttuaan oli hän ottanut vastaan tarjotun rykmentinsaarnaajan viran Puolaan lähtevissä suomalaisissa joukoissa, saadakseen siten ansioita parempiin paikkoihin pääsyä varten. Turkuun hän oli jättänyt vasta kihlatun morsiamen eikä hän mitään toivonut niin hartaasti kuin sodan pikaista päättymistä, päästäkseen jälleen kotimaahan ja saadakseen ikävöidyn morsiamensa kanssa asettua oman katon alle.

"Hyvä Jumala!" huokasi hän epätoivossaan. "Pitääkö kaiken loppua nyt tähän ja minun nuorella iälläni kärsiä sellainen kaamea kuolema täällä kaukana vieraalla maalla, saamatta edes viimeisiä jäähyväisiä heittää omaisilleni ja morsiamelleni?"

Tuuli vinkui valittavasti vallikaivannoissa ja taivaalla kiitivät pilvet kuin paetakseen pois tältä kolkolta seudulta. Mutta hän ei voinut minnekään paeta, sillä rautavanteena ympäröi linnaa kostonhimoinen vihollisarmeija. Epätoivossaan mietti hän hetkisen lähteäkseen vaikuttamaan sotilaisiin, etteivät he hyväksyisi upseerien päätöstä, vaan koettaisivat edelleen odottaa apujoukon saapumista. Mutta kohta hylkäsi hän kuitenkin tämän tuuman kunniattomana, jota paitsi hän oivalsi avun odottamisen toivottomaksi.

Joka päivä oli hän tältä samalta paikalta tähystänyt länttä kohti, turhaan odottaen apujoukon ilmestyvän metsien suojasta näkyviin. Nyt saattoi jo pitää varmana, että vihollisjoukot olivat tehneet avunsaannin mahdottomaksi. He olivat jätetyt tänne vihollismaan sydämeen oman onnensa nojaan kuin haaksirikkoisen laivaväki kuohuvan meren keskelle. Ellei suoranaista ihmettä tapahdu, kohtaa heidät huomenna perikato, sillä olihan eversti ilmentänyt, että vihollinen varustelee ratkaisevaa rynnäkköä ja että linnan varustukset eivät voi heitä enää suojata. Mutta jaksoiko hän uskoa, että Jumala pelastaisi heidät vielä tästä onnettomasta asemasta? Hän tunnusteli sisäistä itseään, mutta huomasi, että tämä kolkko ympäristö talvimyrskyineen ja joka suunnalta näkyvine vihollisen vartiotulineen, jotka kiiluivat pimeydestä kuin jättiläispedon saalista vaanivat silmät, ikäänkuin riisui hänet alasti ja masensi voimatonna maahan.

Morsiamestaan erotessaan oli hän sopinut tämän kanssa, että he joka ilta määrättyinä hetkenä sanoisivat toisilleen hyvää yötä, katse luotuna kuuhan tai, jollei se ollut näkyvässä, pohjantähteen. Siten voisivat heidän silmäyksensä tavallaan yhtyä, vaikka he itse olivatkin kaukana toisistaan. Ne olivat olleet hänelle tähän saakka mieluisia hartaushetkiä, mutta tänä iltana tunsu hän silmäinsä himmenevän, kun hän tuskaisin sydämin loi katseensa kuuhan, joka valjuna ja viluisena juuri kurkisti pilvien raosta.

Kun hän huoaten heitti kuun välityksellä jäähyväissuudelman morsiamelleen ja kääntyi palatakseen linnan suojiin, huomasi hän vallinkuvetta pitkin lähenevän kaapuun kääriytyneen miehen. Arvaten sen tarkastusmatkalla kiertäväksi upseeriksi jäi hän paikoilleen, toivoen että tulija olisi hänen entinen ylioppilastoverinsa, kornetti Alanus, joka kepposiensa tähden yliopistosta karkotettuna oli ruvennut miekkamieheksi ja joutunut hänen kohtalotoverikseen tänne Tycoczin linnaan.

Hän ei erehtynytäkään, sillä luokse ehdittyään laske upseeri kätensä hänen olalleen ja lausui:

"Sinäkö se olet, Henrice? Kun huomaamattani hävisit sieltä joukostamme, arvasin sinun tulleen tänne morsiamellesi hyvää yötä toivottamaan ja lähdin perässäsi, kiertääkseni samalla vartioita tarkastamassa."

Hän tarkasteli hetkisen ääneti ja kaihomielisen näköisenä kuuta ja lausui sitten:

"Jospa minäkin olisin lähtiessäni huomannut oman rusoposkeni kanssa tehdä samanlaisen sopimuksen kuin sinä, niin voisin nyt heittää hänelle jäähyväiseni tuon kelmeän Helena-rouvan

välityksellä. Mutta minullahan ei sitä paitsi ollut hänen kanssaan niin kiinteätä lemmensuhdetta kuin sinulla omasi kanssa, ja tällä hetkellä voi hän olla jo toisen oma."

Toverukset olivat jälleen hetkisen vaiti, kunnes Alanus kysyi hiukan arastellen:

"Mitäs muutoin arvelet meidän äskeisestä päätöksestämme?"

Kun Salvius ei kiirehtinyt vastaamaan, jatkoi hän:

"Minua ei jää juuri kukaan suremaan, joten minä olen valmis matkaamaan tulisissa vaunuissa korkeuteen. Se on tällä kertaa sitä paitsi minun sotilasvelvollisuuteni. Mutta toista on, veliseni, sinun laitasi. Tulinkin heti neuvottelussa sitä ajatelleeksi."

"Mutta eihän minulla, Herra paratkoon, voi olla muuta valittavana kuin teillä toisillakaan", huomautti tähän Salvius.

"Onpa sittenkin", väitti Alanus. "Minulla on mietittynä sinua varten pelastuskeino, jos tahdot sitä noudattaa. Ja miksi et tahtois, sinä, jota odottaa kotimaassa morsian ja jota ei soturivelvollisuus pakota paikallesi kaatumaan."

"Ja minkälainen on se sinun pelastuskeinosi?" kysyi arasti Salvius, joka tunsu rinnassaan viriävän toivonkipinän.

"Minä tunnen", alotti Alanus, "tämän linnan lähimmän ympäristön kuin kymmenen sormeani, sillä syksyllä, jolloin emme vielä olleet saarroksissa, kiertelin siellä joka päivä ja kolusin läpi kaikki paikat. Vastakkaisella puolella linnaa on, kuten tiedät, noin parin sadan sylen päässä vallihaudasta jokeen laskeutuva kalliotöyräs. Sen ulkosyrjältä löysin eräänä päivänä pensasten suojasta ahtaan holvatus luolan. Se on luultavasti joskus maailmassa tänne linnaan johtaneen maanalaisen käytävän suu, vaikka itse käytävä onkin aikoja sitten tukkeutunut. No niin, sinä varustat itsesi eväillä ja minä saatan sinut tänä yönä ennen päivän valkenemista tuohon kätköpaikkaan, jossa sinä olet linnan ilmaan lentäessä täydessä turvassa. Seuraavan pimeän tultua lähdet sitten piilostasi, sillä viholliset, mikäli heitä on jäänyt jällelle ovat joutuneet siksi suuren hämmingin valtaan, ettei heistä ole oleva sinulle minkäänlaista haittaa."

"Mutta entäpä jos luola luhistuu räjähdysten voimasta kokoon?" epäili Salvius.

"En usko sitä, sillä se on siksi jyrkästi holvattu", vastasi Alanus. "Ja jos niin kävisikin, niin silloinhan sinä ainoastaan seuraisit meitä viimeisellä matkallamme."

Salviusta puistatti ja hän lausui:

"Mieluummin sitten odotan kohtaloani muiden joukossa täällä linnassa kuin lähden sinne yksinäni luhistumaan kuin hiiri satimeen."

"Elä ota sanojani miksikään", rohkaisi häntä Alanus, "sillä on aivan mahdotonta, että niin ahdas luola sortuisi. Onhan se siksi etäällä linnasta ja välillä on pehmeätä maata, joten räjähdys ei voi siellä enää niin valtavasti maapohjaa tärisyttää."

"Mutta jospa minä nyt räjähdyksestä pelastuisinkin, niin kuinka luulet minun voivan kunnialla selviytyä niistä tuhansista vaaroista, joita vihollismaan läpi kulkiessa kohtaisi joka askelella. Protestanttisenä pappina minut surmaisi ensimmäinen vastaan tulija."

"Mutta sinä kuljetkin katolilaisena pappina. Olet kai nähnyt linnan kappelissa täydellisen papin asun. Sen puemme sinun yles ja siinä asussa ei yksikään puolalainen nosta kättään sinua vastaan."

"Mutta riittääkö puku yksistään? Entäpä minua matkalla vaaditaan papillisiin toimiin tai joudun tekemisiin oikeiden pappien kanssa?"

"No, ristinmerkin sinä aina osaat tehdä sekä tervehtiä pax tecum, pax vobiscum. Muutoin et ole heitä ymmärtävinäsi vaan puhut latinaa."

"Mutta ollakseni puolalainen pappi täytyisi minun luonnollisesti osata puolaakin."

"Mutta mikä pakko sinun on olla puolalainen pappi. Eiväthän ne ole ainoita katolilaisia. Ole saksalainen, sillä saksahan sinä hyvin osaat. Sano olleesi matkoilla Preussissa ja siellä joutuneesi ruotsalaisten, noiden kirottujen kerettiläisten, vangiksi ja nyt onnistuneesi karkaamaan heidän käsistään. Ja muutoin, kullakin hetkellä on suru itsestään ja mielenmalttisi säilyttäen sinä kyllä selviydyt."

Nyt ei Salvius kyennyt enää tuomaan esiin minkäänlaista vastaväitettä, minkä vuoksi Alanus otti häntä käsipuolesta ja lausui:

"Ja nyt lähdemme kuulemaan, mitä sotilaat sanovat everstin ehdotuksesta. Mikäli heitä tunnen, niin eivät he tule siitä kalpenemaan."

Heidän laskeutuessaan alas vallilta ja kulkiessaan päälintaa kohti puhui Alanus edelleen:

"Everstillle en vielä ehtinyt puhua tuumastani, mutta varmasti hän on suostuva sinun lähtöosi. Sitäkin enemmän, kun hän samoin kuin me muutkin voi ainoastaan sillä tavoin toimittaa viimeiset terveisensä omaisillemme. Onhan se meillä pienenä lohdutuksena kuollessamme, että edes joku joukostamme pääsee vihollisen läpi ja vie meistä viime viestin kotimaahan."

Porraskäytävässä he kohtasivat everstin ja toiset upseerit, jotka olivat menossa alikerran suureen halliin, minne miehistö oli kutsuttu koolle. Näiden seuraan liittyen astuivat he sisälle.

Mataloita holvikaaria tukevain jykeiden pylvästen välissä seisoskelivat sotilaat parvissa ja sekava äänten sorina täytti huoneen. Siellä puhuttiin miltei kaikkia Suomen murteita, sillä tämä rykmentti ei kuulunut erikoisesti mihinkään läänin, vaan se oli koottu ympäri Suomen värvätystä väestä. Heidän joukossaan saattoi erottaa äänekkäitä ja karskeja pohjalaisia, pöyreämuotoisia savolaisia, solakoita ja vilkkaita karjalaisia sekä hartiakkaita ja juurevia hämäläisiä, jotka taistelussa istuivat hevosen selässä kuin kiinni kasvaneina. Monet heistä olivat olleet mukana jo kolmikymmenvuotisessa sodassa ja kaikki he olivat lukuisissa taisteluissa karaistuneita sekä ryöstöretkillä villiintyneitä sällejä. Pylvästen renkaisiin pistetyt tulisoihdut valaisivat punertavalla hohteellaan ahavan puremia ja arvekkaita kasvoja, joille pelon ja hentomielisyyden ilmeet olivat kokonaan vieraat.

Kun upseerien sisään astuessa äänten sorina oli alentunut, astui linnan komentaja keskelle hallia ja esitti asian suunnilleen samoin sanoin kuin äsken upseereille sekä kysyi lopuksi, tahtoivatko sotilaat, että linna räjäytettäisiin sisään tunkeutuneiden vihollisten kera ilmaan vai yritettäisiinkö raivautua vihollisten läpi, jota komentaja omasta puolestaan piti turhana yrityksenä.

Hänen sanojaan seurasi syvä hiljaisuus, kunnes eräästä miesryhmästä astui esiin iäkäs kersantti, jonka kasvoissa iho oli parkkiintunut ja rosoinen kuin petäjän kuori ja jonka otsan yli kulki viistoon ammottava miekanarpi.

"Kyllä minun mielestäni", lausui kersantti, "on komein loppu tälle meidän nälkäkuurillemme se, että me miehissä pölähdämme ilmaan ja teemme samalla nuuskaa parittajistamme. Minä olen Lützenin tappelusta saakka ollut mukana vihollista vatkaamassa, niin että minun saappaani joutavat kyllä jo kuivamaan."

"Eipä meitä muitakaan taida moni jäädä suremaan, niin että annetaan pamahtaa vain", kuului jäyheä ääni sotamiesten joukosta.

Ihmetellen silmäili Salvius noita miehiä, jotka niin keveästi ja kylmästi päättivät omasta kuolemastaan. Toiset seisoivat kyllä äänettöminä ja synkkinä, mutta pelkoa ei hän voinut heidänkään kasvoistaan lukea.

Alanus keskusteli hetkisen hiljaa everstin kanssa, joka tämän jälkeen kuuluvalla äänellä ilmotti, että pastori Salvius koettaa pelastautua ystäväin luokse ja että ne, jotka haluavat hänen kauttaan lähettää viimeiset terveiset kotimaahan, saavat ne uskoa hänelle Tähän virkkoi äskeinen kersantti:

"Harvallapa meistä lienee enää kotimaassa terveisten odottajaa. Mutta koska meillä on täällä pappi keskellämme, niin eiköhän pidettäisi viimeinen jumalanpalvelus ja rippitoimitus, sillä meistä taitaa itsekunkin omallatunnolla olla yhtä ja toista sellaista törkyä, josta nyt olisi hyvä päästä."

Tätä oli pastori Salvius jo ajatellutkin ja kun hän oli hakenut toimituksessa tarvittavat esineet sekä pukenut päälleen papillisen asun, alkoi jumalanpalvelus, jonka kaikki osanottajat, häntä itseään lukuunottamatta, olivat kuolemaan meneviä miehiä. Salvius tunsu itsensä liikutetuksi, mutta samalla saivat hänen sanansa harvinaisen elävyyden, mikä ei ollut vaikuttamatta hänen karkeapintaisiin kuulijoihinsakin. Karkein ja särähtelevin äänin, mutta vilpittömällä hartaudella veisasivat he virttä ja yhden ja toisen silmä kävi kosteaksi, kun tuttu sävel herätti eloon ammoain häipyneitä kotoisia muistoja ja lapsuusaikaisia mielikuvia.

* * * * *

Aika oli jo pitkällä sivu puolen yön, kun Alanus tuli Salviuksen huoneeseen, jossa tämän oli ollut määrä hieman nukahtaa, sillä aikaa kun upseerit kirjottivat hänen mukaansa tulevia kirjeitä. Uni oli kuitenkin paennut hänen silmiään ja heti toverinsa tullessa kavahti hän seisaalleen.

"Alkaa olla jo aika sinun lähteä piilopaikkaasi", sanoi Alanus. "Tässä on minulla valmiina vähäinen kirje, jossa on viimeiset jäähyväiseni tytölle, jota näillä retkilläni olen aina muistellut. Jos hän kuitenkin olisi jo toisen omana, niin siinä tapauksessa hävität tämän kirjeen. Ja nyt menemme toisten upseerien luo."

Katolilaisen papin puku oli haettu jo valmiiksi ja siihen kuuluvan kauhtanan vuorin alle ryhtyi Alanus kiinnittämään kirjeitä. Mukaan tuli lisäksi kaksi myttyä, joista toinen sisälsi eväitä, toinen villapeitteitä. Nämä viimeainitut oli tarkotettu ainoastaan piilopaikkaan asti, että pakolainen niiden turvin tarkenisi odottaa ratkaisun hetkeä.

"Kas niin, nyt sinä olet täysi katolilainen, ainakin ulkokuorestasi päättäen", virkkoi Alanus, kun Salvius oli pukeutunut uuteen asuunsa.

Tuli lähdön hetki. Alanus ja eräs toinen upseeri varustausivat saattamaan pakolaista kätköpaikalle.

"Jos te onnellisesti pääsette meikäläisten luo", lausui eversti von Rosen, "ja saatte tilaisuuden puhutella kuningasta, niin ilmottakaa hänelle, että me olemme täyttäneet velvollisuutemme viimeiseen saakka ja pyytäkää häntä armollisesti muistamaan meidän turvattomiksi jääpiä perheitämme."

Salvius lupasi pyhästi täyttää hänelle jätetyt tehtävät sekä sanoi sitten liikutettuna hyvästi komentajalle ja toisille upseereille, joita hän ei ollut enää tässä elämässä näkevä.

Yö oli pimeä, kun Salvius seuralaisineen astui ulos, sillä kuu oli jo laskenut eikä maassa sitäpaitsi ollut juuri nimeksikään lunta. Ilman lyhtyä täytyi heidän hapuilla eteenpäin ja ryömiä vallihaudan yli kapeata lankkuporrasta, jonka sotamiehet olivat tilapäisesti laatineet, sillä kitisevää nostosiltaa ei uskallettu vihollisten tähden laskea alas.

Alanus tunsikin siksikin tarkoin linnan lähimmän ympäristön, että he onnellisesti pääsivät piilopaikalle. Taivuttaen pensaita sivulle saattoi Alanus toverinsa luolaan ja laskien mytyt maahan lausui:

"Täällä sinä siis hievahtamatta odotat, kunnes kaikki on ohi ja lähdet heti liikkeelle, ennenkun jälle jääneet viholliset ehtivät pökerryksistään tointua. Meidän on palattava linnaan, sillä pian alkaa itäinen taivaanranta valjeta. Jää Herran haltuun, tervehdi entisiä tovereitamme, jos pääset heitä kotimaassa tapaamaan, ja muista joskus rukouksissa meitä Tycoczin linnan puolustajia."

Salvius ei liikutukseltaan kyennyt vastaamaan mitään ja ääneti syleilivät entiset ylioppilastoverukset toisiaan. Vielä molemminpuolinen lyhyt "Herran haltuun!" ja Salvius oli yksin pimeässä piilossaan.

Käsillään hapuillen kulki hän luolan perimpään soppeen, kääri peitteet ympärilleen ja istuutui alas sortuneiden kivien väliin. Tuuli suhisi haikeasti alastomissa pensaissa ja taampaa kentältä kuului vihollisen kulkuvahtien huutoja, joihin välistä sekaantui etäistä suden ulvontaa. Salvius tunsikin mielialansa kolkoksi, unta hän ei voinut ajatellakaan ja suunnattoman hitaasti kuluivat yön hetket.

Vihdoin valkeni aamu. Salviusta oli yön pitkinä hetkinä ruvennut vaivaamaan ajatus, että koska maanalainen käytävä on voinut itsestäänkin tai ehkä joskus sattuneen maanjäristyksen vaikutuksesta sortua ja tukkeutua, niin tietysti nyt sortuu sen jällellä olevakin osa, sillä siksikin valtava tulee varmaankin räjähdys olemaan. Hän riensikin heti pimeään haihduttua tutkimaan olinpaikkansa seiniä ja kattoa. Tekemänsä havainnot rauhottivat häntä kuitenkin melkoisesti, sillä käytävän suupuolen katto oli kiintonaista kalliota, samoin toinen seinä. Sitäpaitsi oli käytävä siksikin kapea, että luhistuminen oli miltei mahdoton.

Kohta kun oli ehtinyt täysi päivä, alkoivat piirittäjien kanuunat jyristä, mihin linnasta vastattiin samalla mitalla. Pienin väliajoin kesti ammuntaa sivu puolen päivän, jolloin torventoitotukset, rummunpäriä ja lähenevät huudot ilmaisivat, että vihollinen oli ryhtynyt rynnäkköön. Valtava taistelun pauhina täytti ilman ja sitä kesti iltahämärään saakka.

Kuta enemmän melske pimeään lisääntyessä vaiken, sitä kiivaammin alkoi Salviuksen sydän lyödä. Kuumeisesti laski hän mielessään, että nyt ovat viholliset tunkeutuneet jo linnan sisäpihaan, nyt käydään taistelua portaisissa, suomalaisten vetäytyessä vähitellen ylempiin linnankerroksiin, jolloin suunnitelman mukaan ruutikellariin sulkeutuneen miehen piti iskeä tuli ruutitynnynriin.

Kylmä hiki kihosi hänen otsalleen ja suonet hänen ohimoillaan jyskyttivät haljetakseen. Hän melkein kadehti linnaan jääneitä maanmiehiään, jotka taistelun huumeessa eivät varmaankaan tunteneet sellaista tuskaa kuin hän täällä yksinäisessä piilossaan.

Kun ilta yhä pimenei ja meteli linnassa päin vaimeni, välähti äkkiä Salviuksen mieleen, että linnan puolustajat ovatkin viime hetkessä peräytyneet päätöksestään ja antautuneet vangiksi. Hän hengähti ja

helpommin, mutta samalla sai sanoin kuvaamaton, hirveä tärähdys hänet horjahtamaan alas kiveltä, jolla hän oli istunut. Valtava ilma-aalto raastoi pensaita käytävän suulla ja suunnaton, punertava tulenleimaus halkaisi hetkeksi pimeyden aivankuin tulivuori olisi syössyt hehkuvan sisuksensa ilmaan, samalla kun huumaava jyrrinä kiiti pitkin kenttiä, hälveten vähitellen yöhön.

Pian vallitsi jälleen pimeys, joka ensi aluksi tuntui entistäkin sankemmalta. Mutta sen keskeltä kuuli Salvius yltympäri mäikettä ja molskahtelua, kun ilmaan singonneita kiviä putoili kentälle ja läheiseen jokeen. Hänestä tuntui kuin ulkona olisi satanut irti kiskaistuja ruumiinosia ja kauhu värisytti hänen ruumistaan. Hänen lumpeutuneissa korvissaan suhisi ja paukkui ja silmissä risteili tulisia viiruja. Mutta sekaannuksestaan huolimatta muisti hän, että hänen oli viivyttelemättä riennettävä matkaan tältä kauhun näyttämöltä. Vapisevin jäsenen ja tuskin seisaallaan pysyen hapuili hän ulos käytävästä, lähtien pyrkimään eteenpäin. Kuu teki juuri nousuaan, niin että hän esteisiin kompastelematta pääsi eteenpäin. Villissä sekamelskassa harhaili kentällä mustia haamuja ja niiden keskellä laukkasi vauhkoutuneita hevosia. Joka suunnalta kuului parkunaa ja voihkauksia ja pitkin kenttää kiiri sakeita pölypilviä ja ilman täytti kitkerä ruudin katku. Ei yksikään kentällä harhailevista pysäyttänyt tai puhutellut Salviusta ja onnellisesti pääsi hän. Warsovaa kohti johtavalle tielle. Lähettäen ja kädellä rintaansa painaen kulki hän hoippuen kuin juopunut ja vasta tultuaan etäämmäs vihollisten leirialueelta pysähtyi hän hengähtämään ja taakseen katsomaan.

Sillä paikalla, missä vielä äsken olivat kohonneet Tycoczin linnan muurit ja tornit, näkyi nyt ainoastaan mataloita ja muodottomia rauniokasoja, joiden välissä hulmahteli tulenliekkejä. Raunioiden päällä vaappui ilmassa sankeita pöly- ja savupilviä.

Ajatellen niitä viittäsatua kansalaistaan, joiden kanssa hän oli monta kuukautta viettänyt yhdessä ja joita ei nyt enää ollut olemassa, ojensi Salvius vaistomaisesti kätensä raunioiden yllä vaaruvaa pilveä kohti ja lausui vapisevin huulin:

"Jumalani, ole armollinen heidän sieluilleen!" Tämän sanottuaan kääräsi hän kauhtanan kiinteämmin ympärilleen, kääntyi ja lähti pitkin askelin jatkamaan matkaansa, hetken kuluttua häviten viidakon suojaan.

Karoliinin korvapuusti

Marraskuun auringon ensimmäiset säteet valaisivat jäätyneitä kenttiä, kun sotajoukot alkoivat tarkastusta varten kokoontua loivasti viettävän laakson rinteelle, vastapäätä Heilsbergin piispanlinnaa.

Simuna Antinpoika, kersantti Turunläänin ratsuväessä, oli ehtinyt jo järjestää ruotunsa ja istui raudikkonsa selässä jäykkänä ja liikkumatonna sininen univormu tiukasti napitettuna ja raskas miekka riippuen alas hevosen vasenta kylkeä. Hänen oikean poskensa poikki kulki punertava miekanarpi ja vasemman silmäkulman päällä näkyi karteshisirpaleen jälki. Huulet oli tiukasti yhteen näpistely ja harmaat silmät tähystivät piispanlinnaa kohti, jonka tiilikatot punersivat aamuauringon valossa. Hänen koko olennessaan ilmeni jotakin salattua voimaa, kulmikasta ja raskaasti ruhjovaa. Pitkin rintamaa kuului rummunpärrytystä, komentoahuutoja ja kaviontöminää, kun myöhästyneemmät osastot asettuivat paikoilleen. Teillä ja peltojen välisillä poluilla näkyi preussilaista maalaisväkeä, jota ympäröivistä kylistä kerääntyi katsomaan sotaväen tarkastusta, saadakseen samalla tilaisuuden nähdä Ruotsin Kaarle-kuninkaan, jonka nimi eli kaikkien huulilla ympäri Europan, hänet, joka kolmen vuoden kestäessä kuuluisan Narvan tappelun jälkeen oli kulkenut voitosta voittoon, saaden itse keisarinkin pelosta vapisemaan.

Nyt oli hän armeijoiheen asettunut talvileiriin tänne puolalaiseen Preussiin, majailleen itse Heilsbergin piispanlinnassa. Uudet voittoretket kangastelivat hänen mielessään ja eilen, tuomiosunnuntaina, oli hän sotapappien antanut saarnata tekstistä: "Ja niin Herra ajaa teidän edestänne suuren ja väkevän kansan ulos, niinkuin yksikään ei ole kestänyt teidän edessänne tähän päivään asti. Yksi teistä ajaa tuhatta takaa: sillä Herra teidän Jumalanne itse sotii teidän edestänne, niinkuin hän teille sanonut oli."

Linnan portti aukeni naristen ja koko sotajoukon katseet kääntyivät siihen hoikkaan nuorukaiseen, joka korkean ratsun selässä jäykkänä istuen ajoi porttiholvista ulos. Elostuneesti nytkäytti kersantti Simuna Antinpojan raudikko päätänsä ylemmäs ja liikautti kuin tervehdykseksi korviaan, samalla kun kersantti itse, vetäen tulossa olevan eläköön huudon varalta keuhkonsa ilmaa täyteen jännitti leveät hartiansa pystyiksi ja ryhdikkäiksi.

Seurassaan kreivi Piper, Pikku Prinssi ja muutamia kenraaleja, lähene kuningas vasenta rintamaa ja hartaalla ihailulla seurasivat tuhannet silmät tuota miestä; joka oli puettu yhtä yksinkertaiseen siniseen takkiin, leveään taljavyöhön ja suuriin saappaisiin kuin kaikki muutkin armeijan jäsenet.

"Eläköön kuningas!" kajahti rintaman vasemmasta päästä ja aaltomaisesti vierivät tervehdyshuudot pitkin riviä sikäli kuin kuningas hitaasti ratsastaen ja huomautuksiaan tehden eteni vasemmalta oikealle.

Kersantti Simuna Antinpoika piti itseään kuninkaan erikoisena tuttavana, oli siitä ylpeä ja hänen mukanaan koko hänen ruotunsa. Hän oli nimittäin Narvan tappelussa parin rakuunatoverinsa kera osunut parahiksi paikalle, kun kuningas eteenpäin lennättäessään oli kaulaa myöten uponnut suohon, sekä yhdessä kamariherra Aksel Hårdin kanssa auttanut hänet jälleen kuivalle maalle. Sen johdosta oli hän saanut korpraalin arvon. Ja Klissovin taistelussa oli kuningas osunut näkemään, kuinka hän puolenkymmenen rakuunansa kanssa oli puhdistanut vihollisista muutaman tykkipatterin. Se oli tuottanut hänelle kersantin arvon. Siksipä kajahuttikin Simuna Antinpojan ruotu eläköön-huutonsa innolla ja täysin keuhkoin, kun kuningas oli ehtinyt kohdalle.

Myhähtäen nyökäytti kuningas sotilaille päätään ja kun hänen katseensa sattui kersanttiin, joka varmana ja voimakkaana istui satulassaan, rehelliset harmaat silmänsä pelottomasti häneen kiinnitettyinä, muistui hänen mieleensä äkkiä Parisissa olevan lähettiläänsä, vapaaherra Sparren viimeinen kirje. Siinä oli ollut seuraava jälkikirjotus: "Täköläisissä hovipiireissä ovat Teidän Majesteettinne loistavat voitot yhtenäen puheenaineena. Eräs korkeammista hovinaisista pyysi minulta viimeisten hovitanssiaisten aikana, että koska heillä ei ollut toivoa koskaan saada nähdä Teidän Majesteettianne itseä, minä toimittaisin heidän nähtäväkseen yhden niistä urhoista, joiden kanssa Teidän Majesteettinne niittää voitonseppeleitä. Kun useat muutkin hovissa ovat lausuneet saman tapaisia toivomuksia, niin rohkenen tässä nöyryydestä ehdottaa, että Teidän Majesteettinne joskus kuriirina lähettäisi luokseni mahdollisimman tyypillisen sotilaan voitokkaasta armeijastanne. Sellaisen näkeminen tuottaisi varmaan suurta tyydytystä sekä Hänen Majesteetilleen Ranskan Kuninkaalle että hänen iloiselle hoviseuralleen."

Kirjeen luettuaan oli kuningas hiukan sivutuksissaan lausunut Piperille: "Eivät minun siniset poikani ole mitään näytetävää!"

Mutta nyt, kersantti Simuna Antinpoikaa silmäillessään, tuli hän ajatelleeksi: "Miks'ei, kyllä näitä kehtaa ranskalais-teikareille näyttää." Ja kreivi Piperiin kääntyen kysyi hän, olivatko vapaaherra Sparrelle menevät paperit jo kunnossa. Saatuaan myöntävän vastauksen lausui hän kersantille lyhyellä ja tyyllä tavallansa: "Iltapäivällä kello kolme minun luokseni!"

* * * * *

Kun kersantti Simuna Antinpoika iltapäivällä poistui Heilsbergin piispanlinnasta, oli hänellä povessaan Ruotsin Parisissa olevalle lähettiläälle osotettu kirjesalkku ja taskussaan passi sekä tarpeelliset matkarahat. Annettuaan miehilleen määräykset vähäisen omaisuutensa huolehtimisesta sekä ilmaistuaan heille muutamalla sanalla lähtevänsä Ranskan maalle kuninkaan asioissa, nousi hän viivyttelemättä raudikkonsa selkään ja ohjasi suuntansa lounaaseen, Thornin kaupunkiin vievälle tielle.

Hänen matkansa määränä oli siis Pariisi, jonne Heilsbergistä linnuntietä laskien oli puolitoista sataa penikulmaa. Mitä vastuksia kohdaten ja mitä seikkailuja kokien hän tuon vierasten maiden halki vievän matkansa suoritti, siitä ei jälkimaailmalle ole tietoja säilynyt. Mutta kun kolmisen viikkoa oli kulunut hänen lähdöstään, ratsasti hän eräänä kauniina joulukuun päivänä sisälle Parisin kaupunkiin ja ryhtyi aitosuomalaisella itsepintaisuudellaan etsimään hotellia, jossa Ruotsin lähetystö majaili. Monien ponnistusten jälkeen löysi hän sen, ajaa tömistä portista sisälle ja laskeusi satulasta.

Saatuaan raudikkonsa hiukan korjuuseen työntäysi hän matkapölyineen suoraan pääkäytävästä sisälle. Kun ranskalainen lakeija ei ottanut häntä ymmärtääkseen, vaan tahtoi tukkia häneltä tien, tarttui hän tätä kursailematta kaulukseen ja heitti sivulle. Virastohuoneisiin tultuaan ei hän suostunut papereitaan jättämään sihteerille, vaan tahtoi antaa ne itse ministerille, jolle ne oli osotettu. Eikä hän tyytynyt, ennenkun seisoi itse hänen excellensinsä, vapaaherra Sparren edessä. Nyt otti hän kolmikolkkahattunsa päästä ja pisti sen vasempaan kainaloonsa, kuten oli nähnyt itse kuninkaankin juhlallisemmissa tilaisuuksissa tekevän, otti kirjesalkun poveltaan ja ojensi lähettiläälle.

"Hänen Majesteetiltaan kuninkaalta."

Vapaaherra Sparre tarkasteli häntä kiireestä kantapäähän; alkoi sitten tyytyväisesti hymyillä ja taputti kersanttia ystävällisesti olkapäälle.

"Nyt teidän on muutamia päiviä levähdettävä matkan vaivoista, kunnes Hänen Majesteetilleen menevä raportti ehtii valmiiksi", lausui hän.

* * * * *

Pari päivää sen jälkeen kun kersantti Simuna Antinpoika oli saapunut Parisiin, kulki hän illan

hämärässä erään Ruotsin lähetystön nuoremman virkamiehen opastamana pitkin Seinen rantaa Tuilerioita kohti.

Raskaita karoliinisaappaitaan tömistellen ja kilkkavin kannuksin asteli hän hätäilemättä opastajansa jälessä vanhan kuningaspalatsin monimutkaisia käytäviä, olematta millänsäkään ihmeissään töllistelevistä vahtisotilaista ja lakeijoista. Eikä hän osottanut mitään typerymisen oireita, kun hän koreapukuisen lakeijan avaamasta ovesta astui saliin, jonka loisto sekä sen kiiltävällä permannolla liihotteleva seura ihan silmiä häikäisi.

Siellä sirkutteli kokonainen liuta keveäpukuisia, enkelikoreita naisia, jotka leyhyvine viuhkoineen olivat kersantista kuin suuria, loistavasiipisiä perhoja. Ja heidän keskellään liikkui sirosti kumartelevia, silkkiääryksisiä ja peruukkipäisiä herroja pitsihihaisine ja monikirjavine mekkoineen. Muutaman vahvasti puuteroidun peruukin sisältä näkyivät hänen ranskalaisen majesteettinsa pöhöttyneet ja väsähtäneet kasvat pitkin burbonilaisnainen. Hän istui tuttavallisesti hoviherrojensa keskellä, joiden joukossa näkyi Ruotsin lähettiläskin.

Simuna Antinpoika ei kuitenkaan kiinnittänyt heihin mitään huomiota, vaan varovaisen tanakasti astuen, ettei kompastuisi liukkaalla permannolla, eteni hän jonkun matkaa ovesta ja asettui sitten sotilaallisessa asennossa odottamaan, mitä hänellä täällä tehtäisiin. Niin suuresti kuin häntä huvittivatkin nuo liukastelevat herrat ja paljasrintaiset perhosnaiset, säilyttivät hänen arvekkaat kasvonsa kuitenkin tavallisen tuiman ja sulkeutuneen ilmeensä.

"*Quel ours!* — millainen karhu!" kuului naisten joukosta. "Tuollaisiako ne lienevät kaikki?"

Karoliinikersantti toimitettiin istumaan taburetille pienen pöydän ääreen. Köykäinen istuin rasahti arveluttavasti hänen sijoituessaan siihen. Raskaan miekkansa sovitti hän jalkojensa väliin niin että huotra rämähti parkettipermantoon ja nojasi vasemman kätensä sen kahvaan, joka ulottui hänen rintansa tasalle. Oikean kyynänpäänsä asetti hän pöydälle ja alkoi tarkastella vastapäisellä seinällä olevaa, monikoristeista uunia. Edessään olevasta loistavasta seurueesta ei hän näyttänyt olevan millänsäkään. Ja mitäpä hänen, joka oli ollut mukana Narvan, Väinän ja Klissovin voitoissa ja joka liikkui täällä kuninkaansa asioilla, tarvitsi piitata mokomista nukkeihmisistä.

Häntä lähenei sipsuttavin askelin lakeija, laskien pöydälle tarjottimen, jossa oli viinipullo ja lasi sekä kaikenlaisia pieniä leivoksia.

"*S'il vous plait, monsieur!*", lausui hän kumartaen.

Kun hän oli sipsuttanut tiehensä, rykäsi Simuna ja katsahti syrjäsilmillä pöydälle. Hän antoi hetkisen silmänsä kulkea edestakaisin leivosten ja viinipullon väliä, rykäsi uudelleen ja siirsi oikealla kädellä vasempaan kouransa kasan leivoksia, jotka hän rusenti muruiksi ja tyhjensi sitten suuhunsa.

"*Magnifique!*" kuului hoviseurasta ihastuneita huutoja.

"Than täydellinen karhu!"

"Entä näittekö, kuinka mahtava suu hänellä oli?"

"Mutta katsokaamme, miten hän menettelee viinin kanssa!"

Nieltyään yhden kourallisen leivosmursusia alkoi Simuna tähyystää viinipulloa. Hän otti sen käteensä, käänteli sitä hetken aikaa ja nenänsä pullon suulle lähentäen tunnusteli sen hajua. Viinin tuoksu teki häneen nähtävästi edullisen vaikutuksen, sillä hän kohotti pullon huulilleen eikä hellittänyt ennenkuin viimeinenkin pisara oli norahtanut alas.

Hoviseurasta kaikui iloinen nauru ja hilpeitä sukkeluuksia lasketeltiin tuosta kursailemattomasta miekkasankarista. Mutta Simuna laski tyhjän pullon rauhallisesti pöydälle, pyyhki suunsa ja entisen asentonsa ottaen kiinnitti katseensa jälleen uunin kuvioihin. Pullon sisältö alkoi hänellä nähtävästi kihota kulmiin, sillä hänen ilmeensä muuttui hieman lauhemmaksi.

"Mutta kuinkahan hän käyttänee tuota julmaa asettaan?" virkkoi muuan naisista. "Se mahtaa olla hirveätä!"

"Olisi kauhean intresanttia nähdä hänen miekkailevan", arveli eräs toinen hovin kaunottarista. "Pyytäkääpäs te, monsieur de Rossignac, häntä miekkailemaan kanssanne", kääntyi hän erään lähellään seisovan kavaljeerin puoleen.

"Mutta pyytäkää samalla, ettei hän heti otteella halkaise teidän päätänne, sillä sitä me emme mielellämme näkisi", lisäsi kolmas naisista.

"Jos teistä, kaunottareni, todellakin on huvittavaa nähdä, että minä tällä (hän laski kätensä pienen ja siron hovimiekkansa kultakoristeiselle kahvalle) lävistän tuon kömpelön Pohjolan karhun, niin olen valmis palvelukseenne", vastasi kavaljeeri kumartaen.

"Ei, ei!" huudettiin naisjoukosta, "vaan floretit kummallekin, sillä muutoin te tuon sukkapuikkonne kanssa käytte heti ensi otteessa kykenemättömäksi."

"No niin, kuten käskette", vastasi kavaljeeri, joka oli tunnettu hovin taitavimmaksi miekkailijaksi.

Hetken kuluttua toi lakeija kaksi florettia ja ojensi ne monsieur de Rossignac'ille. Tyytyväisenä siitä, että näin omituisissa oloissa sai kaikkien hovin kaunottarien läsnäollessa näyttää miekkataitoaan, astui tämä floretit kädessä kersanttimme luo. Hän teki tälle ivallisen syvän kumarruksen, mikä sai vapaaherra Sparren hiukan rypistämään kulmiaan, ja lausui:

"Monsieur, nämä kaunottaret haluavat nähdä teidän monissa voitoissa koeteltua miekkataitoanne. Suvaitsetteko tehdä heille sen palveluksen ja hieman miekkailla minun kanssani?"

Uudelleen kumartaen ojensi hän toista florettia Simunalle. Mutta tämä ei luonnollisesti ymmärtänyt sanaakaan hänen ranskankielisestä puheestaan eikä ottanut florettia vastaan, vaan asentoaan muuttamatta katsoi hänen ohitsensa uunin kylkeen.

"Hän ilmeisesti halveksii teidän puikkojanne!" huudettiin naisjoukosta vallattoman naurun kaikuessa. Monsieur de Rossignac joutui huomattavasti hämilleen ja alkoi katseellaan etsiä Ruotsin lähettilästä ikäänkuin anoen häntä välittäjäkseen. Mutta nauruaan hilliten oli vapaaherra Sparre katselevinaan muualle.

Monsieur de Rossignac tunki arvonsa olevan pelissä ja päätti pelastua ikävästä asemastaan hinnalla millä hyvänsä. Hän laski kersantille tarjoamansa floretin pöydälle, peräytyi muutamia askelia ja alkoi tämän edessä tehdä miekkailuliikkeitä, saadakseen hänet siten ymmärtämään tarkoituksensa. Hän innostui tekemään mitä notkeimpia ja vikkelimpiä hyökkäys- ja väistöliikkeitä, kiemurtaen lopulta kuin käärme Simuna Antinpojan edessä. Mutta kerran häneen syrjäsilmillä vilkaistuaan antoi tämä katseensa pysyä entisessä suunnassaan.

Yhä hilpeämmät naurunpurkaukset kajahtelivat salissa. Näytös oli saanut kerrassaan koomillisen luonteen. Se muistutti elävästi pennun ja vanhan koiran välistä kohtausta, jossa edellinen hyppien ja räyskien koettaa jälkimäistä saada leikkiin ylytetyksi.

Monsieur de Rossignac tunki joutuvansa peräti naurunalaiseksi. Hänen korvansa kuumenivat ja hän päätti tuolle karhulle tehdä tuntuvammalla tavalla tarkoituksensa selväksi. Siirtyen askelta lähemmäs teki hän uuden hyökkäysliikkeen ja pukkasi floretin käreällä Simunaa rintaan. Tämä vilkasi häneen jälleen syrjäsilmillä ja hänen suupielensä värähtivät, samallakun hänen kasvonsa saivat entisen tuiman ilmeen. Mutta muutoin pysyi hän entisessä liikkumattomassa asennossaan. "Varokaa, monsieur de Rossignac, varokaa, karhu lähtee kohta pesästään!" huusi naurava ja soinnukas naisen ääni.

Mutta monsieur de Rossignac teki uuden, tavattoman vikkelan liikkeen ja satutti floretinkäreällä kersantti Simuna Antinpoikkaa nenän päähän, johon syntyi pieni, mutta huomattava naarmu.

Tämä oli jo liikaa. Seuraavassa tuokiossa osotti tuo juro ja kulmikas soturi sellaista, hänen ulkonaiseen olemukseensa nähden odottamatonta, salamanomaista nopeutta ja raivokasta voimaa, että se kerrassaan tyrmistytti hienon katsojajoukon. Tuohon pari silmänräpäystä kestäneeseen loppukohtaukseen sisältyivät seuraavat seikat. Simuna Antinpoika kavahti seisoalleen niin että taburettilensi nurin, sylkäsi oikeaan kämmeneensä ja, samallakun hänen suustaan kahahtivat läsnäolijoille käsittämättömät sanat: "s-saatanan liero!" antoi hän hovin miekkataiturille sellaisen korvapuustin, että tämä kieri kuin väkkärä vastakkaiseen salin seinään, josta hän pompahti takaisin ja putosi pitkälleen lattialle, mihin jäi liikkumaton makaamaan.

Salissa syntyi täydellinen sekamelska. Naisten joukosta kuului hysteerisiä kiljahuksia ja muutamat saivat pyörtymiskohtauksia. Ruotsin lähettiläs kalpeni ja yritti jotakin änkyttäen lähestyä kuningasta, johon muutkin ympärillä olevista herroista säikähtyneinä kiinnittivät katseensa.

Mutta omituinen ilme kasvoillaan ja suu puoli avoinna tuijotti kuningas karoliinikersanttiin. Hän oli heti miehen saliin ilmestyessä katsellut häntä tarkkaavasti ja kokonaan omiin ajatuksiinsa vaipuneena. Hän vertasi tuota karhumaista olentoa omiin alamaisiinsa, joista kuorma-ajurit ja maaseutujen talonpojatkin osottivat suurempaa vilkkautta ja käytöksen siroutta, mutta joilta kuitenkin tyystin puuttui tuossa miehessä ilmenevä raskas voima ja pelottava itseensä sulkeutuneisuus. Ja hänen mieleensä kangastuivat yhtäkkiä ne Aithikos Istrialaisen kertomukset eräästä salaperäisestä, taikataitoisesta ja lauluvoimaisesta Pohjan kansasta, josta hän varhaisimmassa nuoruudessaan oli opettajansa kanssa lukenut. "Silloin kun me olemme osamme loppuun näytelleet, joudumme me heidän

hallittavikseen", oli hänen opettajansa kerran lausunut. Nuo sanat palautuivat nyt nopeana väläyksenä kuninkaan mieleen ja tuo raivostunut Pohjolan sotilas yksinkertaisessa univormussaan kasvoi hänen säikähtyneissä silmissään yhtäkkiä kammottavaksi symboliksi siitä salaperäisestä tulevaisuuden kansasta. Ja tuon näkemyksensä johdosta alkoi hän yhtäkkiä nauraa vanhan elostelijan hysteeristä naurua, mikä teki kaamean vaikutuksen hänen ympärilleen ryhmittyneisiin herroihin.

"Toimittakaa se mies mahdollisimman nopeasti pois Parisista!" lausui hän sitten yhtäkkiä nauramasta lakaten, nousi ja enempää puhumatta jätti huoneen.

* * * * *

Seuraavana iltapäivänä ratsasti kersantti Simuna Antinpoika ulos Parisin kaupungista. Antaen hevosensa kulkea käyden palautteli hän mieleensä harvat Parisi-kokemuksensa. Kauimmin antoi hän ajatustensa viipyä illallisessa kohtauksessa. Hänen kasvonsa vetäysivät yhä tuimempiin ryppyihin, muistellessaan niitä nukkien tavalla puettuja, teikkaroivia miehiä ja paljasrintaisia perhosnaisia. Ne synnyttivät hänen mielessään hiukkaa muistuttavan ikävän kotimaan, leirin ja sotatoverien puoleen.

Muistelonsa lopetti hän sanoihin: "Hyi hitto!" minkä jälkeen hän kohentausi satulassa, sylkäsi vasemmalle sivulleen ja kannusti raudikkonsa juoksuun.

Neljäntoistasadan retki

Kukaan armeijassa ei tiennyt hänen oikeata nimeään, vaan kaikki kutsuivat häntä Ukoksi. Yhtä vähän tiedettiin hänen ikäänsä, mutta vanha hän joka tapauksessa oli, sillä kerran oli hän tullut maininneeksi olleensa mukana jo Lundin tappelussa. Kaarle kahdennentoista retkillä oli hän seurannut Narvasta aikain. Hän palveli Porin rykmentissä ja hänellä tiedettiin aikoinaan olleen kersantin arvonkin, vaikka hän oli menettänyt sen jonkun virkavirheen takia.

Hän oli pitkä ja luiseva, mutta kokoon painunut ja ryhditön. Siitä huolimatta oli hän kuitenkin sitkeä ja uupumaton marsseilla. Koskaan ei hän ollut valittanut paremmin nälkää kuin kylmyyttä tai väsymystäkään. Eikä hän yleensäkään puhunut juuri mitään. Leirissä oltaessa vietti hän lomahetket ryypiskellen, nukkuen tai tupakoiden nuotion äärellä, jolloin hänen pienet silmänsä herkeämättä tuijottivat liekkeihin. Hänestä tuoksui aina väkevä paloviinan ja tupakin katku.

Hänen rykmenttinsä kuului nykyään Lewenhauptin armeijaosastoon, jonka suurine kuormastoineen tuli yhtyä kuninkaaseen Mohilevin tienoilla ja sitten yhdessä pääarmeijan kanssa jatkaa matkaa Moskovaa kohti. Sanomattomia vaivoja kestäen oli tuo kymmentuhantinen armeija jo kuukausia laahustanut eteenpäin halki Liettuan erämaiden, missä tiet loputtomien sateiden vuoksi olivat lionneet pohjattomaksi savivelliksi.

Kun armeija viimeinkin läheni Dnieperiä, oli kuningas jo ehtinyt siirtyä Mohilevista kauas Sosch-joen taakse. Äärettömät metsät, litkuirämeiköt ja vihollisjoukot ympäröivät Lewenhauptia joka taholla. Ja niin tuli syyskuun 29 päivä, jolloin hänen nääntynyt armeijansa sai Liesnan lakeuksilla koko päivän kestää kolmikertaisen vihollisvoiman hyökkäyksiä, joita itse tsaari johti. Lewenhaupt piti kuitenkin taistelutantereen hallussaan, lähtien vasta yöllä pimeään suojassa marssimaan eteenpäin.

Se yö muuttui hajaannuksen, sekamelskan ja suurien onnettomuuksien yöksi. Tykistö ja kuormasto täytyi hävittää ja vetojuhdat tehtiin, kulun jouduttamiseksi, ratsuhevosiksi. Pimeässä eksyivät joukko-osastot toisistaan ja kuri lakkasi. Erään aution talon luona tapasi joukko suomalaisia osan hyljättyä kuormastoa. He vierittivät paloviinatynnyrit esiin ja sytytettyään talon palamaan alkoivat juoda ja mässäätä. Tulipalon loimu houkutteli paikalle nuuskimassa liikkuvan kasakkajoukon. Kaikessa ystävyydessä tarjoutuivat aronpojat ottamaan osaa kemuihin, mutta siihen eivät suomalaiset suostuneet, vaan musketteihinsa tarttuen järjestyivät taisteluasentoon. Ja niin he tulipalon sysimustaa kenttää valaistessa, paloviinakipot kupeellaan, raivoisasti taistellen kaatuivat viimeiseen mieheen.

Ukko ei ollut tässä joukossa. Kumarana ja äänetönnä kuten aina marssi hän sysimustassa yössä pysähtymättä eteenpäin ja äänistä ympärillään tunsu hän olevansa vielä porilaisten keskellä. Mutta minne kuljettiin ja mitä huominen päivä oli mukanaan tuova, siitä ei kenelläkään ollut tietoa. Lämpöä kätkeä pimeys kätkei kaikki verhoonsa, savi litkui satojen askelten alla, aseet kalahtelivat toisiinsa, kuului kirouksia ja hevosten korskuntaa ja silloin tällöin pamahti etäämpänä laukaus.

Vaisu ja sumuinen päivä valkeni tuskallisen hitaasti. Kun tuli siksi valoisa, että saattoi erottaa toistensa kasvot, pysähtyi se joukkokunta, jonka keskellä Ukko laahusti eteenpäin. Heitä oli satakunta porilaista, loan tahrimia, tuhkan harmaita, epätoivoisia miehiä. He olivat kulkeneet kapeaa, tuntematonta metsätietä eikä heillä ollut aavistustakaan ilmansuunnista eikä missä muu armeija liikkui.

He olivat eksesissä.

Mutta samanlaisia eksyneitä joukkokuntia, rippeitä eri rykmenteistä, harhaili useita niiden rannattomien metsien keskellä. Aamun kuluessa heitä kerääntyi vähitellen yhteen tuhat neljäsataa suomalaista. Siinä oli jalan ja ratsain kulkevia miehiä Porin, Turun ja Uudenmaan rykmenteistä, Karjalan kolmannusrakuunoita ja Viipurin hevosväkeä.

Kenelläkään ei ollut tietoa matkan suunnasta. Upseerit, joiden joukossa eräs majuri edusti korkeinta arvoluokkaa, pitivät neuvottelun. Päätettiin marssia eteläistä suuntaa, sillä siellä oli toivo tavata joko kuningas tai Lewenhaupt.

Kun oli haukattu leipää rensseleistä, hetki levähdetty ja aseet tarkastettu, lähdettiin majurin johdolla marssimaan eteenpäin kohti tuntematonta tulevaisuutta. Väsähtämättä, ääneti ja kasvoilla epätoivon uhma tarpoivat he eteenpäin koko lyhyen syksyisen päivän. Mutta kun he yön tullen pysähtyivät leiriäykseen, huomasivat he olevansa samalla paikalla, josta aamulla oli marssiin lähdetty.

Pohjaton epätoivo ja kauhu valtasi silloin kaikkien mielet. Päivän kuluessa olivat he useamman kerran nähneet etäämpänä vainuvia kasakka- ja kalmukkijoukkoja ja he tunsivat olevansa perikatoon tuomittuja. Vartioiksi määrätty eivät totelleet käskyjä ja mistään piittaamatta heittäisivät sotamiehet pitkäkseen kosteaan sammaliseen, siihen mihin kukin oli sattunut pysähtymään, vaipuen kohta kuolon kaltaiseen uneen.

* * * * *

Kun eräs Porin rykmentin mies aamun koitteessa havahtui kylmän puistatukseen ja kohotti päänsä mättäältä, kiintyi hänen ihmettelevä katseensa pitkäksi aikaa Ukkoon. Tämä istui jo valveella ja sotamiehestä näytti, että hän oli käynyt peseytymässä, sillä monikuukautinen lika- ja törkykerros hänen kasvoillaan oli ohentunut ja hänen takkuinen partansa oli suittu. Ja mikä ihmeellisintä: ukko luki rukouskirjaa! Se oli vanha ja pahoin tahraantunut kirja, jonka puukannet olivat monesta kohti halkeilleet ja ties kuinka kauan se oli saanut koskematonna levätä äijän viittakulun povitaskussa tai risaisen rensselin lokeroissa yhdessä leipäkannikkain ja viinapullon kanssa. Ainakaan ei kukaan rykmentissä ollut koskaan nähnyt sitä Ukon kädessä.

Hiljaa hymisten ja sanoja katkoen luki hän: "O sinä kaikkivaltias ja laupias Jumala! Sinun nimees minä alotan tämän matkan! Anna sinun pyhän enkelis saattaa minua niinkuin Tobiasta; anna hänen matkalla varjella minua niinkuin Eliasta; suojella oudoilla teillä niinkuin Hagaria; yöllä matkassa virvoittaa niinkuin Jakobia; yöllä ja päivällä johdattaa niinkuin Israelin lapsia heidän vaeltaissansa Egyptistä Kaanaan maalle."

Tässä kohotti Ukko katseensa kirjasta ja asettaen luisevat kätensä kömpelösti ristiin jatkoi omin sanoin: "Sinun huomaas, Isä Jumala, annan minä itseni, päällikköni ja toverini, jotka olemme eksyneet tähän kuoleman korpeen, missä kavalat ja verenhimoiset viholliset meidän henkeämme väijyvät. Johdata meidät, o laupias Isä, tästä onnettomuuden sijasta takaisin kotimaahamme, amen!"

Ukko vaikenä ja omituinen kiilto silmissään tähtäsi jonnekin kauas, huomaamatta ollenkaan, kuinka sotamiehet yksi toisensa jälkeen kohosivat kylmiltä vuoteiltaan ja heittivät häneen ihmetteleviä silmäyksiä. Kukaan ei puhunut mitään ja katseessa synkkä tuijotus ryhtyivät he kaluamaan leipäkannikoita, joita he häviöön tuomitusta kuormastosta olivat rensseleihin ahtaneet.

Kuin apua etsien käänteli majuri päätään joka suunnalle, välttämättä kuitenkin huolellisesti toisten upseerien katseita. Kun hänen silmänsä sattuiivat Ukkoon, tärähti tämän pää, samalla kuin hän näytti palaavan todellisuuteen. Hän kömpi hitaasti seisaalleen ja ojensi itsensä niin suoraksi, että hän kaikista sotamiehistä näytti pitemmältä kuin koskaan ennen. Hitaasti lähenei hän majuria ja lausui:

"Minä olen vanhin mies tässä joukossa ja kantanut sinistä univormua siitä saakka, kun autuaasti kuolleen kuningas-vainajan johdolla Lundin luona tanskalaista kuritettiin. Jos annatte minun johtaa, niin minä vien miehistön takaisin kotimaahan, sillä kuninkaan luo on tie meiltä katkaistu."

"Tehkää se Jumalan nimeen!" sanoi majuri käheällä äänellä.

Hän veti syvään henkeään, ikäänkuin hänen hartioiltaan olisi vierähtänyt raskas taakka ja hänen silmänsä kostuivat. Mutta tuo taakka näytti uudelleen asettuvan Ukon hartioille, sillä kun hän hetkistä myöhemmin asettui miehistön etupäähän ja kädellään viitaten lähti astumaan eteenpäin, painui hänen laiha vartensa entiseen köyryyn.

Ääneti ja taakseen katsomatta kulki hän tietöntä erämaata ja pysähtyi ainoastaan kerran päivän kuluessa, haukatakseen hiukan leipää ja juodakseen vettä lähimmästä turpeenkolosta. Mutta kun pimeään langettua asetuttiin yön viettoon, huomasi jokainen oltavan toisella seudulla. Silloin syttyi

kaikissa uusi toivon kipinä ja luottavaisina lähtivät he seuraavana päivänä marssimaan Ukon jälissä.

He olivat linnuntietä laskien kahdensadan virstan päässä Riiasta, lähimmästä ruotsalaisten vallitsemasta paikasta. Mutta veikö Ukko heitä sinne vai jonnekin muualle, siitä he eivät tienneet, sillä lausuttuaan majurille nuo harvat sanat, oli hän jälleen vaipunut entiseen äänettömyyteensä. Hänen silmänsä olivat saaneet aivan toisenlaisen ilmeen kuin ennen: näytti kuin hänen katseensa olisi lakkaamatta ollut kiintyneenä johonkin hyvin kaukaiseen esineeseen, jota vastoin hän ei koskaan näyttänyt huomaavan mitä hänen lähellään tapahtui. Heikommat miehistä olivat nääntyä tähän yhtämittaiseen samoamiseen, mutta kukaan ei uskaltanut napista tai vaatia pitempiä levähdysaikoja. Vasta pimeään tultua pysähtyi Ukko, söi muutaman suupalan ja levottoman linnun unen nukuttuaan kavahti ensimmäisessä aamunkoitteessa ylös, viittasi kädellään ja lähti eteenpäin. Ja silloin ehättivät nääntyneet, viluiset ja unipohmeloiset miehet hänen jälkeensä.

Melkein joka päivä näkivät he taampana kasakka- ja kalmukkijoukkoja, jotka seurailivat heidän sivuillaan ja kintereillään. Vaikka he alati pitivätkin aseensa taisteluvalmiina, eivät he kertaakaan joutuneet kosketuksiin vihollisen kanssa. Ja kun he noilla tiettömällä taipalillaan kohtasivat silmäkantamattomia soita ja paisuneita virtoja, sattuivat he aina kohtaan, josta he onnellisesti pääsivät yli. Eikä Ukko kertaakaan osottanut neuvottomuutta tai pysähtynyt hellittämättömässä kulussaan, miettiäkseen matkan suuntaa.

Sinä syksynä tuli talvi aikaisin ja se tuli niin kylmä, että Juutinrauma jäätynä ja yksin Parisissakin kuoli ihmisiä viluun. Jo lokakuun alussa peitti lumi ne Liettuan erämaat, joiden läpi Ukko johti miehiään takaisin kotimaahan.

Viikko jälkeen Liesnan tappelun olivat he saapuneet Beresina-joen latvoille.

Tänne, erään soisen aavikon reunaan, oli Moskovasta tsaarin vainoja paennut raskolnikki Sergei Mihailovitsh munkki tovereineen asettunut erakkoelämää viettämään. He olivat rakentaneet itselleen pienen kappelin ja muutamia majoja, viettivät päivänsä rukouksissa ja kirosivat tsaaria ja hänen uudistuksiaan, kutsuen häntä Antikristukseksi.

Heidän luokseen ilmestyi eräänä päivänä kasakkajoukko ja pelästyneet munkit pakenivat kappeliinsa jumalankuvien turviin. Mutta kasakat selittivät tulleen tänne väijymään Liesnassa eksyneitä suomalaisia, jotka kaiken todennäköisyyden mukaan tulisivat kulkemaan siitä ohi. Ja he majottuivat munkkien luo ja alkoivat aikansa kuluksi rypiskellä ja pelata korttia.

Seuraavana iltana, kun täysikuu helotti lumisen ja aution tienoon yli, nähtiin aavikon halki lähestyvän tuhantisen miesjoukon. Silloin varustausivat kasakat hyökkäykseen, pysytellen hevosineen piilossa kappelin ja majojen varjossa.

Mutta kun suomalaiset olivat ehtineet lähemmäs ja kasakat jo kärsimättöminä odottivat päällikkönsä käskyä, astui Sergei Mihailovitsh ulos kappelista, missä hän tovereineen oli ollut suorittamassa päivän viimeisiä rukousmenoja. Hän pysähtyi portaalle ja katsoi kauan suomalaisjoukkoa, noita eteenpäin kumartuneita miehiä, jotka pakkasen huurtamin parroin ääneti huojuivat kuutamoisen lakeuden yli, edellään pitkäraajainen, köyryselkäinen vanhus. Ja juuri kun kasakkapäällikkö aikoi antaa hyökkäysmerkin, päästi isä Sergei omituisen äänen, löi rintaansa ja huudahti:

"Katsokaa, Liesnassa kaatuneiden suomalaisten henget palaavat kotimaahansa!"

Hetken heitä ääneti tuijotettuaan lisäsi hän, kädellään itää kohti huitaisten:

"Ja voi sinua, Antikristus, silloin kun he palaavat kostamaan!"

Liesnassa kaatuneet suomalaiset paluumatkalla kotimaahansa! Nuo sanat herättivät taikauskoista kauhua kasakkajoukossa. He eivät olisi enää totelleet päällikkönsä hyökkäyskäskyä, jos tämä olisi sen antanutkin. Mutta vanhan munkin sanat tyrehtyttivät käskyn päällikön huulille ja pimennostaan liikahtamatta tuijottivat kasakat, kammo sydämessään, ohitse samoavia suomalaisia, jotka mitään sivuillaan huomaamatta kiitivät eteenpäin kuin unissakävijät. Kaikki tuossa tuhantisessa joukossa olivat ääneti, ainoastaan lumi heidän jalkojensa alla narahteli, miekkojen olkanauhut kitisivät ja joskus kilahti pari muskettia toisiaan vasten.

Vasta pitkän aikaa siitä kun suomalaiset olivat hävinneet näkyvistä, lähtivät kasakat heidän jälkiään seuraamaan, sillä heillä oli tsaarin ankara käsky tuhota heidät. Mutta hyökkäystä he eivät uskaltaneet tehdä, vaan seurailivat heidän takanaan tai sivuillaan. Ja heidän kauttansa levisi halki Liettuan kaamea uutinen siitä, että Liesnan luona kaatuneiden suomalaisten henget ovat paluumatkalla kotimaahansa ja että eräs hurskas erakko on ennustanut heidän kerran vielä palaavan kostoretkelle.

* * * * *

Aikakirjat eivät kerro, mitä teitä ja mistä elatuksensa saaden nuo neljätoista sataa suomalaista onnistuivat pääsemään noilta kolkoilta seuduilta ja vihollisjoukkojen miehittämästä maasta, suorittaen urotyön, jolle ainoastaan Xenofonin ja hänen kymmentuhannensa retki kykenee vertoja vetämään. Se vain on varmaa, että ennen joulua saapui Riian kaupungin portille vilun, nälän ja ponnistusten näännyttämä joukko suomalaisia, joita johti köyryselkäinen äänetön vanhus.

Mutta kohta kun miehet olivat päässeet muurien suojaan ja ystävällisten ihmisten keskelle, kaatui vanhus maahan ja hänet oli kannettava hospitaaliin. Yhtä äänetönnä makasi hän seuraavaan päivään, jolloin hän, vähää ennen kuolemaansa, ojensi kätensä ylös ja hymyili, aivankuin hän nyt vasta olisi tavottanut sen kaukaisen maalin, johon hän Liesnasta lähdettyä oli koko ajan katseensa kiinnittänyt.

Maine hänen teostaan oli tuossa tuokiossa levinnyt ympäri kaupungin, ja kun ruumispaareja kannettiin hospitaalista hautausmaalle, seurasi niitä neljäntoistasadan suomalaisen lisäksi koko Riian varusväki sekä suuri joukko kaupunkilaisia. Ja majuri pystytti haudalle yksinkertaisen puuristin, johon oli leikattu sanat:

Tässä lepää suomalainen Ukko,
joka kaukaa vihollismaasta ja tiet-
tömien taipalien takaa juma-
lallisen ihmeen kautta
johti neljätoistasa-
taa kansalaistaan
takaisin ystä-
vien luo.

Jouluyö Ukrainassa

Toivottu yhtyminen pääarmeijan kanssa oli vihdoinkin tapahtunut. Parisen viikkoa olivat ne Liesnan tappelussa miltei puolella vähentyneet suomalais-ruotsalaiset joukot, jotka kenraali Lewenhaupt Liivinmaalta oli tuonut kuninkaan avuksi, nääntyneinä ja epätoivoisina harhailleet Sosch- ja Djesna-jokien välisissä metsissä. Odottamatta olivat he sitten synkeänä lokakuun iltana törmänneet metsässä yhteen erään kuninkaallisen joukko-osaston kanssa. Luullen niitä vihollisiksi olivat he varustautuneet jo taisteluun, kunnes viime hetkessä olivat tunteneet ne maanmiehikseen.

Hartaasti toivotun kohtaamisen ilo oli molemmin puolin ollut suuri.

Kaksi päivää oli nyt yhtynyt karoliiniarmeija taivaltanut etelää kohti. Syksy oli ollut sateinen ja tavattoman kylmä. Armeija kärsi kaiken puutetta ja sitä ympäröivät joka puolelta vihollisen partiojoukot. Tie, jota ylpeä karoliiniarmeija kulki kohti kasakkain maata, oli todellinen "via dolorosa", sillä nälkään ja tauteihin nääntyneiden miesten ja hevosten ruumiit sekä hajonneet kuormarattaat peittivät sitä kauttaaltaan. Niin marssi tuo tähän saakka voittamaton armeija kohti Ukrainaa, jossa sitä Mazeppan lupaamien apujoukkojen, ruokavarojen ja levon asemesta odottivat uudet pettymykset, kurjuus ja lopuksi perikato.

Kolkon lokakuun illan pimetessä leiriytyivät joukot poltetun kylän ympärille. Karjalan kolmannusrakuunain rykmentti — tai paremmin sanoen rykmentin tähteet — oli asettunut taivasalle metsänrinteeseen.

Siellä istui kihisevän nuotion ääressä ratsumestari Procopaeus ja satulalaukkuunsa nojaten luki tapansa mukaan raamattua, jonka tyhjäan alkulehteen oli merkitty hänen lukuisain lastensa nimet ja syntymäajat. Kuullessaan askeleita viereltään nosti ratsumestari päätään. Hänen totiset kasvonsa elostuivat hiukan, kun hän tunsu kornetti Kyanderin.

"Terveeks! Onpa hauska nähdä, että sinäkin olet vielä hengissä ja eheänä", lausui ratsumestari kätensä ojentaen.

Vaikka saman rykmentin upseereita, eivät he olleet viikkokauteen tavanneet toisiaan, eri eskadroonat kun tuolla vaikealla taipaleella olivat häipyneet toisistaan. Nyt oli Kyanderin eskadroona yhtynyt muuhun rykmenttiin ja nuori kornetti oli rientänyt ystäväänsä tervehtimään.

Näiden kahden eri-ikäisen upseerin ystävyys kummastutti toisia. Procopaeus oli miltei synkkyyteen saakka vakava mies, joka ei seurustellut juuri muiden kuin raamattunsa kanssa. Toverit sanoivat häneen Liivinmaalla tarttuneen saksalaista pietismiä. Kyander taasen oli avomielinen ja iloinen veitikka, jonka olisi luullut viihtyvän paremmin kaikkialla muualla kuin tuon jörömäisen raamatunlukijan seurassa. Mutta he olivat molemmat papin poikia, joten heitä varmaankin liittivät

toisiinsa samankaltaiset lapsuusmuistot.

"Tiedätkö", alotti Kyander nuotion ääreen istahtaen, "että Lewenhaupt tappionsa tähden on joutunut kuninkaan epäsuosioon? Hänellä ei eilisestä aikain ole mitään päällikkyyttä ja toiset kenraalit nimittävät häntä piloillaan volontääriksi."

"Se on hävytöntä!" huudahti Procopaeus odottamattomalla kiivaudella. "Häviömme Liesnassa on kokonaan kuninkaan oma syy, kun hän jätti meidät alttiiksi venäläisten ylivoimalle. Ja nyt lykkää hän oman syynsä toisen niskoilille. Niin itserakkaaksi ja kopeaksi on hänet myötäkäyminen tehnyt. Mutta nöyryytysten päivät ovat hänellekin alkaneet."

"Mitä, ennustatko sinä meille tappioita?"

"Ennustan, ja pian saamme nähdä, että ennustukseni sen pahempi myöskin toteutuvat."

"Mutta sinun pitäisi tämä kaikki sanoa itselleen kuninkaalle", huomautti Kyander puoleksi leikillään.

"Kyllä minä sen vielä sanonkin", vakuutti Procopaeus niin totisesti, että kornetti joutui hämilleen.

Ääneti tuijottivat he moniaan hetken kituen palavaan nuotioon. Sitten kiintyi Kyanderin katse toverinsa lopen kuluneeseen univormuun. Levittäen omaa, turkisreunaista päällystakkiaan virkkoi hän:

"Miksi et ole varustautunut talvea vastaan? Katsopas, näin mainion kauhtanan minä löysin siitä autiosta herraskartanosta, jonne me Sosch-joen varsilla harhaillessamme eräänä päivänä osuimme."

"Minä kärsin mielummin vilua kuin lämmitän itseäni ryöstösaaliilla", vastasi Procopaeus kuivasti.

"Mutta olithan sinäkin siellä kartanossa", sanoi Kyander avomielisesti, "ja minä luulin nähneeni sinun pistävän siellä jotakin laukkuusi."

Ratsumestari loi katseensa alas ja punastui korviaan myöten, niin että Kyanderia rupesi kaduttamaan koko huomautuksensa.

"Niin, herra paratkoon, otinhan minäkin sieltä jotakin", lausui Procopaeus matalalla äänellä. "Kas tässä!"

Hän veti satulalaukustaan esiin kolmihaaraisen, messinkisen kynttilänjalan. Kyander purskahti nauramaan.

"Mitä ihmettä sinä tuolla teet? Tuskinpa sillä saa viinaryyppyä juutalaiselta vaihdetuksi."

"Älä naura!" kielsi Procopaeus vakavasti, "en minä sitä ottanutkaan sen raha-arvon takia. Katsos, minun huomioni kiintyi siihen sen vuoksi, että minulla on kotonani ihan samanlainen kynttilänjalka, aivan kuin ne olisivat lähteneet saman valajan kädestä. Sen ympärillä olen minä rauhan vuosina vaimoineni ja lapsineni istunut joulupöydässä. Ja siinä ovat varmasti näinä sotavuosinakin joulukynttilät siellä kotonani palaneet ja niiden loisteessa ovat omaiseni rukoilleet minun puolestani. Sen vuoksi tuli minulle vastustamaton halu ottaa tämä jalka mukaani. Meillähän ei ole enää pitkälti jouluun. Silloin, pyhänä jouluyönä, tahdon minä asettaa siihen kynttilät palamaan ja muistella niiden loisteessa entisiä onnellisia jouluiltoja kaukaisessa kodissani."

Kornetti Kyander tunsi itsensä syvästi liikutetuksi. Hän pyysi anteeksi ajattelemattomia sanojaan ja sitten alkoivat he hiljakseen puhella omaisistaan ja kaukaisesta kotimaastaan. Lopuksi purkautui kummankin rinnasta raskas huokaus ja kaihomielin tuijottivat he riutuvaan nuotioon.

* * * * *

Suunnattoman vaivaloisen matkan jälkeen sai karoliiniarmeija kutakuinkin tyydyttävän talvikortteerin pienessä Romnyn kaupungissa ja sitä ympäröivissä kylissä. Joukot saivat levähtää ja syödä, jollei juuri kyllykseen, niin ainakin toimeen tultavasti.

Procopaeuksella ja Kyanderilla oli yhteinen kortteeri pienessä tupapahasessa, jonka he parhaansa mukaan olivat siistineet ja laittaneet asuttavaan kuntoon.

Kun Kyander joulukuun puolivälissä palasi partioretkeltä ja astui kortteeritupaan, tapasi hän siellä Procopaeuksen laittamassa pieniä kääryjä. Yhdessä oli puusta muovailtu nukke, toisessa koukerokuvioilla somistettu rasia, joka helinästä päättäen sisälsi muutamia hopearahoja, kolmannessa taas joku muu pieni esine.

Ratsumestari yritti kätkeä ne nopeasti satulalaukkuunsa, mutta Kyander oli ehtinyt jo nähdä osan tavaroista.

"Mitä ihmettä sinä noilla teet?" huudahti hän kummastuneena.

"Tietysti ne ovat joululahjoiksi omaisilleni", hymähti Procopaeus hämillään, "jouluunhan ei enää ole kuin vähän toista viikkoa."

"Mutta ethän sinä voi niitä mitenkään kotiisi saada täältä maailman laidasta, jonne ei edes yksinkertainen tervehdys kotimaasta pääse tulemaan."

"En aiokaan saada. Panen ne vain jouluiltana esille joulukynttilämme ympärille ja kuvittelen olevani kotona rakkaiden omaisteni parissa. He siellä kaukana panevat varmaan esille pikku lahjoja myöskin minulle ja kuvittelevat minun istuvan heidän seurassaan."

Kyander tunsi jälleen itsensä liikutetuksi.

"Olen minäkin ryhtynyt jouluvarustuksiin", sanoi hän. "Tulehan katsomaan."

Hän vei toverinsa ovelle ja osotti hänelle pientä kuusta, joka seisoι hangessa tuvan edustalla.

"Otin sen metsän läpi ratsastaessamme", kertoi hän. "Muutkin leirissä valmistautuvat jo joulunviettoon ja varsinkin puuhaa kenraali Gyllenkrok innokkaasti, että koko armeija voisi viettää niin iloisen joulujuhlan kuin suinkin."

* * * * *

Pari päivää tämän jälkeen syöksyi Kyander hämmästyneen näköisenä tupaan, jossa Procopaeus parhaillaan parsi univormuaan.

"Tiedätkö, kuningas on komentanut koko armeijan liikkeelle", huusi hän, "tuolla ulkona luettiin juuri hänen majesteettinsa päiväkäskyä".

"Liikkeelle, minnekä sitten?" kysyi Procopaeus tylsän rauhallisesti.

"Mikä lie kaupunkirähjä, Hadjatsch tai jotakin sellaista. Kuningas on saanut päähänsä, että siellä on muka paremmat talvikortteerit joukoille. Gyllenkrok oli kyynelsilmin rukoillut häntä sallimaan armeijan edes joulunpyhät viettää täällä, mutta kaikki turhaan. Eteenpäin vain, läpi lumen ja pakkasen! Mene tiedä, onko tämäkin katsottava sankaruudeksi."

"Kopeata itsepäisyyttä se on", huomautti Procopaeus. "Huono omatunto tekee hänet levottomaksi ja levoton ihminen ei kauan viihdy yhdessä kohti. — Mutta milloin meidän on lähdettävä?"

"Tänään jo."

"No lähtekäämme sitten. Haudassa ainakin saamme kylliksi levähtää."

Huoaten sijoιti ratsumestari satulalaukkuun kolmihaaraisen kynttilänjalkansa, jonka hän oli jo kiillottanut ja asettanut valmiiksi pöydälle.

* * * * *

Talvi tuli vuonna 1708 aikaisin ja siitä kehittyi niin luminen ja kylmä, ettei sellaista oltu vuosisataan Euroopassa nähty. Suomessa ja Ruotsissa hautautuivat monin paikoin pienemmät asumukset umpipäähän lumeen, niin että asukkaat kykenemättä liikkeelle pääsemään kuolivat nälkään. Parisissa saakka kuoli ihmisiä viluun ja Venezian kanavat menivät jäähän. Mitä sitten Ukrainan aroilla, jossa tiheäturkkiset metsäneläimet kuolivat viluun ja kylmän kangistamia petolintuja vangittiin käsin.

Joulukuun kahdeksantenatoista päivänä lähti karoliiniarmeija Romnystä Hadjatschia kohti. Samana päivänä puhkesi Ukrainan talvi rajuimmilleen. Matkalla menetti pakkasen kourissa pari tuhatta miestä henkensä. Toisilta paleltui keltä kädet, keltä jalat. Itse kuninkaan täytyi tuon tuostakin hieroa lumella kasvojaan, joihin ainaiseksi jäi pahoja pakkasen puremia.

Hadjatsch oli pieni kaupunkipahanen, jonka vihollinen oli jättänyt autioksi ja lähtiessään polttanut osan taloja. Kaupunkia ympäröi muuri, jossa oli yksi ainoa pieni portti. Kun armeija illan tullen saapui sen edustalle, syntyi sanoin kuvaamaton sekamelska, kun kaikki tahtoivat yhtäaikaa päästä portista läpi ja katon alle. Kuri lakkasi kerrassaan. Vaikka järjestys saatiin juurella vaivalla palautetuksi, kesti toista vuorokautta, ennenkuin koko armeija oli päässyt portin läpi. Sillaikaa paleltui suuri joukko miehiä ja hevosia kuoliaaksi. Rakuunoita tavattiin jäätäneinä hevostensa selkään ja jalkamiehiä oli kangistunut seisaalleen puiden tai muurin nojalle.

Kurjuus ja haikeat valitushuudot täyttivät pienen kaupunkirähjän. Sen harvat talot olivat muuttuneet sairashuoneiksi. Missä välskäröt leikkoivat ja sahasivat paleltuneita jäseniä, joita ajelehti pitkin katuja.

Niiden keskellä harhaili kuumesairaita sotilaita, jotka houriessaan lauloivat ja sadattelivat sekaisin.

Erään sellaisen sairashuoneeksi muuttuneen hökkelin nurkassa olivat Procopaeus ja Kyander saaneet suojapaikan. Huoneen täytti ankara löyhkä ja sairasten voihkina.

"Tällaisessa paikassa me nyt saamme ottaa joulun vastaan", lausui Kyander, painellen kasvoihinsa syntyneitä paleltumia. "Mutta parempi tämäkin kuin taivasalla."

"Niin, jos saisimme täälläkään viettää joulun rauhassa", vastasi Procopaeus.

"Elä, veli rakas, ennusta enää tämän pahempaa", huokasi Kyander.

* * * * *

Saapui jouluaatto.

Päivän sarastaessa alkoivat Hadjatschin kaduilla rummut pärrätä. Kun ne vaikenivat, luettiin joukoille kuninkaan päiväkäsky, joka määräsi kaikki marssiin kykenevät liikkeelle. Päämääränä oli penikulman etäisyydessä oleva Weprik-niminen kasakkalinnotus, jonka kuningas oli päättänyt väkiryynnäköllä vallottaa.

"Jouluvarustukseni ovat valmiina laukussa, missä sitten iltaa vietettäneenkin", sanoi Procopaeus.

Sen saivat he pian tietää. Iltapuolella päivää kohosi pakkanen korkeimmilleen. Niin ollen ei rynnäköä Weprikin jäädytetyjä rintavarustuksia vastaan ollut yrittäminenäkään, vaan joukot saivat majottua jouluyötä viettämään erään lähistössä olevan pienen kylän ympärille. Ainoastaan vähäinen osa miehistöstä sai suojaa kylän taloista. Suurin osa sai asettua taivasalle. Raudankylmää itäviimaa vastaan, mikä tunki luihin ja ytimiin, pystytettiin miehen korkuisia aitoja, joissa riukujen välit täytettiin olilla.

Kun Kyander oli oman eskadronansa nuotiolla saanut hiukan lämmitelleeksi, lähti hän ystävänsä etsimään.

Procopaeus kyyrötti vähäisellä nuotiolla olkiaidan suojassa. Messinkisen kynttilänjalan oli hän ottanut esiin ja pystyttänyt hangelle viereensä. Siinä oli kolme viheliäistä talikynttilää, joita hän Kyanderin saapuessa juuri sytytteli.

Kuullessaan ystävänsä askeleet nosti hän päänsä ja lausui:

"Rauhallista joulua!"

Kornetti ei vastannut mitään, vaan tuijotti hämmästyneenä ystävänsä, epäillen oliko tämä enää täydellä järjellään.

"Ja nyt joululahjat esille", jatkoi Procopaeus, avaten laukkunsa ja asetellen hangelle kynttilän ympärille ne pienet kääröt, jotka hän jo Romnyssä oli laittanut.

"Tässä on Gabriel-pojalle, tässä Annille, tässä taas pikku äidille..." luetteli hän yksivakaisesti.

Kun kaikki lahjat olivat nimitetyt, kaivoi hän esille raamattunsa ja vilusta hytisten alkoi lukea: "Koska siis Jesus syntynyt oli Betlehemissä Judan maalla, kuningas Herodeksen aikana, katso tietäjät tulivat Jerusalemiin..."

Kärsimykset ja koti-ikävä ovat saaneet hänen järkensä sekaisin, ajatteli Kyander. Hänen mieltään myllersivät vuorotellen syvä surku ja sääli toveriaan kohtaan sekä jonkunlainen epämääräinen viha. Ääneti poistui hän ja lähti lämpimänä pysyäkseen harhailemaan ympäri leiriä.

Pakkanen yltyi yhä. Tuon tuostakin täytyi Kyanderin kahmaista lunta kouraansa ja hieroa sillä milloin kasvojaan, milloin käsiään tai jalkojaan. Estyäkseen kokonaan kontistumasta täytyi yhtä mittaa pysyä liikkeessä. Hellittämätön itäviima tuntui tunkeutuvan yksin aivoihinkin.

Nääntyneenä ja pyörryttävin päin harhaili Kyander nuotiolta toiselle. Silloin tunsu hän kelmeässä kuunvalossa yhtäkkiä kuninkaan, joka suurissa saappaissaan ja tutussa sinisessä viitassaan asteli hänen edellään. Kylmäkö vai ainainen levottomuus hänetkin oli ajanut ulkona kiertelemään? kysyi Kyander itseltään ja alkoi vaistomaisesti noudattaa hänen askeliaan.

Tavan takaa pysähtyi kuningas taammas nuotioiden kohdalle, ikäänkuin kuunnellakseen niiden ympärillä värjöttävien miesten puheita. Mutta kohta lähti hän jälleen liikkeelle ja nuori suomalainen seurasi kuin varjo hänen kintereillään.

Hetken kierrettyään pysähtyivät he ratsumestari Procopaeuksen nuotiotulen läheisyyteen. Hämmästyneenä tuijotti kuningas vaivaisesti palaviin joulukynttilöihin. Ratsumestari istui entisessä asennossaan ja hänen polviensa välissä oli avattuna raamattu, josta hän saarnaavalla äänellä luki: "Minä sanon öykkäreille: älkäätkäat niin kerskatko, ja jumalattomille: älkäätkäat vallan päälle haastako. Älkäätkäat niin paljon haastako valtanne päälle: älkäätkäat puhuko niin niskuristi. Niinkuin ei mitään hätää olisi ei idästä eikä lännestä taikka vuorilta korvessa. Sillä Jumala on tuomari, joka tämän alentaa ja toisen ylentää."

Nostaen äkkiä päänsä tähtäsi ratsumestari suoraa kuninkaaseen katseen, jossa oli omituinen lasittunut ilme, sekä toisti painavasti: "Sillä Jumala on tuomari, joka *tämän* alentaa ja toisen ylentää."

Kuningas käännähti äkkiä kuin jonkun satuttamana ja lähti ääneti jatkamaan matkaansa. Kyander katsoi hänen jälkeensä ja yhtäkkiä selveni hänelle siinä, kuinka yksinäinen ja onneton tuo mies pakkasen puremine kasvoineen oli.

Laskien kätensä Procopaeuksen olalle kuiskasi hän: "Etkö sinä tuntenut, sehän oli kuningas?" Mitään puhumatta tuijotti puhuteltu häneen lasittuneilla silmillään. Sitten rupesi hän jatkamaan lukemistaan. Hänen kasvonsa olivat vilusta siniset ja sormet olivat koukistuneet kuin petolinnun kynnet.

Tavaton tuska ja sääli toveriaan, kuningasta ja koko maailmaa kohtaan kaiheri Kyanderin sydäntä. Hän ei voinut viipyä tuon onnettomuuteensa jähmettyneen ystävänsä luona, vaan lähti rientämään kuninkaan jälkeen, joka kuitenkin oli ehtinyt jo häipyä kylmän kourissa liikehtiväin sotilasten joukkoon.

* * * * *

Vihdoinkin alkoi tämä onneton yö kallistua loppuun. Ainakin kymmenennen kerran hieroi Kyander lumella nenäänsä ja poskipäitään. Se selvitti hänen sekaantuneita ajatuksiaan. Yhtäkkiä muisti hän raamattua lukevan ystävänsä ja lähti viimeiset voimansa jännittäen rientämään hänen nuotiolleen.

Siitä oli enää jälellä muutamia savuavia kekäleitä. Kolme joulukynttilää olivat valuneet muodottomiksi tönkeiksi sekä sammuneet jo aikoja sitten. Mutta ratsumestari istui yhä samassa asennossa, avonainen raamattu polviensa välissä.

Pahaa aavistaen riensi Kyander luokse ja laski kätensä hänen olkapäälleen. Jo ensi kosketuksesta tunsu hän, että ratsumestari oli paleltunut ja ruumis ehtinyt jo jäätyä.

Pitkän aikaa seiso i hän, käsi kuolleen ystävänsä olkapäällä, mitään ajattelematta alallaan. Väkivaltainen tuskan ja nyhkytyksen puuska, joka tunkeusi syvältä hänen rinnastaan, havahutti hänet vihdo i todellisuuteen. Hän kumartui ja otti ylös vainajan raamatun.

"Tästä lähin saa tämä matkata minun laukussani", sanoi hän.

Sen jälkeen poimi hän lumelta kynttilänjalan sekä joululahjat, virkkaen itsekseen:

"Jos Jumala suo minun kerran vielä palata kotimaahan, niin nämät minä saatan niille, joille ne olivat aiotutkin."

* * * * *

Kornetti Kyanderin oli suotu kestää kaikki sen talven kauhut sekä päästä seuraavana kesänä ehein nahoin Pultavan onnettomasta verileikistä. Mutta karoliini-armeijan tähteiden peräytyessä Turkkiä kohti joutui hän rykmenttinsä tähteitten kera Perevoloznassa venäläisten vangiksi. Alun toista vuosikymmentä sai hän sitten kestää kovaa sotavankeutta kaukana Siperian rajoilla.

Kun hän vihdoinkin rauhan tultua palasi synnyinmaahansa, oli hänellä mukanaan ratsumestari Procopaeuksen raamattu, kolmihaarainen kynttilänjalka sekä pienet joululahjat, joita hän kaikissa vaiheissaan oli uskollisesti säilyttänyt.

Monen vaivan jälkeen löysi hän ystävä-vainajansa perheen, joka omalta osaltaan oli saanut kestää kaikki isonvihan kauhut. Luovutettuaan tuomisensa kertoi hän itkusta hiukenevalle puolisolalle ja lapsille tuosta kamalasta jouluyöstä kaukana Ukrainan aroilla.

Isästä poikaan

Majuri Kaarlo von Burghausen istui havukasalla nuotion ääressä. Hän tunsu itsensä hieman rauhattomaksi. Tätä ei kuitenkaan aiheuttanut tieto siitä, että venäläiset lähestyivät Pähkinälinnasta

käsin monituhantisen joukkona ja että hän kuudensadan ratsumiehensä kanssa oli todennäköisesti joutuva huomenna tekemisiin heidän kanssaan, vaan rauhattomuuden aiheena oli yksinkertaisesti se, että hän ennen taistelua aikoi pitää sotilailleen puheen.

Hän oli miekkamies kiireestä kantapähän sekä saanut jo monesti katsoa vaaraa silmästä silmään, joten vihollisen läheneminen ei voinut häntä huolettaa. Mutta sitä kykenemättömämmäksi tunsikin hän itsensä sananmiehenä. Huomista taistelua piti hän kuitenkin siksi merkityksellisenä, että hänen päällikkönä tuli välttämättä pitää sen edellä puhe sotilailleen. Tämä oli nimittäin ensimmäinen kerta tämän sodan aikana, jolloin venäläiset hyökkäsivät varsinaisesti Suomen rajojen sisälle ja hän seisoi täällä Lipolan kylässä kuudensadan karjalaisen rakuunansa kanssa koko Suomen etuvartiana. Hän tunsikin hetken historiallisesti tärkeäksi ja ponnisti ajatuksiaan, löytääkseen hetken vaatimuksiin soveltuvan puheen aiheen.

Jos majuri von Burghausen olisi menneen ajan vaiheista ollut hiukan paremmin selvillä niin olisi hän saanut oivallisen puheen aiheen itse sen paikan asemasta, mihin hänet oli komennettu synnyinmaansa etuvartiaksi. Hän olisi muistanut, että ensinnäkin Lepolasta noin parin penikulman päässä lounaassa oli Kivennapa, missä eräs herra Jöns Maununpoika puolitoista vuosisataa sitten oli vähäisen joukon kanssa Suomen etuvartiana ottanut vastaan suuren venäläisjoukon sekä ajanut sen takaisin rajan yli. Ja toiseksi hän olisi muistanut, että suunnilleen saman matkan päässä Impolasta koilliseen on Rautu, jossa viitisenkymmentä vuotta sitten eversti Burmeister talonpoikaisjoukon kanssa oli nimikään maansa etuvartiana ja ajoi venäläisarmeijan takaisin.

Hän olisi voinut muistuttaa sotilailleen noista entisajan miesten urotöistä sekä jatkaa sitten jotenkin siihen tapaan, että koska Lipola on sen suoran viivan keskikohdalla, joka vedetään Raudusta Kivennavalle, niin he niin ollen ovat saaneet osalleen keskustan puolustamisen tuolla etuvartiolinjalla. Ja kun molemmat sivustat ovat aikaisempina aikoina kumpikin kohdaltaan lyöneet vihollisen takaisin, niin on heidän velvollisuutensa seurata isän esimerkkiä ja puolustaa yhtä sankarillisesti keskustaa.

Mutta, kuten sanottu, majuri Burghausen ei ollut selvillä isänmaansa historiasta paremmin kuin muistakaan sotakomentoon välittömästi kuulumattomista seikoista. Ja siksi hän levottomasti haparoitsi niiden häilyvien mielikuvien joukossa, joita aiottu puhe herätti hänen päässään.

Maaliskuinen päivä oli jo riutumassa illaksi. Läntisellä taivaanrannalla näkyi enää heikko punerrus ja sitä vastaan kuvastuivat tummina kuvioina taampana olevan kylän tuulimyllyt ja kaivonvintit. Yltympäri kuului matalaa puheensorinaa sotilasten nuotioilta ja syrjempänä rauskuttivat illallistaan paaluihin kytketyt hevoset. Etäämpänä huhuilivat etuvartiat toisilleen ja kovettuvalta hangelta kuului suksensuihketta.

Burghausenin vanha palvelija, Martti, jolla oli yllään korpraalin asu, heitti uusia puita isäntänsä nuotioon ja tiedusti samalla, eikö majuri halunnut illastaa.

Puhuteltu kohotti päätään ja silmäili hajamielisenä Marttia. Mutta äkkiä elostutti hänen silmiään iloinen välähdys ja sormiaan näpsähyttäen huudahti hän:

"Niin, kaivahan tosiaankin esille jotakin haukattavaa, sillä minulle tuli yhtäkkiä huikea nälkä. Ja sitten saat itse istua tähän nuotiolle sekä kertoa minulle Lundin tappelusta."

Marttia silmäillessään oli majuri äkkiä muistanut, että tuo vanha korpraali oli ollut mukana Lundin tappelussa, jossa hänen isänsä, eversti Herman von Burghausen, oli viidensadan suomalaisen ratsumiehensä kanssa pelastanut voiton ruotsalaisille. Isä oli sankarijoukkoineen kaatunut paikalleen ja Martti oli ainoa pelastunut koko rykmentistä, sillä eversti oli kaatuessaan velvottanut hänet viemään viime tervehdyksensä omaisilleen Suomessa. Nuo paikoilleen kaatuneet sankarit olivat olleet Karjalan rakuunoita ja siis hänen rakuunainsa isiä ja heitä oli johtanut hänen oma isänsä. Siinähan oli mainio puheen aihe ja se tuli kuin taivaasta pudoten!

Monta kertaa oli majuri lapsuudessaan kuullut Martin kertovan Lundin tappelusta. Aina kun Burghausenin perhe oli tuon kuuluisan tappelun vuosipäivänä kerääntynyt illan hämyssä takkavalkean ympärille heidän talossaan Walkjärvellä, oli Martti-rakuuna kutsuttu sisälle kertomaan eversti-vainajan viimeisiä terveisiä. Yhtä uskollisesti oli Martti aina, talon rouvan nyhkyttäessä, kuvannut yksityisseikkoja myöten taistelun vaiheet, joutuena lopulta itsekin liikatuksen valtaan, kun hänen oli toistettava everstin terveiset vaimolleen ja pojilleen. Majurille oli kertomus siis kylläkin tuttu, mutta siitä huolimatta tahtoi hän nyt kuulla sen jälleen ja siten verestää muistiaan.

"Kas niin, Martti, alahan jo kertoa!" hoputti hän syömään ryhtyessään vanhaa palvelijaansa, joka oli istahtanut havukasan reunalle ja kohenteli nuotiota. "Kuinka oli meikäläisten sotajoukko asetettu rintamaan?" kysyi hän johteeksi, että Martti pääsisi paremmin alkuun.

"Meidän rykmenttimme oli etummaisena vasemman siiven äärimmäisellä nokalla", alkoi Martti, joka

ei juuri ollut selvillä koko sotajoukon sijittelusta. "Ja oikean siiven nokalla oli myöskin suomalaisia ratsumiehiä, vaikka ne eivät kuuluneet meidän rykmenttiimme."

"Aivan niin, suomalaiset olivat siis teräksenä kummankin siiven kärjessä", keskeytti majuri, "sen kunnian he olivat ansainneet Saksan sodassa."

"Meidän takanamme oli kiviaita, jonka suojassa ruotsalainen jalkaväki seiso", jatkoi Martti. "Kun tanskalaiset lähenivät, lausui eversti-vainaja: 'Pojat, nyt on kysymyksessä voittoa tai kuolla! Tuon kiviaidan suojaan kai teistä ei kukaan halunne paeta, vaikka itse hiisi syöksisi joukkojansa meitä vastaan?' Ja yhteen ääneen huusivat pojat, että he tahtovat pitää paikkansa, tulkoon mitä tulkoonkin. Sitten alkoi taistelu. Ruotsalaiset meidän oikealla puolellamme joutuivat pian epäjärjestykseen ja alkoivat paeta kiviaidan taakse. Mutta meidän rykmentissämme ei ainoakaan rivi ollut horjahtanut paikaltaan ja verissäpäin saivat tanskalaiset palata takaisin."

"Hyvin tehty, pojat!" huusi eversti-vainaja, "Ja nyt valmiit ottamaan vastaan toista kuuroa!" Mutta tanskalaisten toinen hyökkäys päättyi kuten ensimmäinenkin. Silloin toivat he meitä vastaan henkikaartin joukot, joita he pitivät voittamattomina ja meitä he nimittivät kuoleman rykmentiksi, kai sen takia, että meidän jokaisella kahdeksalla komppaniallamme oli mustat liput —"

"Ja että te kuolemaa tuottaen seisotte niin järkähtämättöminä alallanne", lisäsi majuri.

"Niin", jatkoi Martti. "Ensiksi teki henkikaartin ratsuväki kolme hyökkäystä meitä vastaan, mutta ajettiin joka kerta nurinniskoin takaisin. Sitten tuli henkikaariin jalkaväki, jonka muskettituli teki suuria aukkoja meidän riveihimme. Mutta meidän säilämme ajoivat heidätkin hajalleen. Yhtä järkkymättöminä seisovat rivimme alallaan, vaikka meistä monet olivatkin jo ainaiseksi suistuneet satulasta ja yhtä monet vuotivat verta. Eversti-vainajallakin oli jo useita haavoja ruumiissaan, mutta siitä huolimatta istui hän kuin valettuna satulassa ja kehotti miehiä pysymään lujina, kunnes muu sotajoukko kerkeää uudelleen järjestyä taisteluun. Kaikki lippumme liehuivat vielä pystyssä eivätkä tanskalaiset uskaltaneet enää uudistaa hyökkäyksiään. Mutta sen sijaan alkoivat he viskellä meidän keskellemme kranaatteja, jotka räjähtäessään surmasivat ympäriltään hevosia ja miehiä. Nyt alkoivat rivimme nopeasti harventua, mutta me jälellä olevat seisomme lujina paikallamme ja vastasimme karpiineillamme tanskalaisten tuleen."

Lisättyään puita nuotioon jatkoi Martti:

"Lopulta meitä ei ollut enää jälellä kuin viitisenkymmentä miestä ja yhä sinkoili kranaatteja keskellemme. Silloin näin minä eversti-vainajan horjahtavan satulassaan, samalla kun hänen ratsunsa putosi polvilleen, sillä ihan sen jaloissa oli räjähtänyt kranaatti. Minä laskeusin satulasta ja riensin paikalle, auttaakseni everstiä. Hän oli saanut kranaatin kappaleen kylkeensä ja autettuani hänet satulasta sanoi hän vaikeasti puusuttaen: 'Vetäydy sinä, Martti, tuonne kiviaidan taakse, säilyäksesi hengissä ja viedäksesi viimeiset terveiseni kotiin.' Hän antoi minulle sormuksensa, kellonsa ja rahakukkaronsa ja sanoi: 'Vie nämä viime tervehdyksenä vaimolleni ja käske hänen kasvattaa pojistamme sotureita, jotka tarvittaessa osaavat kuolla kuninkaan ja isänmaan puolesta niinkuin minä nyt kuolen!' Tällöin syöksyi verivirta hänen suustaan ja miekkaansa viitaten sai hän enää vaivalla lausutuksi: 'Tämä Kaarlo-pojalleni.'"

Kyöneleitä kiului majurin silmissä ja lyöden kädellä miekkansa huottraa lausui hän:

"Niin, se on tämä tässä!"

Koettaen yhä yltyvää liikutustaan hillitä jatkoi Martti:

"Samalla alkoivat tanskalaisten rummut päristä ihan edessämme, sillä he tiskaisivat jälleen hyökätä kimppuumme. Minä nostin eversti-vainajan syliini ja juuri kun pääsin kiviaidalle, huokasi hän viimeiset henkäyksensä. Takanamme kävi vimmattu taistelu ja minun oli vaikea hillitä itseäni syöksymästä toverieni avuksi, jotka paikkaansa jättämättä taistelivat joka puolelta päälle tunkevaa vihollista vastaan. Hetken kuluttua ilmottivat tanskalaisten voittohuudot, että suomalainen kuoleman rykmentti oli kaatunut viimeiseen mieheensä. Minä olin ainoa, joka pelastuin, sillä minua velvotti siihen eversti-vainajan käsky."

Silmiään pyyhkien vaikeneni Martti ja omituista haltioitunutta liikutusta tuntien tuijotti majuri ääneti nuotioon.

Nyt oli hänellä selvillä, mitä lausua huomenna sotilailleen. Hän ei huolinut sen paremmin ruveta puhetta sommittelemaan ja siihen hän ei tuntenut pystyvänsäkään. Yksinkertaisesti ja hartaasti tahtoi hän vain kuvata heidän isäinsä taistelun Lundin luona ja muistuttaa, mihin se heitä velvotti.

Ilma oli kevättalvisen raikas ja kajava. Tähtikirkkaana kaareusi taivas lepäävien sotilasten yllä ja

majurista tuntui kuin sieltä ylhäältä katselisivat hänen isänsä ja muut kuoleman rykmentin urhot poikiaan ja odottaisivat, kykenevätkö he yhtä järkkymättöminä seisomaan vartiopaikallaan kuin he.

"Tämän kunnianarvoisan miekkani kautta, heidän ei pidä meistä pettymän!" päätti majuri mielessään ja ojentausi viittaansa kääriytyneenä havuvuoteelleen.

* * * * *

Vihollinen, joka nyt läheni Lipolan kylää, ei tullut enää samanlaisena järjestymättömänä barbaarilaumana kuin Jöns Maununpojan ja vielä Burmeisterinkin aikana. Rajajoen takaista kaaoksellista maailmaa muovaili parasta aikaa jättiläismies länsieuropalaisten kaavain mukaan ja uudistukset tuntuivat selvästi sotajoukossakin. Vaikka Narvan tappelusta oli vasta kulunut kolmisen vuotta, oli tämä muutos kuitenkin selvästi huomattu äskeisessä Pähkinälinnan valloituksessa sekä niissä taisteluissa, joita suomalainen sotajoukko oli viime kesänä käynyt tsaaria vastaan rakenteilla olevan Pietarin kaupungin ympäristöllä.

Mutta siitä huolimatta kohtasi monituhantinen venäläisjoukko majuri von Burghausenin pienessä joukossa kovan vastuksen.

"Lundin luona kaatuneiden isäimme nimessä luvatkanamme, että vihollinen ei ole vartiopaikkamme ohi pääsevä muuten kuin meidän ruumistemme yli!" oli majuri puheensa lopussa huudahtanut sotilailleen, jotka yksimielisesti olivat päättäneet mieluummin kuolla kuin peräytyä vihollisen edestä.

Kun taistelun melske oli vaiennut ja illan tullen kuu varovasti kurkisteli puiden latvain yli, näki se Lipolan kylän tuhkana ja sen alla olevan aukian täynnä kaatuneita. Siellä lepäsivät viimeistä untaan Burghausenin rakuunat, jotka lupauksensa mukaan ja isäinsä esimerkkiä seuraten olivat miekka kädessä kaatuneet viimeiseen mieheen. Mutta taajat ruumiskasat heidän ympärillään osottivat, että voitto oli ylivoimaiselle viholliselle tullut ylen kalliiksi. Ainoastaan rippeitä heidän joukostaan oli voinut kulkea edelleen lähikyliä hävittämään.

Kun kuu ikäänkuin näkemiinsä perehtyneenä uskalsi irtautua puiden latvoista ja kohota hiljalleen ylemmäs taivaalle, lankesi sen valju hohde esteettömästi kentälle, jossa vallitsi kuoleman hiljaisuus. Ainoastaan yhdessä kohti taistelukentän keskuksessa, missä viimeinen kamppaus oli käyty ja missä kaatuneiden joukko oli tihein, näkyi vähäistä liikettä. Nuori sotilas suomalaisen rakuunan asussa kohosi hiljalleen istumaan ja tunnusteli päätään. Hän sai sormiinsa hyytynyttä verta ja muisti nyt saaneensa miekaniskun, josta hän oli menettänyt tajunsa ja pudonnut satulasta.

Haavottunut, joka oli vasta kahdenkymmenenvuotias nuorukainen, nimeltään Juhana Henrik Fieandt, kohosi hiljaa jaloilleen ja tunnusteli raajojaan. Hän ei huomannut itsessään muita vammoja ja alkoi varovasti, vaikkakin hoippuen, liikkua kuolleiden keskellä.

"Nähtävästi minä olen ainoa eloon jäänyt koko kentällä, sillä kaikki makaavat liikkumattomina eikä miltään suunnalta kuulu pienintäkään voihkausta", ajatteli hän eteenpäin pujotellessaan.

"Toverini ovat pitäneet lupauksensa", jatkoi hän kuolleita silmäillen, "ja kaatuneet viimeiseen mieheen. Meitä olikin enää vain parikymmentä kuudestasadasta jällellä silloin kun minä sain miekaniskun päähäni. Mutta jokaisen ympärillä makaa puolikymmentä ryssää, niin että he eivät ole henkeään halvasta myyneet."

Poistuttuaan etemmäs paikalta, missä hän itse oli maannut, kumartui hän tarkastelemaan muuatta veren ja haavojen peittämää, puoli alastomaksi ryöstettyä ruumista.

"Majuri!" lausui hän itsekseen. "Niin, niin, hän oli jo yltyleensä verissä silloin kun minä hänet viimeksi taistelun vilinässä näin. Hänellä näyttää olevan ainakin parikymmentä haavaa ruumiissaan, mutta siitä huolimatta on hän isänsä miekan puristanut niin lujasti kouraansa, että ryöstäjätäkään eivät ole sitä saaneet irrotetuksi. Ja tuollahan makaa isäntänsä jaloissa vanha Marttikin ja ukko näyttää aivankuin hymyilevän. Niin, nyt hän on päässyt Lundissa kaatuneiden toveriensa seuraan ja hymyilee sen vuoksi. Nyt näkyy jääneen minun tehtäväkseni saattaa isänmaalle kaatuneiden viime tervehdys. Sen minä olenkin tekevä ja totisesti, jos jokainen Suomessa seisoo yhtä lujana paikallaan kuin nämä, niin tätä maata ei tuho venäläistäkään voimakkaampi vihollinen! Ja nyt pyrkimään elävien ilmoille tältä kuoleman kentältä!"

Horjhdellen ulkoni Fieandt taistelutantereelta ja hävisi hetken kuluttua metsän siimekseen.

Viimeiseen mieheen

I.

Valjulla helmikuun taivaalla syttyi tähti toisensa jälkeen ja täysikuu kohosi juuri Ilmajoen metsien takaa taivaanrannalle. Verhottomien ikkunain läpi ojensi se esteettömästi kelmeät säteensä Isonkyrön pappilan vierastupaan, jossa tupakoiden ja hiljaa jutellen istui puoliväliin toistakymmentä soturipukuista miestä. Ne olivat Porin rykmentin upseereita, jotka päällikkönsä, eversti von Essenin, kutsumuksesta olivat tänne kokoontuneet.

Oli torstai-ilta, helmikuun 18 päivä v. 1714. Tiistaista saakka oli viisituhatmiehinen Suomen armeija täydessä taistelujärjestyksessä odottanut vihollista Napuen kylän aukeilla. Vähää ennen kuin eversti von Essen kutsui rykmenttinsä upseerit koolle pappilaan, oli Napuelle saapunut ylioppilas Gabriel Peldan joka kymmenkunnan suksimiehen kanssa oli ollut tiedusteluretkellä, ja ilmottanut ruhtinas Galitzinin 15-tuhatmiehisen armeijansa kanssa olevan täydessä marssissa Ilmajoelta Isoonkyröön. Ratkaiseva taistelu oli siis todennäköisesti tapahtuva huomenna.

Taistelusuunnitelma oli tehty tiistaina, jolloin ylempi päällystö oli pitänyt sotaneuvottelun tässä samassa vierastuvassa. Kokous oli silloin muodostunut hieman myrskyisäksi. Eversti von Essen oli ehdottanut perädyttäväksi Vöyrille, missä metsäiset tienoot tarjoaisivat suomalaisten paljon vähälukuisammalle armeijalle edullisemman puolustusaseman kuin aavat Kyrön lakeudet Ratsuväen päällikkö, kenraalimajuri de la Barre, oli päinvastoin ehdottanut marssittavaksi vihollista vastaan Ilmajoelle, viittaillen samalla siihen, että Essenin ehdotus oli pelkuruudesta lähtenyt. Voitolle oli lopulta päässyt ylikomentajan, kenraalimajuri Armfeltin mielipide, että taisteluun oli ryhdyttävä Napuenkylän aukealla. Sen mukaan oli sitten taistelujärjestys laadittu ja kaksi päivää olivat nyt Suomen joukkojen tähteet paljaan taivaan alla tulipalopakkasessa odottaneet ratkaisun hetkeä. —

Eversti von Essen istui, synkkä ilme korkealla ja miehekkäällä otsallaan, pesän edessä ja tuijotti hiilokseen. Kun puheen sorina hänen ympärillään vaikenä, niin että pöydällä palavien talikynttiläin ritinä alkoi huomattavasti kuulua, havahtui hän mietteistään, kopisti tuhkan hollantilaisesta piipustaan, nousi seisoaalleen ja upseereihinsa kääntyen puhui:

"Te tiedätte, toverit, että tiistaillisessa sotaneuvottelussa vihjailtiin pelkureiksi meitä, jotka tahdoimme perädyttäväksi Vöyrille ja valittavaksi sieltä taistelupaikan. Kun nyt päätökseksi kuitenkin tuli, että taisteluun ryhdytään täällä Kyrössä, niin seisokaamme kuin miehet alallamme ja näyttäkäämme, ettemme ainakaan pelkureita ole. Me olemme kaikki Suomen lapsia, jota vastoin usea niistä, jotka meitä pelkureiksi viittailivat, ovat Pohjanlahden tuolta puolen. He eivät katsele tätä maata ja kansaa samoilla silmillä kuin me, he pitävät itseään täällä vieraina ja siksi minä uskon, että meistä jokainen lopputingassa kestää paikallaan kauemmin kuin he, jotka sotaneuvotteluissa loistavat urhoudellaan. Mutta se sikseen. Huomisesta taistelusta riippuu kaikki. Jos se menetetään, niin mitä on meillä silloin jälellä? Kotimme, perheemme, koko isänmaamme joutuu avutonna raa'an vihollisen tallattavaksi. Siksi meidän on säilytettävä paikkamme viimeiseen mieheen. Yhdyttekö, toverit, siihen, että ainakaan Porin rykmentti ei jätä taistelutannerta?"

"Me tahdomme taistella viimeiseen mieheen!" huudahti kapteeni Hinnel, nousi seisomaan ja paljasti juhlallisesti miekkansa.

Toiset upseerit seurasivat hänen esimerkkiään ja kuunsäteet leikkivät toistakymmenen kunniasentoon kohotetun miekan terällä. Everstin ääni värähteli, kun hän puhui edelleen:

"Viimeiseen mieheen, niin juuri! Kun patruunat loppuvat, niin silloin me tartumme miekkoihin ja pistimiin ja taistelemme mies miestä vastaan niin kauan kuin kätemme jaksaa asetta kohottaa."

"Hurraa!" huudahti yhtäkkiä nuori vänrikki Gisselkors, joka ei voinut enää tunteitaan hallita.

Jotkut upseereista yhtyivät huutoon. Se kajahti matalassa salissa kumeasti ja soinnahti enemmän kuoloon marssivien kuin voittoon aikovien huudolta. He kilahuttivat miekkojaan toisiinsa ja pistivät ne sitten tuppeen.

Huoneessa oli koko ajan ollut saapuvilla talon isäntä, kirkkoherra Aejmelaeus. Upseerien noustessa oli hänkin noussut ja seiso, liikutuksesta silmiään räpytellen, ääneti pöydän nojalla. Essen astui nyt hänen eteensä ja kaivaen taskustaan rahakukkaron, kellon ja muutamia papereita lausui:

"Minä uskon nämä teidän huostaanne, kirkkoherra, ja pyydän teitä etsimään taistelutantereelta minun ruumiini sekä toimittamaan sen perhehautaani Hollolan kirkkomaahan."

"Mutta, herra eversti..." yritti kirkkoherra, vaan liikutus sai hänet samassa keskeyttämään lauseensa. Eikä Essen antanut hänelle tilaisuutta jatkaa, vaan puristi ääneti hänen kättään, painoi lakin päähänsä ja lähti huoneesta. Ja yhtä äänettöminä seurasivat kaikki upseerit päällikkönsä esimerkkiä.

Kun kirkkoherra hetkistä myöhemmin seiso i akkunan ääressä ja katsoi kuutamoiselle lumilakeudelle, jonka halki Porin rykmentin upseerit ratsastivat Napuen kylää kohti, virkkoi hän hiljaa vaimolleen, joka soturien lähdettyä oli hiipinyt huoneeseen ja asettunut hänen rinnalleen ikkunan ääreen:

"Raskaat aavistukset täyttävät mieleni ja huomenillalla me tiedämme paljon enemmän kuin nyt. Mutta kuinka käyneekin, ainakin noilla miehillä on sydän paikallaan, ja kansa, jolla on sellaisia poikia, ei voi olla perikatoon tuomittu. Herra heitä tukekoon huomisen päivän vaiheissa."

II.

Kun eversti von Essen upseereineen läheni Napuen kylää, tuikki heitä vastaan pitkä rivi leirinuotioita, joiden ympärillä kuhisi sotilaita. Vähäisellä kukkulalla taistelulinjan edustalla olivat Napuen kylän talot. Sieltä kuului pakkasilman tukahuttamia kirveeniskuja ja hirsisahojen kitinää, kun sotilaat kuunvalossa viimeistelivät kylän eteen rakennettuja hirsivallituksia, joiden rakennusaineiksi oli revitty joukko talojen ulkokuoneita.

"Tunnussana?"

"Jumala kanssamme!" ja upseerit ratsastivat taistelulinjan sisälle sekä käyden ajaen kohosivat kylään, jossa heillä oli kortteerinsa muutamassa pirtissä. Syötyään vaatimattoman illallisensa ei Essen tuntenut vielä halua käydä levolle, vaan pukeutuen turkisviittaansa lähti ulos ja jätti upseeritoverinsa juttelulla kuluttamaan talvista iltapuhdetta.

Hitaasti käyden laskeusi hän alas joen jälle ja lähti astelemaan sille suunnalle, josta vihollista odotettiin. Kuta pitemmälle hän tuli kylästä, sitä hiljaisemmaksi kävi hänen ympärillään. Kuuran kiteistä kimmeltelevän lumivaipan verhoamat pellot ja niityt levisivät tasaisena lakeutena kahden puolen jokea ja niiden rajana olevat metsät kuvastuivat liikkumattomana harjanteena kelmeätä taivasta vasten. Kun hätähuutoonsa jähmettyneiltä näyttivät matalat niittyladot avoimine ovineen ja pitkin jokea luikertava, hämärän verhoon häipyvä ajotie lisäsi omalta osaltaan autiuden tuntua.

Tuo talvinen tie ja täytenä pyörylänä kumottava valju helmikuu palautti Essenin mieleen elävinä kuvasarjoina hänen varhaisimman poikuutensa ajat isänsä puustellissa Hollolassa. Juuri tällaisena helmikuun iltana, kuun noin täytenä loistaessa ja lumilakeuden kimmeltäessä oli hän kerran isän ja äidin kanssa palannut syntymäpäiviltä jonkun punanenäisen sotakarhun luota. Hän makasi isän ja äidin välissä rekipeite nenään saakka vedettynä ja hymyili itsekseen, kun äiti huomautti hiljaa isälle, että Reinhold nukkuu jo. Hän tarkasteli kuuta, joka uskollisesti seurasi reen kohdalla ja jossa vaari ja muori tervakippoineen näkyivät niin selvästi, aivankuin nytkin. Ja lopuksi nukahti hän tiukujen helinään, pää nojautuneena äidin povelle. Tuon tiukujen helinän kuuli hän nytkin niin elävästi ja tunsi, kuinka äidin povi tynesti huokui.

Ilhmeellistä, kuinka elävästi mennyt elämä tänä iltana kuvastuikin hänen mieleensä. Nopeasti toisiaan seuraavissa kuvasarjoissa eli hän sen uudelleen läpi, tuntien sydämessään apeaa kaihomieltä. Mennyt elämä tuntui niin lyhyeltä ja mitättömältä. Kun unennäkö oli se vilahtanut ohi. Ja huomennäkö sitten oli kaikki ohi? Niin, hän tunsi sen varmasti itsessään ja kotiaan, vaimoiaan ja lapsiaan muistellessaan valtasi hänet entistä apeampi surkumieli.

"Tunnussana?"

"Jumala kanssamme!"

Hän oli huomaamattaan kävellyt aina etuvartiain luo saakka ja havahtui tunnussanavaatimukseen. Hänen edessään seiso i päällisettömään turkkikuluun kääriytynyt sotilas, joka paksujen villalapasten verhoamilla käsillään piteli muskettia. Yltäpäätä huurtuneena näytti hän pikemmin takajaloilleen nousseelta jääkarhulta kuin sotilaalta. Syrjempänä rantaäyrään suojassa paloi nuotio ja sen äärellä näkyi lämmittelemässä toisia vahtisotilaita.

"Mitä kuuluu?" virkkoi Essen jotakin sanoakseen.

"Kaikki hyvin, herra eversti!" vastasi vahtisotilas opittuun tapaansa.

"Ja huomenna sitten viimeinkin saadaan taistella."

"Niin, herra eversti, ja hyvää se tässä pakkasessa tekeekin."

"Oman lämpimäsi vuoksiko sinä vain toivotkin taistelua?" kysyi Essen kulmiaan rypistäen.

"Omani, vanhempieni, vaimoni ja lasteni vuoksi", luetteli sotamies rauhallisesti.

"Niin, ja koko onnettoman isänmaan vuoksi", jatkoi eversti, "aivan niin, ja nyt Jumalan haltuun."

Hän kääntyi ja lähti astelemaan takaisin kylään. "Huomenna tällä aikaa tiedän minä jo paljon enemmän", ajatteli hän kävellessään. "Punaisia ruusuja kylvää huomina päivä näille kinoksille ja tuhansia kylmenneitä ruumiita valaisee huomina kuu tällä lakeudella."

Kylään palattuaan teki hän vielä kierroksen oman rykmenttinsä leirinuotioille, joiden ääressä toiset sotilaista yrittivät nukkua, toisten koettaessa telmimällä ja tanssimalla pysytellä lämpiminä. Eversti puhutteli tuolla ja täällä miehiään ja kaikkia heitä elähytti tieto, että huomenna vihdoinkin saadaan käydä rehelliseen taisteluun vihollisen kanssa.

Kortteeriin palattuaan tapasi eversti pirtin pimeänä. Toiset upseerit olivat asettuneet jo levolle ja vaippoihinsa kääriytyneinä loikoivat lattialle levitetyillä olilla. Essen hapuili pimeässä ja löydettyään tyhjän tilan asettui siihen pitkäkseen, levittäen viittansa peitteeksi.

Mutta uni ei ottanut tullakseen, sillä monenkarvaiset ajatukset liikkui raskaina hänen mielessään. Ne kohdistuivat kaikki huomiseen taisteluun. Hänestä tuntui kuin juuri huomispäivänä ratkaistaisiin ikiajoiksi isänmaan ja sen asujanten kohtalo. Ja kun hän tähän vertasi sitä tunnettaan, että he huomenna varmasti joutuvat tappiolle, tuli hänen suunnattoman vaikea olla. Kuin hukkuva oljenkortta tavotellen hapuili hän pimeässä kädellään ja satutti sen lähinnä makaavan upseerin kasvoihin.

"Nukutko jo, toveri?" kuiskasi hän toivossa saada puhekumppanin.

"En, uni ei tahdo tulla", kuiskasi toinen ja Essen tunsi hänet äänestä kapteeni Hinneliksi.

"Miltä sinusta tuntuu?" jatkoi Essen hetken kuluttua. "Onko sinulla mitään aavistuksia huomispäivään nähden?"

"Pimeältä tuntuu", vastasi Hinnel alakuloisesti, "enkä minä mitenkään jaksa kuvitella huomina päivää voiton päiväksi."

"Vaikka joka ainutta miestä armeijassamme elähyttää taistelun halu", lausui Essen ikäänkuin tahtoen toveriltaan tinkiä pienenkään myönnytyksen voiton mahdollisuuteen.

"Sen minä kyllä tiedän... mutta siitä huolimatta", puhui Hinnel katkonaisesti... "kun ajattelen esimerkiksi, miten nurinkurisesti meillä kaikki asiat ovat kulkeneet, niin... Ylipäällikkönä ensin pitkät ajat sellainen mies kuin Lübecker... ja sitten vitkastelua, laiminlyöntejä ja pitkäpiimäisyyttä joka asiassa... ja eripuraisuutta. Siitä minä kyllä olen varma, että meistä jokainen taistelee huomina kuin leijona pentujensa puolesta, mutta... maa on kaivettu meidän jalkojemme alta, sitä on jo vuosikaudet kaivettu... ja siksi meillä ei ole muuta edessä kuin pudota kuoppaan."

Hänen jokainen sanansa oli kuin piikki Essenin sydämeen, sitäkin enemmän, kun hän itse oli harkinnut asioita juuri samaan suuntaan.

Kun Hinnelin viime sanojen jälkeen oli pitkän aikaa kestänyt tuskallista äänettömyyttä, kuiskasi Essen vapisevin huulin:

"Onko tämä kansa sitten kokonaan häviöön tuomittu?"

Pimeästä huolimatta oli hän näkevinään, kuinka Hinnel avasi suunsa vastatakseen, mutta sulki sen jälleen äkkiä, käänsi hiljaa ähkäisten kylkeään ja veti viitan korviinsa kuin kätkeytyäkseen omilta pimeiltä aavistuksiltaan. Essen ei enempää häirinnyt häntä kysymyksillään, vaan tuijotti valppain silmin nokisella seinällä näkyvään kuun kuvajaiseen sekä kuunteli ulkoa kaikuvaa koiran luksutusta ja vahtisotilasten yksitoikkoisia merkkihuutoja. Mutta hänen sisäisen katseensa edessä oli vaativana kuin tulikirjaimilla piirrettynä tuo samainen kysymys, jonka hän äsken oli upseeritoverilleen kuiskannut. Löytämättä sille tyydyttävää vastausta risti hän lopuksi kätensä rinnan yli ja alkoi sana sanalta muistella äidin opettamaa ehtoorukousta.

III.

Yhdeksästoista päivä valkeni harmaana ja raskasilmaisena, mikä ennusti lumipyryä.

Kun eversti von Essen astui kortteeritupansa portaalle, talutti ratsurenki juuri tallista hänen hevostaan, vanhaa uskollista Sukkajalkaa, joka oli kasvanut hänen kotonaan ja ollut mukana sodan alusta saakka, niin että hän täydellä syyllä saattoi verrata sitä kuninkaan kuuluisaan Brandklippariin. Isäntänsä nähdessään nosti se päänsä ja hörhötti tervehdykseksi. Vanhasta tottumuksesta sukelsi silloin Essenin käsi viitantaskuun, josta hän veti esiin leivänkannikan ja alkoi syöttää sitä Sukkajalalle, samalla kun hän silitteli ja oikoi tämän otsaharjaa.

"Tänään me sitten eroamme toisistamme", puheli hän sitä tehdessään hevoselleen, "tai ehkemme eroakaan, vaan kuljemme yhdessä varjojen maahankin."

Kuolaimiaan kalistellen vilkui hevonen häneen viisailla silmillään. Taputettuaan sitä kaulalle ja tapansa mukaan silmättyään, olivatko kaikki vyöt ja soljet kunnossa, pisti Essen jalkansa jalustimeen ja nousi satulaan.

Ajettuaan portista ulos kuuli hän pitkin taistelulinjaa rummunnärrytystä, joka kutsui sotilaita jumalanpalvelukseen. Lumi narskui tuhanten askelten alla ja niityllä joen takana liikkui sikinsokin satuloi-tuja hevosia, joita oikean siiven rakuunat, suitsista taluttaen, käyttelyttelivät vahvassa lumessa, ja Sukkajalan hirnuntaan vastasi sieltä kymmenkunta samanlaista. Joelta, taistelulinjan takaa kuului suksien suihketta ja reen ratinaa, kun talonpoikaisjoukkoja pyssyineen, karhukeihäineen ja kirveineen saapui armeijalle apuaan tarjoamaan.

Suomalaisten taisteluasema ulottui poikki joen lähes virstan pituisena linjana. Sen edessä oli Napuenkylä hirsivallituksineen, jonka suojelukseksi oli asetettu kaksi kenttätykkiä ja viisisataa sotamiestä. Taistelulinjan keskustan muodosti jalkaväki, jota vastoin ratsuväki oli jaettu kahtia kummallekin siivelle. Jalkaväen taakse ja osaksi sen keskelle oli sijoitettu talonpoikaisjoukkoja. Koko sotajoukko nousi viiteentuhanteen mieheen, lähestyvän vihollisen muodostaessa kolminkertaisen ylivoiman.

Nelisatamiehininen Porin rykmentti oli saanut sijansa joen jäällä, ihan taistelulinjan keskustassa.

Kun Essen kylästä viettävää rinnettä laskeusi jäälle, huomasi hän etempänä molempain ylimpien päällikköjen, Armfeltin ja de la Barren, kylmästi tervehtien sivuuttavan toisensa. "Tuo ei ennusta hyvää", ajatteli hän synkistyvin mielin. "Mutta sehän on tiedetty jo kauan, että Barre kadehtii Armfeltin päällikkyyttä ja selvimmin hänen mielensä nähtiin viime sotaneuvottelussa. Suokoon Jumala, ettei hän tämän päivän vaiheissa rupeaisi eripuraisuuden köyttä vetämään."

Porilaiset tervehtivät päällikköään reippaasti, mikä sai Essenin mielialan hieman valoisammaksi. Joukot järjestyivät parasta aikaa jumalanpalvelusta varten kolmeen suureen neliöön, joiden keskelle ylemmät upseerit ja sotapapit asettuivat. Essen istui satulassa avoimin päin ja miekka paljastettuna, tarkastellen lyhyen saarnan kestäessä mies mieheltä uskollisia sotilaitaan, joista useiden kasvoilla näkyi arpia entisistä taisteluista. Ja kun he saarnan jälkeen, tukka pakkasviimassa liehuen, yhtenä miehenä yhtyivät virteen:

"Meidän linnam' on Jumal' taivaast'", tunsi hän sydäntä avartavaa, hellää myötätuntoa noita repaleihin puettuja, kulmikkaita miehiä kohtaan, joiden kodit ja omaiset olivat jääneet kauas lumisten kenttien taakse, vihollisen valtaamalle alueelle, ja joiden verestä nämä lumilakeudet tänään tulisivat punertamaan. Ennen ei hän ollut koskaan siinä määrin tuntenut, kuinka hänen sydämensä sykki niin samaan tahtiin heidän kanssaan. Että hän ennen iltaa tulisi verisellä hangella lepäämään heidän keskellään, tuntui hänestä tällä hetkellä niin luonnolliselta.

"Meidän viholliseni' on hirvuisin,
Neuvoiss' moniss', pahoiss' juoniss'
Ei löydy hänen vertaans'",

kaikuivat edelleen virren sävelet ja kostunein silmin sekä mielessään omituinen rauha yhtyi Essen veisuuseen.

IV.

Oikealta siiveltä tullen ratsasti kenraalimajuri Armfelt adjutanttinsa seurassa alas joelle ja porilaisten eteen pysähtyen alkoi puhua:

"Porin rykmentin miehet! Minä käsitän, millä tunteilla te olette jättäneet kotiseutunne vihollisen valtaan ja uskon, että te tänään, kun me vihdoinkin saamme käydä taisteluun tuon vanhastaan kammatun vihollisemme kanssa, ilman minun kehotuspuheitani osotatte monesti koeteltua suomalaista sotakuntoanne ja lisäätte esi-isien mainetta omilla urotöilläänne."

Tässä Armfelt äkkiä keskeytti puheensa, tuntien kuinka huonosti nuo koreat paraatisanat soveltuivat lausuttaviksi juuri tässä tilaisuudessa. Repaleisiin univormuihin kääriytyneinä seisoivat hänen edessään joukko karheit miehiä, jotka sama järkkymätön velvollisuudentunto oli koonnut tänne lumen ja pakkasen keskelle iskemään iskunsa kodin ja isänmaan puolesta ja iskemään sen ilman voiton tai tappion laskelmia. Tyyni uskollisuus loisti jokaisen katseesta eikä yhdessäkään saattanut huomata pelkoa paremmin kuin epätoivon uhmaakaan, vaan kaikkien kasvoille oli kuin kirjoitettuna järkähtämätön päätös taistella tänään viimeiseen mieheen.

Silmäillessään heitä mies mieheltä valtasi Armfeltin sama hellä yhteenkuuluvaisuudentunne kuin Essenin äsken virttä veisattaessa. Äänessä lämmin sävy jatkoi hän kuin yhteisiä ajatuksia tulkiten:

"Nääntyvä isänmaamme katsoo apua anovin silmin meihin eikä meistä kenelläkään voi tällä hetkellä olla muuta kuin yksi tunne: voittaa tai kuolla!"

"Eteenpäin! Hurraa!" puhkesi porilaisten riveistä aivankuin kenraali noilla vaatimattomilla sanoillaan olisi avannut jonkun näkymättömän sulun.

"Minun on turhaa jatkaa", puhui Armfelt edelleen. "Tuntiessani teidän urhoollisuutenne ja lujuttenne, minä en tällä hetkellä tunne rahtuakaan epäilystä, vaikka meidän onkin tänään otettava vastaan monikertainen vihollinen. Jumala kanssamme!"

Uusi voimakas hurraa-huuto vyöryi rivejä pitkin, Armfeltin ratsastaessa eteenpäin toisten joukko-osastojen luo.

Kun viimeiset hurraa-huudot vasemmalla siivellä olivat lakanneet kaikumasta, kohosi kylästä, hirsivarustusten luota, ilmaan raketti. Se oli merkki siitä, että vihollinen lähestyi. Rummut alkoivat jälleen päristä pitkin linjaa, kutsuen joukkoja järjestykseen. Ratsumiehet kohentausivat satulassaan, jalkasotilaat tarkastivat viimeisen kerran muskettiensa sänkipannuja ja upseerit harppoivat lumessa kahlaten pitkin rivejä.

Vihdoinkin, vihdoinkin saatiin käydä taisteluun ja tehdä loppu alituisesta peräytymisestä ja uuvuttavasta odotuksesta! Vilun, nälän ja loppumattomien marssien uuvuttaman sotajoukon valtasi yhtäkkiä levoton taistelukuume ja kaikki katseet tähystelivät kaakkoa kohti, josta vihollisen piti tulla näkyviin.

Ja pian ilmestyikin joen mutkaan, noin puolen pirstan päähän kylästä, tiheä kolonna vihollisen jalkaväkeä, joka marssi pitkin virranuomaa eteenpäin. Melkein samalla hetkellä tuli Valtarilan talon luona näkyviin sankat joukot venäläisiä rakuunoita ja kasakoita, jotka paksun lumen takia lähenivät hitaasti ja yhtä rintaa jalkaväen kanssa.

Kun vihollisen kolonnat olivat ehtineet Mustanojan kohdalle, jymähti toinen Napuenkylän hirsivallituksella olevista kenttätykeistä ja kuin kaikuna seurasi tuokion kuluttua toisen tykin ääni. Etumaisen viholliskolonnan keskustassa syntyi häiriötä ja kaikki pysähtyivät. Sitten alkoivat he joukkojoukon perästä marssia ylös pohjoiselle joen äyräälle, minne myöskin kasakat heitä seurasivat, muun ratsuväen levittäytyessä rintamaksi poikki joen.

Kun vihollinen oli ehtinyt saada muutamia kanuunia ampumakuntoon, jatkui muutaman hetken yksitoikkoista tykinjymähtelyä, jolla aikaa suomalainen jalka- ja ratsuväki seisoj odotuksen jännittämänä alallaan.

Pitkin linjaa ajaa lennätti Armfeltin adjutantti. Hän toi ilmoituksen, että venäläinen jalkaväki ja kasakat koettavat kiertää vasenta sivustaa, jonka takia koko taistelurintaman tuli suorittaa puolikäännös vasemmalle sekä asettua uuteen linjaan pitkin joen etelärantaa. Ainoastaan oikean sivustan ratsuväki sai seisoa entisessä asemassaan vihollisen ratsuväkeä vastassa. Vasemmalta siiveltä komennettiin neljä eskadroonaa Viipurin rakuunoita oikean siiven vahvistukseksi ja näiden tilalle vasemmalle siivelle sai Porin rykmentti käskyn marssia.

Puolessa tunnissa oli rintaman muutos suoritettu.

Essen istui satulassa rykmenttinsä edessä ja ääneti tarkasteli vastakkaisella puolen jokea levenevää niittyä, jossa venäläinen jalkaväki parastaikaa valmistausi hyökkäykseen. Heidän kymmenkunta pientä kenttätykkiään olivat jo täydessä toimesta, mutta niiden lennättämät kuulut putoilivat vahinkoa tuottamatta joelle. Sen johdosta kuuli Essen takanaan lasketeltavan sukkeluuksia "harakoille heitetystä mustikoista."

Juuri kun venäläinen jalkaväki alkoi marssia joen äyrästä kohti, purkautui raskashuurteinen ilma lumipyryksi, jonka koillinen ajoi melkein kohtisuoraan suomalaisten silmille.

"Tuo ei ennusta hyvää", kuuli Essen takanaan jonkun matalalla äänellä lausuvan. "Narvassa pyrysi lumi vasten venäläisten silmiä, mutta Pultavasta lähtien näkyy tuuri muuttuneen."

Eversti käännähti satulassaan ja huomasi puhujan aliupseeri Antti Matinpojaksi, joka oli ollut mukana Narvasta aikain, joutunut sitten Pultavassa vangiksi, mutta karannut, ja kotimaahan palattuaan liittynyt Porin rykmenttiin.

"Eihän meidän miehuutemme toki liene tuulensuunnista riippuva", virkkoi eversti, johon aliupseerin

sanat kaikesta huolimatta olivat tehneet ikävän vaikutuksen.

"Niin, herra eversti, kyllä porilaiset iskevät yhtä lujasti, kävi tuuli edestä tai takaapäin", vastasi Antti Matinpoika sovittavasti.

Lumentulo ei ollut vielä erikoisen vahvaa, joten joen takaa saattoi selvästi erottaa venäläisten lähenevät rivit. Rits! rits! rits! alkoi siellä samalla räiskyä, aivankuin valtavaa päretukkaa olisi hitaasti taitetta kahtia. Ilmassa kuului jokaiselle tuttua surinaa ja vihellystä.

Äkkiä kavahti Sukkajalka takajaloilleen ja putosi sitten hervottomasti polvilleen. Essen irtausi nopeasti satulasta ja astui hevosensa pääpuoleen. Silloin kaatui Sukkajalka kylelleen ja ojentautui suoraksi. Se oli saanut musketinkuulan rintaansa.

"Sinä siis ensiksi", virkkoi Essen ja taputti kaulalle uskollista ratsuaan, joka sammuvilla silmillään katsoi häneen kuin anteeksipyytäen ja koetti turhaan kohottaa päätään.

Kun Essen ojentui suoraksi, seiso ratsuaan suitsista pidellen hänen rinnallaan de la Barren adjutantti, joka virkkoi:

"Minä tuon herra everstille päällikköni käskyn, että vasemman siiven on turhan verenvuodatuksen välttämiseksi perädyttävä ja pyrittävä Vöyrin tielle."

"Onko kenraalimajuri de la Barrelia ylipäällikkyyks?" kivahti Essen tuimasti.

"Ei, mutta herra eversti tiennee, että vasen siipi kokonaisuudessaan on hänen komennossaan."

"Hyvä, mutta tällaisissa asioissa minä tottelen ainoastaan kenraalimajuri Armfeltin käskyjä!" vastasi Essen ja kääntäen selkensä adjutantille komensi hän:

"Pojat, valmiit ampumaan!"

V.

Vihollisen etummaisat rivit olivat jo ehtineet alas joelle, kun suomalaisten vasemmalta siiveltä alkoi muskettituli räiskyä heitä vastaan. Tuota pikaa kääriytyi porilaisten joukko ruudinsavuun ja taistelun melskeeseen. Essen tempasi itsekkin eräältä jalkojensa juureen kaatuneelta sotilaalta musketin ja alkoi ampua vihollista, joka suomalaisten tulesta huolimatta tunkeusi yhä lähemmäs.

"De la Barre on ratsuväen kanssa jättänyt taistelutantereen", kuuli Essen selkensä takana kapteeni Hinnelin huohottavalla äänellä lausuvan.

"Se roisto, ranskalais-kerskuri!" vastasi siihen jonkun toisen raivosta käheä ääni.

"Ainoastaan kaksi eskadroonaa Turun rakuunoita ei ole totellut hänen käskyään", jatkoi Hinnel. "He hyökkäävät juuri joelle."

Vasemmalta kuuluikin ruudinsavun ja lumituiskeen seasta suomalaisten ratsumiesten sitten kolmikymmenvuotisen sodan tavallinen hyökkäyshuuto: "Hakkaa päälle! Hakkaa päälle" sekä tuttua maankamاران tärinää, joka syntyy aina ratsuväen täyttä karkua hyökätessä.

Tällä välin oli myöskin oikean siiven ratsuväki, jonka oli määrä suojella jalkaväkeä venäläisen hevosväen hyökkäyksiltä, lähtenyt joko de la Barren käskystä tai muutoin tämän esimerkkiä seuraten ainuttakaan laukausta ampumatta peräytymisretkelle. Siitä tiedon saatuaan ja voimatta sitä enää estää, komensi Armfelt syyttämään tuleen Napuenkylän talot ja hirsivarustukset, suojatakseen siten jalkaväen oikeata kylkeä. Samalla lähetti hän käskyn kaikkien joukkokuntien päälliköille, että pitkin rintamaa oli käytävä pajunettihyökkäykseen joen yli pyrkivää vihollista vastaan.

"Hoi! pojat, pajunetit tanaan ja eteenpäin mars!" huusi Essen Armfeltin käskyn saatuaan, paljasti miekkansa ja syöksyi itse ensimmäisenä joen äyrästä alas. "Eteenpäin myrskyä ja verivihollista vastaan!"

Rajusti hurraten syöksyivät porilaiset vihollisen tulesta huolimatta eteenpäin. Ne pari eskadroonaa Turun rakuunoita, jotka muuatta hetkeä aikaisemmin olivat hyökänneet joelle, olivat tällä välin urhoollisen taistelun jälkeen tulleet kokonaan hajotetuiksi ja vihollinen oli yhä enemmän lähentynyt suomalaisten vallitsemää rantaa.

Niin itsepäisesti kuin venäläiset usein saattoivatkin edetä kuulatuiskussa, niin suomalaisten pajunettihyökkäystä he eivät koskaan kestäneet, sillä siinä oli aina jotakin silmittömästi läpitunkevaa ja raivokkaasti musertavaa, ikäänkuin tuo sukupolvi sukupolvelta periytynyt ja veriin syöpyntynyt viha tämän maan ainaista viljelyksen tallaajaa vastaan olisi noissa hyökkäyksissä saavuttanut huippukohtansa. Ja

vallankin tällä kertaa oli suomalaisten rynnäkössä niin hillittömän murtavaa, että vihollisen rivit heti ensi rysyssä joutuivat epäjärjestykseen ja alkoivat peräytyä, ja ruhtinas Galitzin kertoi myöhemmin, ettei hän ollut kokenut niin raivokasta tappelua sitte Pultavan päivien.

Koko kymmentuhattamiehinen venäläisten jalkaväki joutui tuossa tuokiossa epäjärjestykseen ja alkoi villin sekasorron vallassa paeta takaisin joen pohjoispuolisille vainioille ja niityille. Jyrisevin voittohuudoin ajoivat heitä suomalaiset takaa ja valtasivat kymmenen vihollisen kanuunaa, jotka tämä paetessaan oli kuitenkin ehtinyt häthätää naulata.

Mutta kesken tätä suomalaisten voitokasta takaa-ajoa saapui Armfeltille sanoma, että vihollisen ratsuväki oli kiertänyt palavan Napuenkylän ja varustausi parasta aikaa hyökkäämään suomalaisten selkään. Ja samalla ilmoitettiin toisaalta, että kasakat olivat pohjoispuolisen metsän kautta tehneet suuren kierroksen ja lähenivät nyt suomalaisten vasenta kylkeä.

Essen porilaisineen ja Peldan-veljesten johtamat talonpojat, jotka puutteellisista varustuksistaan huolimatta olivat uljaasti ottaneet osaa taisteluun, saivat käskyn kiiruusti kääntymään näitä viimeainittuja vastaan. Itse Armfelt vei muun jalkaväen takaapäin uhkaavaa vihollista vastaan.

Raivokas hyökkäys kasakoita vastaan päättyi siihen, että nämä villisti kirkuen ja ohjakset löysinä pakenivat kirkonkylän puoleisille kummuille, jossa he alkoivat ryöstää sinne jätettyjä talonpoikain rekiä sekä keihästeliä yksinäisiä, pakoretkelle harhautuneita suomalaisia.

Kun Essen komensi joukkonsa pysähtymään, saattaakseen sen uudelleen täyteen järjestykseen, tunsikin hän äkkiä jaloissaan omituista herpoutumista. Vasta nyt huomasi hän, että molemmat saapasvarret olivat repelöityneet ja verissä. Hän oli siis juuri päättyneessä temmellyksessä saanut karpiininkuulan kumpaankin jalkaansa. Hän istuutui kaatuneen kasakkahevosen kyljelle, veti saappaat jalastaan ja reväisten kaulahuivinsa kaistaleiksi antoi lähimmän miehen sitoa haavat.

Tuskin oli sitominen suoritettu ja saappaat suurella vaivalla saatu takaisin jalkaan, kun lumituiskun seasta alkoi paukkua kiivas muskettituli ja kuulat vinkua heidän ympärillään. Vihollisen jalkaväki oli nimittäin tällä välin saanut hyvän tilaisuuden järjestyä sekä lähenee uudelleen suomalaisia.

Armfelt oli juuri lyönyt ratsuväen hyökkäyksen takaisin, saaden siis samalla palata joen yli jalkaväkeä vastaan. Kun yltyvä tulvavesi saarsi ylivoimainen vihollinen suomalaisten harventuneet joukot. Venäläisten kuulat, lumituisku ja kitkerä savu palavista Napuen ja Laurolan taloista löivät vasten suomalaisia, jotka paikaltaan väistymättä epätoivon vimalla taistelivat lähes joka puolelta päälletunkevaa vihollista vastaan. Essen komensi ampumaan, mutta ainoastaan harvat piilukot antoivat tulta ja hänen lähellään seisovat upseerit ilmottivat, että miehiltä puuttuu patruunia.

"No siispä pajunetit tanaan ja eteenpäin mars!" huusi hän ja yritti kohoamaan seisoaalleen. Mutta kun haavottuneet jalat eivät totelleet hänen tahtoaan, komensi hän kaksi miestä taluttamaan itseään kainaloista ja niin mentiin eteenpäin verisessä lumessa yli kaatuneiden ja haavottuneiden, kuulien joka puolella soittaessa kaameata säveltään.

"Eteenpäin, Jumala kanssamme!" hoputti Essen käheällä äänellä, ja kun toinen hänen taluttajistaan viholliskuulan satuttamana kaatui nurinniskoin, käski hän toisen tarttua pajunettiinsa ja hyökätä eteenpäin, koettaen yksinään miekkaansa nojaten pysytellä pystyssä. Mutta jalkoja särki armottomasti, niin että hänen oli pakko laskeutua lumeen polvilleen. Miekkan pisti hän eteensä kinokseen ja ryhtyi ampumaan pistooleillaan.

VI.

Yhä lähemmäs tunki vihollinen ja Essenin ympärillä kävi vimmatu taistelu. Iskettiin miekoilla, musketinperillä ja nyrkeillä. Haavojensa painosta maahan sortuneet koettivat vielä kangistuvien kourin tarttua vihollisensa jalkoihin ja vetää häntä alas. Essen sai kuulan vasempaan käsivarteensa sekä pistimenhaavan kaulaansa ja olkaansa, mutta oikealla kädellään kykeni hän vielä polvillaan ollen heiluttamaan miekkaa.

"Porilaiset! porilaiset!" hoki hän voipuvalla äänellä ja yhä harventuvat porilaiset taistelivat hänen ympärillään ylikuonnollisella vimalla, niin että vihollisten täytyi särkynein rivein väistyä heidän edestään. Mutta hetken kuluttua ilmestyi heitä lumiryöpyn mukana entistä sankempi joukko.

"Kuin suuri heinäsiikkain paljous itäiseltä maalta lankeavat he meidän ylitsemme", lausui Essen itseksensä, muistamatta ollenkaan, missä ja milloin tuo lause oli hänen mieleensä jäänyt.

Tuossa tuokiossa oli uusi, äskeistä vimmatumpi käsiryysy käynnissä hänen ympärillään. Mutta vielä tälläkin kertaa löivät porilaiset vihollisen takaisin.

Essen oli jo yltäpäätä veressä eikä hän tiennyt enää haavojensa lukumäärää. Työläästi pysyi hän enää polvillaankaan ja hänen päätään pyörrytti, niin että hän hetkittäin ei tajunnut ollenkaan, missä hän oli. Sellaisessa unheen tilassa kohosi hänen sisäisen näkönsä eteen sama kysymys, johon hän yöllä vastausta saamatta oli tuijottanut: Onko tämä kansa kokonaan tuomittu häviöön?

Havahtuessaan kuuli hän vierellään puuskuttavaa hengitystä ja verestävät silmänsä sille suunnalle kääntäessään tunsu hän aliupseeri Antti Matinpojan. Hän viittilöi tätä lähemmäs ja Antti Matinpoika kumartui silloin aivan hänen eteensä, kuullakseen paremmin, mitä everstillä oli sanottavana. Mutta jälleen unheeseen vaipuen tuijotti Essen häntä pitkän tuokion silmiin ja virkkoi sitten voipuneella äänellä:

"Onko tämä kansa kokonaan häviöön tuomittu?"

Hämmästyneenä ja neuvotonna tuijotti aliupseeri vastaan, osaamatta lausua sanaakaan tuohon odottamattomaan kysymykseen. Vaistomaisesti haparoi hän sen sijaan lunta kouraansa ja siveli sillä päällikkönsä otsaa. Eversti havahtui nyt täyteen tietoisuuteen ja kysyi:

"Missä rykmentin upseerit ovat?"

"Kaikki kaatuneet, herra eversti!" vastasi Antti Matinpoika, "eikä sotamiehiäkään koko rykmentistä ole jälellä muuta kuin nämä tässä ympärillämme, kolmisenkymmentä miestä. Muut ovat tuolla ja tuolla ja...", sanoi hän ruumisröykkiöihin viitaten.

"Monta hetkeä en enää kestä", lausui Essen, "komenna sinä sitten rykmenttiä ja muista..."

Mitä hän aikoi lisäksi sanoa, sitä ei Antti Matinpoika saanut koskaan tietää, sillä everstin pää valahti rinnalle, miekka herposi hänen kädestään ja hän kaatui suulleen lumeen. Hänen ruumiissaan olevien kolmenkymmenen yhden haavan lisäksi oli hän uudelleen lähenevän vihollisen kuulista saanut yhden suoraan sydämeensä.

Antti Matinpoika käänsi hänet selälleen ja koetti auttaa istualleen, mutta huomasi hänet jo kuolleeksi. Samassa saarsi heidät vihollinen joka taholta.

Antti Matinpoika tarttui veriseen miekkaansa ja huusi:

"Vielä kerran, porilaiset, eteenpäin! Raivatkaamme tie itsellemme ja kostakaamme päällikkömme kuolema! Armoa emme ano emmekä anna!"

Hirveällä voimalla iski tuo pieni joukko ympärilleen ja avasi vihollismetsän läpi itselleen verisen vanan.

Kuin yltyvään tulvaveteen peittyvinä taisteli samanlaisia rykmentin jäännöksiä ympäri taistelukentän. Vähäisen joukko-osaston etunenässä taisteli miekka kädessä itse Armfeltkin ja pelastausi lopuksi Laihian puoleisiin metsiin. Aliupseeri Antti Matinpojan komennossa oli kokonaista kolmen rykmentin tähteet, hänen päästessään viimeinkin ulos vihollismerestä. Ja lumipyryssä tietttömiä metsiä harhaillessaan kuulivat nuo eri suunnille eksyneet Suomen armeijan tähteet, kuinka vihollinen Napuella ampui voittolaukauksia.

* * * * *

Niin päättyi onneton Napuen päivä.

Viivytyään joitakin päiviä Isossakyrössä ja ryöstettyään mitä ryöstettävää löytyi sekä pitäjistä että taistelutantereiden kaatuneilta, poistui vihollinen Vaasaan.

Kolkkona ja autiona levisi Napuen luminen lakeus hiiltyneine talonraunioineen ja kinoksiin kangistuneine, alastomiksi ryöstettyine ruumiineen. Ja kun poistuvien vihollisten äänet olivat vaienneet, lähenivät lakeuden äärillä vaanivat petolinnut raskain siivenlyönnein, kaartelivat himokkaina ilmassa ja laskeusivat ympäri kentän, alottaakseen yltäkylläisen aterian.

Vasta lähes kuukausi taistelun jälkeen ilmestyi seudulle pieni suomalainen tiedustelujoukko. Sen päällikkö, kapteeni Collin-le-Clair, kirjotti 16 p:nä maaliskuuta Isonkyrön nimismiehen talossa Armfeltille raportin, jossa hän muun muassa kertoo:

"Niinä kahtena päivänä, jotka me olemme täällä viipyneet, olemme olleet taistelutantereella tarkastamassa meikäläisiä kaatuneita. Niiden joukosta löysimme vasemmalla siivellä herra eversti von Essenin ruumiin, joka alastomana ja pahoin runneltuna makasi rykmenttinsä kaatuneiden keskellä. Minä otin ruumiin ja ostin sille kirstun sekä aion huomenna, jos Jumala suo, toimittaa sen Uuteen Kaarlepyyhyn, haudattavaksi sikäläiseen kirkkoon. Olisimme kernaasti korjanneet useampiakin

kaatuneiden upseeriemme ruumiita, mutta me emme voineet heitä enää tuntea, sillä ruumiit ovat sangen pahoin runnellut, sinettyneet ja alastomiksi ryöstetyt, minkä lisäksi linnut ovat jo ehtineet raiskata niiltä silmät."

Häviön jälkeen

Naarajoen vanha Markus, kuuluisa tietäjä, oli aamusta alkain istunut hievahtamatta uunin edessä nojaten käsiään polviin ja sokeat silmänsä tuuheiden kulmakarvain kätöksissä. Muori ja miniä näkivät, että hänen henkensä oli vaelluksella, he liikkuvat sentähden hiljaa askareillaan eivätkä häirinneet häntä kysymyksillään. Puolenpäivän tienoissa, kun ulkona puhkesi lumimyrsky, kävi vaari yhtäkkiä levottomaksi. Hänen kasvojensa rypyt alkoivat elää ja sammuneet silmät vilahtelivat tuon tuostakin näkyviin siipimäisten kulmakarvojen alta. Muori ja miniä tarkkasivat häntä huolestuneina ja odottivat, mitä sanomia vaari heille kohta ilmaisisi. Sillä vaari sai aina tiedon tulipaloista ja muista onnettomuuksista samana hetkenä kuin ne sattuivat etäisissäkin kylissä. Ja samoin tiesi hän aina edeltäpäin tarkoin määritellä ne avunetsijät, joita saapui tänne hänen yksinäiseen uutistaloonsa Isonkyrön ja Laihian välisellä sydänmaalla.

Mutta hetkien hitaasti kuluessa kävi vaari yhä levottomammaksi. Hän nosti oikeata kättään kuin jotakin torjuakseen ja piti sitä naisten mielestä tuskallisen kauan kohotettuna, samalla kun hänen kasvonsa vääntyivät kuin sisällisestä kivusta. Lopulta ei muori enää voinut pidättyä kuiskaamasta:

"Mitä sinä näet, Markus? Onko vihollinen tänne tulossa?"

Mutta vaari ei kuullut hänen kysymystään, sillä koko hänen huomiokykynsä näytti olevan suunnattuna johonkin kauempana tapahtuvaan. Rypyt hänen kasvoissaan elivät ja hän hengitti vaikeasti. Lopuksi laski hän kohotetun kätensä raskaasti polvelle ja voihkasi ääneensä, samalla kun hänen päänsä painui alas.

"Mitä se oli? Mitä sinä näit, Markus?" tinki muori hädissään, saamatta nytkään mitään vastausta.

"Minä kuulin ammuntaa Napuelta ja näin siellä verisesti taisteltavan", lausui vaari pitkän ja painostavan äännettömyyden jälkeen.

"No?" kuiskasivat muori ja miniä pelon ja jännityksen vallassa.

"Ryssä on voittanut", vastasi vaari kumeasti.

"Herra Jumala!" huudahti muori.

Sitten taas vallitsi painostava äännettömyys, kunnes vaari sen katkasi lausumalla:

"Me saamme vieraita illaksi, pakolaisia. Laittakaa kaikki kuntoon, niin että he saavat ruokaa ja muuta hoitoa."

Hän vaipui jälleen omiin maailmoihinsa, mutta muori ja miniä alkoivat liikkua tavallisissa askareissaan. Edellinen ryhtyi leipomaan ja laittamaan uuniin naurishaudikkaita, jälkimmäisen puuhatessa saunaa lämpiämään.

"Haavansiteitä myöskin tarvitaan", virkahti vaari illan suussa ja napolisematta ryhtyi muori leikkaamaan kaistaleiksi pellavalakanaa.

Ulkona pauhasi myrsky ja kasvatti kinoksia seinustoille, mutta sisällä Naarajoen tuvassa oli lämmintä ja kodikasta. Siellä oli kaikki laitettuna kuin ainakin vierasten vastaanottamiseksi. Uunissa paloi pystyvalkea, lattialla oli paksu kerros olkia ja vasta paistetut leivät levittivät raikasta tuoksua.

Vaari nosti jälleen päätään ja herkistyi kuuntelemaan. Hetken kuluttua kuulivat muori ja miniäkin ulkoa lumen narinaa ja laahustavia askelia. Kohta sen jälkeen tempaistiin ovi auki ja toisiaan tyrkkien sulloutui sisään toistakymmentä nääntymyksestä hoippuvaa, lumista miestä. He valahtivat oljille uunin ympärille ja ojentelivat paleltuneita käsiään tulta kohti.

Ne olivat aliupseeri Antti Matinpoika ja hänen viimeiset miehensä, jotka Napuella vihollisen keskeltä pelastuttuaan olivat osuneet tänne.

* * * * *

Antti Matinpoika ei pohjaltaan missään suhteessa eronnut tavallisesta aliupseerista. Hänen harrastustensa ainoana päämääränä oli ollut oman ruotunsa mahdollisimman mallikelpoinen

harjottaminen. Komentaa: musketti olalle! tai: käännös oikeaan! tai: eteenpäin mars! oli hänelle ollut tärkeintä elämässä sekä samoin astua ruotunsa etupäässä suorana ja jäykkänä niin leiriharjotuksissa kuin taistelussakin. Isänmaa oli hänelle ollut sama kuin oma ruotunsa tai korkeintaan oma rykmenttinsä. Mitä sen ulkopuolella oli, siihen nähden hän saattoi suhtautua jokseenkin yksikaikkisesti.

Vasta Pultavan tappelun jälkeen vankeuteen jouduttuaan hänelle oli käsite isänmaa selvinnyt laajemmassa ja syvemässä mielessä kuten kaikille hänen onnettomuustovereilleenkin. Kun hän oli kaukana vihollismaan sydämessä saanut elää kituutta vierasten ihmisten ja outojen olojen keskellä, oli kotimaa omine oloineen ja ihmisineen kohonnut ihanana kangastuksena hänen mieleensä. Sen siintävät järvet ja loivat kunnaat, joiden rinteillä elokuhilaat syyskuun auringossa puunsivat, savuavat riihet, kaivonvintit ja jyrkkäkattoiset kirkot pihlajain siimeksessä, sen harvasanaiset ja vakavat mutta lämminkouraiset ihmiset olivat tällöin näyttäneet hänelle uudessa valaistuksessa. Silloin hänessä oli syttynyt väkevä ikävä kotimaahan. Hän oli karannut vankeudesta ja sanomattomien vaikeuksien läpi vaeltanut takaisin synnyinmaahansa. Mutta sekin oli jo suurelta osalta ehtinyt joutua vihollisten valtaan ja miltei kaikkialla kohtasi häntä hävityksen autius. Hän oli uudelleen astunut sotariviin taistellakseen, ei nyt enää itse taistelun vuoksi ja viran puolesta, vaan kärsivän kotimaan puolesta.

Kun sitten Napuella Porin rykmentin tähteet sekä vielä parin muun rykmentin jäännökset joutuivat hänen johdettavikseen, tunsikin hän yhtäkkiä kuin kasvaneensa ja laajentuneensa. Kuin paimenetta jääneet lampaat ryhmittivät nuot vihollismerestä pelastuneet miehet hänen ympärilleen ja johtajaseman velvotuksesta marssi hän heidän edellään, vaikka hänellä ei ollutkaan selvillä, minne oli kulettava ja vaikka hän haavojensa painosta oli joka hetki sortua maahan. Umpimähkään samosi hän eteenpäin halki metsien ja soiden, myrskyn vinkuessa korvissa ja lumituiskeen soentaessa silmiä. Melkein kaikilla heistä oli haavoja ja yksi toisensa jälkeen sortui miehistä hankeen. Mutta pysähtymättä ja keltään neuvoa kysymättä samosi Antti Matinpoika eteenpäin.

Taistelutantereen jätettyään oli hänen mieleessään alkanut elää päällikkönsä kysymys: "Onko tämä kansa kokonaan häviöön tuomittu?" Ylenmääräisen nääntymyksensä painamana olisi hän niin mielellään heittänyt pitkälleen ja hautautunut pehmeään lumeen, mutta tuo tulikirjaiminen kysymys pidätti häntä siitä. Hänestä tuntui, että jos hän heittäytyi hankeen, silloin on tuo kysymyksen ratkaistu: Suomen kansa on häviöön tuomittu! Pimeydestä, myrskystä ja uupumuksesta huolimatta tarpoi hän pysähtymättä eteenpäin, sillä hän tunsikin hartioitaan painavan koko Suomen kansan kohtalon.

Kuinka kauan ja mihin suuntaan he olivat kulkeneet, siitä kenelläkään heistä ei ollut aavistusta. Antti Matinpojan katse oli koko ajan ollut suoraan eteenpäin terotettuna ja vihdoin näki hän pimeyden keskeltä tulen vilkkuvan.

"Tuli!" huudahti hän ja "tuli! tuli!" toistivat hänen miehensä, ponnistaen viimeiset voimansa sitä saavuttaakseen.

* * * * *

Antti Matinpojasta ja hänen miehistään tapahtui kaikki kuin sadussa. Kun he luulivat olevansa jo tuomitut menehtymään lumikinoksissa, löysivät he lämpimän tuvan, jossa oli juuri heitä varten levitetty olkia lattialle ja jossa heitä odotti lämminleipä, naurishaudikkaat ja kylpy. Ja kun tulen loimossa lumi ja jää oli sulanut heidän vaatteistaan ja haavoja alkoi kirvellä, nosti vaari esiin tukun valmiiksi leiketyjä haavansiteitä ja kopeloitsi nurkkakaapistaan kaikenlaisia lievittäviä voiteita ja salvoja.

Kun he olivat syöneet, kylpeneet ja haavansa hoitaneet, heittäytyivät miehet oljille toinen toisensa viereen ja vaipuivat kohta raskaaseen uneen. Mutta Antti Matinpoika valvoi vielä, istuen uunin vieressä, mihin vaari tuon tuostakin lisäsi puita. Ulkona vinkui vielä myrsky ja miehet valittelivat unissaan, mutta Antti Matinpoika tunsikin mieleessään harvinaista tyytyväisyyttä ja onnea. Hänestä oli kuin olisi hän omalla pelastumisellaan samalla pelastanut koko Suomen kansan häviöstä.

Hän ei ollut montakaan sanaa vaihtanut vaarin kanssa, joka yhä edelleen istui rahilla uunin pielessä, kyynärpäät polviin nojaten ja kasvoillaan järkkymätön rauha. Antti Matinpoika tunsikin hänen läheisyydessään olonsa lapsenomaisen turvalliseksi. Vaari esiintyi hänelle aivan erikoisessa valossa kuten kaikki muukin tänä merkillisenä päivänä. Hän näki hänessä kansansa menneiden sukupolvien edustajan samoin kuin hän äsken lumipyryssä eteenpäin hoippuessaan oli tuntenut itsessään kantavansa koko nykyisen sukupolven kohtaloa.

"Kaikki on siis täksi kertaa menetetty?" katkaisi vaari vihdoin äänettömyyden.

Hän sanoo: *täksi kertaa*, ajatteli Antti Matinpoika ja vastasi:

"Kaikki! En tiedä edes, onko koko armeijastamme muita jällellä kuin me, lukuunottamatta ratsuväkeä, jonka Barre vei heti taistelun alussa pois."

"Hm, minä näin sen kaiken päivällä", lausui vaari eikä Antti Matinpoika ollenkaan kummastellut hänen sanojaan. "Silloin minä tunsin sydämessäni suurta tuskaa, mutta ennen teidän tuloanne minä kerkesin siitä jo päästä."

Antti Matinpoika kertoi nyt taistelun päätöksestä sekä mitä hänen päällikkönsä vähä ennen kuolemaansa oli häneltä kysynyt.

"Mitä te siinä suhteessa uskotte?" kysyi hän lopuksi vaarilta.
"Olemmeko me häviöön tuomittu kansa?"

"Emme ole", vastasi vaari empimättä ja niin tynnellä luottamuksella, että yksin hänen äänensä sävy ja kasvojensa ilme riitti Antti Matinpojalle vakuuttamaan hänen sanojensa pätevyuden. "Emme suinkaan! Sillä jos meidät olisi häviöön määrätty, niin kyllä meillä sodan ja hävityksen sijasta olisi hyvät päivät ja kaikkalainen myötäkäyminen. Niitä me emme ole tottuneet kestämään, ne meistä piankin lopun tekisivät. Mutta sota ja nälkä ovat meidän vanhoja tuttujamme eivätkä ne kykene meitä maanpinnalta lakaisemaan. Ne ovat vain kasvatukseen Herran kädessä, nämä tällaiset ajat, sillä hän on aikonut tehdä jotakin kansastamme. Jota Herra rakastaa, sitä hän rankaisee."

"Mutta tämä rankaiseminen tuntuu ihmissilmällä nähden ylen kovalta", virkkoi Antti Matinpoika, "niin ettei ole ihme, jos moni epätoivossaan kyselee, kuten eversti-vainaja tänään, kykenemmekö me lainkaan näitä koettelemuksia kestämään. Ensin kamalat nälkävuodet ja sitten sota, jolle ei loppua tunnu tulevankaan."

"Kovalle se tuntuu ja kovaa sen onkin, mutta kyllä vitsan käyttäjä tietää, mitä me kestäimme ja milloin hänen on vitsa pantava pois. Saammepas nähdä, jos meillä elonpäiviä riittää, että... mutta otahan raamattu tuolta nurkkakaapista, siellä on paremmin sanottuna se, mitä minun mielessäni juuri pyörii."

"Haehan sieltä Hesekielin kuudesneljättä luku ja lue kolmannestaneljättä värssystä. Siellä on ne sanat, jotka minun äsken piti sanoa."

Antti Matinpoika etsi neuvotun kohdan ja luki: "Näin sanoo Herra, Herra: sinä päivänä, kuin minä olen teitä puhdistava kaikista teidän rikoksistanne, niin minä taas tahdon panna asujamet kaupunkiin, ja autiat pitää taas rakettaman. Ja hävitetty maa pitää kynnettämän, että se oli turmeltu, kaikkien ohitsekäyväisten silmäin edessä. Ja heidän pitää sanoman: tämä maa oli turmeltu, ja se on nyt niinkuin Edenin ilotarha; ja nämät kaupungit olivat kukistetut, jaotetut ja autiat, ja ovat nyt vahvat ja niissä asutaan."

"Niin, niin... niin se on oleva", hymisi vaari. "Kansamme laita on niin kuin teidän tänään, jotka vaivan ja kuoleman hädän jälkeen löysitte täällä lämpimän pirtin, ruokaa ja siteitä haavoillenne."

"Niin", virkahti Antti Matinpoika, joka ajatteli juuri samaa asiaa.
"Mutta kesken ei saa uupua."

"Ei, uupua ei saa... ja jos toiset uupuvatkin, niin toiset kyllä jatkavat taivalta siksi kuin helpotuksen hetki koittaa. Ja nämä ne taas panevat elämän uudestaan alkuun."

"Ja he ovat juuri ne, jotka ovat pahan ajan yli säilyttäneet kansansa ytimen", lausui Antti Matinpoika, mielessään riemukas tunto kuin olisi hän tehnyt jonkun onnellisen löydön.

"Niin juuri!" vahvisti vaari.

Hiilos uunissa oli jo tummunut ja kumpikin asettui levolle. Mutta sivu puoliyön makasi Antti Matinpoika vielä valveella ja kuunteli, kuinka heikkenevä myrsky vihelteli uuninpiipussa. Vaikka hänen jäseniään pakottikin ja haavoja kirveli, tunsu hän mielialansa sitä ehyemmäksi ja terveemmäksi.

Seuraavana päivänä oli myrsky kokonaan lakannut ja aurinko punasi lumisia metsiä. Niin tarpeeseen kuin päivän tai parin lepo olisi ollutkin Antti Matinpojalle ja hänen miehilleen, hankkiusi hän kuitenkin heti aamiaisen jälkeen taipaleelle.

"Ei saa uupua eikä paikalleen jäädä", hymähti hän vaarin kiertelyille. "Armeijamme on pirstaleina, mutta se on jälleen saatava kokoon. Meidän täytyy rientää toisia etsimään."

Kun hän hyvästiksi puristi vaarin kättä, lausui tämä:

"Teillä on vielä monta kovaa edessäne, sillä eilinen ei ollut vielä viimeinen, mutta sittenkin... minä tahdon taas panna asujamet kaupunkiin ja autiat pitää jälleen rakettaman, sanoo Herra."

Hetken kuluttua kahloi tuo pieni joukko syvässä lumessa matkalla Laihian kirkonkylää kohti.

Yksin jäätyään virkahti vaari muorille ja miniälle: "Paljon meiltä tänä aikana kysytään, mutta paljoa me olemme luodut kestävämpäänkin."

VELJEKSET

Makuulaverinsa eteen polvistuneena lausui vanki puoliääneen ja palavalla hartaudella psalmin sanoja:

"Kiitetty olkoon Herra joka päivä. Jumala panee kuorman meidän päällemme, mutta Hän myös auttaa meitä. Sela. Meillä on Jumala, Jumala, joka auttaa, ja Herra, Herra, joka kuolemasta vapahtaa."

Talvinen ehtoo pimeni ja jäätynyt ristikkoakkuna katonrajassa kykeni enää ani vähän välittämään valoa kopin hämäryyteen. Kun ei vangille ollut suotu minkäänlaista kirjaa eikä valoneuvoja pitkien pimeän hetkien kuluttamiseksi, päätti hän panna levolle kohta hartauden suoritettuaan.

Unesta ei kuitenkaan ollut toiveita, sillä jalkoja ja sivuja särki taas armottomasti. Se oli seurauksena siitä, että hänen muutamia viikkoja sitten oli täytynyt kasakkahevosen jälessä tulipalopakkasessa juosta Ilmajoelta tänne Vaasaan saakka. Ensimmäiset päivät oli hän täällä vankilassa maannut aivan menestyksissään ja rujona, mutta vähitellen oli hänen vahva ruumiinsa jälleen toipunut, vaikka säänmuutosten aikana uudistuikin ankara särky.

Vanki oli Ilmajoen kappalainen, Jooseppi Stenbäck. Kun pakoon lähtevät olivat pyytäneet häntä mukaansa, oli hän sanonut:

"Se on keltoton paimen, joka vaaran tullen jättää laumansa oman onnensa nojaan. Menkööt ne, joilla ei ole toisia ihmisiä vastuullaan, mutta minun velvollisuuteni on jäädä paikalleni."

Perheensä oli hän toimittanut toisten pakolaisten mukana turvaan Ruotsin puolelle, mutta itse oli hän jäänyt Ilmajoelle, tehdäkseen voitavansa seurakuntalaisten hyväksi.

Kun vihollinen oli saapunut paikkakunnalle, oli hän koettanut hillitä sen ryöstön- ja murhanhimoa, mutta siitä olivat ryssät vain ärtyneet ja lopuksi vanginneet hänet. Sitten oli hänet vasta mainitulla tavalla tuottu Vaasaan, josta hänet ennen pitkää piti toisten vankien kanssa viettämään Turkuun ja sen jälkeen kenties Venäjälle.

* * * * *

Kun hän oli lopettanut rukouksensa ja nousi ylös riisuutuakseen, aukeni kopin ovi ja sisälle astui mies, josta hän heti huomasi, ettei se ollut vartia. Vanki astahti lähemmäs, nähdäkseen paremmin ja huomasi nyt tulijan rotevaksi talonpojaksi, joka hämillisesti rykäisten toivotti hyvää iltaa.

"No herra varjelkoon, Tapanihan se on!" huudahti vanki hämmästyneenä, sillä nyt tunsivat hänet omaksi veljekseen.

He puristivat toistensa kättä ja vanki kysyi huolestuneena:

"Onko sinutkin kaapattu kiinni ja tuotu tänne vangiksi?"

"Ei, vaan minä tulinkin sinua vapauttamaan", vastasi vanhempi veli ujolla ja matalalla äänellä.

"Hohoi, se on helpommin sanottu kuin tehty", vastasi vanki hämmästyksissään veljensä sanoista.

Hän veti hänet istumaan lavitsalle akkunan alle, istahti itse rinnalle ja kysyi:

"Mutta kuinka sinä ensinnäkin pääsit tänne, jos sinä kerran olet omin neuvoisi tullut?"

"Me keräsimme keskuudestamme rahoja, joilla minä lahjoin vanginvartian, niin että hän päästi minut vähäksi aikaa tänne sinun koppiisi. Sanoinkin olevani sinun seurakuntalaisiasi ja haluavani puhutella sinua sielunasioissa", selitti velimies. "Mutta nyt sinun olisi hankkiuduttava lähtöön, sillä vartia voipi pian tulla käskemään minua pois."

"Tottako sinä sillä siis tarkoitat?" kummaksui pappiveli, "ja miten sinä olet ajatellut sen käyvän laatuun?"

"Kyllä se käy hyvin laatuun", vakuutti talonpoikaveli. "Me vaihetamme vaatteita ja kun me olemme jokseenkin samankokoiset ja hyvin toistemme näköisetkin, niin ei vartia pimeässä huomaa mitään."

Tuumaansa innostuneena alkoi veli päästellä takkia päältään ja puhui sitä tehdessään edelleen:

"Meitä asuu kymmenkunta perhekuntaa metsäpirteissä Latvalan sydänmaalla, sillä kylissä liikkuu vihollisia ja he ovat polttaneet useimmat talot. Meillä on siellä ankara suolan puute ja minä ajattelin, että sinä ehkä voisit mennessäsi viedä sinne muutaman kaban täältä Vaasasta. Sitä varten otin mukaani kontin, joka on lumihangessa vankilan ulkopuolella. Samassa paikassa ovat myöskin sukset, ja suolarahat sinä löydät tämän takin povitaskusta. Mutta etköhän sinä jo riisuisi, ettei vartia ehdi kesken tulla."

Liikutuksesta mykkänä oli vanki kuunnellut veljensä sanoja.

"Mutta entäs sinä itse?" sai hän vihdoinkin kysyneeksi.

"Minä jään tietysti tänne sinun sijaasi, eihän se muuten käyne", vastasi veli viattomasti.

"Mutta oletko ajatellut, että sinä jokseenkin varmasti joutuisit hirsipuuhun, kun petos huomattaisiin?"

"Jospa nyt niinkin kävisi, niin olenhan minä perheetön mies", vastasi veli rauhallisesti, "jota vastoin sinulla on perhe ja lisäksi seurakuntalaiset. Ne kaipaavatkin niin hartaasti sielunpaimenta ja neuvojaa siellä sydänmailla, sillä sairaita ja epätoivoisia on monta."

"Kuinka hartaasti minä haluaisinkaan päästä seurakuntalaisten pariin, mutta näin se, rakas veli, ei käy", sanoi pappiveli päättävästi ja liikutuksensa hilliten. "Miten minä esiintyisin lohduttajana hätää kärsivien keskellä, kun olisin ensinnä vapauteni lunnaksi jättänyt oman veljeni. Ei, pue sinä takkisi jälleen päällesi, sillä kyllä minä jään tänne."

"Mutta kun ne niin hartaasti odottavat sinua siellä eikä sinun minusta tarvitse huolehtia", yritti veli vielä toista taivutella.

"Vie terveiseni seurakuntalaisille, että minä rukouksissa olen alati heidän keskellään ja että Jumala voi piankin toimittaa niin, että minä ruumiillisestikin pääsen heidän luokseen. Kohta viedään meidät Turkuun ja sen jälkeen voin minä piankin päästä takaisin seurakuntaani, sillä ruhtinas Galitzinia olen kuullut kiitettävän ihmisystävälliseksi ja oikeutta harrastavaksi mieheksi."

"Sinä et siis suostu lähtemään?" kysyi veli masentuneena.

"En!" vastasi toinen jyrkästi, vaikka hänen olikin vaikea hillitä itseään. "Jumala palkitkoon sinun hyvän tarkotuksesi, mutta minun on mahdoton sitä noudattaa."

Vastenmielisesti veti talonpoikaveli sarkatakin uudelleen päälleen. Senjälkeen istui hän käsillä polviinsa nojaten, allapäin ja ääneti lavitsalla. Katsellessaan syrjästä noita rehellisiä avoimia piirteitä sekä miehekkään jyrkeitä hartioita, jotka nyt olivat pettymyksestä painuneet kokoon, valtasi pappiveljen hellä myötätunto, joka pakotti hänet syleilemään veljeään.

"Lähde sinä Herran nimeen takaisin kotiin, kyllä minäkin Jumalan avulla aikanani selviän", sanoi hän koettamatta enää liikutustaan salata. "Sieltä saapuukin jo vartia sinua kiirehtimään."

"Täytyy kai sitten minun lähteä, koska sinä et siihen suostunut", huoahhti veli ja nousi lavitsalta, kun ovelle ilmestynyt vartia viittoi häntä tulemaan.

Veljekset heittivät toisilleen nopeat jäähyväiset, minkä jälkeen ovi sulkeutui heidän välillään.

Kuunneltuaan poistuvien askelten kaikua tunsivat vanki tarvetta uudelleen polvistua makuulavansa äärelle ja vuodattaa yli tulvehtivaa sydäntään palavaan rukoukseen veljensä, seurakuntalaistensa ja koko Suomen kansan puolesta.

* * * * *

Seuraavan illan hämärtyessä hiihti Tapaniveli jo Ilmajoen aukeilla, selässään raskas suolakontti. Hän mietiskeli hukkaan mennyttä yritystään ja koetti arvailla, miten hänen laitansa tällä hetkellä olisi, jos veli olisi suostunut vaihtokauppaan.

"Jos he todellakin olisivat minut hirttäneet, vaihdoksen huomattuaan, niin — nythän se olisi jo sekin ohitse", lopetti hän ajatusjuoksunsa.

Suolakontti painoi hartiat kumaraan ja muutenkin häntä väsytti jo armottomasti. Mutta hän päätti kuitenkin ponnistautua perille, sillä kylille oli vaarallista yöpyä ja talot, mikäli niitä oli enää jäljellä, olivat sitä paitsi autioina.

Ennenkuin hän ehti siihen kohtaan, josta hänen tuli kääntyä metsiin, ilmestyi tienkäännteessä hänen

eteensä yhtäkkiä kasakkajoukko kuin maasta kohoten. Vaistomaisesti porhalsi hän silloin syrjään ja ponnisti viimeisetkin voimansa, päästäkseen metsän kätköön. Mutta välimatka oli liian lyhyt ja hänen kintereilleen ehätti puolikymmentä ärhentelevää kasakkaa. Hän sai ruumiiseensa useampia keihäänpistoja ja taakkansa painosta sortui hän maahan.

Kontista vapauduttuaan koetti hän nousta ylös ja toisen suksensa kohottaen puolustautua. Mutta surmanpisto rintaan vaivutti hänet uudelleen hankeen.

Hän ei noussut enää. Pakolaisia muistaen ajatteli hän:

"Nyt ne poloiset jäävät ilman suoloja, sillä minun polkuni päättyi tähän."

Sitten juolahti velimiehen kuva hänen himmenevään tajuntaansa ja hän ajatteli itseään syyttäen:

"Etten minä sittekin pakottanut häntä pakenemaan, sillä nythän minä kuitenkin kuolen vihollisen käden kautta."

Hän huokasi muutaman kerran raskaasti ja ojentui sitten kuolleena hangelle.

Poloinen papintytär

Kesäkuun 16 päivänä 1714 ei Raahen raatihuoneella ollut mikään tavallinen raastuvanoikeuden tai maistraatin istunto, sillä pöydän takana istui tällä kertaa kenraalimajuri Armfelt, joka Napuella hajotetun ja jälleen kokoontuneen Suomen armeijan jäännösten kanssa oli maaliskuusta saakka majoittunut kaupungissa. Itse pormestari, herra Gabriel Corte, istui sen sijaan salin sivuseinällä, johon, myöskin ikäänkuin lautakunnaksi oli asettunut Raahen kirkkoherra, Martinus Peitzius, sekä muutamia upseereita. Pöydän edessä seisojaksi kuulusteltavana eräs sotaväen hevosseppä, keski-ikäinen, iloisen näköinen mies.

Hevosseppä jatkoi kertomustaan:

"Kun minä sitten kolmatta päivää olin ryssän vankina, tuli vartiakseni nuori ja parraton rakuuna. Katsopas nyt, Jyrki, eteesi, tuon poikanulikan hyppysistä sinä helposti pääset livistämään, sanoin minä itselleni, ja aloin siinä mielessä hangata ystävyttä miehen kanssa, sillä hän näytti tavallista hyvänsävyisemmältä. Mutta kyllä maar minä ällistyin, kun hän yhtäkkiä kysyi selvällä suomenkielellä, että mistä minä olen kotoisin. Kun minä olin siinä aikani ihmetelty ja jahkaillut, niin kertoi hän olevansa oikea suomalainen ja väkisin joutuneensa ryssän soltuksi. No se on selvää, että minä nyt aloin häntä hartaasti houkutella päästämään minut pakoon. Mutta hän ei sanonut mitenkään uskaltavansa sitä tehdä, sillä silloin hänet hirtettäisiin tai ainakin armottomasti ruoskittaisiin. Lopulta hän kuitenkin suostui avaamaan minun siteeni, kun minä lupasin olla samassa asennossa kuin sidottunakin ja vasta toisen vartian aikana yrittää karkaamista. Minä koetin kyllä houkutella häntäkin karkaamaan yhdessä minun kanssani, mutta hän ei uskaltanut sitäkään yrittää. Muuten tuntui hän minusta olevan noin niinkuin hieman sekaisin täältä (seppä koputti etusormellaan otsaansa), ainakin toisin vuoroin. No niin, kun toinen vartia oli tullut hänen tilalleen, ja se oli väärentämätön ryssä, nujersin minä hänet hengiltä, otin jalat alleni ja pääsin kunnialla koko pelistä, vaikka puolen tiiman ajan vinkuikin kuulat korvieni ympärillä."

"Ja missä sinä sitten sen jälkeen jouduit hänen kanssaan tekemisiin?" kysyi Armfelt, kun seppä hetkeksi vaikenä.

"Se tapahtui Pieksämäellä. Minä olin Pohjanmaata kohti harhaillessani ja vihollisia piileskellessäni yhtynyt puoleenkymmeneen sissiin ja näiden kanssa makailin minä muutaman keväisen päivän Mikkelistä Pieksämäelle vievän maantien varressa, vaaruskellen jotakin napattavaa. Ja eipäs ollakaan, niin jo iltapäivällä lähenee kolme venäläistä rakuunaa. No, me käymme kimppuun ja yksi heistä oli tuo entinen suomalainen vartiani. Oli tosiaan onni hänelle, että minä hänet ajoissa tunsin, sillä muuten hänen olisi käynyt niinkuin toveriensakin. Hän seurasi meitä mielellään ja Viitasaarella vein minä hänet nimismiehen luo ja kysyin, mitä minun pitäisi hänelle tehdä. Nimismies kuulusteli häntä hiukan ja kehotti sitten minua kuljettamaan hänet tänne pääkortteeriin."

"Hän on siis täällä nyt?"

"On, hän on tallessa tuolla kaupungin korttikaarissa ja..."

Seppä näytti haluavan sanoa vielä jotakin mutta keskeytti empien, minkä johdosta Armfelt kysyi, mitä hänellä vielä olisi kerrottavana. Ääntään alentaen virkkoi silloin seppä:

"Ja minä olen ruvennut epäilemään, että hän onkin naisihminen."

"Kuinka niin?" hymähti Armfelt. "No hän on oikeastaan aivan naisen näköinen jo kasvoiltaan ja sitten... kun me pari kertaa tänne tulomatalla saimme saunata, niin hän ei suostunut yhdessä muiden kanssa tulemaan kylpyyn."

"Hm! No minkä hän on nimekseen sanonut?"

"Eerik Benjamininpoika, mutta varmastikaan se ei ole hänen oikea nimensä."

Tehtyään sepälle vielä muutamia kysymyksiä niiden seutujen tilasta, joiden läpi hän oli harhailko sekä vihollisten liikkeistä siellä, viittasi Armfelt häntä poistumaan. Sen jälkeen käski hän ovenpielessä seisovan korpraalin hakea vangitun venäläisen rakuunan sisälle. Uteliaina kiintyivät muutaman hetken perästä kaikkien katseet siihen olentoon, joka korpraalin saattamana astui raatitupaan. Hän oli hintelävartalainen nuorukainen, päällään venäläisen rakuunan lopen kulunut puku ja tukka, aikoinaan lyhyeksi keritty, oli pörröinen ja epätasainen. Kasvot olivat aivan parrattomat, kalpeat ja tyttömäiset ja suurissa, harmaissa silmissä oli pelästynyt ja harhaileva ilme. Huomatessaan niin monta katsetta itseensä kiinnitettävän, punastui hän ja painoi päänsä alas. Siinä asennossa teki hän vieläkin tyttömäisemmän vaikutuksen.

"Sinä puhut suomea?" kysyi Armfelt.

"Kyllä", vastasi rakuuna, vilkaisten kysyjään sekä lisäten hetken päästä hiljaa: "Se onkin minun äidinkieleni."

"Siis synnynäinen suomalainen. Entä mikä on nimesi?"

Kuulusteltava kohotti uudelleen katseensa ja vastasi epävarmalla äänellä:

"Eerik Benjamininpoika."

"Kuinka? Eihän se ole mikään naisen nimi!" ja Armfelt pani ääneensä hieman ankaruutta.

Kuulusteltava hätäntyi nyt kokonaan ja purskahti sitten äkkiä itkuun, peittäen käsillä silmänsä. Nyt ei ollut enää epäilystäkään, ett'eikö hän ollut nainen.

"No, no, elähän itke, vaan ilmaise oikea nimesi, ei sinulle siitä mitään pahaa seuraa, päinvastoin", koetti Armfelt puhella hänelle lempeästi.

"Annikka minun oikea nimeni on", niiskutti tyttö, "Annikka Swahn."

"Annikka Swahn", toistivat kaikki hämmästyneinä, vaikka he sepän kertomuksesta ja kuulusteltavan ulkomuodosta ja käytöksestä olivatkin tulleet kutakuinkin vakuutetuiksi, että hän oli nainen. Muissa oloissa olisi saanut kerrassaan koomillisen luonteen se seikka, että venäläinen rakuuna ilmotti nimekseen Annikka Swahnin, mutta tässä tapauksessa ilmeni kaikki niin traagillisena, että jokaisen kasvoilla kuvastui syvä sääli ja osanotto. Kukaan ei epäillyt kuulusteltavan ilmaisseen oikean nimensä.

"Mutta mistä sinä, poloinen, olet syntynyt ja kutka ovat sinun vanhempasi?" kysyi Armfelt heltyneellä äänellä.

"Minä olen syntynyt Joutsenon pitäjässä, jossa isäni, Benjamin Swahn, oli kappalaisena", vastasi rakuunatyttö kyyneliään kuivaten.

"Hyvä Jumala, siis papin tytär!" pääsi välittömästi kirkkoherra Peitziukselta.

"Mutta kuinka herran nimessä sinä olet joutunut vihollisen sotamieheksi?" kysyi Armfelt. "Kerrohan nyt meille kaikki alustapitain."

Huomatessaan, että tytön oli vaikea siinä seisoa useiden silmäparien tähysteltävänä, käski Armfelt korpraalin tuoda hänelle istuimen. Annikka asetui tuolinnurkalle syrjittäin kuulijoihin, niin että hän kokonaisuudessaan saattoi nähdä vain Armfeltin.

"Kasakat ottivat minut metsästä, ollessani neljäntoista vanha ja veivät Piiterburgiin. Siellä minut sitten viime vuoden alussa monen muun suomalaisen kanssa pistettiin väkisin sotaväkeen", kertoi tyttö jalkoihinsa tuijottaen.

"Venäläisten riveissä on siis useampiakin kansalaisiamme!" huudahti Armfelt.

"Niin, mutta kaikki he ovat vasten tahtoaan", kiiruhti tyttö selittämään.

"Mutta kerropas nyt oikein juurta jaksain, kuinka kaikki on tapahtunut ja mitä kaikkea sinä tiedät näistä kaameista asioista. Sinä jouduit siis metsässä kasakkain käsiin?" hoputteli Armfelt.

"Niin. Minä olin juhannusviikolla kymmenen muun tytön kanssa metsässä vastaksia hakemassa. Me olimme noin virstan päässä Joutsenon kirkolta ja juuri kun me olimme taakkoinemme tulleet tielle, alkoi maa tömistä ja ennenkin kerkesimme mitään päättää, tulla kohahti paikalle kasakkalauma."

"Maltas nyt, kuinka kauan tästä tapauksesta on kulunut?" keskeytti hänet Armfelt.

Tyttö mietti hetken ja vastasi sitten:

"Tänä kesänä tulee siitä tasan neljä vuotta."

"Jahah, se tapahtui siis juuri Viipurin vallotuksen aikana. Mutta kerropas nyt edelleen."

"Me emme ehtineet säikäyksestämme tointua, kun olimme jo kasakkain vankina. Minut kaappasi joukon johtaja kiinni ja nosti eteensä satulaan. Minä itkin ja huusin ja koetin riuhtoa itseäni irti, mutta kasakkapäällikkö vain nauroi ja puristi minua sen lujemmin. Lopulta minä paljosta itkusta ja pelosta menin tajuttomaksi, josta virkosin vasta Viipurissa venäläisten leirissä. Siellä näin paljon muitakin suomalaisia vankina, sekä miehiä että naisia ja lapsiakin. Viipurista meidät kaikki sitten muutaman päivän kuluttua vietiin Piiterburgiin, jossa minä sain olla kolme vuotta."

"Kuinka siellä vangittuja kohdeltiin ja mitä heidän täytyi tehdä?" tiedusteli Armfelt.

"Meidät sullottiin likaisiin ja kosteisiin parakkeihin ja syödä saimme puolikypsää limppua ja kaalikeittoa. Mutta hyvin usein puuttui sitäkin ja monta meistä kuoli nälkään ja tauteihin. Miehet saivat aamusta iltaan olla raskaassa työssä kaupungin rakennuksilla ja meidän naisten täytyi samoin aamusta iltaan olla pesemässä sotamiesten vaatteita. Usein olin minä sairaana, kerran kolerassakin, mutta kuolema ei tullut, vaikka minä olisin kuinkakin hartaasti sitä rukoillut. Kymmenittäin ajelehti kurjuuteen ja räähkäykseen kääntyneiden suomalaisten ja ruotsalaisten vankien ruumiita pitkin teitä ja syrjäisempiä katuja, joista niitä aika-ajoin viskeltiin Nevaan tai peruskivien alle. Ani harva sai osakseen oikean hautauksen."

Kertojan ääni sortui sortumistaan, kunnes kyöneleet uudelleen täyttivät hänen silmänsä. Hiukan tyynnyttyään jatkoi hän katkonaisella äänellä:

"Minä sentään Jumalan avulla vältyin pahimmasta, mikä kohtasi useimpia onnettomuus-sisariani, heidän joutuessaan sotamiesten väkivallan uhriksi. Karkaamista me emme uskaltaneet ajatellakaan, sillä monet miehistä, jotka sitä yrittivät, saatiin kiinni ja silloin heidät ruoskittiin ja merkittiin poltinraudalla tai silvottiin korvat ja sieramet."

"Oih, sitä raakalaisuutta!" voihkasi kirkkoherra, kasvoillaan syvä inhon ilme.

"Sellaista elämää me saimme viettää kolme vuotta", jatkoi rakuunatyttö jälleen tasaisella ja harmaalla äänellä. "Sitten alkoi kierrellä huhu, että tsaari lähtee suuren sotajoukon kanssa vallottamaan Suomea. Silloin meidät suomalaiset vangitkin, niin miehet kuin naisetkin, jotka vain olivat voimissaan, pantiin väkisin sotaväkeen. Jotka kieltäysivät tottelemasta, ne hirtettiin. Ensin meidät kuitenkin väkivallalla kastettiin ryssänuskoon ja annettiin uudet nimet. Se tapahtui loppiaisenä puolitoista vuotta sitten ja minulle annettiin silloin nimi Ulliana. Minut ja viisikymmentä muuta suomalaista tyttöä raahattiin Vologdan rakuunain kasarmiin, puettiin sotamiehen vaatteisiin ja opetettiin ruoskan uhalla ratsastamaan ja ampumaan. Ja sotamiehet saivat kenenkään estämättä tehdä meille mitä tahtoivat."

Kertojan ääni oli taas alenemistaan alentunut, kunnes hän kokonaan vaikenä ja mielipuolen omituisuudella tuijotti eteensä. Kuulijat oli vallannut syvä sääl ja kirkkoherra toisteli hiljaa: "Kauheata! kauheata!"

Vihdoin havahutti Armfelt kuulusteltavan virkkamalla:

"Ja sitten te saitte seurata armeijaa Suomeen. Onko teidän täytynyt taisteluissakin olla mukana?"

Tyttö nosti säikähtyneenä katseensa ja Armfeltin täytyi toistaa kysymyksensä, ennenkun hän ryhtyi jatkamaan kertomustaan.

"On kyllä, kaikissa taisteluissa me olemme olleet mukana, Porvoossa, Pälkäneellä ja Isossakyrössä. Meidän taaksemme asetettiin venäläisiä, joiden oli määrä ampua meidät heti, jos emme kävisi eteenpäin tai muuten yrittäisimme jotakin salajuontaa. Mutta me olimme hiljaisuudessa keskenämme päättäneet ampua aina yli eikä satuttaa omia kansalaisiamme, vaikka moni saikin surmansa heidän

kuulistaan. Minäkin sain Pälkäneellä haavan käsivarteeni."

"Ja Isossakyrössä teitä myöskin oli mukana?" keskeytti hänet Armfelt. "Kuinkahan paljon suunnilleen ja missä vihollisen taistelulinjan osassa te olitte?"

"Meitä oli kaikkiaan noin tuhannen paikkeilla ja joukossa oli useita siunatussa tilassa olevia naisiakin. Kun venäläiset aloittivat hyökkäyksen, asetettiin meidät kaikki eturintaan ja takanamme oli taas paljon suurempi joukko venäläisiä, joiden tuli ampua meitä, elleimme vikuroimatta kävisi päälle."

"Ja joukossa siunatussa tilassa olevia naisiakin!" huudahti Armfelt ja löi rajusti kämmenensä pöytään. "Se jalosydäminen ja sivistynyt Galitzin!"

"No, ehkä hän sittenkin muihin venäläisiin nähden on jalosydäminen ja sivistynyt", huomautti yksi upseereista kuivan ivallisesti.

"Mutta voitko sinä muistaa, työnnettiinkö teidän joukkonne keskustaa vai vasenta siipeä vastaan?" kääntyi Armfelt taas tytön puoleen.

Tämä muisteli hetkisen ja vastasi sitten: "En minä voi sitä niin tarkalleen sanoa, sillä silloinhan oli lumipyry ja varsinkin me naiset pois suunniltamme. Sen minä vain muistan, että me lähelle suomalaisia tultuamme huusimme, että he säästäisivät meitä, sillä me olemme heidän kansalaisiaan."

"Mitä!" havahtui yhtäkkiä majuri Schulman, joka Isonkyrön taistelussa oli vasemmalla siivellä johtanut viisikäs-pataljoonaa ja joka levoton oli kuunnellut tytön viime kertomusta. "Juuri kun minä komensin mieheni pajunettihyökkäykseen, kuulin minä vihollisen rintamasta huutoja: 'säästäkää, me olemme suomalaisia!' Mutta minä huusin miehille, jotka hämmästyneinä olivat pysähtyneet, että se on vihollisen petkutusta kaikki. Ja niin me säälimättä hyökkäsimme eteenpäin ja hakkasimme maahan kaikki, jotka tiellemme sattui. Niin, Herra meidän erehdyksemme paratkoon, mutta emmehän me mitenkään voineet käsittää, että vihollisten joukossa olisi omia kansalaisiamme."

Karkean soturin ääni värähteli hänen tätä puhuessaan.

"Niin, suurin osa meistä kaatui taistelussa", kertoi tyttö, kiinnittäen pelästyneet silmänsä majuriin. "Minä ja kaksi muuta tyttöä pelastuimme piilottumalla. Kiivaimman kahakan aikana hyppäsimme me satulasta ja kun siinä lähellä sattui olemaan korkea lumikinos, peittäysimme me siihen ja kyyrötimme siellä aina iltapäivään saakka. Mutta kun me sitten kylmän ja nälän hätyyttämänä kohosimme piilostamme, huomasivat meidät heti taistelutantereelle kaatuneita ryöstämään hajaantuneet venäläiset, ottivat meidät kiinni ja veivät everstin luo ja..."

Hän keskeytti lauseensa, punastui ja suupielten värähdellessä painoi päänsä syvään alas.

"No, teitä varmaan rangaistiin?" virkkoi Armfelt.

"Niin, saimme viisikymmentä raipaniskua paljaaseen selkäämme", sanoi tyttö mahdollisimman hiljaa, samalla kun kyynelleet alkoivat uudelleen tippua hänen silmistään.

"Tyttö parka!" huoahhti Armfelt. "Ja sitte sinä sait parin venäläisen rakuunan kanssa viedä jotakin julistusta Pieksämäen papille?"

"Niin. Minut pantiin mukaan tulkiksi ja sillä retkellä minä viimeinkin jouduin suomalaisten vangiksi, jota olin alunpitäin toivonut."

"Jumala paratkoon, kyllä siinä on kohtaloa kahdeksantoistavuotiaan papintyttären osaksi. Vanhemmistasi sinulla ei luonnollisesti ole näinä vuosina ollut mitään tietoa?"

"Ei", nyyhkytti tyttö vastaukseksi. "Isäni on ollut jo toistakymmentä vuotta kuolleena, mutta äitini ja siskoni elivät vielä, kun kasakat minut ryöstivät. Ja siitä minä niin hartaasti tahtoisin saada selvän, elävätkö he vielä ja missä he ovat."

"No nyt sinä itse kuitenkin olet turvassa, ja ehkäpä Jumalan avulla saamme vielä omaisistasikin selvän. Mahdollisesti ovat he monien muiden pakolaisten mukana kulkeutuneet Ruotsiin, jossa he kyllä ovat turvassa. Toimitamme ensimmäisen hyvän tilaisuuden sattuessa sinutkin sinne. Mutta nyt sinun täytyy ensiksi saada kunnollista hoitoa sekä sukupuolellesi kuuluva puku."

Viimeisiä sanoja puhuessaan katsahti Armfelt kirkkoherra Peitziukseen, joka kohosi paikaltaan ja tyttöä lähestyen virkkoi:

"Lapsi parka, lähde nyt aluksi minun kotiini saamaan hoivaa. Sieltä kyllä löydämme jonkunlaisen puvunkin sinulle, ettei sinun tarvitse noita kovanonnen vaatteita kauemmin kantaa."

Ottaen tyttöä lempeästi kädestä lähti kirkkoherra salista.

Armfelt nousi paikaltaan, käveli omiin mietteisiinsä vaipuneena muutaman kerran yli lattian, pysähtyi sitten akkunan eteen ja avasi sen ikäänkuin saadakseen huoneesta haihtumaan sen painostavan mielialan, jonka tytön kertomus oli synnyttänyt.

Ulkona oli mitä herttaisin kesäpäivä. Raatihuoneen nurkalla kasvavassa pihlajassa sirkutteli parvi pikkulintuja, kaduilla ja pihloilla näkyi päivää paistattelevia sotilaita ja torilta kuului rummunpäritys, kun talonpoikaisille sotilasjoukoille opetettiin sotaliikkeitä. Mutta Armfelt tätä kaikkea tuskin huomasikaan. Oikea käsi poveen pistettynä, pää syvään alas painuneena ja kasvoillaan synkkä ilme tuijotti hän ulos. Pormestari ja upseerit vaihtoivat kuulemansa johdosta matalalla äänellä sanan silloin, toisen tällöin.

Kun Armfelt vihdoin palasi pöydän ääreen, virkkoi hän:

"No, tällaiseenhan meitä itäinen naapurimme on jo vuosisatoja totuttanut. Mutta nyt ryhtykäämme keskustelemaan sotaväen muonituksesta. Herra pormestari, pyydän teitä esittämään suunnitelmanne."

Viimeinen varustus

"Te syytätte minun nuoruuttani, herra rovasti! Mutta muistakaa, että minä olen seitsentoista vuotiaasta asti kantanut miekkaa, ollut kymmenessä suuremmissa taistelussa ja lukemattomissa kahakoissa, haavottunut kolme kertaa ja ollut kerran sotavankina kaukana Venäjällä, josta sanomattomia vaivoja ja vaaroja kokien karannut takaisin isänmaatani puolustamaan. Jos minä siis vuosiltani olenkin nuori, niin olen minä vanha kokemuksiltani ja tiedän niin ollen, mihin virkani minua velvottaa."

Lausuttuaan nämä sanat rovasti Cajanukselle kääntyi Kajaanin linnan komentaja, kapteeni Fieandt, vihaisesti ympäri, veti miekankantohihnan kireämmälle ja astui ulos.

Hän kiipesi suoraapäätä linnan ulkomuurille, jossa hän pysähtyi tarkastelemaan vihollisleiriä.

Oli niin pakkanen, että viikset ja kulmakarvat kohta ulos tultua jäättyivät ja hengitys muuttui sakeaksi usvaksi. Tähdet teräksen kylmässä taivaanlaessa vilkkuivat levottomasti ikäänkuin olisivat kylmän kourissa vikisseet ja viluisena ja orpona riippui kynsistään kuun kierukka taivaan rannalla. Jylhinä ja valkean hohtavina kohosivat vaarat eri suunnilla ja tuo kesäisin niin ihana ympäristö oli nyt kuin ruumisliinoin kääritty. Kumeasti ja uhkaavasti pauhasi Ämmä talviöisen autiuden keskellä ja sen pyörteistä nouseva usva vaanii kuutamossa haaveellisina, alati muotoaan muuttelevina hattaroina.

Niemellä vastapäätä, josta ennen olivat pienen erämaa-kaupungin tulet vilkkuneet, töröttivät nyt kinosten keskeltä kirkon ja raatihuoneen sekä useimpain talojen hiiltyneet rauniot. Ainoastaan joitakuita hökkeleitä oli jäljellä ja niiden välissä näkyi pitkät rivit lumikotuksia, joissa piirittäjät majailivat. Rannempana oli hirsivallien suojassa joukko kanuunoita, joiden mustat kidat nyt yöksi vaienneina tuijottivat uhkaavina linnaa kohti. Vahtipatrullit liikkuvat edestakaisin, valmiina hälyttämään, jos linnasta yritettäisiin äkillistä uloshyökkäystä, sekä samalla vaanien linnaan mahdollisesti vietäviä muonalähetyksiä. Mutta milloin he sattuiivat liiksi lähenemään virran rantaa, silloin avasi kohmettuneessa horroksessaan uinuva linna hetkeksi tulisilmänsä ja kumeat musketinpaukaukset repelivät öistä hiljaisuutta ja monikertainen kaiku vastasi etäisistä vaaroista, ikäänkuin ympäröivä erämaakin olisi ilmaissut olevansa vielä valveilla sekä seuraavansa tämän Suomen viimeisen varustuksen kamppailua.

Fieandt pysähtyi vanhan silmäpuolen sotilaan luo, joka muskettiinsa nojaten seisoi ampuma-aukon ääressä.

"Vieläkö jaksat pidellä muskettia, vanha Skarppi?" kysyi hän.

"Kyllä Skarpin musketista lentää kuula vielä yhtä kauas kuin nuorempaanakin, herra komentantti", vastasi sotavanhus. "Äsken juuri keikautin tuolla muutaman ryssän, joka pisti nenänsä musketin kantomatkan sisäpuolelle. Mutta tarkenemisen laita tässä on hieman niin ja näin. Sormet kangistuvat väkisinkin muskettia pidellessä ja varpaani ovat jo ihan turtana. Korvistani sen sijaan ei ole väliä, sillä ne minä palellutin jo toissa talvena Napuella."

"Entä oletko muutoin tyytyväinen oloomme linnassa?" kysyi Fieandt.

"Hm, tosinhan sitä mielellään söisi kerrankaan viikossa vatsansa täyteen", vastasi vanhus avomielisesti, "mutta näkyypä tuota pysyvän hengissä näinkin — eikähän tätäkään ikäänsä kestäne."

Linnankomentajan mieli synkistyi, sillä muonakysymys oli hänelle arka asia. Hän oli äsken ollut tarkastamassa muonavarastoa ja huomannut sen huvenneen hämmästyttävän vähiin. Sen johdosta oli hän käskenyt varusmestarin vieläkin pienentää ruoka-annoksia, varsinkin aseettomalle väelle. Viimemainitut ne olivatkin syynä ruokavarojen ennaikaiseen loppumiseen ja hän soimasi itseään siitä, että vaimonsa rukouksista heltyneenä oli avannut linnanportit pakolaisille.

Toinen suuri puute oli polttopuista. Linnan kolkkoja suojia ei oltu enää pariin viikkoon voitu kunnollisesti lämmittää ja siitä kärsivät olletikin linnassa olevat lukuisat lapset. Pakolaisten joukossa olikin paljon sairautta ja kuolemantapauksia sattui joka päivä.

Mutta ruutia oli vielä yllinkyllin ja Fieandt tahtoi puolustaa linnaa viimeiseen saakka. Siitä asiasta hän oli äsken kiistellyt rovasti Cajanuksen kanssa, joka ehdotti antautumista, jos se vain oli saatavissa kunniallisilla ehdoilla. Kapteeni tiesi vihollisten joukossa kärsittävä myöskin puutetta ja taudin riehuvat heidän keskellään paljon pahemmin kuin linnassa. Tähän luottaen oli hän päättänyt jatkaa taistelua, mitä uhreja se sitten kysyikin.

"Niin, suolivöitämme meidän on pakko toistaiseksi kiristää", lausui Fieandt, "jos mieli säilyttää nämä muurit omassa hallussamme. Mutta tokkopa noilla viheriätakeillakaan lienee makeanleivän päivät."

"Ei vainen olekaan", myönsi Skarppi. "Ja jos siellä ryssänlimppua liekin vähän varavammin, niin onpa sitä viljemmin sairautta. Ainakin neljäkymmentä ruumista kantoivat he tämänkin päivän kuluessa leirinsä ulkopuolelle. Se säästää meidän ruutiamme, ja jos sellaista jatkuu vielä parin viikon ajan, niin luulenpa, että me jo vapaasti pääsemme muonaa ja polttopuita hankkimaan."

Tällainen puhe oli hunajaa Fieandin sydämelle ja tyytyväisenä virkkoi hän:

"Niin, varmasti pääsemmekin ja siinä toivossa me hyvin voimme hieman paastotakin."

Hän lähti kiertelemään edelleen muureja, nähdäkseen olivatko vartiat kaikkialla paikallaan ja oliko vihollinen millään puolen vehkeilemässä.

Tarkastuksen päätettyään laskeusi hän linnanpihalle, jossa kaikenlaisen rojun ohella oli pari pientä halkopinoa — ainoat jäljellä olevat polttopuut. Eräs pakolaisista laittoi toisen pinon ääressä itselleen halkosylyystä.

"Minne niitä?" kysyi Fieandt äreästi.

"Komentantin omaan huoneeseen", vastasi mies. "Rouva pyysi tuomaan."

"Pienempikin syylys riittää", sanoi Fieandt ja jatkoi kulkuaan toisen kylkirakennuksen alakertaan, jonne pakolaiset oli sijoitettu.

Se oli avara holvikattoinen halli, johon hän nyt tuli. Pitkin seinustoja oli olkipahnoja, joilla makaili tai istuskeli sekaisin miehiä, naisia ja lapsia. Kaikkien kasvoilla oli alakuloinen tai synkkä ilme ja ainoastaan jotkut naisista kummittelivat jonkunlaista käsityötä. Paksut kiviseinät olivat monesta kohti kuuran peitossa ja huoneessa oli niin kylmä, että hengitys muuttui usvaksi. Kenellä oli turkki tai muu vahvempi päällysvaate, hän oli kietonut sen visusti ympärilleen. Joka puolelta kuului lasten itkua ja sairasten voihkinaa.

Pelokkaana seurasi jokaisen katse linnankomentajaa, jonka ankaruutta he olivat saaneet alunpitäin tuntea. Sairaat hiljensivät valituksensa ja äidit koettivat tynnytellä lapsiaan. Ääneti astui Fieandt muutaman askeleen peremmäs ja pysähtyi sitten ympärilleen tarkastelemaan.

Tätä isoa huonetta valaisi ainoastaan muurinrakoon pistetty päre sekä pari ratisevaa talikynttilää. Toinen kynttilä oli asetettu lattialle huoneen perällä ja sen ääressä oli polvillaan rovasti Cajanus, jakaen herranehtoollista orjilla makaavalle kuolevalle. Hänen sanansa kuuluivat matalana mumina huoneen etupuolelle.

Nähdessään rovestin kääntyi Fieandt ympäri ja poistui yhtä ääneti kuin oli tullutkin. Hän meni omaan huoneeseensa läntisessä tornissa, joka yleni suoraa Ämmän kuohuista. Huonetta valaisi iloinen takkavalkea, jonka loisteessa hänen nuori vaimonsa puuhasi illallista. Viime suvena oli näet Fieandt nainut Elisabet Tavaststjernan, joka sitä ennen oli vähän aikaa ollut naimisissa hänen erään Napuella kaatuneen upseeritoverinsa kanssa. Nuori rouva oli seurannut miestäns armeijan peräytymismatkalla Perä-Pohjaan sekä sieltä tänne Kajaaninlinnaan.

Synkkänä ja nyreissään istahti Fieandt pesän eteen, nojasi kyynärpäät polviinsa ja mietti. Se vähän toivorikkaampi tuuli, minkä hän äsken oli saanut jutellessaan muurilla vanhan sotilaan kanssa, oli hänen pistäytyessään pakolaisten huoneessa haihtunut. Hän ei voinut eikä tahtonutkaan salata itseltään

aseaman toivottomuutta. Ainoastaan viikon kykeni linna enää puolustautumaan, sitten olisivat ruokavarat ja polttopuut tyystin lopussa eikä ulkoapäin ollut minkäänlaisia avuntoiveita. Jollei siis vihollinen tuon viikon kuluessa lähtisi matkaansa, niin silloin olisi edessä antautuminen.

Antautuminenko? kiihtyivät Fieandtin ajatukset tämän sanan johdosta. Ei koskaan! päätti hän lujasti, sillä olihan hänellä vielä yksi muukin keino asian ratkaisemiseksi. Linnan kellarissa oli vielä jällellä kokonaista kaksitoista tynnyriä ruutia. Se oli riittävä määrä lennättämään ilmaan linnan sekä puolustajineen että vihollisineen.

Tämä ankara aatos ei ensi kertaa iskenyt hänen mieleensä. Jo muutaman kerran ennenkin olivat hänen ajatuksensa siihen pysähtyneet. Pelko ei häntä ainakaan pidättänyt sitä tekemästä, päinvastoin oli hän tuntenut salaista iloa siitä, että pahimman varalta oli vielä olemassa muukin keino kuin antautuminen. Jos hän jotakin pelkäsi, niin se oli juuri antautuminen, ei vihollisen valtaan joutumisen takia, vaan koska se hänen taipumattomalle kaarlolaisluonteelleen oli itsessään vastenmielistä.

Hänen vaimonsa oli saanut valmiiksi heidän vaatimattoman illallisensa ja pysähtyi nyt hänen rinnalleen, laskien kätensä hänen olkapäälleen. Fieandt nosti päänsä ja hämmästytti hyväilyihin tottumatonta vaimoaan kietomalla käsivartensa hänen ympärilleen. Tavallista hellemmällä äänellä kysyi hän sitten:

"Pelkäisitkö sinä kuolla yhdessä minun kanssani, Lisbet?"

"Kuinka sinä sellaista kysyt, Henrik?" vastasi vaimo. "Totta kai minun on uskallettava seurata sinua kuolemaankin, koska kerran olen seurannut tänne linnaankin. Olenhan minä sotilaan vaimo."

"Kiitos niistä sanoista, Lisbet, mutta oletko sinä valmis kanssani minkälaiseen kuolemaan hyvänsä?" kysyi Fieandt.

"Mitä sinä sillä tarkoitat?"

"Oletko sinä sattunut koskaan kuolemaan, kuinka suomalaiset rakuunat puolisen sataa vuotta sitten tekivät Tycoczin linnassa Puolassa, huomattessaan etteivät voi kauemmin pitää linnaa hallussaan?" vastasi Fieandt uudella kysymyksellä ja kun rouva oli vastannut kieltävästi, jatkoi hän: "He antoivat vihollisten tulla linnaan ja räjäyttivät sen sitten ilmaan."

"Mutta... en ymmärrä vieläkään sinun tarkotustasi", änkytti rouva, joka kuitenkin aavisti, mihin hänen miehensä tahtoi tulla.

"Meillä on varastossa vielä kaksitoista tynnyriä ruutia ja viikkoa kauemmin me emme kykene enää linnaa puolustamaan."

Tätä sanoessaan katsoi Fieandt tutkivasti vaimoonsa, joka huomattavasti kalpeni. Mitään hän ei kuitenkaan ehtinyt vastata, kun ovelle samalla koputettiin.

Sisään astui rovasti Erik Cajanus. Hän oli oppinut ja kielitaitoinen mies sekä etevä saarnaaja, olennoltaan kunnioitusta herättävä ja harvinaisen kookas. Vaikka olikin vasta jonkun verran yli viidenkymmenen, oli hän sentään jo harmaatukkainen. Mutta hän oli ehtinyt kokea jo monta kovaa: suurten nälkävuotten kauhuja, sairautta ja vihollisen hävityksiä. Jo sarkasodan aikana oli hän menettänyt isoimman osan omaisuuttaan, ja viime vuonna, jolloin suurempi vihollisjoukko ensi kerran tuli Kajaanin tienoille, oli hänet perheensä kanssa ihan alastomaksi ryöstetty sekä pahoin pidetty. Hädin tuskin oli hän hengissä päässyt vihollisten käsistä sekä paennut senjälkeen perheensä ja toisten Paltamon pappien ynnä monien muiden seurakuntalaisten kanssa tänne Kajaanin linnaan.

Nähdessään rovasti Cajanuksen rypisti Fieandt kulmiaan. Mutta tulija lausui tynnosti:

"Näen, ettette ole hyvillänne minun tulostani ja minä pyydänkin anteeksi, että näin myöhäisellä hetkellä tulen häiritsemään yhdessäolanne. Mutta kun pikainen lähtönne äsken katkaisi keskustelumme ja kun sydämelleni jäi vielä paljon sanottavaa, niin otin nyt vapauden tulla sitä jatkamaan."

"Minusta nähden oli turhaa jatkaa äskeistä keskusteluumme, sillä minun mielipiteeni ei muutu siitä, mitä jo sanoin", vastasi Fieandt.

Välittämättä näistä kylmistä sanoista jatkoi rovasti:

"Olin juuri ripittämässä erästä sairasta, joka kohta ehtoollisen nautittuaan veti viimeisen henkäyksensä. Kuolevia on tähän saakka ollut joka päivän osalle ja tästä lähtien niitä tulee vielä useampia."

"Mutta sehän on asia, jolle minä en, paremmin kuin tekään, mahda mitään", virkkoi tähän Fieandt.

"Mahdatte kyllä te, kapteeni, jos tahdotte sääliä kurjuuttamme."

"Palaatte siis siihen entiseen, että minun on jätettävä linna viholliselle!" huudahti Fieandt kiihtyen. "Mutta sitä minä en ole tekevä! Minä olin ainoa, joka jäin henkiin majuri Burghausenin joukosta Lipolassa, kun vihollinen ensi kerran hyökkäsi maamme rajojen sisälle. Sen jälkeen olen minä saanut nähdä maan pala palalta joutuvan vihollisen valtaan. Hävityksen aalto on jo huuhtonut yli Suomen, niin että tämä linna on enää ainoa piste, jota he eivät ole valtaansa saaneet. Eikä heidän pidä sitä saaman niin kauan kuin päällikkyys on minun huostassani. Jos kaikki Suomessa eivät olekaan seisonet viimeiseen saakka paikallaan kuten Burghausen joukkoineen, niin että vihollinen on päässyt etenemään aina tänne perimpään pohjaan saakka, niin aion ainakin minä pitää nyt paikkani."

"Sittenkin vielä, kun viimeinen leivänkannikka on syöty ja viimeinen puunkapula poltettu?"

"Sen päivän varalta meillä on kaksitoista tynnyriä ruutia linnan kellarissa", sanoi Fieandt lyhyesti ja kylmästi.

"Mitä... aiotteko surmata meidät raunioiden alle?" kysyi Cajanus kauhistuen.

"Itsemme ja vihollisemme", vastasi Fieandt järkähtämättömästi.

"Ettekö ajattele edes niitä monia äitejä ja lapsia, jotka ovat hakeneet suojaa täältä linnasta?"

"Heillähän on vapaus lähteä täältä milloin hyvänsä. Olenkin katunut, että ollenkaan laskin, linnan aseetonta väkeä."

"Mutta tiedättehän yhtä hyvin kuin minäkin, että jos me aseettomat lähdemme linnasta ilman että linna samalla antautuu, niin me ilman minkäänlaisia sopimuksia joudumme vihollisen valtaan, joka ärtyneenä linnan vastustuksesta ei tule meitä säästämään."

"Siinä tapauksessa minä en tiedä muuta keinoa kuin että te jätte linnan ja alistutte siihen, mitä tuleman pitää."

Näitä sanoja seurasi kiusallinen äänettömyys, kunnes Cajanus katkaisi sen sanomalla:

"Teillä on kova sydän, kapteeni. Kehottaisin kuitenkin vielä kerran teitä menettelemään niin, ettei teidän tilintekonne kerran kävisi ylen raskaaksi."

"Kuninkaan tahto on, että kaikki seisovat paikallaan loppuun saakka. Peräytymistä tai vihollisen armoille heittäytymistä hän ei siedä."

"Minä tarkotinkin kuningasten kuninkaalle tehtävää tiliä", oikasi Cajanus.

"Joka uskollisesti täyttää maallisen kuninkaansa antamat tehtävät, voi hyvällä omallatunnolla astua tilille myöskin kuningasten kuninkaan eteen", vastasi Fieandt.

"Niin, mikäli kysymys on omantunnon mukaisista teoista. Mutta voivathan maallisen ja taivaallisen kuninkaan käskyt toisinaan olla ristiriidassa keskenään ja silloin kai meidän on noudatettava jälkimäisen käskyjä. Itsensä ilmaan räjäyttäminen on selvä itsemurha ja sen kieltää jumalallinen laki. Ja epäilenpä suuresti, onko maallisen kuninkaammekaan tahto sellainen."

"Mitä hyödyttää sitten jatkaa kituvaa elämää, kun kaikki on kerran menetetty."

"Kuka sanoo, että kaikki on menetetty? Ei koskaan ole kaikki menetetty, vaan uuden elämän itu on aina olemassa. Kaikista vähimmän sopii sellainen epätoivon oppi niin nuorelle kansalle kuin me suomalaiset. Kansojen kaitsija on antanut meille oman sijan auringon alla ja tämän kovan koettelemuksen on hän lähettänyt meille tutkiakseen, kestämmekö me sen miehuullisesti ja olemmeko siis mahdolliset siihen historialliseen osaan, jonka hän on meille varannut. En kiellä, etteikö itsensä ilmaan lennättäminen ole miehuullinen teko ja joissakin tapauksissa ainoa mahdollinenkin, mutta vieläkin suurempaa miehuutta vaaditaan elämiseen silloin, kun kaikki näyttää menetetyltä. Uskallus elämään ei jää koskaan palkinnotta, sillä elämä on Jumalasta, ja niinpä meillekin on vielä valoisampi päivä koittava. Pyydän siis teitä vieläkin valitsemaan kunniallisen antautumisen. Tätä en tee pelkuruudesta, vaan niiden monien linnan turviin paenneiden tähden, jotka tahtovat kaiken tämän yli vuotavan surkeudenkin uhalla elää."

Tämän sanottuaan pyysi rovasti Cajanus vielä kerran anteeksi, että oli näin myöhällä tullut häiritsemään, toivotti hyvää yötä ja lähti huoneesta.

Fieandt istui ääneti ja jurona paikallaan, kunnes hänen vaimonsa, joka edellisen kohtauksen aikana oli vetäytynyt huoneen perälle, läheni häntä jälleen ja muistutti, että ruoka jähtyy.

"Mitä sinä arvelet noista hänen viime sanoistaan?" kysyi rouva, kun he olivat asettuneet pöytään.

"Hm, siinä oli liiaksi papillista viisautta, että minä, suora sotilas, voisin sitä omaksua", vastasi Fieandt.

"Mutta olihan se niin selvää mitä hän sanoi ja... elä pahastu siitä, mutta kyllä minä olen siinä asiassa samaa mieltä kuin hänkin."

"Siis sinäkin!" lausui Fieandt synkästi. "Sillä tiedätkö, Henrik, minä en puhu yksistään oman elämäni puolesta, jonka minä olen aina valmis uhraamaan sinun rinnallasi, vaan minä olen vastuussa toisestakin elämästä, joka on minussa vasta syttynyt", sanoi rouva punastuen.

Näiden sanojen johdosta joutui Fieandt hämilleen ja keskustelu sammui muutamiin epäselviin sanoihin, joita hän neuvottomuudessaan mutisi. Lopettaen nopeasti ateriansa lähti hän ulos, tehdäkseen vielä kierroksen muureilla.

* * * * *

Aamulla, kohta kun päivä hiukan valkeni alkoivat tykit tavallisen soittonsa, Se oli jo niin tuttua linnalaisille, että heitä olisi paljoo enemmän hämmästyttänyt, jos päivä olisi hiljaisuudella alkanut.

Kun Fieandt aamusella lähti ensi kierrokselleen muureilla ja tiedusteli vartioilta, oliko yön kuluessa tapahtunut mitään erinomaisempaa, vastasi eräs heistä:

"Minä luulen että vihollisten leiriin aamuyöstä saapui apujoukko. Kun kuu oli jo laskenut, en voinut niin tarkoin laskea sen suuruutta, mutta summittaisesti ottaen täytyi sen olla ainakin tuhannen miehen suuruinen."

Toiset vartiat vahvistivat tämän havainnon. Sitä paitsi saattoi nyt selvästi huomata, että venäläisten kesken vallitsi tavallista vilkkaampi hyörintä ja että tekeillä oli joukko uusia lumimajoja. Ei siis epäilystäkään, että he olivat saaneet lisäväkeä. Nämä eivät tietysti olleet saapuneet aivan tyhjin käsin, vaan tuoneet muassaan joukon muona- ja ampumavaroja.

Tämä oli paha pettymys Fieandtille. Hän oli toivonut venäläisten leirissä raivoavan taudin ajavan heidät piankin matkoihinsa. Mutta nyt he joka tapauksessa kestäisivät kauemmin kuin linnan puolustajat.

Synkkänä ja äreänä toimi hän koko päivän muureilla kanuunain ääressä ja yöksi suunnitteli hän taas uloshyökkäystä. Hän ei tahtonut itselleenkaan tunnustaa, että hänen päätöksensä linnan ilmaan räjäyttämistä oli hänen vaimonsa ilmotuksen johdosta ruvennut horjumaan. Tietoisuus siitä, että hänellä oli perillinen odotettavissa, täytti väkisin hän mielensä omituisilla, elämää suosivilla tunteilla.

Ammuntaa jatkui myöhään illalla loimottavien revontulien valossa. Kolmenkymmenen miehen etunenässä hiipi Fieandt takaportista ulos ja toisten pitäessä muureilla tulta vireillä teki hän kiertoteitä myöten hyökkäyksen vihollisten leiriin. Taistelu oli ankara ja askel askeleelta täytyi Fieandtin pienine joukkoineen peräytyä kymmenkertaisen vihollisen edestä, pääsemättä lähellekään muonavarastoja, joista hän oli toivonut voivansa osan kaapata mukaansa. Hän menetti useita miehiä ja sai itsekin pari vähäisempää haavaa, mutta pääsi kuitenkin onnellisesti takaisin linnaan. Portit jymähtivät heidän takanaan kiinni, sitten vaikenivat vähitellen tykit muureilla ja yksinään ärjyi taas Ämmä revontulista loimuavan taivaan alla.

* * * * *

Fieandt istui jälleen pesävalkean ääressä huoneessaan Sidottuaan hänen haavansa kietoi rouva kätensä hänen kaulaansa ja lausui nyyhkyttävällä äänellä:

"Mitä hyödyttää tämä enää, sillä muutaman päivän perästä loppuu meiltä syötävä. Kohta minulla ei ole enää sydäntä mennä tuonne pakolaisten puolelle, sillä niin suuri on siellä kurjuus. Miksi et voi jättää tätä hyödyttöä vastarintaa, jos kenraali Tshekin vain tarjoaa kunnolliset antautumisehdot?"

"Jos hän tarjoaa, siinäpä se!" lausui Fieandt.

Nämä lyhyet sanat olivat kuitenkin omiaan ilahuttamaan rouvaa, sillä hän huomasi niistä, että hänen miehensä ei puhunut linnan räjäyttämistä, vaan saattoi ajatella jo antautumista. Iloissaan painautui hän häntä lähemmäs ja silloin tunsu Fieandt ensi kerran uuden ihmisalun liikahtelevalle äitinsä povessa.

Hänen mielensä valtasi harvinainen hellyys, elämä veti häntä voimakkaasti puoleensa ja kietoen kätensä vaimonsa ympärille lausui hän:

"Saammehan nähdä, suostuuko vihollinen antamaan meille kunnolliset ehdot."

Hänen olisi nyt tullut lähestyä rovasti Cajanusta, mutta se oli hänelle kovin työlästä. Seuraavana päivänä tarjoutui siihen kuitenkin hyvä tilaisuus. Hän kohtasi linnanpihalla rovastin, joka pysähdytti hänet ja pyysi lupaa saada valkoisen lipun suojassa mennä kenraali Tshekinin luo tiedustelemaan, saisivatko aseettomat lähteä turvallisesti linnasta.

"Mutta siitähän hän kohta huomaisi, että meillä linnassa on asiat huonosti", vastasi Fieandt. "Ei se käy päinsä."

"Tahdotteko sitten haudata meidät kaikki linnan raunioihin?" kysyi Cajanus.

"Saammehan nähdä", vastasi Fieandt, jonka oli mahdoton myöntää luopuneensa päätöksestään.

Rovasti Cajanus kääntyi juuri lähteäkseen sisälle, kun muuan sotilaista tuli ilmottamaan, että eräs vihollisen upseeri on portin takana ja pyytää päästä komendantin puheille. Fieandt käski tuoda hänet sidotuin silmin omaan huoneeseensa, jonne hän lähti edeltä, pyytäen rovastin mukaansa.

Venäläinen upseeri tarjosi päällikkönsä puolesta linnan puolustajille vapaata lähtöä, jos linna viivyttelemättä jätettäisiin heille. Tähän vastasi Fieandt, ettei hänellä ollut mitään syytä kiirehtiä linnan jättämistä, sillä se kestäisi piiritystä vielä kuinka kauan hyvänsä. Kuitenkin tahtoi hän miettiä asiaa ja lupasi piammiten lähettää vastauksensa kenraali Tshekinille. Tämän jälkeen sidottiin lähettilään silmät jälleen ja hänet saatettiin ulos linnasta.

Kahden jäätyään hämmästytti Fieandt Cajanusta sanomalla muutta mutkitta:

"Ehkä te, rovasti, haluatte lähteä kenraali Tshekinin luo neuvottelemaan linnan jättämisestä?"

Rovasti ei salannut iloaan tämän kapteenissa tapahtuneen mielenmuutoksen johdosta. Hän oli valmis lähtemään neuvotteluun, mutta mitään kiirettä ei kuitenkaan sopinut pitää, jottei näyttäisi siltä, että he ovat kovin kärkkäitä tarttumaan vihollisen tarjouksiin. Rovasti Cajanuksen piti sitä paitsi esittää asiat siten kuin ei linnan puolustajilla olisi mitään hätää paremmin muonavaroihin kuin muuhunkaan nähden.

* * * * *

Ilosta loistaen palasi rovasti Cajanus vihollisten leiristä. Kenraali Tshekin oli kiittänyt puolustajain urhoollisuutta ja luvannut heille vapaan lähdön täysine varustuksineen. Kaikki linnassa olevat pakolaiset saivat seurata heitä tavaroineen. Ainoastaan kanuunat ja ampumavarat oli jätettävä linnaan.

"Mutta onko hänen lupauksiinsa luottamista?" epäili Fieandt. "Heidän tsaarinsa rikkoi Viipurin linnan antautumisessa lupauksensa ja vangitsi puolustajat."

"Minä vaadinkin häneltä kirjallista heittäymissopimusta ja sitä hän ei juljenne rikkoa", ilmotti rovasti Cajanus.

Tämä rauhotti Fieanttia ja nyt ryhdyttiin toimiin kirjallisen sopimuksen aikaansaamiseksi. Illalla se oli valmiina molempien päälliköiden allekirjotuksin ja seuraavana aamuna piti linna luovutettaman.

Min pian kun päivä oli valjennut, asettuivat venäläiset rintamaan kosken rannalle. Kohta sen jälkeen avattiin linnan iso portti selkosen selälleen ja kapteeni Fieandt marssi neljäkymmenen jälellä olevan miehensä kanssa ulos. Sotilasten univormuista oli ainoastaan rääsyjä jälellä, useilla oli käsi tai pää kääreissä ja jotkut ontuivat eteenpäin musketteihinsa nojaten. Heitä seurasi pakolaisten hajanainen ja paljon suurilukuisempi joukko. Siihen kuului kaiken ikäisiä ja säätyisiä henkilöitä, naiset kantaen itkeviä lapsia ja miehet raahaten kaikenlaisia kotoa pelastettuja arvotavaroita. Sairaot kulkivat toisiin nojautuneina ja muutamia heistä oli sijotettu kelkkoihin.

Kun tämä surullinen kulkue oli saapunut venäläisten rintaman eteen, seurasi tuo hyvin tunnettu näytös. Sen sijaan että olisi antanut sotilastensa tehdä kunniaa tuolle sankarilliselle puolustajajoukolle, valtasi Tshekinin barbaarinen raivo huomattessaan, että noin mitätön miesjoukko oli tehnyt niin sitkeätä vastarintaa hänen nelituhantiselle armeijalleen. Vihasta silmitönnä käski hän sotilastensa hakata heidät maahan ja nämä ympäröivät jo joka puolelta suomalaiset, jotka säästyivät verilöylyltä ainoastaan saksalaissyntyisen eversti Mansteinin väliintulon kautta. Tämä heitti nimittäin miekkansa Tshekinin jalkoihin sekä uhkasi paikalla jättää Venäjän palveluksen, jos annettu lupaus niin katalasti rikotaan. Tshekin hillitsi nyt hiukan itseään, mutta vangituiksi julisti hän joka ainoan. Fieandt pani tätä vastaan jyrkän vastalauseensa, mutta hänen sanansa kaikuivat kuuroille korville.

"Marsch k'Abo! Marsch k'Abo!" hoki Tshekin kiihtyneenä ja noista sanoista oivalsivat suomalaiset, että heidät kuletettaisiin aluksi Turkuun.

Kun vangittuja myöhemmin päivällä sullottiin rekiin, lausui Fieandt rovasti Cajanukselle:

"Kävi siis kuten pelkäsinkin Kenraali Tshekin piti sanansa oikein aito moskovalaisella tavalla."

"Kuka olisi voinut tätä uskoa!" päivitteli Cajanus

"Totisesti minulla on nyt syy katua, etten pysynyt lujana alkuperäisessä päätöksessäni", virkkoi jälleen Fieandt.

"Ei niin, kapteeni, sillä vielä tästäkin uusi päivä selviää", vastasi Cajanus. "Joka tapauksessa me lähemme täältä siveellisinä voittajina ja sellaisina kuuluu tulevaisuus meille."

"Ja muista Henrik, että meidän on ajateltava jälkeläisiämmekin", lisäsi hänen vaimonsa merkitsevästi.

Kitisten ja rytisten lähtivät täyteen sullotut reet liikkeelle, painuivat alas Oulujärven jäälle ja hävisivät vähitellen pakkashuuruun.

Revontulten alla

Tasainen lakeus ulottui joka suunnalle silmän kantamattomiin. lännessä se yhtyi meren aavaan, joka nyt tammikuisen taivaan alla pohotti yhtä valkoisena kuin metsätön mannerkin Millään suunnalla ei näkynyt ihmisasuntoja, sillä vihollinen oli hävittänyt kaikki talot Limingan lakealta.

Ilta alkoi hämärtää ja pohjoisella taivaan ranteella syttyivät revontulet liekehtimään. Nuo pitkät valokielekkeet hulmahtelivat idästä länteen ja kurkottuivat yhä korkeammalle keskitaivasta kohti. Niiden kaameassa valaistuksessa sai lumiaavikko viheriälle vivahtavan hohteen.

Kumarana ja huurtuneena ponnisteli lakeuden halki yksinäinen suksimies. Hän piti suuntaansa itäpohjoista kohti, sillä siellä toivoi hän pikimmin pääsevänsä metsien helmaan ja erilleen vainoojistaan. Neljännesvirstan päässä hänen takanaan ratsasti nimittäin satamiehinen kasakkalauma, joka aamusta aikain oli syvässä lumessa seurailut tuota yksinäistä hiihtäjää. Aina kun välimatka hetkeksi lyheni hiihtäjän ja kasakkain välillä, kajahti jälkimmäisten parvesta joukko laukauksia. Hyristen ja vinkuen sinkoilivat kuulat hiihtäjän ympärillä ja hänen puvullaan näkyvät jäätyneet verijuovat osottivat, että hän oli saanut jo useita haavoja.

Hän tunsu voimainsa nopeasti heikkenevän, hänen päätään huimasi ja jäsenet pyrkivät nääntymyksestä notkahtelemaan. Hänellä oli jällellä yksi ainoa luja ajatus, jonka nojalla hän pystyi pystyssä ja liikkui eteenpäin: olla elävänä antautumatta vihollisten valtaan. Hän toisti sitä lakkaamatta itselleen, painaltaen turtuneena ja koneellisesti eteenpäin. Taakseen vilkaisematta hän oli ponnistanut halki tiettömän lumiaavikon ja ainoastaan takanaan kaikuvasta raa'asta ärjynnästä ja silloin tällöin pamahtavista laukauksista tiesi hän, että vihollinen oli vielä kintereillä.

Mutta kun revontulten loimut olivat taivaankannella saavuttaneet korkeimman kohtansa, lakkasivat kasakkain äänet ja laukaukset kuulumasta. Hän ponnistausi vielä kappaleen matkaa eteenpäin, pysähtyi sitte ja katsahti taakseen. Kasakkajoukkoa ei ollut enää näkyvissä, ne olivat jättäneet takaa-ajon toivottomana sikseen ja palanneet äskeisiä jälkiään myöten takaisin.

Mutta hiihtäjä ei kyennyt enää liikkumaan eteenpäin eikä hän sitä tahtonutkaan, sillä hän tunsu kuoleman nopeasti lähenevän. Hänen polvensa hervahivat ja raskaasti vaipui hän hangelle pitkälleen. Korvissa humisi ja himmenevässä silmäkalvossa pitivät revontulten loimut villiä leikkiään. Nopeina ja häällyvinä kuvina siirtyi kulunut elämä hänen sisäisen näkönsä ohi.

Kuuluisana ja hurjana sissinä, kansalaistensa turvana ja vihollisten kauhuna oli hän viime vuodet kierrellyt Keski-Pohjanmaata. Sodan alkaessa oli hän nuorena isäntänä asunut kotitaloaan, Revolahden Nissilää, eläen vasta naidun kauniin nuorikkonsa kanssa onnellisena ja muusta maailmasta piittaamatta. Sillä välin sodan hävitykset lähenivät yhä uhkaavampina heidänkin kotiseutuaan ja pakolaisia virtasi yhtä mittaa pohjoista kohti. Mutta Nissilän haltiaväki pysyi kotonaan ja nautti nuoresta onnestaan.

Kotikonnuiltaan häätyneistä katkerista miehistä syntyi partiojoukkoja, jotka kävivät sotaa omiin nimiinsä ja tuhosivat vihollisia missä suinkin voivat. Ne houkuttelivat joukkoonsa voimistaan kuuluu Nissiläistäkin, mutta hän ei hennonnut jättää kotiaan ja nuorta vaimoaan. Hän ei tuntenut mitään sisäistä tarvetta lähteä sotateille, sillä isänmaa — sehän oli hänen kotinsa ja se oli saanut olla rauhassa.

Niinhän oli useimpain muidenkin sissien laita. Kodin rauhassa asuen he olivat pysyneet kokonaan passiivisina sotaan nähden ja vasta sitten, kun vihollinen oli astunut heidän kotipiiriinsä, kun heidän persoonallinen rauhansa oli tullut häirityksi, olivat he hurjistuneet ja heittäytyneet sopan pyörteisiin.

Ja niin kävi Nissilänkin isännän. Hänen kotoinen itsekkyytensä tuli ankarasti kostetuksi.

Eräänä syyspäivänä löysi pienempi vihollisjoukko tiensä Nissiläänkin. He sitoivat isännän, teurastivat karjan, ryöstivät ja mellastivat talossa. Nuoren emännän kauneus ei jäänyt heiltä huomaamatta ja he alkoivat häntä julkeasti hyväillä. Miehissä raahasivat he hänet saunaan pihan perälle ja ryhtyivät väkivaltaan. Isäntä kuuli hänen surkeat avunhuutonsa tupaan, minne hänet oli sidottuna jätetty.

Tuskan vimmallalla hän silloin riuhtasi kahleensa poikki ja törmäsi ulos pelottavana kostajana. Pihan laidalta kahmasi hän hirren ja nosti sen pönkäksi saunan ovelle. Sitten hän sen enempää harkitsematta sytytti saunan palamaan.

Sydän turtuneena ja mieli sekavana hän seiso siinä syysillan hämärtyessä ja tuijotti humiseviin liekkiin, joiden keskeltä kuului vihollisten rääkynää sekä hänen oman vaimonsa vihlovat hätähuudot. Mutta ne sammuihin liekkien huminaan ja hiiltynyt rakennus romahti alas.

Silloin vavahti isäntä, kääntyi ja jätti ainaseksi kotinsa. Hänen elämänsä oli siitä päivin pyhitetty yksinomaan sodalle.

Hänen vaimonsa viimeiset avunhuudot kaikuivat senjälkeen lakkaamatta hänen korvissaan ja ajoivat häntä hänen verisellä polullaan yhä eteenpäin. Nähdessään vilahdukseltaan venäläisiä, kuullessaan heidän suhahtelevaa kieltään tai tuntiessaan sieramissaan heidän omituisen hajunsa, joutui hän aina silmittömän raivon valtaan ja karkasi miesluvusta piittaamatta murhanenkelinä heidän keskelleen.

Hän keräsi ympärilleen kaikista hurjimmat ja pelottomimmat sissit, joita ajoivat eteenpäin samanlaiset kostonhenget kuin häntä itseäänkin. Kuin verenhimoinen ilves väijyi hän heidän kanssaan vihollista, ilmestyen aina sinne, missä häntä vähimmin odotettiin. Raivoisana ja ruhjovana riehui hän taisteluissa kuin muinaisten viikinkien berserkit, raivotappelijat, ja kuten näistäkin, uskottiin hänestäkin vihollisten kesken, etteivät häneen pysty tuli eikä rauta. Kuin myrkyllisiä itikoita surmasi hän vihollisia, antamatta koskaan armoa tai vihansa koskaan heltämättä.

Niin oli hän vuosia liikkunut ympäri vihollisten kauhuna kuin iäti nälkäinen susi. Hänen päästään oli luvattu suuri palkinto ja kaikkialla vainuivat häntä vahvat kasakkajoukot.

Tänään hänet sitten oli kohtalonsa vihdoinkin saavuttanut. Kaikki toverit hänen ympäriltään olivat kaatuneet epätasaisessa taistelussa ja itse hän haavottuneena oli joutunut hiihtämään loputtoman lakeuden halki, kintereillään kostonhimoa puuskuttava kasakkajoukko.

Mutta elävänä hän ei ollut antautunut veriviholliselleen. Kasakat olivat kääntyneet takaisin ja silloin saattoi hän turvallisena heittäytyä kinokselle kuolemaan.

Hetkisen oli hän vielä kuulevinaan korvissaan vaimonsa hätähuudot, mutta sitten sekaantui kaikki ja hän ojentui kuolleen hangelle suksiensa ja aseidensa viereen. Revontulten roihut heistelivät hänen lasittuneissa silmissään ja autiona ja viluisena levisi joka suunnalle vihreähohtoinen lumiaavikko.

Kukin kohdaltansa

Metsien helmassa ei tiennyt mitään siitä hävityksestä ja surkeudesta, jota oli nähtävänä kaikkialla kylissä ja kaupungeissa. Syyskuusen päivän kuulautta ei sumentanut mikään kauhunnäytös eivätkä hiljaisuutta rikkoneet raat'at äänet tai surkeat valitushuudot. Pihlaja ahon reunalla levitti kaikessa rauhassa päivänvälillä lehtevät haaransa, joiden välissä tiaset pelmastivat veripunaisten marjaterrettujen kimpussa. Ja puolitoruksissa istui poutahaukka läheisen kuusen latvassa, piittaamatta tämän ihanan päivän kunniaksi mitään pikku linnuista. Se käänsi laiskasti päätään vasta sitten, kun ahon alla, suon reunassa kasvava tiheä viidakko alkoi rytistä ja huojua, aivankuin äkämystynyt härkä olisi työntäytynyt sen läpi.

Mikään härkä ei viidakossa kuitenkaan möyrästännyt, vaan leveähartiainen ja järeäleukainen mies, joka puvultaan oli puoleksi sotilas, puoleksi talonpoika. Päällään hänellä oli karoliinien sininen univormu, joka oli vyötäreiltä kiristetty leveällä taljavyöllä, mutta jalassa oli harmaasarkaiset housut ja talonpoikaiset pikisaumasaappaat. Hattu oli myöskin selvästi talonpoikaista alkuperää, vaikka siitä neulan ja langan avulla olikin koetettu muovata kolmikolkaista. Mutta kupeella riippuva raskas miekka ja pari vyössä killuvaa pistoolia osottivat kuitenkin epäamättömästi, että mies oli kiireestä kantapäähän

sodankävijä.

Hän ei ollut sen enempää eikä vähempää kuin itse Taneli Luukkonen, joka milloin hyvänsä saattoi povitaskustaan vetää epäilijän nähtäväksi kuninkaallisen majurin valtakirjan. Pälkäneen metsiä tänä ihanana syyspäivänä oli hän joutunut ypä yksinään samoilemaan seuraavista syistä.

Jalkarakuunoineen oli hän useampia päiviä vainuskellut erästä suurempaa venäläistä kuormastoa, jota piti kuletettaman Hämeenlinnasta pohjoiseen päin. Eilen illalla he olivat asettuneet väijyksiin Kostianvirran läheisyyteen ja tänään aamunkoitteessa oli tehty hyökkäys ohi kulkevan kuormaston kimppuun. Mutta sen saattoväki olikin ollut paljon lukuisampi kuin mitä Luukkonen oli otaksunut, ja raivoisan tappelun perästä oli hänen pieni joukkonsa kokonaan hajotettu. Tällaisen tapauksen varalta oli Luukkonen ennen tappelua määrännyt miehilleen kokoontumispaikaksi Taurialan kylän.

Sinne oli hän itse parasta aikaa matkalla.

Tultuaan suon yli aikoi hän viidakon läpi tunkeutua aholle. Mutta vesakko kävi ihan läpipääsemättömäksi. Ylenmäärin ärtyneenä aamullisesta tappiostaan tempasi hän suuren säilänsä ja alkoi sillä hutkia oksia tieltään. Hän kuvitteli raivaavansa tietä vihollisjoukon halki, ja joka kerta kun hän huitasi miekalla pääsi hänen suustaan vihainen: htsch!

Muutama päivä sitten oli hän miehineen eräessä hävitetyssä kylässä nähnyt muun muassa aidanseipäaseen keihästetyn lapsen, joka pienet sormet harallaan oli kangistunut siihen luonnottomaan sijaan kuin viluun kuollut linnunpoikanen. Tuota kamalaa näkyä muistellen yltyi hänen vihansa yhä, ja vimmoissaan toivoi hän, että nuo hänen tietään salpaavat pensaat olisivat olleet kalmukkeja.

Yhä pahemmin ryskyi viidakko ja poutahaukka kuusenlatvassa alkoi käydä jo todella levottomaksi. Se pöyhistelä kaulahöyheniään, ja samalla kun ärtynyt miekkamies astui ulos pensasten kätköstä, kohahti se lentoon.

Luukkonen kiinnitti katseensa samaan kuuseen, jonka poutahaukka juuri jätti, sekä päätti kiivetä sen latvaan, ottaakseen selvän matkan suunnasta, sillä viidakossa möyriessään oli hän joutunut hiukan kuin pyörälle. Heittäen hattunsa ja miekkansa kuusen juurelle alkoi hän rivakasti tunkea tiheän oksaston läpi. Tultuaan tarpeeksi korkealle pääsi hän pian selville seudusta ja huomasi ilokseen noin virstan päässä Dunderinmäen, josta ei ollut enää pitkälti kylään?

Mutta mitäs tuo oli?

Hänen tarkat ilveksensilmänsä keksivät Dunderinmäen rinteeltä kohoavan ilmaan hienonhienon savupatsaan.

Oliko joku hänen miehistään ehtinyt jo sinne vai oleiliko siellä paikkakunnan pakolaisia? Tai olisiko joku pienempi vihollisjoukkue asettunut sinne jotakin väijymään? Viimeinen otaksuma sai hänet puremaan vihaisesti hampaansa yhteen.

No, pianpa hän oli saava siitä selon. Hän alkoi nopeasti laskeutua alas ja hetken päästä oli hän matkalla Dunderinmäkeä kohti.

Kun hän saapui mäen juurella kasvavaan lepikkoon, hiljensi hän kulkuaan ja eteni ainoastaan varovasti hiipien. Terävästi tähyilevine silmineen ja jännittyneille liikkeineen muistutti hän saalista vaanivaa petoa.

Varovasti työnsi hän päänsä oksien välitse ja kurkisti mäenrinteessä olevalle pienelle aukeamalle, josta savu nousi.

Näky, joka sieltä hänen eteensä aukeni, oli kaikkea muuta kuin pelottava. Suuren vierinkiven suojaan oli kyhätty pieni, turvekattoinen pirtti. Sen edustalla, päiväpaisteessa, istui pitkään ruskeaan kauhtanaan puettu kaljupäinen mies ja meisselin tapaisella aseella näperteli sileäksi höylättyä leppälaudan palaa. Välistä pyyhkäsi hän hikeä otsaltaan ja oli muutoin työhönsä niin syventynyt, ettei hän näyttänyt huomaavan mitään ympärillään. Hiukan sivulle oli parin kiven väliin tehty tuli pienen padan alle, jota iäkkään puoleinen nainen hämmensi.

Kun Luukkonen varovaisuudestaan luopuen astui rennosti aukeamalle, huudahti nainen ja mies pudotti laudan kädestään sekä yritti karkaamaan ylös. Kohta hän kuitenkin rauhottui huomattessaan, että tulija oli yksinään ja että hänellä lisäksi oli sininen univormu.

"Ystäviä ollaan!" tervehti Luukkonen, mihin toinen vastasi toivottaen Herran rauhaa.

Lähelle tultuaan silmäili Luukkonen tutkivasti miestä ja virkkoi hämillään:

"Mutta mitä? Eikö se ole Taneli-mestari Viipurista?"

"Olen kyllä", vastasi puhuteltu, "ja luulenpa siinä seisovan toisen Tanelin."

He kättelivät ja Luukkonen jatkoi: "Mutta kuinka ihmeessä te olette tänne Pälkäneen sydänmaille joutunut?"

"Onpahan niitä tänä aikana tapahtunut kummempiakin siirtoja", vastasi toinen levollisesti. "Sota ja vihollisen hävitykset ne tietysti karkottivat minut Viipurista ja niin jouduin minä tänne Pälkäneelle. Ensinnä asustin vaimoineni Taurialan kylässä, mutta kun sielläkään ei ajan oloon tuntunut turvalliselta, kyhäsin minä majan tänne metsään. Täällä olenkin saanut vielä toistaiseksi rauhassa työskennellä."

"Työskennellä? Ette kai entistä ammattianne täällä voi harjottaa?" kysyi Luukkonen.

Vastauksen asemesta ojensi Taneli-mestari hänelle laudankappaleen, jota hän äsken oli näperrellyt. Sen yläreunaan oli kohoksi veistetty kirjainten tapaisia koukeroita. Seuraten niitä sormellaan oikealta vasemmalle tavasi Luukkonen vaivaloisesti kokoon sanat: "Valvo, Herra, rakas taivaalli..." Sen pitemmälle ei laudalla ollut valmista.

"Mitä... tuleeko tästä aapelus, vai?" kysyi Luukkonen neuvotonna.

"Jotakin sinnepäin", vastasi toinen hymähtäen. "Kun Viipurista paetessani otin mukaani jonkun verran paperia ja väriaineita, niin päätin täällä ruveta valmistamaan aapisia, ettei valistus ja Herran sanan tieto kansasta kokonaan häviäisi tänä koettelemusten aikana. Minä leikkasin tällaisille laudanpaloille aapisen sivut, mutta saatuani muutamia kappaleita painetuksi, tärveltyi yksi laudoista, johon oli leikattu tämä ehtoorukous. Sen vuoksi ryhdyin sitä äsken uudesta muovaamaan."

Tämän sanottuaan pistäysi hän majaan ja tuli hetken kuluttua takaisin, kädessään pari puukansiin kömpelösti sidottua, ohkaista kirjaa, jotka hän ojensi Luukkoselle. Tämä avasi toisen ja tavasi ensi lehden omituisesti koukeroisista kirjaimista kokoon sanat: "ABC-kirja, joka sen suuren tarpeen tähden on Pälkäneellä Taurialan kylässä prändätty Daniel Medelplanilta."

"Hm — mym", hymähteli Luukkonen hämillään ja käänteli kirjan lehtiä.

"Ottakaa ne mukaanne", sanoi Taneli-mestari, "ja kun tapaatte metsiin paenneita kansalaisiamme, niin antakaa enimmäin tarvitseville. Pian minä saan uusia valmiiksi ja silloin saatte lisää jaettavaksi, jos satutte tämän kautta kulkemaan. — Näinhän me kukin kohdaltamme tuemme nääntyvää isänmaatamme, te miekalla ja minä aapiskirjoillani", jatkoi hän hetken kuluttua ja ryhtyi jälleen kaivertamaan kirjaimia lautaan.

Karhea sissisoturi, joka katseli hänen työtään, tunsu mielessään omituista ja aniharvoin ilmenevää liikutusta. Ja kun hän iltapäivällä, jaettuaan Tanelimestarin ja hänen muorinsa kanssa heidän vaatimattoman päivällisateriansa, lähti jatkamaan matkaansa Taurialan kylään, kääntyi hän aukeaman reunassa vielä taakseen katsomaan, ja nähdessään tuon kaljupäisen vanhuksen jälleen kumartuneena työnsä yli, tunsu hän silmissään jotakin kosteata. Hänen mieleensä muistuvat äkkiä huoneentaulun sanat: "Jotka sanalla neuvotaan, jakakoot kaikkea hyvää niille, jotka heitä neuvovat." Kiiruusti otti hän kukkaronsa esille ja kaivoi sieltä kaikki harvat hopearahansa. Varpailaan hiipien palasi hän takaisin ja asetti kummankaan huomaamatta rahat majan kynnykselle, minkä tehtyään hän hiipi matkoihinsa.

Viimeinen koetus

Tydalenin pienen tunturikylän asukkaat olivat odottamatta saaneet jouluvieraita. Kun Trondhjemiä piirittäville suomalaisille joukoille oli saapunut sanoma kuninkaan kuolemasta, oli eri joukko-osastojen, tiedustelu- ja muonanhankintaretkillä liikkuvien komennuskuntien käsketty kokoontua Tydaleniin, josta armeijan oli määrä marssia suorinta tietä tunturien yli Jämtlantiin ja niin edelleen kotimaahan.

Sana "kotiin!" synnytti liikettä ja elämää niskottelevassa armeijassa, josta päällystön oli vähää ennen täytynyt kapinaliikkeen tukahuttamiseksi hirtättää pahimpia yllyttäjiä. Hitaasti edistyvät piiritystyöt katkesivat siinä tuokiossa aivankuin joku armeijaa pingottanut, näkymätön valtahermo olisi yhtäkkiä hervahtanut poikki. Vallinluojat viskasivat käsistään lapiot ja tykkimiehet sytyttimensä. Laihat ja takkuiset hevokset valjastettiin kanuuna- ja kuormarekien eteen ja samalla kun Trondhjemien valleilla sytytettiin ilotulia, hävisi rääsyinen Suomen armeija vuorten taa.

Joulunaattona saapuivat ensimmäiset joukkokunnat Tydaleniin, joka oli viimeinen kylä Norjan puolella. Ensimmäinen Ruotsin puolella, Handöliin kylä, oli yhdeksän penikulman päässä tunturiselänteen takana.

Ilma oli kostea ja koko päivän oli satanut räntää, joka maahan tultuaan muuttui likaiseksi sohjuksi. Kylän harvojen talojen välissä liikkui miehiä ja yhä uusia saapui pitkin alhaalta johtavia vuorisolia. Kun he olivat aseensa laskeneet käsistään, eivät he juuri sotilailta näyttäneet, vaan paremmin nälistyneiltä kulkureiltilta. Harvoilla oli enää jälellä jonkunlaisia jätteitä sinisestä univormusta. Useimmilla oli suojanaan erivärisiä talonpoikaisnuttuja, kuluneita ja paikattuja herraskauhtanoita tai päällisettömiä lammasnahkaturkkeja. Toisten rajottuneet ja lähes pohjattomiksi kuluneet saappaat olivat hajoamistilassa, muutamilla oli jaloissaan heinillä täytettyjä lapikkaita ja poronahkaisia kallokkaita ja muutamilla taas toisessa jalassa joku jalkineen tapainen, toinen kääritty rääsyillä muodottomaksi tonkiksi.

Illan suussa saapui Hämeenläänin jalkaväenrykmentistä Rautalammin komppanian kolmisenkymmentä jällellä olevaa miestä kapteeni von der Pahlenin johdolla. Kun he eivät enää sopineet asuinhuoneisiin, tyhjensivät he olista erään matalan vajan, jonka lautakatolla oli painona raskaita laakakiviä. Vajan maalattialle laitettiin tuli ja sen ympärille ryhmittäytyivät miehet jalkarisoja kuivatakseen. Oven edessä jyrski komppanian kuormahevonen kalsusti olkivihkoa ja kenttävääpeli Tuomas Kokko jakoi miehistölle illallisateriaksi kovia leivänkannikoita. Vajan nurkassa olivat miesten musketit pystyssä.

Kenttävääpeli oli kookas ja juro mies. Hänellä oli vasemman silmän alta leukaan ulottuva punainen miekanarpi, jonka vuoksi komppanian miehet keskenään nimittivät häntä viirunaamaksi. Arpia hänellä oli muuallakin ruumiissaan ja hänen vasen jalkansa, jonka polvi oli Puolan retkillä haavottunut, oli viime aikoma alkanut jäykistyä. Hän oli ollut sotavankina Venäjällä, mutta karannut sieltä parin toverin kanssa ja päässyt monia vaiheita kokien kotimaahan. Mennen sen jälkeen Lybeckerin armeijaan oli hän kenttävääpeliksi korotettuna liikkunut viimeisen väenoton aikana värvääjänä kotiseudullaan. Silloin oli hän muun muassa tuonut armeijaan nuorimman veljensä, seitsentoista vuotiaan Laurin, joka oli ollut mukana tällä onnettomalla Norjan retkellä.

Lauri istui kyyryssä olkitukon päällä lähellä nuotiota ja jyrski leipäkannikkaa. Hän oli parraton ja kalvistunut nuorukainen, jonka posket olivat sisään painuneet. Vaaleilla silmillään tuijotti hän tuleen ja hänen leukarustonsa liikkuvat tasaisesti, kun hän pureskeli leipää. Kun se oli loppunut, alkoi hän kuivata kintaitaan. Ne olivat lammasnahkaiset käsineet, joissa oli villapuoli sisälläpäin. Syksyllä oli hän kerran ollut muonanhankintaretkellä veljensä ja muutamain toisten miesten kanssa. Kun he olivat käyneet eräässä talossa, oli hän nähnyt lammasnahkakintaat seinällä naulassa. Ulos tultaessa oli veli antanut hänelle kintaat ja sanonut: "Pidä nuo tallessasi, kyllä niitä talvella vielä tarvitset!" — Hänestä oli tuntunut vaikealta niitä ottaa ja hän oli lohduttanut itseään sillä, että nythän ollaan vihollismaassa. Mutta muistaessaan, kuinka ne riippuivat siellä rauhallisen tuvan naulassa, häntä aina kintaita pidellessään ikäänkuin hävetti omasta ja vanhemman veljen puolesta.

Tuomas tuli vajaan kädessään vihko kuivia heiniä.

"Suoltakaapa noita kenkiinne, niin tarkenette paremmin" sanoi hän heittäen heinävihkon lattialle.

"Otahan sinäkin, poika, ei se haitaksi ole", lisäsi hän veljelleen.

Tuomas oli yli kaksikymmentä vuotta Lauria vanhempi ja tämä oli kutsunut häntä aina teiksi. Lauri oli koko sotaretken ajan tuntenut lähellään Tuomaan suojelevan käden, mutta muutoin oli vanhin veli hänelle melkein tyly, ei katsonut juuri koskaan silmiin ja kutsui häntä aina "pojaksi". Taistelussa oli hän usein tuupannut Laurin selkänsä taakse ja ärähtänyt vihaisesti: "Pysy siellä, poika!"

He olivat varakkaan talollisen poikia ja heidän välillään oli ollut kaksi veljeä sekä muutamia siskoja. Toinen näistä veljistä oli ollut itäistä rajaa vartioimassa ja kaatunut jossain kahakassa venäläisten maahan tunkiessa. Toinen veli oli kaatunut Isonkyrön taistelussa ja jällellä olivat vain he, vanhin ja nuorin.

Kun Tuomas oli tullut sotaväen ottoon, eivät he enää silloin asuneet kotitalossa, jonka vihollinen oli polttanut, vaan metsäpirtillä pakoon päässeiden naapurien kanssa. Isän ja Tuomaan välillä oli syntynyt ankara riita hänestä. Isä ei olisi tahtonut laskea häntä, mutta hänessä itsessään oli syttynyt omituinen halu seurata vanhinta veljeään armeijaan, ja niin he olivat lähteneet isän huutaessa kovia sanoja heidän jälkeensä.

Hän oli ollut nyt viidettä vuotta poissa vanhempain luota. Vieläköhän he ja siskot olivat elossa? Kenties olivat koirankuonolaiset löytäneet tien metsäpirtteille? Hän ei uskaltanut ajatella, mitä silloin olisi saattanut tapahtua. Muutamat Viipurin rykmentin miehet olivat kerran leirinuotiolla kertoneet, miten venäläiset olivat Karjalan puolella menetelleet, kuinka he olivat hiljaisella tulella paistaneet ihmisiä tai toisinaan ripustaneet koko talon väen käsistä tuvan kattoon, sitoneet pitkän tangon heidän jalkainsa väliin ja asettaneet sen molempiin päihin rakuunoita kiikkumaan.

* * * * *

Myöhemmin illalla saapuneiden oli täytynyt virittää nuotioita ulos ja ruveta niiden ääressä yötään viettämään. — Lähellä vajaa palavan tulen ääressä alkoi kuulua miehen ääni, joka luki evankeliumia. Se oli sotapappi Idman, joka raamattuineen oli seurannut armeijaa kaikissa sen vaiheissa, pitänyt säännöllisesti jumalanpalveluksia, ripittänyt kuolevia ja lohduttanut epätoivoisia. Kyyryllään nuotion ääressä ja suojaten kirjaa lumihuutaleilta luki hän: "Mutta tämä on kaikki tapahtunut, että täytettäisiin, kuin Herralta on sanottu propheetan kautta, joka sanoo: Katso, neitseen pitää raskaaksi tuleman ja synnyttämän pojan, ja hänen nimensä pitää kutsuttaman EmmanuEL: se on niin paljo sanottu, Jumala meidän kanssamme."

Kun pappi herkesi lukemasta, sanoi muuan vajassa olevista miehistä kuin itsekseen:

"Se on nyt joulunaatto."

Kukaan ei vastannut ja kaikki tuntuivat raskasmielisesti muistelevan entisiä jouluiltoja etäisissä kodeissa, joita tuskin enää oli olemassa.

Kun Lauri ummisti silmänsä, näki hän elävästi olilla peitetyn tuvanlattian ja kolmihaaraisen kynttilän pöydän päässä. Saankohan enää koskaan sellaisessa olla, ajatteli hän haikeasti ja muisti samalla, että tuvan olivat viholliset polttaneet. Tuomaan kanssa he olivat sotaan lähtiessään kulkeneet hävitetyn kodin ohi. Kumpikaan heistä ei ollut puhunut mitään eikä edes katsonutkaan sivulleen. Mutta siitä huolimatta oli hänen mieleensä painunut, että pelloilla rehotti tiheä rikkaruoho, että ojat olivat umpeen valumaisillaan että palamatta jääneen saunan ovi ammotti mustana ja että kaivonpylväs oli kallellaan ja ämpäri heilui ja vingahteli tuulessa. Nyt mahtoi jo ojien kohdalla ja tuvan raunioilla kasvaa korkeita pajupehkoja.

Kun hän ajatteli kovaksi tallattua polkua, joka vei tuvasta aittaan, näki hän äitinsä jauhovakka kainalossa kävelevän sitä pitkin kumarana ja toimeliaana. Mutta kun hänen mieleensä tuli, että polkukin nyt on ruohottunut ja hävinnyt näkyvistä, tuntui hänestä, ettei äitiäkään voi enää olla olemassa ja että maailma on juuri sen polun häviämisen takia jotenkin luonnottomasti sijoiltaan kallistunut. Hänen mieltään väänsi ja kurkusta tunkeusi väkivaltainen, itkua ja tukehtumista muistuttava tyrskäys.

"Poika!" äsähti Tuomas ja katsoi häneen vihaisesti.

Säpsähtäen silmäsi Lauri ympärilleen ja näki joka puolella synkkiä ja vihaisia katseita. Hän kyyristyi kokoon ja painoi päänsä alas. Kukaan ei puhunut mitään, nuotio savusi ja kihisi hiljalleen ja ulkona läiskyivät kylään saapuvien sotilasten askeleet.

* * * * *

Pitkin seuraavata viikkoa kokoontui Tydaleniin armeijan jäännösjoukkoja. Uudenvuoden aattona saapui de la Barre ratsuväen pääosaston kanssa.

Muutamina viime päivinä oli ollut pakkasia ja uudenvuoden aamu valkeni kylmänä ja selkeänä. Uhkaavana ja painostavana kohotti vaalenevaa itätaivasta vasten kaljua lakeaan tunturiselänne, jonka yli armeijan oli kulettava etäistä kotimaata kohti. Kylästä oli saatu kaksi norjalaista oppaiksi tunturiharjanteen yli ja tietä tallatakseen lähti ratsuväki heti aamuhämärissä liikkeelle. Heitä seurasi kuormasto ja tykistö. Viimeisenä alkoi jalkaväki pitkissä, säännöttömissä kolonneissa kiivetä rinnettä ylös. Etummaisena kulki Turunläänin jalkaväenrykmentti ja sen edessä ajoi kenraali Armfelt kapeassa, keltaiseksi maalatussa reessään.

Puolenpäivän tienoissa ehti hämäläisrykmentin jälkipäässä kulkeva Rautalammin komppania ylös tunturinlaelle. Heidän eteensä aukenivat silmän kantamattomat lumiaavikot, joilla ei näkynyt puuta ei pensasta. Kuin jättiläissuuri musta käärme liikehti armeija valkeanhoitavalla pinnalla hitaasti eteenpäin. Taivaanrannalla punottavan auringon valossa kimaltelivat musketinpiiput ja pajunetit ja hauras lumi narskui tuhanten jalkojen sitä tallatessa. Pakkanen oli pureva ja idästä kävi raudankylmä viima. Heti suusta tullen muuttui hengitys valkoiseksi höyryksi ja kaikkien kulmakarvat, parrat ja korvalliset olivat vahvan, valkoisen kuurakerroksen peitossa. Kumarassa ja päät syvälle hartiaihin väliin vedettyinä huojui miehistö ääneti eteenpäin. Joskus kilahtivat olkapäillä roikkuvat musketit vastakkain ja sieltä ja täältä kuului väliin äkäinen kirous, kun joku oli kiväärinsä perällä satuttanut vieressään kulkevaa jäätyneeseen korvaan.

Iltapuolella päivää kiihtyi viima tuuleksi ja samalla alkoi pyryyttää. Lumituprut soentivat silmiä ja vaistonsa ohjaamina raahustivat miehet toistensa jälessä. Vihaisen tuulen ajama lumi tunkeusi joka paikkaan, sitä tarttui vaatteisiin, kasvoihin, päähineisiin. Yltäpäätä valkeina, huohottavina hahmoina kulkivat he eteenpäin itää kohti.

Pimeän tultua tapahtui armeijan etupäässä seisahdus ja toistensa kantapäitä poleksien pysähtyi vähitellen rykmentti toisensa jälkeen ja kaikki jäivät tylsinä ja tutisten paikalleen seisomaan. Sitten alkoi kuulua komennushuutoja, jotka siirtyivät eturinnasta pitkin rykmenttejä aina jälkipäähän saakka, ja joukot alkoivat vaivaloisesti lumessa kahlaten siirtyä toistensa ohi yhteiselle yöpaikalle. Oli tultu loivassa tunturinotkelmassa olevalle pienelle Öisandjärvelle, puolenkolmatta penikulman päähän Tydalenista. Tuuli ja lumituisku ei täällä järven rannalla ollut niin ankara, mutta sen sijaan tuntui pakkaneen kiihtyvän.

Puita ei ollut missään näkyvässä, ainoastaan vaivaiskoivun latvoja pistihe siellä ja täällä lumesta esiin. Silloin alkoivat Pohjanmaan rykmentin miehet särkeä muskettejaan, kolhien niitä vastakkain. Tukit ja perät kokosivat he kasoihin ja virittivät nuotioita. Upseereista piittaamatta seurasivat toiset heidän esimerkkiään. Joka suunnalta kuului pauketta ja irtaantuneiden kiväärinpiippujen kilahtelua. Lumiryöpyn keskeltä vilahteli palavia kekäleitä, joilla kuletettiin tulta nuotiosta toiseen. Lumisina ja värjöttävinä, toisiaan tyrkkien, ärjyen ja kinaten tungeskelivat miehet pienten nuotioiden ympärille, joita oli yhtä mittaa viriteltävä ja kohennettava, ettei tuuli niitä olisi tyyten sammuttanut. Ne, jotka eivät lähelle päässeet, työnsivät toisten olkapäiden yli punottavia ja turvonneita käsiään tulta kohti tai kurkottivat pajunetin kärkeen pistettyjä jäätyneitä leipäkannikoita, saadakseen ne hiukan sulamaan.

Lauri kyyrötti polvillaan rautalampilaisten nuotiolla ja tunsi ruumiissaan jonkunlaista lämpöä. Tuomas oli pakottanut hänet hieromaan korviaan ja käsiään lumella ja hänen takanaan oli toisia miehiä tiheänä seinänä. Jyrsittyään palan tulesa sulatettua leipää, jonka Tuomas oli hänelle ojentanut, rupesi häntä raukasemaan. Yhtämittaa torkahteli hänen päänsä alas ja hän meni toisinaan jonkunlaiseen unenhorrokseen. Silloin näki hän aina mustan saunanoven, kallellaan olevan kaivon pylvään ja kuuli tuulessa heiluvan ämpärin vingahtelevan. Ja joka kerta kun tämä kuva palautui hänen silmiinsä, ihmetteli hän sitä, miksei kaivonpylväs kaadu.

Mutta kiväärinperiä ei kauan riittänyt polttaa. Aamuyöstä alkoivat nuotiot riutua ja sammua. Epätoivossaan työntelivät miehet palelevia käsiään mustuvaan hiilokseen ja saivat ihoonsa rakkoja ja palohaavoja, jotka pakkasessa kirvelivät tulisesti. Enimmät koettivat pitää itseään lämpiminä, tai paremmin sanoen, estää itseään jäätymästä, tömistämällä jalkojaan, hakkaamalla käsiään rinnan yli ja toisiaan kumoon tyrkkimällä. Pimeydestä kantoi tuuli valitusta ja parkunaa. Ne olivat haavottuneita, jotka olivat kulkeneet kuormastossa ja joiden tuskat pakkasessa olivat käyneet kaksinkertaisiksi.

Vihdoin alkoi päivä hämärtää. Aamuyöstä oli Tuomas vähän päästä tyrkännyt Lauria kylkeen ja komentanut pysymään liikkeessä. Ne jotka olivat tylsinä väristen asettuneet yhdessä kohti kyyröttämään, olivat päivän vaietessa kontistuneet liikkumattomiksi. Koko armeijasta huomattiin siten paleltuneen muutamia satoja kuoliaaksi. Samoin makasi joukko hevosia jäätyneinä hangella. Osalta miehiä olivat yön aikana paleltuneet jalat, joten he eivät omin neuvoin kyenneet matkaa jatkamaan. Heidät sijoitettiin rekiin, mutta kaikki matkalle kykenemättömät eivät niihin sopineet. Hangella vilunpuistatuksissa maaten ja hourailten saivat he jäädä jälelle, kun armeija ikäänkuin heidän huutojaan paeten lähti nopeasti liikkeelle ja katosi lumipyryyn.

* * * * *

Tiheänä ryhmänä kulki Rautalammin komppania rekensä ympärillä, jossa kyyrötti kolme marssimaan kykenemätöntä toveria. Kun oli tultu ylös järvenlaaksosta, puhalsi lunta ryöpyttävä jäinen itätuuli kahta vimmatummin vastaan. Se hakkasi silmät sameiksi ja verestäväksi, pöhötti kasvot ja kivisti päätä. Miesryhmät hajaantuivat ja sekaantuivat toisiinsa ja ennenpitkää huomasi Laurikin laahustavansa eteenpäin tuntemattomien miesten keskellä. Mutta hän ei siitä ollut millänsäkään, seurasi vain pyörryttävän päin edessänsä huojuvan miehen askelia. Kun mies tuupertui hankeen ja jäi siihen makaamaan, pysähtyi hänkin hetkeksi, mutta tuntiessaan kuinka jäätävä kylmyys alkoi heti hänen jäseniään kangistaa, lähti hän jälleen vaistomaisesti hoippumaan eteenpäin. Hän ei ajatellut ollenkaan, minnepäin hän kulki ja pysähtyi taas kuullessaan edestään ikäänkuin reen ratinaa. Lumiryöpyn keskeltä tuli näkyviin yltäpäätä kuurottunut ja lumettunut hevonen, joka hitaasti ponnistellen kulki poikki hänen kulkusuuntansa. Se veti perässään reellä olevaa kanuunaa, jonka päällä kahareisin istui ajaja. Mutta tämän pää oli painunut rinnalle ja suitsia pitelevät kädet olivat jäykistyneet sivuille.

Lauri lähti seuraamaan kanuunahevosta, mutta käsittämättä milloin ja miten hän oli siitä eronnut, huomasi hän kulkevasa taas yksin. Tavan takaa kompastui hän lumeen puolittain hautautuneihin hevosiin ja miehiin, mutta ponnistausi aina ylös ja koetti raahustaa eteenpäin. Kerran kulki hänen ohitsensa puoli juoksua pitkäkasvuinen upseeri, joka häneen katsomatta käheällä äänellä yksinään toisteli: "Suomalaiset! suomalaiset!" ja katosi taas pyryyn.

Sen jälkeen pysähtyi hänen eteensä yhtäkkiä mies, jonka muodottomiksi pöhöttyneiden kasvojen keskellä näkyi nenä veripunaisena, päärynän muotoisena tonkkina. Pienillä verestävillä silmillään, joiden ripset olivat yhteen jäätyneet, tuijotti se häneen ja mitään ajattelematta tuijotti hän vastaan. Miehen suu oli puoliavoinna ja sinettyneiden huulten välistä näkyivät hampaat. Hetken tuijotettuaan

alkoi mies hitaasti kallistua häntä kohti. Kammoksuen tyrkkäsi silloin Lauri häntä rintaan ja ääneti kaatui mies selälleen kinokseen. Yrittäessään matkaa jatkamaan kompastui Lauri hänen jalkoihinsa ja kaatui itsekin. Hän oli hetkisen liikkumatta siinä asennossa mihin oli kaatunut ja meni jonkunlaiseen unheeseen. Silloin näki hän taas saunanoven ja kaivon ja alkoi ihmetellä, miksei pylväs kaadu. Mutta kun vilu puistatti hänet horroksistaan selville, karkasi hän äkkiä pystyyn ja alkoi juosta eteenpäin.

Hän oli taas yksinään, hänen päätään huimasi ja ympärillä myrsky vonkui ja ulvoi. Sen keskeltä tuntui joka suunnalta kuuluvan ihmisäänen vaikerrusta, huokauksia ja hihkasuja. Ja yhtäkkiä sai hänkin halun ruveta huutamaan, mutta ääni oli kuin jonnekin syvälle painunut eikä hän saanut sitä esille. Sitten oli hän kuulevinaan yhä selvempiä ihmisääniä edestään ja kappaleen aikaa kulettuaan näki hän äkkiä edessään maassa joukon miehiä, aivankuin kokonainen komppania olisi yhtäikaa suistunut kinokseen. Toiset makasivat liikkumattomina ja kangistuneina, toiset heittelehtivät ja hourivat ja yksi veisasi suurella äänellä: "Jo joutuu armas aika ja suvi suloinen." Laurin takaa lumipyrystä tuli juosten mies, jolla oli yli oikean posken ja ohimon puoleksi umpeen mennyt haava, jonka päältä hän nähtävästi oli kadottanut siteen. Haava pöhötti veripunaisena ja ärtyneenä. Kättään huiskuttaen kiroili mies synkeästi Jumalaa, kuningasta, kenraaleja ja koko maailmaa, ja hyppien maassa makaavien yli karkasi hän eteenpäin.

Lauri lähti horjumaan hänen jälkeensä, mutta kadotti hänet pian näkyvistään. Sen jälkeen raahusti hän pitkän ajan yksinään tylsässä turtumuksessa, kunnes havahtui siitä, että aivan hänen takanaan hirtahti hevonen. Se oli hänen oman kompaniansa vetojuhta, joka ilman ajajaa, pää riipuksissa mennä nyyhersi eteenpäin. Reessä makasivat kangistuneina ne kolme miestä, jotka siihen aamulla lähdettäessä oli sovitettu. Heidän sinipunerviksi pöhöttyneet kasvonsa lasittuneine silmineen näkyivät rekeen ajautuneen lumen alta.

Lauri lähti tallustelemaan hitaasti etenevän reen perässä. Kun hevonen tavan takaa pysähtyi, suistui hän aina suulleen rekeen. Silloin havahtui hevonen liikkeelle ja Lauri kömpi omille jaloilleen. Horjahdellen ja yhä hitaammin kulki hevonen, kunnes sen etujalat pettivät kokonaan ja se putosi polvilleen. Turpa lumessa ja takaruumis ylhäällä jäi se liikkumattomaksi paikalleen, Laurin huojuessa sen ohi eteenpäin. —

* * * * *

Hän oli mielestään raahustanut lumessa kokonaisen iankaikkisuuden, kun hän kuuli edestään myrskyn keskeltä saarnaavan äänen. Sitä kohti vaistomaisesti kulkien tapasi hän joukon miehiä, jotka säretyn reen kappaleista koettivat virittää nuotiota. Mutta kohta kun tulenliekkiä vähän näkyi sammutti sen myrsky. Siitä huolimatta jatkoivat miehet itsepintaisesti ja ääneti virityspuhiaan. Viereen oli pysähtynyt muuan kanuunahevonen, joka oli pudonnut omituiseen istuvaan asentoon. Se heitteli päätään herkeämättä ylös ja alas ja sen pitkiä puikoiksi jäätyneet turpakarvat kilahtelivat. Mutta kanuunan päälle oli asettunut seisomaan muuan Uudenmaan rykmentin mies, jota armeijassa oli sanottu "papiksi", siksi että hänellä aina seurasi repussa raamattu, jota hän leiritulilla oli usein tovereilleen lukenut. Mielipuolisesti pöllötellen turvonneilla silmillään ja kiivaasti käsiään huutoon huusi hän saarnaavalla äänellä: "Huuto idästä, huuto lännestä, huuto kaikesta neljästä ilmansuunnasta... Voi, sinä ihmisen lapsi, näin sanoo Herra, Herra, Israelin maasta: loppu tulee; koko neljän maan äären loppu tulee. Kaikki sinun vihollises ammottelevat suutansa sinua vastaan, viheltelevät sinua ja kiristävät hampaitansa ja sanovat: me olemme hänen hukuttaneet. Tämä on se päivä, jota me halusimme, me olemme sen saaneet ja nähneet." Lauri pysähtyi ja tuijotti tylsästi saarnaajaan. Ja pyryn keskeltä ilmestyi mies toisensa jälkeen ja väristen sekä loksavin leuoin pysähtyivät he kaikki, aivankuin tässä olisi ollut jotakin hyvin tärkeätä tekeillä.

Yhtäkkiä ilmestyi siinä Laurin eteen Tuomas. "Poika!" ärjäsi hän ja tyrkkäsi hänet vihasesti liikkeelle.

Lauri lähti taas huojumaan eteenpäin ja Tuomas seurasi hänen kintereillään. Mutta montakaan askelta ei Lauri ehtinyt kulkea, kun hän suistui maahan. Silloin tempasi Tuomas hänet ylös ja ravisteli häntä hurjasti. Mutta nähdessään, kuinka Lauria puistatti läpi ruumiin, riisui hän äkkiä päältä univormukulunsa ja alkoi sitä kiskoa veljensä ylle. Itsellään oli hänellä univormun alla lyhyt, napiton takki. Tuuli riuhtasi sen levälleen sekä samoin hänen kuluneen ja likaisen pellavapaitansa rintamuksen. Nähdessään hänen paljaan rintansa sekä siinä punottavan pajunetinarven, havahtui Lauri selvään todellisuuteen. Ensi kerran vanhinta veljeään sinutellen sanoi hän:

"Sinähän palellut itse, en minä tätä ota!" ja alkoi kiivaasti riuhtoa univormua yltään.

"Huuti, nulikka, äläkä sinuttele esimiestäsi!" karjasi Tuomas ja kiskoi viitan takaisin Laurin olkapäille. Sitten vyötti hän sen kiinni omalla vyöllään.

"Mars eteenpäin!" komensi hän ja työnsi veljensä liikkeelle.

Tahdottomasti alkoi silloin Lauri siirrellä jalkojaan pöpperöisessä lumessa. Väkivaltaisoin heitoin laahaten jäykkää jalkaansa ontui Tuomas hänen kintereillään. Kouristaen Lauria käsivarresta ja siten estäen häntä lumeen kompastumasta puhui hän läähättäen:

"Etkö sinä ymmärrä, poika, että sinun täytyy päästä kotimaahan ja panna siellä kotitalo taas pystyyn?"

Äänettöminä raahustivat he sitten pitkän aikaa kahden eteenpäin ja Tuomas piteli yhä Lauria käsivarresta. Viimein illan hämärässä laskeusivat he jotakin rinnettä alaspäin ja tulivat pienen joen uomalle. Siellä ei pyryttänyt niin tuimasti ja etäämpänä näkyi uomaa pitkin kulkevan alaspäin joukko miehiä ja muutamia hevosia. Tuomas pysähtyi äyräälle ja sanoi:

"Laskeu tuonne uoman pohjaan ja marssi kiiruusti noiden toisten jälkeen ja kun tulet kotiin, niin..."

Hän keskeytti lauseen ja kääntyi palatakseen.

"Minne sinä... etkö sinä tulekaan?" huusi Lauri murtunein äänin.

"Huuti, poika!" ärjäsi Tuomas. "Elä sinä neuvo esimiehiäsi! Minä palaan miehiäni kokoamaan, sillä kapteeni ja vänrikki ovat hukkuneet myrskyyn ja komppania on minun vastuullani. Ymmärrätkö? Mars!"

Lauri lähti menemään, mutta uoman pohjalle tultuaan pysähtyi hän ja kääntyi nähdäkseen vielä kerran vanhinta veljeään. Tuomas seiso i äyräällä ja huomattessaan Laurin pysähtyvän, lähti hän nyrkki pystyssä ontumaan kohti.

"Etkö sinä, sen nulikka, aio totella esimiestäsi!" karjui hän.

Silloin kääntyi Lauri ja lähti läähättäen juoksemaan edessään häämöttävien miesten perään.

* * * * *

Kesä alkoi olla kukkeimmillaan, kun Lauri kohta rauhanteon jälkeen palasi kotinsa raunioille. Paljon siellä ei ollut entisestä jäljellä. Mutta kaivonpylväs, joka siellä Norjan tuntureilla unenhoureissa oli niin itsepintaisesti hänen mieleensä palannut, seiso i vielä pystyssä, vaikkakin pahasti kallellaan. Ämpäri riippui niinikään entisellä sijallaan, mutta läpi lahonneena ja sammaltuneena. Sauna ja aitta ilman ovia olivat myöskin jäljellä, mutta muista huoneista ainoastaan kivijalat sekä kasa sammaltunutta tuhkaa. Pihamaalla kasvoi ruoho korkeana ja koskematonna ja pelloilla ylenivät pajupensaat. Aitan kynnyksen alla kasvoi tuuheita horsmia ja tupaan vievästä polusta ei ollut haamuakaan jäljellä.

Niin, se polku, jota hän varhaisesta lapsuudestaan oli äidin nähnyt kumarana ja toimeliaana astelevan, se oli hävinnyt, kuten kaikki muukin! Ja äiti itse? Hävinnyt teille tietämättömille, kuten toisetkin omaiset! Piilopirtistäkin olivat vain rauniot jäljellä, joten vihollinen oli sinnekin tiensä löytänyt.

Kun olisi edes äiti ollut vielä elossa, niin tämän ylimenon olisi jaksanut paremmin kestää! Hän oli nuorin lapsiparvesta ja siis lähinnä äitiä Miksi hän ei saanut kuolla sinne tuntureille, jonne Tuomaskin jäi satojen muiden suomalaisten kera?

Mieli mustana istui hän kaivon vierellä ja painoi päänsä alas. Hän olisi halunnut itkeä, hartaasti ja sydämen pohjasta, kuten poikasena jotakin vääryyttä kärsiessään, mutta itku ei puhjennut lähteistään ja niin hän äänetönpä ja synkkänä tuijotti eteensä.

Mutta hänen ympärillään soivat kesäiset äänet, täynnä hedelmöittymisen ja kasvamisen riemua. Aurinko paistoi niin rehevästi ja herttaisesti kuin ei koskaan ennen, metsä oli tulvillaan lintujen laulua ja kukkivat kedot hyönteisten surinaa. Pihakoivu näytti tuuheammalta kuin koskaan ennen ja aivankuin tuota murehtivaa miestä uuteen elämään kutsuakseen asettui sen latvaan käki ja kukkui niin helisevän riemuisasti kuin ei se kyllikseen olisi voinut rauhan päivää ylistää.

Lauri oli liian nuori pysyäkseen kuurona näille houkutteleville kesän äänille. Hän nosti päänsä ja ensimmäisenä sattui hänen katseensa tyttöön, joka istui maassa häntä vastapäätä ja levotonna kaivoi sormellaan hiekkaa, ikäänkuin odotellen häntä vapautuvaksi synkkyiden vallasta. Se oli koditon neitonen, vailla kaikkia omaisia kuten hänkin. Ruotsista palatessaan oli Lauri tavannut hänet Tornion tienoilla suuressa kotimaahan pyrkivien pakolaisten joukossa. Vaistomaisesti olivat he silloin lyöttäytyneet toistensa seuraan. Käytyään ensin tytön kotiseudulla, jossa he eivät tavanneet ketään tämän omaisia eikä sukulaisia, olivat he yhdessä vaeltaneet Laurin syntymäsjoilte.

Kun he nyt pitkään ja ääneti katsoivat toisiinsa, vihkiytyivät he samalla toisilleen, alkaakseen uutta elämää miehenä ja vaimona. Se oli sananmukaisesti tyhjältä alkamista, kuten oli laita tuhansien muidenkin kotien raunioilla. Kuinka jokapäiväinen elämä silloin kaiken puutteessa saatiin uudelleen tavallista uraansa kulkemaan, sitä on myöhempien, rauhassa ja hyvinvoinnissa kasvaneiden sukupolvien

työläs käsittää. Mutta ne harvat, jotka tuon koettelemusten ajan kestäen olivat säilyneet sodan, kylmän, nälän ja kulkutautien kourilta, kävivät työhön täynnä uskoa ja tulevaisuuden luottamusta. Ja koko luonto, joka äsken oli liittoutunut vihollisten kanssa, koetellakseen tulevaisuuden varalle, kuinka paljon tämä kansa kykeni kestämaan ja oliko siitä täyttämään historiallista kutsumustaan, palkitsi nyt, ikäänkuin tyytyväisenä kokeilujensa tuloksiin, entistä suopeammin ja runsaammin ihmisten työn. Harvoin on nähty niin hedelmällistä aikaa kuin nuo isonvihan jälkivuodet. Kilvan kantoivat silloin hedelmää vaimot ja pelot, ja niin kohosivat kodit jälleen raunioistaan, vuosi vuodelta laajenivat viheriöivät vainiot, metsistä kaikuivat jälleen karjojen kellot yhdessä paimentorvien kanssa ja tanhuilla leikkivät taajat lapsilaumat.

Uudelleen rakennetussa kotitalossaan eli Lauri lukuisilla perillisillä ja monilla satoisilla kesillä siunattuna parhaita miehuusvuosiaan, kun jälleen puhkesi sota Venäjää vastaan. Tällöin saattoi Lauri jo lähettää vihollista vastaan vanhimman poikansa, joka kaatui Lappeenrannan luona. Mutta sotaa ei kestänyt kauan ja jälleen jatkuivat rauhanvuodet. Niiden kuluessa vaurastui ja lisääntyi Lauri yhä, niin että hänen kotinsa ympärille vähitellen yleni kokonainen kylä, jossa asui pelkästään hänen heimolaisiaan ja jälkeläisiään. Kuin vanhan testamentin patriarkka eli hän heidän keskellään ja saavutti sangen korkean iän. Hän oli jo täyttänyt yhdeksänkymmentä vuotta, kun jälleen alkoi idästä päin sodan vaara maata uhata.

Silloin, kesäisenä sunnuntai-iltana, istuskeli lukuisa heimo kantatalon pihalla, keskustellen ajan kuulumisista sekä kuunnellen vaaria, joka tuvanportaalla istuen kertoili heille kokemuksiaan pitkän elämänsä varrelta. Kun he päivittelivät tulossa olevia vaikeita aikoja, lausui vaari:

"Mitä te luulette toden tullessa kestäväanne, kun jo kuulopuheista vaikertelette? Jollei meillä olisi vastamäkiä noustavana, niin hukkaanhan me silloin joutuisimme."

"Mutta jos tulee taas sellaiset ajat kuin isonvihan aikana, niin mikä meidät silloin periikään!" lausui yksi vaarin vanhimmista miniöistä.

"Jos tulisi, niin kestävä se olisi niinkuin on ennenkin kestäetty", virkkoi siihen vaari. "Mutta tuskinpa sellaista aikaa on minkään kansan elämässä muuta kuin yhden kerran. Niin minä ainakin uskon. Kyllä silloin tuli itse Jumalakin näkemään, että tämä kansa kestää."

Ja ikäänkuin hän, joka oli kovan ajan yli elänyt, olisi itsessään tuntenut kaiken sen teräksisen tarmon ja sitkeän juurevuuden, jonka nojalla Suomen kansa oli siihen päivään säilynyt, kasvanut ja lisääntynyt, lausui hän hetken kuluttua painokkaasti:

"Ei tätä kansaa hävitetä!"

Tuuheiden kulmaina alta tähysti hän terävästi lukuisaa jälkeläisjoukkoaan ja vaieten tunnusti jokainen mielessään, että hänellä, jos kellään, oli oikeus niin sanoa.

Kotiin!

Eveliina huuhtoi karsinassa astioita ja Katri istui kynnyksellä puhdistuen hunajaa, jota hän juuri oli käynyt mehiläiskeoista anastamassa. Pölyistä kylänraittia pitkin asteli punapaitainen kylänvanhin ja kysyi ohi mennessään Katrielta miesten töitä. Jostain etäämpää kuului riutuva balalaikan ääni sekä lasten riitelyä. Kun kylänvanhin oli hävinnyt näkyvistä, vaikenivat äänet ja silloin kävi hyönteisten surina ja lintujen laulu kuuluvammaksi.

Kuivattuaan astiat tuli Eveliina istumaan kynnykselle sisarensa rinnalle, joka hänkin juuri lopetti työnsä. Kädet helmassa jäivät he ääneti tuijottamaan läntistä taivaanrannetta kohti, jonne aurinko oli jo painumassa.

Silloin alkoi yhtäkkiä Eveliina, silmissään uneksiva ilme, hyräillä laulua:

"Tuoll' on mun kultani, ain yhä tuolla,
kuninkahan kultaisen kartanon puolla;
voi minun lintuni, voi minun kultani,
kun et tule jo!"

Siskonsa laulun kuullessaan säpsähti Katri kuin unesta havahtuen ja jäi hämmästyneenä häneen tuijottamaan, samalla kuin rypyt hänen silmiensä ympärillä alkoivat vilkkaasti elää. Mutta hetken päästä yhtyi hänkin lauluun ja kun he olivat päässeet värssyn loppuun, vaikenivat he ja kasvonsa vyöliinaan kätkien purskahtivat itkuun.

Tuo laulu oli temmannut sijaltaan sen hunnun, jonka taakse he olivat menneisyytensä kätkeneet, ja he tunsivat yhtäkkiä siirtyneensä viisikolmatta vuotta ajassa taapäin. Silloin seisivat he nuorina neitosina, sirpit kädessä, kaurahalmeella Paloisjärven rannalla kotipitäjässään Iisalmella. Päivä oli silloinkin ollut länteen painumassa ja sulhastaan muistellen, joka oli Kaarlokuninkaan mukana vierailta mailla, oli Eveliina purkanut sydämensä kaihon lauluun: "Tuoll' on mun kultani, ain' yhä tuolla." Katri oli silloinkin yhtynyt siskonsa lauluun, mutta juuri kun he olivat päässeet ensimmäisen värssyn loppuun, oli metsänrannasta tulla pöllähtänyt halmeelle joukko Pohjanmaalta palaavia venäläisiä rakuunoita. Ne olivat ympäröineet tyrmistyneet sisarukset, temmanneet heidät ylös satulaan ja rientäneet tuulena matkaansa.

Riehuvienv sotalasten mukana he olivat saaneet vaeltaa viikkoja ja kuukausia, ohi lukemattomien vinorististen pyhäkköjen ja sipulikattoisten kirkkojen, kylien ja kaupunkien, kunnes olivat päätyneet tähän pieneen maalaiskylään kaukana Moskovan takana. Täällä he olivat sitten eläneet ryöstäjäinsä, kahden veljeksensä, vaimoina vuosia puolivälin kolmekymmentä. Ja koko tuon ajan he olivat olleet kuin syvässä unheessa. Vieras kieli, vieras haju, vieraat väritpä tavat olivat heitä ympäröineet joka puolelta ja kuin unissakävijät he olivat niihin mukautuneet, vaikka sydän olikin kaukana poissa. Tässä ympäristössä he olivat ikäänkuin kainoksuneet omaa äidinkieltään ja niin se oli heiltä keskenäänkin jäänyt käytännöstä pois. Ainoastaan ajatuksissaan he olivat sitä käyttäneet sekä iltasin lukiessaan äänettömän ehtoorkouksensa.

Mitään sanoja eivät sisarukset nytkään laulun tauottua äidinkielellään vaihtaneet, mutta se oli havahuttanut heidän koti-ikävänsä täyteen tietoisuuteen ja ikäänkuin ruumiillistuttanut sen. Heidän katseeseensa oli syttynyt omituinen loiste, joka ei miehiltäkään jäänyt huomaamatta, kun he illalla palasivat työmaalta. Mutta mitään eivät sisarukset virkkaneet paremmin miehille kuin toisilleenkaan, vaan liikkuiivat äänettöminä ilta-askareissaan.

Puoliyön aikana, kun nukkuvain huounta ja sirkkain sirtys täyttivät huoneen, kohosi Eveliina hiljaa vuoteestaan ja alkoi pukeutua. Katri, joka oli avoimin silmin maannut omalla tilallaan, seurasi sisarensa esimerkkiä. Yhtään sanaa he eivät nytkään vaihtaneet, mutta ymmärsivät silti täydellisesti toisensa. Niin, heille oli jo illalla Eveliinan laulaessa selvinnyt kaikki.

Kun he parhaillaan säälivät evästä kokoon, havahtui yksi miehistä ja sisarten puuhat nähdessään sekä muistaessaan illallisen omituisen loisteen heidän silmissään, aavisti hän jotakin. Hän kavahti vuoteesta ja hälyytti toisetkin hereille. Mutta salamannopeasti, kuin ennen tehdystä sopimuksesta, tarttuivat sisarukset seinällä oleviin aseisiin ja surmasivat miehet, joiden vaimoina ja äiteinä he olivat yli kaksikymmentä vuotta eläneet. He tekivät sen ääneti ja ilman tunnonvaivoja, aivankuin matkalle lähtijä pudistaa vaatteistaan arkielämän tartuttamat rikat.

Ja sitten he lähtivät tiettömille taipalille.

Mitä suuntaa heidän oli kulettava, osuakseen kerran syntymäsijoilleen? Ruotsissa päivä laskee ja Venäjältä nousee, muistivat he vanhain ennen sanoneen ja niin suuntasivat he alati kulkunsa päivänlaskua kohti. Halki rannattomien metsien ja yli äärettömien soiden he samosivat varmoina siitä, että he kerran vielä osuisivat synnyinseudulleen. Kun eväät loppuivat, ravitsivat he itseään marjoilla ja sienillä tai osui heidän tielleen metsälintuja.

Kuukausia olivat he siten hellittämättä eteenpäin samonneet, kun he eräänä päivänä lopen uupuneina ja nälkäisinä uskalsivat lähestyä ihmisasuntoja. Sieltä kuuluivat he kaikuvan vastaansa suomenkielen. Silloin he itkivät ilosta, huomattessaan vihdoinkin päässeensä isänmaansa rajojen sisälle.

Vahvistunein mielin jatkoivat he matkaa syntymäseutuaan kohti ja niinpä he muutamana kuulaana syyspäivänä huomasivat seisovansa Paloisjärven rannalla. Silloin he jälleen puhkesivat itkuun ja syleilivät toisiaan.

Mutta kaurahalmeen sijalle, josta heidät viisikolmatta vuotta sitten oli raahattu vieraalle maalle, oli tällä välin kasvanut suuri metsä. Kun he kyyneleisin silmin käyskelivät siinä nuoruutensa työmaalla, kilahti jotakin sammalessa. Eveliina kumartui alas ja veti turpeen kätköstä esiin kaksi läpiruostunutta sirppiä.

Heidän omat sirppinsä! Kyllähän he ne tunsivat, sillä kummankin varressa hämmöttivät vielä tutut merkit.

"Nyt viimeiselle taipaleelle kotiin!" virkkoi vihdoin Eveliina, asetti sirpin olalleen kuten ennenkin leikkuupellolta palattaessa ja lähti astelemaan Vieremän kylää kohti. Ja äänettönnä, sirppi olalla, seurasi Katri hänen kintereillään.

Kun he lähenivät kotitaloansa, Vieremän Jaakkolaa, alkoi Eveliina kirkkain äänin laulaa ehtoovirttä: "Jo joutui päivä armas", kuten he nuoruudessaan olivat niin usein tehneet iltasin työmaalta tai

karjanhausta palatessaan. Ja kun talon rakennukset alkoivat petäjien välitse pilkottaa, yhtyi Katrikin virteen.

Silloin Jaakkolan vanha, upposokea muori, joka asusti saunassa ja jota pidettiin hupelona, astua lyykkäsi sauvaansa nojaten pihalle ja sisäisen ilon kirkastaessa hänen ryppyisiä kasvojaan lausui:

"Nyt tyttäret palaavat! Enkö minä ole aina sanonut, että vielä ne kerran palaavat!"

Ja kun hetken kuluttua astui metsästä pihalle kaksi outoa ja elähtänyttä vaimoa, ruostuneet sirpiti olallaan, ja kävivät suoraapäätä äitinään tervehtimään sokeata mummoa, ei kukaan pihalle kerääntyneistä epäillyt, että nyt vihdoinkin olivat palanneet Jaakkolan sisarukset, jotka viisikolmatta vuotta sitten olivat kaurahalmeelta tietömiin kadonneet.

Totinen fennofiili

"Minä en huoli muusta kuin että olen suomalainen ja vaikka itse tuntematonna, toki saan kuulua mainioon kansaan."

Navakalla länsituulella lasketti kolmimastoinen jaala, jonka peräpeilissä oli nimi "Lokki" sekä sen alle kotipaikaksi merkittynä Uusikaupunki, parasta aikaa Kihdistä ulos Itämerelle, sivuuttaen juuri Kökarin saariston viimeiset luodot.

Jaalan omisti Uudenkaupungin pormestari Henrik Juslenius ja se oli täydessä hamppu- ja tervalastissa matkalla Riikaan.

Ruoria hoiti vanha pien ja merisuolan parkitsema raumalainen merikarhu, joka omien sanojensa mukaan oli aikoinaan seilannut suuremmissakin astioissa ja yli parempainkin lätäkköjen kuin Itämeri. Veitikka kätkettynä tuuheiden kulmakarvojensa suojasta tuikkiviin silmiin kertoili hän merimiesjuttuja parikymmenvuotiaalle hinterälle nuorukaiselle, joka joutilaana nojaili kajuutan seinään ja joka hennoista käsistään sekä valkoisesta ihostaan päättäen soveltui huonosti yhteen merimiespukunsa kanssa. Hän oli jaalan omistajan veli, *civis academicus* Daniel Juslenius, joka oli opintorahoja ansaitakseen sekä saadakseen hieman kurkistaa kotimaan rajojen ulkopuolelle, ruvennut merimieheksi veljensä alukseen. Jaala oli ensi kertaa sinä suvena matkalla Riikaan, joten Taneli-herra hengitti meri-ilmaa vasta ensimmäisiä päiviä.

"Tuossa meni kymmenkunta vuotta sitten muuan raumalainen laiva sankkiin", virkkoi merikarhu juttunsa keskeyttäen ja viittasi päällään Korppikaria kohti, jonka louhaiset rannat kohosivat aalloista tuulen puolella.

Mutta Taneli-herra ei kiinnittänyt huomiotaan siihen, vaan virkkoi juuri kuulemansa jutun johdosta:

"Ne ovat siis kaikista väkevimpiä miehiä suomalaiset?"

"No sääkeristi", vahvisti Kyöri.

"Väkevempiä kuin englantilaisetkin?" jatkoi Taneli, äänessään hiukan epäilystä.

"No englantilaisethan ne nyt ovat jonkunlaisia miehiä, mutta hottisiksi sentään jäävät nekin oikean suomalaisen rinnalla."

"Oletteko koskaan saanut koitella englantilaisten kanssa?"

"Johan toki ja vieläpä senkin seitsemän kertaa", hymähti Kyöri kuin olisi ollut kysymys tupakkimällin poskeen pistämisestä.

"Kertokaahan!" hoputti Taneli kiiluvain silmin.

"Kerrankin Lyypekin haminassa sain kapteenilta viisi riksiä rahaa ja kannullisen rommia, kun panin muuatta englantilaista oikein Porvoon mitalla selkään" virkkoi Kyöri rauhallisesti.

"Mitenkä se kävi, kertokaahan tarkemmin", yllytti Taneli.

"No mitäpähän kummaa tuossa nyt on", arveli Kyöri laiskasti, siten tahallaan kiihottaen nuoren kuulijansa uteliaisuutta. "Ihan meidän laivamme rinnalle oli ankkuroinut englantilainen fregatti ja muutamana iltapäivänä kutsui sen kapteeni meidän kapteenin vieraakseen. Miten lienevät siinä sitten rommia maistelllessaan alkaneet kehuskella miestensä voimilla ja vikkelyydellä, summa vain se; että he lopuksi löivät viidenkymmenen riksien veikan ja päättivät huomenaamuna panna kumpikin vankimman

miehensä koittelemaan voimiaan. Kun meidän kapteeni palasi illalla omaan laivaan, kutsutti hän minut kajuuttaan, antoi hyvän rommiryypyn ja sanoi: niin ja niin ovat nyt asiat ja jos sinä, Kyöri, haluat ruveta koittelemaan englantilaisen kanssa ja voitat hänet, niin saat heti painin päätyttyä viisi riksiä kouraasi. Oli menneeksi, minä vastasin, mutta sitä ennen minun pitäisi saada puolikas kannua viinaa. Ei tippaakaan tämän enempää, kivahti kapteeni, sillä humalassa sinun ei ole yrittämistäkään, joudut heti tappiolle. Mutta miten sitä selvilläänkään tappelee, kun ei kerta ennestään ole mitään vihoja, tivasin minä vastaan, ainakin minun tarvitsee hallin verran saada, sillä ei mulla luonto muuten nouse. No, kun minä olin siinä aikani jahnaillut, niin lupasi kapteeni antaa aamulla korttelin rommia. Sen siemasin heti aamutuimaan ja kun minä sitten tulin ruhvista kannelle ja kapteeni näki minun päälläni sarkatakin, käski hän minun kiiruusti riisua sen pois, se kun muka tekee minut kankeaksi ottelussa. Mistäs sitä muuten toisiaan kiinni pitelee, minä sanoin enkä riisunut takkia päältäni. Pidä sitten pääsi, mutta katso vain eteesi, sanoi kapteeni puolisuutuksissaan ja niin sitä sitten lähettiin englantilaisen laivan kannelle. Kummankin laivan miehet asettuivat peräkannelle kehään, jonka keskellä ottelun piti tapahtua. Kun englantilainen tuli ruhvista ulos, sain minä isot silmät, sillä se oli riisunut koko yläruumiinsa paljaaksi ja sivellyt suopaa käsivarsiinsa ja hartioihinsa, niin että se oli liukas kuin ankerias. Mutta minä kun olin parhaassa nousuhumalassa, otin juurevan asennon ja arvelin, että tulehan tänne vain senkin suoparyttäri. Silloin se alkoi kerää nyrkeillään näin (Kyöri jätti hetkeksi ruorirattaan ja näytti miten englantilainen teki) sekä lähti samalla tulla tuijaamaan minua kohti. Minä olin ensi reissua merellä enkä tiennyt mitään englantilaisten tappelutavoista. Siksi minä en osannutkaan olla varuillani, vaan sain yhtäkkiä vasten tauluani sellaisen nyrkinpuskun, että silmät tulta iskivät ja minä koko mies olin lentää selälleni. No, tolppieni varassa minä kuitenkin pysyin, vaikka pahasti heilahdinkin, ja kun englantilaiset alkoivat hurraata huutaa, kirosin minä ja sanoin, että tulepas toisen kerran. Ja samalla tavalla se nyrkkejään kerien lähti uudelleen tulemaan minua kohti. Mutta nytpä minä tiesinkin pitää varani ja juuri kun se oli parahiksi ehtinyt minun nenäni alle, sylkäsin minä kouraani ja läimäytin niin, että siltä meni käsivarsi poikki ja koko mies lensi kerinkantturia peräkannen toiseen laitaan. Ja siihen se ottelu loppui. Englantilaisten kapteeni ei meinannut tunnustaa minua voittajaksi, kun minä en ollut muka säännöllisellä tavalla nyrkkiäni käyttänyt. Mutta meidän kapteeni sanoi, ettei taistelutavasta oltu ennakoita sovittukaan, vaan kumpikin sai käyttää sitä tapaa, mihin luuli parhaiten pystyvänsä. Ja niin ei englantilaisen lopuksi auttanut muu kuin puskea pois viisikymmentä riksiä ja tunnustaa suomalainen voittajaksi."

"Mutta notkeampia ja vikkelmämpiä mahtavat englantilaiset sen sijaan olla", arveli Taneli sillä sävyllä kuin olisi hän tahtonut Kyöriä pusertaa uuden kertomuksen, joka siinäkin suhteessa olisi osottanut suomalaisten eittämättömän etevyyden.

"Mitäs vielä!" vastasi Kyöri hänen toivomustensa mukaisesti ja sylkäsi ylenkatseellisesti sivulleen. "Eipäs pärjännyt engesmanni kiipeämisessä Knaapin Jullillekaan, vaikka Julli olikin ilmanaikainen kötys oikean suomalaisen masto-oravan rinnalla."

"Minkäslainen kilpailu se oli?" innostui Taneli jälleen.
"Kertokaahan!"

Sijotettuaan poskeensa uuden mallin jutteli Kyöri:

"Meitä oli kerran miehiä monesta kansasta muutamassa saksalaisessa fregatissa. Kun oltiin Hampurin satamassa lastia ottamassa, rupesi muuanna iltana eräs vasta pestattu englantilainen leventelemään taidollaan ja rohkeudellaan. Hän kiipesi ison maston huippuun ja seisoi hetken aikaa päällään mastonnupissa. Tehkääpäs toisetkin sama temppu, jos pystytte, ylvästeli hän alas tultuaan. Silloin Knaapin Julli sanoo puhumatta sylkää kämmeniinsä ja lähtee kiivetä kyörnittämään ison maston toppiin. Pilkallisesti naureskellen katsoi engesmanni hänen jälkeensä, mutta perille päästyään alkaa Julli tällätä itseään päälaelleen mastonnupille. Useamman kerran sai hän yrittää, ennenkun takapotkurit kohosivat pilviä kohti. Mutta annas olla, juuri kun hän sai jikatuksi koipensa, tuli tuulenpuuska ja heilautti hänet alas. No, mitäs ollakaan, Julli kahmuilee alastulomatikallaan kiinni touveihin ja purjeenpoinuihin ja putoaa loppujen lopuksi seisoville jaloin kannelle. Siinä hän sylkästä ruiskauttaa ja englantilaisen eteen kävellen sanoo: Teepäs sinä se temppu, jos pystyt! Mutta englantilainen tuijotti häneen suu auki ja kaikki alkoivat huutaa, että jo vei suomalainen voiton. Kun se Julli pahus aina osasi pysyä yhtä lunkina, luulin minäkin ensinnä, että hän oli tahallaan pudottautunut alas, kunnes hän kahdenkesken ilmotti minulle, että kyllä se alastulo tapahtui vahingossa. Mutta sen koommin ei englantilainen enemmän kuin muutkaan uskaltaneet meidän suomalaisten kuullen rohkeudellaan kerskua."

"Summa summarum on siis se, että me suomalaiset olemme maailman etevintä kansaa!" huudahti Taneli ja antaakseen kansallisinnolleen näkyvämmän muodon veti hän keuhkonsa ilmaa täyteen ja viheltää huikahutti kouransilmäänsä, minkä jälkeen hän tulista vauhtia kapusi ylös perämastoon ja asettui kahvelin juureen kahareisin kiikkumaan.

Hänen eteensä aukeni rannaton Itämeren ulappa, jolla loputon sarja vaahtopää harjanteita ajoi toisiaan takaa. Rajaton vapauden tunne ja kuohuva nuoruuden riehakkuus pullisti hänen rintaansa ja yhtäkkiä ällistyi hän Kyöriä ja toisia kannella liikkuvia merimiehiä huiskuttamalla lakkiaan ja huutamalla täyttä kurkkua:

"Hurraa! hurraa! Pois tieltä! Täällä mennä viilettävät Suomen pojat!
Hurraa!"

* * * * *

Studiosus Abraham Frosterus oli pukeutunut juhla-asuunsa ja ripustanut ylioppilasmiekan kupeelleen, vaikka olikin arkipäivä. Tuimasti liikkuen, niin että miekanhuotra rämähтели saapasvartta vasten, asteli hän yli Auran sillan.

"Katsohan Aappoa!" virkahti muuan pohjalainen ylioppilas, joka toverinsa kanssa seisoi torin kulmalla ja neuvotteli siitä, mennäkö Mertasen krouviin olutta juomaan vaiko lähteä Multavierun puolelle sotaväen äksiisiä katsomaan.

"Se on sotaretkellä!" vastasi toveri, kääntäen katseensa Frosterukseen, joka oli pysähtynyt sillalle ja kaiteeseen nojaten katseli alas joelle, jossa joukko pikku poikia kävi merisotaa, pärskytellen melalla vettä toistensa päälle.

Frosteruksen sotaretkellä-olo merkitsi toverien kielellä sitä, että hän liikkui rahantekohommissa.

"Tässä täytyy taas suuttua ja ottaa päällensä tuima hahmo", oli hänellä tapa sanoa jouduttuaan äärimmäiseen pulaan ja koetettuaan sitä ennen selviytyä tavallisella vaatimattomuudellaan. Silloin pukeutui hän aina parhaimpaan asuunsa, otti sotaista ryhtiä lisätäkseen miekan kupeelleen ja lähti "rynnäkölle".

"Taneli, tuletko paikalla kotiin!" huusi sillan päästä muuan puolikasvuinen tyttö jollekin joella temmeltävistä pojista.

Taneli! Hänethän minä olen vallan unhottanut! välähti samalla Frosteruksen mieleen.

Hänen ikä- ja opintoverinsa Taneli Juslenius oli nimittäin äskettäin saapunut kaupunkiin ja Frosterus muisti kuulleensa, että hän oli tullut Udestakaupungista istuen rattaille ladottujen kupariplootujen päällä, jotka hän oli kesän kuluessa ansainnut.

"Lähdenpä oitis hänen luokseen ja siksi aikaa voin sotahaarniskanikin panna pois", päätti hän ja suuntasi kulkunsa torin halki Vartiavuorelle päin, jonka kupeella Juslenius asui muutaman porvarinlesken hoidossa.

Kun hän astui matalaan huoneeseen, jonka lattia kallistui peränurkkaa kohti, istui Juslenius pöydän ääressä ja kiidätti hanhenkynää paperiarkilla. Pöydän kulmalla oli muutamien kirjojen vieressä kymmenkunta valmiiksi kirjoitettua arkkiä.

"*Salve, amice!*" huudahti Juslenius Frosteruksen nähdessään, kohosi pöydän äärestä ja riensi pudistamaan hänen kättään.

"Terve, sinä Pohjolan poika!" lisäsi hän, työntäen Frosteruksen istumaan pöydän viereen ja kaivaen arkustaan tupakkakartuusin sekä pari savipiippua.

"Sinä kirjoitat väitöskirjaa?" virkahti Frosterus, kun piiput oli saatu savuamaan.

"Niin. Se oli minulla jo kesällä merillä ollessani pääpiirteissään valmiina täällä", vastasi hän etusormella otsaansa naputtaen. "Ja nyt olen sitten kaupunkiin tuloni kirjottanut sitä yötä päivää."

Silmät innosta loistaen näytti hän Frosterukselle ensimmäistä arkkiä, josta tämä luki nimen: *Aboa vetus et nova*.

"Kuinka vanhan luulet Turkumme olevan?" kysyi Juslenius, kasvoillaan sellainen ilme kuin hän yksinään olisi toistaiseksi sen suuren salaisuuden omistaja.

"Hm, kaiketi se on ollut olemassa aina Eerikki Pyhän ristiretkestä asti", vastasi Frosterus, joka mieluummin olisi suonut keskustelun kääntyvän hänen sydäntään lähempänä oleviin asioihin.

"Phi-uu, veikkoseni!" vihelsi Juslenius pitkään. "Katsohan tuosta!" ja hän osotti ystävälleen erästä kohtaa käsikirjotuksessa, jossa todisteltiin, että Turku juonti alkunsa niiltä ajoilta, jolloin suomalaiset Noan pojanpojan Magogin johdolla siirtyivät tähän maahan.

"Suomalaisten on siis täytynyt heti Babelin sekotuksen jälkeen matkustaa tänne", innostui nyt Frosteruskin asiasta.

"Niin tietysti", vastasi Juslenius empimättä. "Tornin rakentajain ydinjoukko sai osakseen suomenkielen ja lähti heti etsimään itselleen isänmaata. Heidän ensimmäkien kuninkaansa oli Magog."

"Mutta mistä sinä tiedät, että suomalaiset olivat ydinjoukkona Babelin tornia rakennettaessa?" kysyi Frosterus, osottaakseen kriittisyyttään.

"Mistäkö?" otti Juslenius suuret silmät kuin tahtoen kasvoniilmeellään huudahtaa: o, sinä pyhä yksinkertaisuus!

"Mitä kieltä ihmiset puhuivat Babelin sekotukseen, saakka?" kysyi hän sitten, johtaakseen toverinsa oikeille jälille.

"Kaiketi hebreaa", vastasi Frosterus.

"Hyvä. Ja mikä nykyisistä kielistä on hebrean lähin sukulainen?"

Frosterus mietti hetkisen ja muistaessaan muutama vuosi sitten ilmestyneen Eerik Cajanuksen väitöskirjan suomen ja hebrean kielten sukulaisuudesta, vastasi hän epäröimättä:

"Suomenkieli."

Nyt tarvitsi Jusleniuksen vetää vain johtopäätös:

"Hebrea on alkukieli, suomi jäi uusien kielten joukossa lähimmäs sitä, siis täytyi suomalaisten olla ydinjoukko Babelin tornin rakentajissa."

Voitettuna painoi Frosterus katseensa alas.

* * * * *

Kättään huiতোen käveli Juslenius puoli juoksua edestakaisin huoneessa. Hetken kuluttua pysähtyi hän kuitenkin toverinsa eteen ja kysyi:

"Mikäs on vanhin sivistyskanssa Euroopassa? Mitä luulet?"

Frosterus katsoa mulautti epäröiden Jusleniukseen, sillä ihan umpimähkään ei hän tahtonut suomalaisia mainita, vaikka hän aavistikin toverinsa siihen tähtäävän. Hetkisen mietittyään vastasi hän:

"Ainakin Rudbeckius sanoo Atlanticassaan, että roomalaiset ovat saaneet sivistyksensä ruotsalaisilta, joten siis ruotsalaiset olisivat nykyään vanhin Europan sivistyskanssa."

"Elähän tee niin hätäisiä päätelmiä!" tarttui Juslenius. "Etkö muista, keneltä Rudbeckius sanoo ruotsalaisten vuorostaan saaneen sivistyksensä?"

"Heitä pohjoisempana asuvilta kimmeriläisiltä."

"Hyvä, ja mitä ovat nämä kimmeriläiset?" Vastausta odottamatta penkoi Juslenius papereitaan ja levitti Frosteruksen eteen Olaus Magnuksen Suomen kartan sekä osotti sormellaan erääseen kohtaan Pohjanlahden perukassa.

Frosterus luki siitä nimen: Chim.

"Siinä on siis Chim ja Chimin seudun asukkaat olivat tietysti Chimmeriläisiä. Mutta mikä on tuo Chim?"

"Kaiketi Kemi", vastasi Frosterus.

"Aivan niin, ja chimmeriläiset ovat siis kemiläisiä ja kemiläiset, mitä muuta ne voisivat olla kuin —"

"Suomalaisia", ehätti Frosterus.

"Juuri niin, ja ruotsalaiset ovat siis saaneet sivistyksensä suomalaisilta", veti Juslenius loistavin silmin johtopäätöksen.

Frosteruksen katseessa näkyi vielä hiukan epäilyksen merkkejä ja hän kysyi:

"Mutta onko tämä tapahtunut ennen vai jälkeen kristinuskon maahan tuontia?"

"Tietysti ennen, paljon ennen, sillä kuinka se muuten olisi ehtinyt ruotsalaisten välityksellä roomalaisille kulkeutua. Vallottaessaan maamme hävittivät ruotsalaiset kaikki kirjalliset muistomerkkimme, masentaakseen siten meidän kansallistuntomme. Siksipä meillä onkin jällellä niin ani vähäsen muinaisesta sivistyksestämme."

"Tuleeko tämä sinun väitöskirjaasi?" kysyi Frosterus, joka nyt oli tullut täysin vakuutetuksi.

"Tietysti se tulee, vaikka en vielä ole ehtinyt niin pitkälle", vastasi Juslenius.

Hän käyskeli jälleen kiihkeästi edestakaisin, huitoi käsiään ja esitti katkonaisin lausein väitöskirjansa tulossa olevaa sisällystä. Vasta kun hän oli selviteltyt toverilleen kaikki sen tärkeimmät kohdat, sai tämä tilaisuuden esittää asiansa.

"Hyvä, että ajoissa käännyt puoleeni", lausui Juslenius ja paljasti nurkasta liinan alta kokonaisen pikku pinon kupariplootuja. "Kuinka paljon tarvitset?"

"Jos saisın kolme taaleria, niin olisin autettu."

Hetken päästä lähti Frosterus ystävänsä luota, kainalossaan mainitun summan arvosta eri suuruisia plootuja. Mutta Juslenius istahti jälleen työpöydän ääreen ja alkoi lennättää hanhensulkaa paperiarkkien yli.

* * * * *

Yliopiston sihteerı Taneli Juslenius havahtui ja hieroi silmiään. Ajatukset alkoivat toimia ja hänen päässään vilahti kreikkalaisia sanoja, joita hän viime aikoina oli verrannut suomalaisiin, todistellessaan näiden kielten läheistä sukulaisuutta.

"Aivan niin, *eremos*, sehän on suomen erämaa" sai hän kiinni sanasta, joka viimeksi oli hänen tajuntaansa pysähtynyt. "Ja se kai on selvästikin suomalainen laina kreikankielessä, koska sitä ei voi johtaa mistään toisesta kreikkalaisesta sanasta."

Hän innostui ja kohosi istualleen. Mutta kylmät väreet kulkivat silloin hänen ruumiinsa yli, sillä nyt vasta huomasi hän maanneensa — ruumiskirstussa. Hän hieroi silmiään ja koetti ponnistaa ajatuksiaan.

Niin, selvästi se oli kapea ja musta ruumiskirstu, jossa hän oli maannut. Se oli asetettu kahden tuolin varaan ja seinän nojalla pystyssä oli sen kansi. Talossa vallitsi kuolon hiljaisuus ja ikkunoihin oli asetettu lakanat.

"Mitä herran nimessä tämä merkitsee!" huudahti hän kauhuissaan ja kiipesi lattialle.

"Rakas Daniel, sinä elät jälleen!" kuului samassa viereisen huoneen ovelta hellä ääni.

Siinä seisoi hänen nuori vaimonsa Hedvig. Hän riensi miehensä luo ja tarttui hänen käsiinsä.

"Nyt sinä menet jälleen oikealle vuoteellesi, sillä tauti on sinut jättänyt. Minä menen kiiruusti valmistamaan sinulle jotakin virkistystä. Ja tuon kamalan kirstun toimitan minä täältä heti pois."

Juslenius tunsi voimansa hyvin heikoiksi ja tahdottomasti seurasi hän vaimoan vuoteeseen, johon tämä hänet huolellisesti peitti.

Kadulta kuului vankkurien kolinaa ja kun vaimo oli poistanut akkunasta lakanan, näki Juslenius naamioidun miehen kuljettavan siitä ohitse ruumiskirstua. Samassa selveni hänelle, että kaupungissa raivosi ankara rutto, johon hänkin oli muutamia päiviä sitten sairastunut. Estääkseen tartuntaa leviämästä oli hän haetuttanut ruumiskirstun ja asettunut siihen valmiiksi makaamaan ja kuolemaa odottamaan. Kokonaisen vuorokauden oli hän siinä tajutonna maannut, hourien hebrealaisista ja kreikkalaisista sukulaissanoista, kuten hänen vaimonsa kertoi. Palvelusväki oli rutonpelosta kaikonnut talosta ja rouva oli yksin, itkusta ja epätoivosta menehtymäisillään, pitänyt silmällä taudin kehitystä.

"Nyt, rakkaani, on kuitenkin pahin ohitse", lausui hän vaimolleen, kun tämä tarjosi hänelle virvotusjuomaa. "Näemme, että Jumala tarvitsee fennofiilejäkin työmailleen", lisäsi hän raukeasti hymyillen ja silitti vaimonsa kättä. "Tunnen ruumiissani, että tauti on minut jättänyt."

Hetken päästä ummisti hän silmänsä ja vaipui virkistävään uneen.

* * * * *

Edellä kerrottu tapahtui syksyllä 1710. Rutto tempasi silloin kaksi tuhatta henkeä Turun kaupungista. Puolen vuoden perästä kohtasi vanhaa pääkaupunkia uusi vitsaus. Silloin, 16 p. toukokuuta, pääsi vahingonvalkea irti ja hävitti siinä tuokiossa neljänneen osan kaupunkia. Aurajoen rannalla lähellä

tuomiokirkkoa oli sanottuna päivänä itkua ja voitotusta. Siellä oli hajanaisissa kasoissa huone- ja talouskaluja, joita palavasta kaupunginosasta oli sinne suojaan kiidätetty. Niiden välissä kierteli naisia ja lapsia, jotka avuttomina yhteen ääneen itkivät hävityksen surkeutta.

Vaatteet ja niskaan valahtanut peruukki kärventyneinä, hikisenä ja noessa lähenei paikkaa yliopiston sihteerin Taneli Juslenius, kainalossaan muutamia kirjoja, joiden kannet olivat kuumuudesta käpristyneet.

"Isä, isä!" kuuli hän valitushuutojen keskeltä vanhimman poikansa äänen. Sitä lähestyessään löysi hän itkevän vaimonsa, joka istui maassa hätäntyneiden lasten, neuvottomien palvelustyttöjen ja omaisuuden rippeiden keskellä sekä koetti tyyntäytää nuorinta pienokaistaan. Nähdessään miehensä lähestyvän kuivasi hän kyynelensä ja nosti katseensa kysyvänä hänen puoleensa.

"Tässä on kaikki, mitä lisäksi saatoin enää pelastaa", lausui Juslenius synkästi ja osotti kainalossaan olevia kirjoja. "Katto romahti jo alas ja kohta on kodistamme ainoastaan kasa tuhkaa jäljellä."

Rouva purskahti uudestaan itkuun ja lapset seurasivat hänen esimerkkiään. Juslenius istahti heidän keskelleen, mutta lohduttamaan ei hän tällä hetkellä tuntenut pystyvänsä, sillä siksi masennuksissa oli hänen omakin mielensä.

Eniten koski häneen rakkaan kirjastonsa menetys. Nämä kolme teosta olivat ainoat, jotka hänen oli onnistunut liekeistä pelastaa. Apeamielisesti käänteli hän niitä käsissään ja koetti hellävaroin oikoa käpristyneitä kansia.

Yksi kirjoista oli hänen oma teoksensa, *Vindicia Fennorum* — Suomalaisten puolustus. Ilmanhenki leyhäytti takakannen auki ja hänen silmänsä sattuivat loppusanoihin, jotka hän kahdeksan vuotta sitten oli kirjottanut: "Nämä olen kirjottanut isänmaanrakkauden vaatimuksesta, joka on kaikkea rakkautta ylin. Minä en huoli muusta kuin että olen suomalainen ja, vaikka itse tuntematon, toki saan kuulua mainioon kansaan."

"Jumala itse avasi kirjan kannen ja osotti nuo sanat eteeni, muistuttaakseen minulle elämäntehtävääni", ajatteli hän liikuttettuna ja tunsin noiden omien, palavalla nuoruuden innolla kirjoitettujen sanojensa kohottavan hänet hetken surujen ja hävityksen yläpuolelle.

"Rakkaani, paljon me olemme tänään menettäneet mutta vielä paljon enemmän me voimme tulevaisuudelta vallottaa", lausui hän keventyneesti ja ryhtyi kuivaamaan vaimonsa kyyneliä.

* * * * *

Keppiinsä nojaten asteli Oulun kappalainen Abraham Frosterus Tukholman Nygrändenillä ja veti mielihyvin sieramiinsa raikasta ulkoilmaa, jota vailla hän oli saanut olla jo useita viikkoja. Häntä oli nimittäin pidättänyt vuoteessa ankara leini, joka jalasta toiseen siirtyen oli tuottanut hänelle sietämättömiä tuskia ja riistänyt öiden levon.

Pohjanlahden ympäri soljuvan pakolaisvirran mukana oli hänkin kulkeutunut Tukholmaan, missä hän perheineen melkein tyhjästä eläen oli asunut pienehkössä huonepahaisessa Nygrändenin varrella.

Viime kulunut yö oli ollut hänelle tavallista tuskallisempi. Mutta miltei vielä enemmän kuin ruumiillisesta taudistaan oli hän kärsinyt tietoisuudesta, että perheen ruokavarat sekä yleensä kaikki apulähteet olivat tyyten lopussa.

Aamun sarastaessa olivat tuskat kuitenkin äkkiä hellittäneet. Hän oli unahtanut ja hänen hellä vaimonsa, joka pitkällisestä valvonnasta uupuneena oli koko yön uskollisesti hoitanut häntä, oli paneutunut lattialle lepäämään.

Jonkun tunnin kuluttua olivat he havahtuneet hiljaiseen oven käyntiin. Huoneessa ei kuitenkaan näkynyt ketään vierasta henkilöä, mutta sen sijaan oli perheen isä keksinyt vuoteensa jalkapäässä kasan suuria kuparitalereita. Tuntematon hyväntekijä oli heidän nukkuessaan käynyt ne siihen asettamassa ja liikuttettuina kiittivät avunsaajat Jumalaa.

Nuo kupariplootut johtivat Frosteruksen mieleen erään tapauksen puolentoistakymmentä vuotta sitten, jolloin hän kovassa hädässä ollen oli mennyt ystävänsä Taneli Jusleniuksen luo ja tullut samanlaisten plootujen avulla pulastaan pelastetuksi. Sitä muistellessaan sai hän äkkiä halun päästä tervehtimään entistä ystäväänsä, jonka hän myöskin oli kuullut pakolaisena perheineen saapuneen Pohjanlahden ympäri Tukholmaan. Ihmeekseen tunsin hän voivansa kepin avulla liikkua ja niin hän lähti ottamaan selkoa Jusleniuksen asunnosta, saadakseen käydä häntä tervehtimässä.

* * * * *

Professori Juslenius istui kirjoituspöydän ääressä, edessään puoleksi kirjoitettu paperiarkki. Hän nojasi päätään käteen ja kasvoillaan oli alakuloinen ilme.

Taudin kalvamaa entistä ylioppilastoveriaan ei hän tuntenut, ennen kun tämä oli maininnut nimensä. Liikutettuna nousi hän silloin häntä tervehtimään, minkä jälkeen hän huudahti:

"Sinussa näen jälleen kuin peilistä, mihin tilaan tämä kova aika on koko Suomen kansan saattanut!"

Kun he olivat kertoneet viimeaikaiset vaiheensa, huomasivat he ne ihmeellisen samankaltaisiksi. Jusleniuksen puoliso oli pakomatalla synnyttänyt pienokaisen, joka oli kuollut matkan vaivoista. Frosterukselta vuorostaan oli vaimo sairastunut ankarasti matkalla, niin että heidän oli suurinta kurjuutta kärsien täytynyt useiksi kuukausiksi pysähtyä Tornioon. Tukholmassa oli Juslenius samoin kuin Frosteruskin saanut kärsiä suurinta puutetta, sillä kiireessä ei oltu ehditty paljoakaan mukaan ottaa.

"Nyt minulle vihdoinkin on hiukan valjennut", kertoi Juslenius lopuksi, "sillä äskettäin olen saanut valtuuden lehtorinvirkaan Vesteråsin kimnaasissa. Olen tässä juuri valmistellut virkaanastujaisesitykseni."

Hän näytti Frosterukselle ensimmäistä käsikirjotusarkkia, jonka otsikosta tämä luki tittelin "*De miseriis Fennorum.*"

"Niin, toisenlaisen mielialan vallassa ja toisenlaisista asioista minä silloin kirjoitin, kun sinä Turussa toistakymmentä vuotta sitten tulit luokseni rahaa lainaamaan", lausui Juslenius huoaten ja luki ystävälleen muutamia kohtia esitelmästänsä. Se oli synkkää kuvausta niistä suunnattomista kärsimyksistä, joiden alaiseksi idän raakalaiset olivat Suomen kansan saattaneet.

Hänen äsken valmiiksi saamansa kohta kuului:

"Kuinka suuri onni onkaan, kuulijani, kuinka suuri kunnia, kuinka onnellinen asiointi saada kotimaisen ruhtinaan hallitessa, isänmaan rajojen rikkomattomina ollessa leikata oman pellon viljaa ja sammuttaa janonsa omasta lähteestä! Ja tämä oli suomalaisten kohtalo kautta lukemattomien vuosisatojen, joista meillä ei ole varmoja tietoja olemassa. Silloin ei niiden rajojen sisäpuolelle, jotka luonto näkyy Suomelle antaneen, vastoin asukasten tahtoa tullut kukaan muu kuin ehkä onneton turvanetsijä."

Nämä ajatukset, jotka hän oli vähää ennen paperille pannut, olivat Jusleniuksen saattaneet sen alakuloisen kaihomielen valtaan, missä Frosterus tullessaan hänet tapasi.

"Valkeneeko meille koskaan enää päivä?" virkahti viimemainittu apeasti.

"Sen Jumala yksin tietää", vastasi Juslenius synkällä äänellä, jossa ei enää soinnahtanut nuorekkaan fennofiilin täyteläinen luottamus.

* * * * *

Vihdoinkin oli rauhan päivä koittanut ja raakalaislaumat olivat vetäytyneet takaisin itäisen rajan taakse. Monia kokenut vanha Turku oli siivoutunut siitä liasta ja törystä, jota moskovaalaisten jäliltä kaikkialla kohtasi, ja juhlimielin virtasivat kaupunkilaiset tuomiokirkkoon, missä tänään vietettiin yliopiston avajaisjumalanpalvelusta.

Kun alkutoimitukset oli suoritettu, kohosi saarnastuoliin raamatun alkukielten professori Daniel Juslenius. Syvä liikutus valtasi hänen mielensä, kun hän silmäili yli avaran kirkon, jota sitäkin olivat hävityksen laineet huuhtoneet. Mutta hänen äänessään kajahti jälleen riemukas fennofiilisointu, kun hän lausui saarnatekstin sanat:

"Ylistä, Jerusalemi, Herraa; kiitä Zion, sinun Jumalatas! Sillä hän vahvistaa sinun portit ja siunaa sinussa sinun lapses. Hän saattaa rauhan sinun ääriin ja ravitsee sinua parahilla nisuilla. Hän lähettää puheensa maan päälle: hänen sanansa nopiasti juoksee."

* * * * *

On kulunut lähemmäs parikymmentä vuotta edellisestä.

Porvoon hiippakunnan piispana on Juslenius laajalla tarkastusmatkalla. Hän on juuri lopettanut kokouksen Liperin seurakuntalaisten kanssa ja astelee kirkosta pappilaan. Ärtynyt ilme hänen kasvoillaan painostaa hänen seuralaisiaan ja yhtäkkiä puhkeaa hän puhumaan:

"Tämä Karjalan perukka on pimein kolkka minun hiippakunnassani.

Pimeyttä, petosta ja taikuutta tapaa täällä joka askeleella.
Toisinaan tuntuu ihan toivottomalta taistelu sitä vastaan."

Varsinkin oli hänen silmätikkunaan kreikanusko, jota hän toisinaan oli nimittänyt manalaisten uskonnoksi. Siinä määrin olivat isonvihan kärsimykset syövyttäneet hänen veriinsä sammumattoman vastenmielisyyden kaikkea venäläistä kohtaan. Väsymättä hän olikin piispautensa ajan työskennellyt valistuksen kohottamiseksi varsinkin hiippakunnan itäosassa, mutta uuden kylvön oras näytti tuskallisen hitaasti nousevan pinnalle.

Pappilaan oli kokouksen aikana saapunut posti, joka Turusta ja Porvoosta toi virallisia kuulutuksia sekä samalla muutamia kirjeitä piispalle. Juslenius sulkeutui niiden kera huoneeseensa ja kun hän muutaman tovin kuluttua palasi muiden seuraan, loistivat hänen kasvonsa tyytyväisyydestä.

"Niin toivottomalta kuin tämä raataminen usein näyttääkin", lausui hän, "niin silloin tällöin Jumala suo meidän kuitenkin nauttia töittemme hedelmistä. Sain nyt juuri kauan odottamani tiedon, että säädyt Tukholmassa ovat vihdoinkin päättäneet jotakin sen minun valitukseni johdosta, että virkamiehet täällä Suomessa niin perin huonosti taitavat kansankieltä. Nyt ovat säädyt päättäneet, että Ruotsin laki sekä ne kuninkaalliset asetukset ja säännöt, jotka katsotaan Suomen talonpojille tarpeellisiksi, ovat käännettävät suomeksi. Niinikään sisältää tuo säädyjen päätös lupauksen siitä, että tuomarin ynnä muita virkoja Suomessa on etusijassa annettava suomenkieltä taitaville.

"Tämä oli minulle, vanhalle fennofiilille, taas mieluisa kosteikko karulla taipaleellani", lopetti piispa tyytyväisesti myhäillen.

* * * * *

On kulunut puolikymmentä vuotta ja Juslenius on nelitoistahenkisine perheineen jälleen saanut idän raakalaisten edestä paeta Pohjanlahden taakse. Väsyneenä ja apeana on hän juuri palannut valtiopäiväistunnosta asuntoonsa. Valtakunnan rikkinäisyys, vimmuttu puoluetistelut ja vallanpitäjien saamattomuus ovat jo kauan rasittaneet hänen rehellistä sydäntään ja järjestykseen tottunutta mieltään. Mutta tänään on hänen ristiriitaansa lisännyt vielä sanoma, että hän on saanut enimmät äänet Skaaran hiippakunnan piispanvirkaan.

Mitä tehdä siihen nähden? Kymmenisen vuotta sitten hän oli saanut enimmät äänet samalla kertaa sekä Turun että Porvoon hiippakunnan piispanvirkaan. Hän oli valinnut pienemmän ja joka suhteessa epäedullisemmän hiippakunnan. Se oli hänen fennofiilinen intonsa, joka hänet silloin oli ajanut isänmaansa viljelemättömimpään kolkkaan. Mutta oliko tuo into nyt sitten väsähtänyt, sillä hän tunsu sydämensä pohjalla halun valita tällä kertaa turvallisempi ja joka suhteessa edullisempi Skaaran hiippa?

Hän tiesi ja tunsu kyllä, että se oli väsynyt vanhus, joka häntä tähän valintaan yllytti. Mutta vielä oli jällellä jotakin entisestä nuoresta fennofiilistäkin ja se soimasi häntä isänmaan ja oman kansansa hylkäämisestä.

Kun hän työhuoneessaan istui vaipuneena näihin mietteisiin, saapui hänen luokseen kirjanpainaja Lars Salvius. Hän toi piispan nähtäväksi ensimmäisen arkin hänen suuresta sanakirjateoksestaan, jonka hän joku aika sitten oli jättänyt painettavaksi.

Siinä tuokiossa kaikkosivat piispan ikävät mietteet ja hellävaroen käänteli hän käsissään tuota nelitaitteista korrehtuuriarkkia. Mielihyvin seurasi hän nimilehden suuria ja koukeroisia kirjaimia: "Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. Jumalan avulla, Suurella työllä, pitkällä ajalla, monen neuvolla, Suomen Kielen Cunniaxi Coottu Daniel Jusleniuxelta."

Se oli hänen elämänsä suurtyö, suoritettu monien vaivaloisten tointen ohella. Hän oli kerännyt siihen puolentoistakymmentä tuhatta suomalaista sanaa, selitettyinä sekä latinan että ruotsin kielillä.

"Jos itä hävittäisikin kaiken muun minun kylvöistäni, niin ainakin tämä jää", ajatteli hän.

Mutta kirjanpainajalle virkkoi hän puoli leikillään:

"Jos minä tahtoisin olla turhamainen, niin lausuisin minä tämän teokseni johdosta Horatiuksen sanoilla: *exegi monumentum aere perennius!*"

* * * * *

Hiipan valinnassa oli Jusleniuksessa lopultakin päässyt vanhus voitolle. Mutta fennofiili hänen sydämestään on kuitenkin kaiken aikaa häntä soimannut ja pitänyt vireillä kaihoa omien kansalaisten puoleen. Se on saattanut hänet korkeasta iästään ja hiippakunnan hoidon vaivoista huolimatta ryhtymään jälleen kirjalliseen työhön rakkaalla suomenkielellään.

Parisen vuotta edellä kerrotun jälkeen tapaamme hänet myöhäisenä syysiltana piispantalossaan Skaarassa, kumartuneena työpöydän yli. Hanhenkynä kitisee tutunomaisesti paperiarkilla ja siihen syntyy suomalaisia lauseita:

"Minun rakkaimpani maanmiesteni tarpeeksi ja ylösrakennukseksi, heidän kalliimmassa uskossansa, ja pyhässä vaelluksessansa, annetaan tämä Ruotsin kielestä käännetty vähäinen, mutta kaikki autuuteen tarpeelliset kappaleet sisällänsä pitävä kirja ulos. — — — Sillä ehkä minä asun taampana teistä erotettuna, on Jumala kuitenkin minun todistajani, että minä sydämen pohjasta kaikkia teitä Jesuksessa Kristuksessa halajan — — —"

Se oli alkulause Svebiliuksen katekismussuomennokseen, jonka hän äsken oli saanut valmiiksi. Suurella tyydytyksen tunteella kirjotti hän loppuun:

Kirjotin Skaarassa läntisellä Göthein maalla, marraskuussa
vuonna 1745.

Daniel Juslenius.
Skaaran hiippakunnan piispa.

Laskettuaan kynän syrjään lausui hän hiljaa psalmin sanat:

"Jos minä unohdan sinun, Jerusalemi, niin olkoon minun oikea käteni unohdettu. Tarttukoon minun kieleni suuni lakeen, ellen minä sinua muista, ellen minä tee Jerusalemiä minun ylimmäksi ilokseni."

* * * * *

On kulunut jälleen seitsemän vuotta. Lähemmäs kahdeksankymmenen vuotias piispa Juslenius makaa kuolemaan valmistuneena Brunsbon pappilassa, mihin viikatemies oli hänet pysäyttänyt, hänen matkatessaan valtiopäiviltä takaisin kotiinsa.

"Lapsuudestani asti on minua vaivannut niin suuri isänmaanrakkaus, etten ole kieltäytynyt sen puolesta kärsimästä vaikka mitä", kuulivat ympärillä seisovat papit piispan kuiskaavan.

Heistä ei yksikään käsittänyt, miksi hän nuo sanat, jotka hän oli aikoja sitten kirjottanut yhteen nuoruuden fennofiilisistä teoksistaan, lausui juuri tällaisena hetkenä. Mutta se oli vanhan piispan itsetiedoton puolustus sitä ääntä vastaan, joka soimasi häntä siitä, että hän oli tullut vieraalle maalle kuolemaan.

Vähää ennen kuin hän puhalsi ulos viimeisen henkäyksensä, lausui hän selvästi ja kirkastunein silmin:

"Isonvihan myrskyissä sai minun luottamukseni Suomen tulevaisuuteen pahan kolauksen. Mutta nyt on Jumala antanut minulle tuon luottamuksen takaisin. Siksi ummistan minä silmäni onnellisena, vaikkakin minun epäuskoni rangaistukseksi täytyy se tehdä isänmaani rajojen ulkopuolella."

Nyrkki

Niityllä kylän laidassa loi joukko sotilaita auki tavattoman avaraa hautaa. Kuin muurahaiset liikkuvat miehet tuon lähes puolentuhannen kyynärän pituisen haudan pohjalla, josta lapiollinen multaa toisensa jälkeen tuiskahti reunalle. Hauta oli jo miehen mitan syvyinen, mutta yhä vain sitä koverrettiin, sillä ruumiita riitti siihen useampia kerroksia.

"Kyllä kai tässä jo minun kohdaltani on syvyyttä", virkkoi Hohti, Kymin komppanian vanhin sotamies, joka oli työskennellyt kylän puoleisessa haudan päässä ja jonka lapio jo karskui pohjasoraan.

"Riittää hyvinkin, veikko, kapua vain ylös vanhoja raajojasi lepuuttamaan", sanoi luutnantti Löfving, joka haudan partaalla seisten oli valvonut sotilasten työtä.

"Olisipa tässä ollut tilaa minunkin varalleni ja hyvinpä tuota olisi jo joutanut tänne makaamaan, pois näkemästä näitä kurjuuden ja häpeän päiviä", tuumi Hohti kömpiessään ylös haudasta, Löfvingin häntä kädestä auttaessa.

Ylös päästyään työnsi hän lapion maalian pystyyn, pudisti enintä multaa vaatteistaan ja silmäili sitten pitkin hautaa. Ikäänkuin hänen ajatusjuoksuaan seuraten virkkoi Löfving.

"Tuskinpa ennen olet ollut noin avaraa hautaa luomassa, niin monessa tulessa kuin oletkin ollut."

"Sitä juuri mietin, luutnantti, ja ihmettelen tämän nykyisen sodan menoa. Tuskin me olemme

vihollista saaneet nähdäkään, jollei nyt oteta lukuun sitä surkeata Lappeenrannan päivää, ja kuitenkin tuollainen hauta!"

"Niin, tämä on nyt sitä ruotsalaisten uljasta sodankäyntiä", sanoi Löfving, äänessään katkeran ivallinen sävy. "Mutta menkäämme tuonne kuusen alle polttamaan piipullinen tupakkaa sille aikaa kun miehet lopettavat haudan kaivamisen."

Tuuhea kuusi tarjosikin heille mukavan suojan märkää lumiräntää vastaan, jota tuhrainen taivas oli aamusta aikain vuodattanut lokaiselle maankamaralle. Talvi oli ollut vähäluminen ja vaikka vasta oltiin maaliskuun alussa, oli maanpinnan peitteenä enää ainoastaan likaista sohjoa.

Murheellisen näyn tarjosi tämän maiseman keskellä avara hauta sekä siinä liikkuvat laihat, rääsyiset ja lokaiset sotilaat. Eikä sen ilahuttavampaa näkyä tarjoutunut silmälle muuallakaan. Niityn laidassa olivat peltotilkkujensa keskellä Myllykylän talot, jotka matalina ja harmaina olivat kuin maan ja taivaan väliin litistyneet. Lakeistorvista tupruava savu ei jaksanut nousta ylös, vaan hajaantui ja painui maata kohti.

Tänne Myllykylään ja ympäristölle oli hyödyttömän ja naurettavan Säckijärven retken jälkeen sijoitettu talvikortteeriin suurin osa suomalaista pääarmeijaa. Ylimmät päälliköt, Lewenhaupt ja Buddenbrock, majoilivat esikuntineen Haminan kaupungissa, kuluttaen aikaansa politikoimalla ja tekemällä suuria suunnitelmia, joita ei yritettykään käytännössä toteuttaa. Alempi upseerikunta sitä vastoin asui täällä Myllykylässä. Kun melkein kaikki talot olivat heidän hallussaan, oli sotilasten asunnoiksi kyhätty puoleksi maan sisään kaivettuja turvekotuksia. Vieri vierekkäin näkyi niitä pitkät rivit kylän alla ja niiden välissä palaa kituutti nuotioita, joiden ääressä seisokeli lämmitteleviä sotilaita.

Ne vähäiset muonavarat, jotka isonvihan jäleltä vielä köyhyyttään potevasta maasta oli sodan alkaessa saatu kokoon raastetuksi, olivat jo suurimmalta osaltaan tulleet käytetyiksi ja sotamiehet elivät nyt pääasiallisesti homehtuneella leivällä ja vanhentuneilla nauriilla. Tämän puutteellisen ravinnon ja terveydellisesti mahdottomien asuntojen takia oli sotajoukossa, jonka mieliala muutenkin jo alunpitäin oli ollut kokonaan lamassa, raivonnut tuhoisia kulkutauteja. Ne olivat tähän saakka ottaneet uhrikseen lähemmäs parituhatta miestä, joiden ruumiit oli kasattu tyhjiin rehusuojiin niityllä. Tänään piti ne nyt sullottaman yhteiseen hautaan.

* * * * *

Kuusen alle istuttuaan täytti Löfving piippunsa, tarjosi tupakkamassin entiselle sissitoverilleen ja piikivestä tulta kalkuttaessaan virkkoi:

"Tämä lehtitupakka onkin tietääkseni ainoa sotasaalis, mitä Säckijärven retkellä viholliselta saatiin — lukuunottamatta niitä tyhjiä rahakirstuja, joita Lewenhaupt paluumatkallaan mukanaan raahasi."

Hän naurahti lyhyeen tapaansa, mutta Hohti huudahti hämmästyneenä:

"Tyhjiä! Mutta niidenhän piti olla täynnä venäläisiä kolikoita! Mitä varten ne muuten olisi lukittu monilla munalukoilla ja kuljetettu tarkasti vartioituina?"

"Silmän lumeiksi sotilaille ja rahvaalle, jotta joku toivonkipinä pysyisi vireillä", vastasi Löfving, puhaltaen lyhyen ja äkäisen savun. "Mutta tämä on tietysti sanottu vain meidän kesken."

Ällistynyt Hohti ei kuulemansa johdosta osannut muuta kuin huudahtaa:

"No on tämä komentoa, on totisesti!"

"Ja kaiken hyvän päälliseksi tällainen römppätalvi", ärähti Löfving. "Tuskin päivääkään ovat vanhat koipeni saaneet olla leiniltä rauhassa."

"Te saittekin, luutnantti, viime sodan aikana olla siksi monessa kylmässä jos kuumassakin kylvyssä", huomautti tähän Hohti. "Tehän sitä isonvihan loppuvuosina melkein yksinänne pidittekin täällä yllä sodan nujakkaa."

"Siksipä minä nyt olenkin saanut armon toimia luutnanttina armeijassa — tosin melkein ilman mitään palkkaa ja kärsittyäni ensin nälkää nämä parikymmentä rauhan vuotta", virkahti Löfving katkerasti.

Kun Hohti ei tämän johdosta uskaltanut lausua mitään, jatkoi Löfving:

"Mutta vähätpä siitä, sillä velvollisuus isänmaata kohtaan ennen kaikkea. Enkä minä sitäpaitsi ole tällä puolen Pohjanlahtea suinkaan ainoa, joka vaivainsa palkaksi on esivallan puolelta saanut pelkän unhotuksen."

Hetken kuluttua huusi hän sotilaille, jotka juuri kapusivat ylös valmistuneen haudan pohjalta:

"Karsikaapas nyt, miehet, tuolta metsiköstä havuja haudan pohjalle, että toveriemme olisi siellä hiukan mukavampi levätä."

"Eikö se ole liikaa ylellisyyttä!" kuului miesjoukosta ivallinen huomautus.

Ottamatta sitä miksikään vastasi Löfving sävyisästi:

"Tämä ylellisyys ei ainakaan maksa mitään, joten pöyhkeimmäkään ruotsalaiset eivät voi sitä vainajiltamme kadehtia."

Tämä viimeinen vihjaus otettiin sotilasten joukossa suopeasti vastaan ja he hajaantuivat täyttämään päällikkönsä käskyä.

"Ei ole henki suomalaisissa sotilaissa enää sama kuin entisinä aikoina", lausui Hohti, tuijottaen miettiväisenä haudan reunalle kasaantuneeseen multavalliin.

"Pidätkö suomalaista sotilasta syyllisenä tähän muutokseen?" kysyi Löfving.

Vastaamatta suoraan tähän kysymykseen virkkoi Hohti huoaten:

"Nykyään hiipii epäily ja salaiset kuiskeet kaikkialla, ettei lopulta tiedä mitä uskoa. Toista oli Kaarle-kuninkaan aikana. Silloin oli armeijalla yksi sydän."

"Mutta mitäs sanot suomalaistemme käyttäytymisestä Lappeenrannan taistelussa?" tiukkasi Löfving. "Häpeällä tahrasivat siellä sotilaamme nimensä, sitä ei voi kieltää", vastasi Hohti.

"Jos keneenkään, niin on se minuun, vanhaan karoliiniin, koskenut katkerasti", puhui Löfving, "enkä ole suinkaan salannut sotilailtamme mielialaani siinä asiassa. Mutta toisaalta minä sen myöskin niin hyvin ymmärrän enkä mielihyvin kuule soimauksia vierasten suusta. Tässä muutama päivä sitten kuumensin Haminassa käydessäni korvat parilta ruotsalaiselta vänrikiltä, jotka pöyhkeillen parjasivat suomalaisia suuriksi pelkureiksi, kun he Lappeenrannassa olivat jättäneet ruotsalaiset yksinään taistelutantereelle. Sanoin heille päin silmiä, kuinka heikäläiset ovat tämän sodan alottaneet suorastaan järjettömästi, kun kaikki varustukset olivat tuiki puutteelliset ja Suomi vielä edellisen hävityksen jäleltä kuin paareilla makaava haavottunut. Oliko ihme, kysyin minä, jos suomalaisissa onkin epäily saanut vallan, kun kaiken tämän lisäksi näkivät, ettei kenraali Buddenbrock rientänyt pääarmeijan kanssa Lappeenrannan avuksi, jota uhkasi häviö, ja kun oli saatu kuulla, kuinka Lewenhaupt oli ylimielisesti sanonut, kun häntä sotaan yllyttäessään oli peloteltu koko Suomen menettämällä, että välipä noilla erämailla, vaikka ne menetettäisiinkin. Niin, sanoin niille teikkareille vielä, että Suomi on kuusi vuosisataa omin voimin puolustanut valtakunnan itäistä rajaa sekä sen lisäksi ottanut enemmän kuin puolella osaa kaikkiin Ruotsin sotiin, saamatta siitä koskaan muuta kuin kiittämättömyyttä palkakseen."

"Lukuun ottamatta Kustaa Aadolfia", keskeytti hänet Hohti. "Muistan aina, kuinka isäni silmät vielä vanhanakin kirkastuivat hänen kertoessaan sankarikuninkaasta ja miten hän aina asetti suomalaiset armeijansa ensimmäisiksi. Mutta keskeytinhän teidät, luutnantti."

"Niin, sanoin heille vielä", jatkoi Löfving, "että he saisivat olla sangen kiitollisia, että suomalaiset näin ollen pysyvät uskollisesti alallaan eivätkä tartu keisarinnan houkutuksiin ja riistäydy irti Ruotsista."

"Se oli arvatenkin katkera pala herroille", arveli Hohti.

"Niinpä luulisin", myönsi Löfving, "sillä heillä ei ollut sen jälkeen mitään sanomista."

Kumpikin tarkkasi nyt hetken aikaa ääneti sotilaita, joista toiset laskivat jäykistyneitä ja sinertyneitä ruumiita hautaan, sillä aikaa kun toiset useammilla paareilla kantoivat niitä haudan partaalle.

"Hm, kuin silakoita tynnyriin ladotaan sinne maan raavainta miehistöä", puhkesi Löfving synkästi lausumaan. "Ja tuollainen paljous, ilman että vihollisen kanssa on laukaustakaan vaihdettu! Raskas on Ruotsin herroilla kerran tilinteko tästä kaikesta."

Kun viimeisiä ruumiita aseteltiin toisten päälle, saapui haudalle ruumiita siunaamaan määrätty pappi. Samalla ratsasti paikalle myöskin eskadroona Karjalan rakuunoita majuri Sprengtportin johdolla. Alas lasketuin miekoin asettuivat rakuunat kahteen riviin pitkin toista haudan sivua, osottamaan viimeistä kunnioitusta noille nimettömille vainajille, jotka köyhistä kodeistaan kevytmielisesti temmattuina nyt suurena joukkona peittyivät köyhän isänmaansa poveen.

* * * * *

"Maasta olet sinä tullut ja maaksi pitää sinun jälleen tuleman..." kajahtivat rykmentinsaarnaajan

hautausseurat, samalla kun jäätyneet multakokkareet kumahtelivat päällimmäisten ruumisten kontistuneille jaloille. Paljastetuin päin ja kädet ristissä miekankahvan ympärillä seisoivat Löfvingin haudan partaalla liikkumaton kuin kuvapatsas, tuijottaen kulmat rypyssä alas hautaan. Hänen katseensa oli pysähtynyt erääseen päällimmäisistä ruumiista. Se oli nuorenpuoleinen sotilas ja nähtävästi oli sillä ollut tuskallinen kuolinkamppaus, sillä hampaat, jotka näkyivät sinertyneiden huulten välistä, oli lujasti yhteen purtu. Lasittuneet silmät olivat puoliavoinna ja kasvoilla kuvastui kuin jähmettynyt kirous. Ruumiinkantajat eivät olleet saaneet hänen kuolinasentoon kangistunutta ruumistaan oikeenomaan, sillä polvet olivat koukussa ja nyrkkiin puristettu oikea käsi ojentui suoraan ylöspäin ikäänkuin uhaten haudan partaalla seisovia.

Matalana ja tuhruisena kaareutui taivas haudan yllä, räntää satoi yhä ja allapäin seisoivat pörröiset ja likaiset sotilaat ikäänkuin jokainen olisi synkkänä arvaillut hetkeä, milloin hänen tuli seurata noita multaan peittyviä tovereitaan. Alakuloisesti ja soinnuttomasti kaikuivat hautausvirren sävelet:

Mustaan multaan tuhvak',
Tomuks' tulemaan
Minun ruumiin' pantu on;
Lihan' on lahonn',
Muoton' kauneus pois kadonn',
Maan mullast' kyll' luotu lienen.

— — — — —

Kun toimitus oli päättynyt, ampuivat Sprengtportin rakuunat kolme yhteislaukausta. Laihat ja takkuiset hevoset nostivat laukausten pamahtaessa nuoppolaan riippuvia päitään ja haudan yli levisi kitkerä ruudinsavu.

"Ruudinsavussa saavat he edes hautaan peittyä, vaikka eivät saaneetkaan sen keskellä kuolla", virkahti Löfving Hohdille.

Sotilaat tarttuivat lapioihinsa ja alkoivat peittää vainajia. Majuri Sprengtport käski luutnanttinsa viedä rakuunat takaisin leiriin, laskeutui itse satulasta ja lähestyi Löfvingiä. Katkerasti hymähtäen lausui hän tälle:

"Jahka vielä saamme muutamia tällaisia hautoja luoda, niin —"

"Maa on pianikin venäläisten hallussa Viipurista Tornioon saakka", keskeytti hänet Löfving.

"Niin, ja sota päättynyt, sillä sotajoukkomme on vajonnut maan alle", täydensi Sprengtport.

"Sen sijaan, että sen olisi tullut vallottaa Pietari", lisäsi Löfving.

"No, ovathan kenraalimme sen monta kertaa jo vallottaneet", naurahti Sprengtport.

"Mielikuvituksessaan ja korskeissa puheissaan", jatkoi Löfving.

"Niin, ja nämä ovat niiden voittojen jälkiräpäisiä."

"Mutta, totta puhuen, majuri", alkoi Löfving hetken kuluttua, "luuletteko tämän onnettomasti aletun sodan saavan enää parempaa käännettä, kun sotaliikkeet taas kuun tai parin perästä alkavat?"

"Sitä en ollenkaan usko", vastasi Sprengtport totisena. "Sotajoukkomme kykenisi vielä johonkin... ja oikeastaan paljookin, jos johto olisi toinen. Mutta herrat Tukholmassa ovat nyt yhtä epäröiviä ja neuvottomia kuin he olivat sodan alussa korskeita ja voitonvarmoja."

Hetken kuluttua lisäsi hän ääntään alentaen: "Uskokaa minua, Löfving, että ennen kuin ensi kesän kukat ovat ehtineet kuoleutua, on tämä sota saanut mitä häpeällisimmän lopun. Mutta tämä vain meidän kesken, ymmärrättehän."

"Josko ymmärrän. Sotamiehissämme on jo liaksikin tällaista uskoa, etten minä suinkaan mene sitä lisäilemään. Niin, väittävätpä he suorastaan, että ylipäällystö aikoo myydä koko maan venäläisille."

"Niin, sitä he ovat väittäneet aina Lappeenrannan tapauksista saakka. Se on tietysti, kuten hyvin tiedätte, kokonaan tuulesta temmattu luulo ja meidän upseerien velvollisuus on saada sotamiehet siitä vakuutetuiksi."

"Olen tehnyt voitavani sotilasten parissa", vastasi Löfving, "mutta jos heistä yhden nurjan luulon saa nyhdetyksi, ilmestyy sijalle toinen kahta hullumpi. Luottamus esivaltaan on pahasti järkähtänyt ja se kai lieneekin tämän sodan huomattavin tulos, ainakin tähän saakka."

"Se on totta", myönsi Sprengtport. "Ja lisäksi tämä sota on saanut aikaan sen, että se on entistä selvemmin osottanut meille niiden kuussatavuotisten siteiden, jotka meitä liittävät Ruotsiin, pahasti lahonneen."

Löfving säpsähti ja tuijotti ääneti majuria silmiin. Sitten lausui hän:

"Tekin, majuri, olette siis ajatellut sitä."

"Hm, luulenpa, että se ajatus on pesiytynyt jo sangen monen suomalaisen sydämeen", vastasi majuri.

"Se on isonvihan ansiota", lausui siihen Löfving.

"Niin on, ja tämä sota heikontaa yhä enemmän niitä siteitä. Mutta katsokaahan, Löfving!"

Sprengtport oli jonkun aikaa tuijottanut hautakumpuun, jonka ääreltä sotilaat olivat jo lapioineen poistuneet. Eräästä kohti pisti mullan alta näkyviin likainen ja luiseva nyrkki, jota Sprengtport osotti Löfvingille.

"Se on nähtävästi sen sotilaan käsi, josta minä hautaustoimituksen aikana en saanut katsettani irrotetuksi ja jonka näkeminen toi mieleeni niin karmeita ajatuksia", lausui Löfving.

"Hm, minuun tekee sen vaikutuksen, kuin tuo nyrkki olisi koko Suomen kansan puolesta työntynyt mullan alta esiin", virkkoi Sprengtport. "Sietäisi olla esikunnan, herrain sitä näkemässä."

"Ja koko hallituksen", lisäsi Löfving.

"Niin, se olisi varmaankin esivallalle Tukholmassa terveellinen *memento!*" lopetti Sprengtport.

Hän kiipesi jälleen satulaan ja lausui liikkeelle lähtiessään:

"Uutta aikaa kohti me joka tapauksessa kuljemme. Ennen pitkää kääntyy historian lehti Suomen kansalle, mitä sitten tulevaisuus mukanaan tuoneekaan."

"Voiko rehellisyyden ja uskollisuuden palkka olla muuta kuin hyvä?" kysyi Löfving, joka asteli majurin ratsun rinnalla.

"Niin luulisi", vastasi Sprengtport, "ja parastahan meidän on toivominen tulevaisuudelta, niin pimeältä kuin nyt kaikki näyttääkin."

He etääntyivät kylää kohti ja häipyivät räntäsateeseen.

Hautakumpu kohosi autiona kentän keskellä ja sen kupeesta piipotti rannetta myöten lujaan puristunut, luiseva nyrkki. Räntähiutaleita tippui nyrkille ja valui hiljalleen alas, muodostaen likaisia juomuja pitkin kämmenselkää.

Syysiltana

Pari vuotta Turun rauhan jälkeen asteli eräänä syyspäivänä Porvoon pitäjän Gammelbackan isäntä, Porvoon komppanian majuri, Maunu Vilhelm Sprengtport talonsa pihalla ja haukotteli itsestään päivällisunen tähteitä. Hohoi, kuinka pitkiksi ne kävivät nämä alakuloiset syyspäivät miehelle, joka suurimman osan elämäntänsä oli istunut satulassa ja rientänyt taistelusta taisteluun. Pelikumppania ei ollut läheisyydessä ja yksitoikkoiseksi kävi katsastaa töiden kulkua, varsinkin kun huolellinen isäntärenki teki sen tarpeettomaksi. Metsästelemäänkään ei hän kyennyt, sillä leini oli tehnyt jalat kankeiksi ja muita ruumiinosia haittasivat monet vanhat haavat. Kiltisti sai hän pysyä alallaan piha-aitauksen sisäpuolella ja vartoa viimeistä marssiin-komentoa. Kohta täytti hän kuusikymmentä vuotta ja tukka oli jo ohimoilta aivan valkea. Eikä ihmekään, sillä olipa hän osaltaan kokenut niitä vaivoja, joita karoliinien osaksi oli niin runsaasti suotu. Kahteen erään oli hän isonvihan vuosina ollut vankeudessa Siperian ääriellä, saaden toisella kertaa istua rautoihin lyötynä pimeässä tornissa ja elää lähes pari vuotta pelkällä vedellä ja leivällä. Rauhanteon jälkeen oli hän perheineen saanut nähdä nälkää sekä myöhemmin elää kituutella luutnantin palkalla, vaikka olikin majuri arvoltaan. Vasta viime sodan aikana hän oli saanut arvoaan vastaavan virankin, kun sitä vastoin monet hänen entisistä tovereistaan, joilla oli suhteita yläilmoissa, olivat jo aikoja kohonneet eversteiksi ja kenraaleiksi. Mutta mitäpä siitä. Tasan ei käy onnen lahjat ja pääasiahan oli, että hänellä nyt vanhoilla päivillään oli katto päänsä päällä ja huoleton, joskin vaatimaton leipä syötävänä. Ja kaupanpäällisiksi loppumaton varasto kirjavia muistoja eletyn elämän varrelta, joilla sopi lyhentää pitkiä talvi-iltoja vanhan toverin tavatessaan.

Hän haukotteli jälleen pitkään ja hartaasti, sytytti sitten suuren piippunsa ja lähti känsäkeppiinsä

nojaten astelemaan riihelle, jonne rengit ajoivat pellolta kauroja. Sieltä lehahti vastaan kotoinen ja unettava riihituoksu. Keltaiset kauralyhteet kahahtelivat sisään syydettyä ja varpuset räskyttelivät katonräystäällä, odottaen pääsevänsä maahan varisseiden jyvien kimppuun.

"Taitaa tulla hyvä kaurasato", sanoi majuri lyhdettä kourien.

"Hyvä tulee", vastasi renki. "Ainakin kaksikymmentä tynnyriä lähtee alavainiosta."

"Onpa siinä hevosille rouskuttamista."

"On, ja vielä myytäväksikin."

Tähän katkesi tuo arkipäiväinen sananvaihto, rengin lähtiessä uutta kuormaa hakemaan. Varpuset pyrähitivät räystäältä maahan ja majuri lähti nousemaan takaisin pihaan.

Ilma oli tuollainen tyynen lakea syysilma, jolloin ei paista päivä, mutta ei ole varsinaisesti pilvessäkään. Metsät alkoivat jo kellastua ja tuolla ja täällä liipotteli irtautunut koivunlehti hiljalleen maahan. Sänkivainioilla vaakkuivat varikset ja ylhäältä vastasi siihen omalla sävelellään etelää kohti purjehtiva kurkilauma.

Pihaan päästyään silmäili majuri joka ilmansuunnalle, tarkasteli alallaan pysyvää tuuliviiriä tallinpäädystä ja seurasi sitten katseellaan kurkiparvea, kunnes se häipyi näkyvistä. Alakuloinen ikävä yritti taas purkautua pitkään haukotukseen, mutta se keskeytyi kuitenkin alkuunsa, kun hän merenrantaan vievää tietä pitkin näki lähenevän vieraan. Se astui keveästi ja terävään ja näytti herrasmieheltä.

Hyvillään asettui majuri kuistille istumaan ja odottamaan tulijaa. "Astuu aivan kuin Hommanäsiläinen", ajatteli majuri, "mutta ei suinkaan hän ole vielä ehtinyt Tukholmasta palata." Mutta kun vieras oli päässyt pihaan, huomasi hän, että tulija oli kuin olikin Hommanäsin isäntä, kapteeni Tapani Löfving.

"Katsopas vain!" huudahti majuri ihastuneena ja nousi tulijaa tervehtimään. "Olen tässä ikävääni haukotellut ja katsellut joka ilmansuunnalle, eikö mistään näkyisi tulevaksi puhekumppania ja nyt tulit sinä, veikko, kuin taivaasta pudoten. Mutta kuinka sinä olet ehtinyt jo Tukholmasta palata?"

"Hm, minä olen jo siksi monesti ja monenlaisella kyydillä kulkenut Turun ja Tukholman välin, ettei se matka minulta pitkiä aikoja vie", vastasi Löfving. "Jo toissa päivänä palasin kotiin ja koska arvelin veljen täällä kovin kaipaavan shakkitoveria, niin päätin pistäytyä tuomaan Tukholman terveisiä."

"Siinä teit sinä sangen veljellisesti, sillä kovin pitkiksi venyvät nämä syysillat. Terve tulemastas vielä kerran ja käykäämme nyt sisälle ottamaan tilkkanen vasta käyntyttä oluttamme."

He astuivat majurin omaan huoneeseen, jonka kalustoon kuului melkein koko seinän pituinen, kulunut nahkasohva, pari keinutuolia, shakkipöytä ja piippuhylly. Seinällä riippui majurin miekka, pari pistoolia ja musketti sekä kaksi kuparipiirrosta, joista toinen esitti Kaarle kahdettatoista rusoposkisena nuorukaisena, päässä tuuhea peruukki.

Saatuaan piiput palamaan istuutuivat he vastapäätä toisiaan ja majuri kysyi:

"Tokko hyödyit mitään Tukholman matkastasi?"

"En kerrassaan mitään", vastasi Löfving. "Palasin sieltä päinvastoin matkakulujani köyhempänä."

Löfving oli myöskin niitä unhotettuja suomalaisia karoliineja, jotka isonvihan jälkeen saivat nälkää nähdä. Hänet oli kyllä korotettu kapteeniksi, mutta mitään paikkaa vastaavine tuloineen hänelle ei ollut löytynyt. Yli puolikymmentä vuotta oli hän elellyt ulkomaillakin, missä hänen ansionsa paremmin tunnustettiin. Holsteinin herttua oli näet maksanut hänelle kuutena vuotena eläkettä. Kun Ruotsin hallitus ei hänen uudistettuihin pyyntöihinsä ollut mitään vastannut, oli hän lopulta pyytänyt eroa Ruotsin alamaisuudesta, mennäkseen syntymäkaupunkiinsa Narvaan ja ruvetakseen Venäjän palvelukseen. Tämä oli vihdoinkin auttanut sen verran, että hänelle oli annettu elinajakseen Hommanäsin tila Porvoon pitäjässä. Miekkamiehenä kiireestä kantapähän oli hän tietysti ottanut osaa viime sotaan, vaikkakin ilman minkäänlaista palkkaa. Olipa hänet kerran suorapuheisuutensa takia sekä epäiltyä sotilasten kiihottamisesta vangittukin ja oli hän saanut viisi kuukautta virua kahleissa Hämeenlinnassa. Sieltä jotenkuten vapaaksi päästyään sekä Tukholmassa itsensä puhdistettuaan oli hän ehtinyt vielä mukaan tuon onnettoman sodan loppunäytöksiin, puhdistuen muun muassa Hailuodon vihollisista. Rauhan tultua oli hän taas elellyt maatilallaan. Mutta kun tuo pieni ja huonossa kunnossa oleva tila ei antanut riittävästä leipää hänen perheelleen, oli hän päättänyt vielä kerran kääntyä vallanpitäjien puoleen, anoen arvoaan vastaavaa upseerinvirkaa tuloineen tai eläkettä. Paremmiin onnistuakseen oli hän ystävänsä Sprengtportin neuvosta lähtenyt itse persoonallisesti Tukholmaan.

"Hallituserroilla on siellä tärkeämpääkin tehtävää kuin muistaa meitä maan matosia täällä Suomen puolella", jatkoi Löfving. "Siellä käy muuten kaikki entiseen tapaan. Hatut taistelevat myssyjä ja myssyt hattuja vastaan ja vastapuoluelaisen kunnia ei siellä paljon paina. Samanlaisia juonimaakareita ne ovat kummatkin, niin että tästä puolin minä en aio pitää suden paremmin kuin lampaankaan puolta."

"Hm, hm, saattaapa niin olla", hymähteli Sprengtport, siivilöiden savuja tupakasta kellastuneiden viiksiensä läpi. "Mutta etkö kääntynyt itse hänen majesteettinsa puoleen?"

"Mitäpä se olisi hyödyttänyt, sillä hänen majesteettinsa on kuningas ilman valtaa. Säätysten riidellessä ja valtaneuvosten hallitessa ei hän tee muuta kuin syö ja liho. Tukholmalaiset kertoivat hänen kuluttavan päiväänsä siten, että hän aamupuolen päivää istuu ikkunan ääressä ja katsoo torille. Siihen kyllästyttyään siirtyy hän peremmäksi huonetta ja kun yksi tuoli liiaksi lämpenee, muuttaa hän toiselle tuolille. Siihen menee häneltä muu osa päivää. Sitten hänellä on ne omat naisvehkeensä. Viimeksi kuuluu hän pitäneen yhteyttä muutaman huonomaineisen kamarineitsyen kanssa ja sanoivat kreivitär Tauben sen johdosta surreen itsensä kuoliaaksi."

Löfving ruiskautti pitkän syljen uunin alle ja irvisti halveksivasti.

"Onpas sitä, onpas sitä", sanaili Sprengtport harvakseen. "Suuresti ovat ajat muuttuneet siitä kun me olimme nuoria."

He maistoivat olutta, jota vanha palvelijatar oli tuonut, sytyttivät jälleen pitkävartiset piippunsa ja savurenkaita puhallellen keinahtelivat hetken ääneti.

"Suuresti ovat muuttuneet ajat ja olot, niin ettei kaikiste tahtoisi silmiään uskoa", tarttui Löfving ystävänsä sanoihin. "Kuinka mahtava olikaan Ruotsi meidän lapsuutemme aikana ja mitä siitä on nyt enää jäljellä! Ainoastaan varjo entisestä. Kuinka siellä nyt esimerkiksi peljätään Venäjää, jota ennen kohdeltiin ylimielisellä halveksunnalla. Sain muun muassa kuulla, että hallitus, ja varsinkin kruununprinssin puolue, sillä sellainenkin siellä nykyään on entisten lisäksi, on liittoaikeissa lähennellyt Preussin kuningasta, mutta kun keisarinna Elisabet siitä tiedon saatuaan oli lausunut paheksumisensa ja vihannut uudella sodalla, oli hallitus heti pelästyneenä peräytynyt aikomuksestaan."

"Niin, niin, kovin on ränsistynyt Ruotsin leijona", myönsi Sprengtport, "eikä se kykene enää kauan Suomea kypälissään pitelemään. Kaksi kaistaletta on kotka jo riistänyt isänmaastamme ja kolmannella kertaa menee se kokonaan."

"Usein olen muistanut niitä sanoja, jotka lausuit siellä Myllykylän haudalla", virkkoi Löfving tovin kuluttua. "Ja yhä enemmän on minulle alkanut sen jälkeen selvitä, että Suomi kulkee uutta tulevaisuutta kohti. Mikä se sitten tulleeikin olemaan, mutta yhteyttä Ruotsin kanssa ei voi enää kovin pitkälle jatkaa."

"Miksi eivät suomalaiset ota itselleen omaa kuningasta?" kuului samassa kirkkaalla äänellä lausuttu kysymys sohvan nurkasta.

Hämmästyneinä kääntyivät molemmat sotavanhukset puhujaa kohti. Heitä kohtasivat Sprengtportin nuorimman pojan, pienen Yrjö Maunun kirkkaat ja totiset silmät. Hän oli edellisen keskustelun aikana hiipinyt huoneeseen ja sijoittunut isän nahkasohvalle, kummankaan kiinnittämättä häneen mitään huomiota.

"Aijai, sinä pieni politikointsija, mitä vaarallisia oppeja sinä julistat!" torui isä hellästi. "Tule tänne nyt tervehtimään setä Löfvingiä ja sitten saat mennä heti nukkumaan rangaistukseksi siitä, että sekaannut vanhempain keskusteluun."

Kun Yrjö Maunu oli lähtenyt huoneesta, virkkoi Löfving:

"Siinä me sen nyt kuulumme. Onhan kirjoitettu, että lasten ja imeväisten suusta olet sinä totuuden valmistanut."

"Sinä, veikko, olet aina sangen karkäs kaikellisille ennustuksille ja unennäöille", naurahti Sprengtport. "Mutta joka tapauksessa saa Yrjö Maunu, jos hänellä elämän päiviä riittää, nähdä ja kokea paljon sellaista, josta meillä on ainoastaan omat aavistuksemme. Niin, niin, tulevan sukupolven tehtäväksi jää uuden Suomen luominen. Me olemme jo tehtävämme tehneet ja saamme rauhassa odottaa viimeistä hälytystä. Ja nyt shakkilaudan ääreen."

He siirsivät tuolinsa lähemmäs pöytää ja alkoivat syysillan hämärtyessä asetella nappuloita paikoilleen.

"Hyvät herrat, jos minä olisin alusta alkain saanut olla ylimpänä määrääjänä, niin me olisimme tällä hetkellä vielä koreasti Suomen mantereella, niin, sen eteläosassa, ja Ruotsi olisi vielä pitkiksi ajoiksi pysyttänyt Suomen yhteydessään."

Nämä sanat lausui maaliskuun 16 päivän iltana v. 1809 kenraalimajuri v. Döbeln kävellen tuimasti edestakaisin Eckeröön pappilan salissa. Hän viskasi hansikkaansa vihaisesti pöydälle, kohensi sidettä otsallaan ja alahuuli yrmysti esiin työntyneenä jatkoi kävelyään. Hänen kuulijansa, esikuntapäällikkö eversti Schultzenheim sekä armeijaosaston intendentti, eversti Fock, hätkähtivät tästä odottamattomasta purkauksesta ja kumpikin etsi turhaan soveliaita sanoja vastaukseksi tähän päällikkönsä omituiseen ja arkaluontoiseen väitteeseen.

Viime päivinä olivat tapaukset seuranneet nopeasti toisiaan. Döbeln oli pienine armeijoineen varustautunut lujaan puolustusasemaan Ahvenan mantereelle, jota venäläisten uusi ylipäällikkö, kenraali Knorring, mukanaan itse sotaministeri Araktshejeff, lähene suurine valtausarmeijoineen, Heidän tarkoituksenaan oli marssia suoraa päätä Tukholmaan ja pakottaa siellä Ruotsi rauhantekoon.

Neljä päivää sitten oli v. Döbeln, kuultuaan venäläisten lähenevän kolmelta suunnalta, pitänyt pääkortteerissaan Jomalassa tulisen puheen joukoilleen, kehottaen heitä puolustautumaan viimeiseen saakka. Mutta pari päivää sen jälkeen, kun kaikki oli jo valmiina taistelua varten, oli hän saanut Tukholmasta herttua Kaarlen ja Adlercreutzin allekirjottaman kirjeen, jossa ilmoitettiin, että kuningas oli erotettu valtaistuimelta sekä käskettiin hänen viipymättä peräyttää joukkonsa Ruotsin mantereelle. Tästä tiedonannosta oli hän silmittömästi suuttunut, sillä niin kykenemättömäksi hallitusta hoitamaan kuin hän tiesikin kuninkaan, oli hän kuitenkin saattanut toivoa sodan pitkittymistä sekä jotakin onnellista käännettä tapausten kulussa niin kauan kuin itsepäinen Kustaa Aadolf oli hallituksen ohjaksissa. Mutta nyt seuraisi varmasti pikainen ja tölppö rauha sekä samalla Suomen luovuttaminen Venäjälle.

Tulistuksissaan tästä odottamattomasta asiain käänteestä oli hän lähettänyt Tukholmaan eronpyynnin päällikkyydestä. Mutta sitä odottaessaan täytyi hänen kumminkin totella saamiaan määräyksiä. Niin katkeraa kuin hänestä olikin miekan lyönnittä jättää tämä viimeinen kolkka Suomen suuriruhtinaskunnasta ryhtyi hän kuitenkin järjestämään peräytymisretkeä. Joukot saivat käskyn kokoontua Eckerööhön, josta sitten lähdetäisiin tuolle nelipenikulmaiselle taipaleelle Ahvenanmeren yli.

Mutta venäläiset olivat tällä välin ehtineet uhkaavan lähelle. Suurena puoliympyränä olivat he jo astuneet Ahvenan mantereelle ja Döbelnin pieni armeija oli vaarassa milloin hyvänsä joutua saarroksiin. Näytti miltei mahdottomalta ehtiä kuormasto, tykistö ja sairaat kuljettaa Ruotsin puolelle.

Tässä tukalassa asemassa päätti Döbeln käyttää kieltään, kun hänen ei kerta oltu sallittu miekalla asioitaan hoitaa. Niinpä oli hän tänään aamusella noussut satulaan ja yhdessä everstilutnantti Lagerbringin kanssa ratsastanut Klemetsbyyhyn, missä oli venäläisten pääkortteeri, saadakseen aikaan muutaman päivän aselevon. Hän olikin onnistunut taivuttamaan kenraali Knorringin kolmen päivän aselepoon, jonka kuluessa venäläiset pysyisivät alallaan, mutta Döbelnin joukkoineen tuli jättää Ahvenanmaa. Mutta juuri kun sopimus piti allekirjotettaman, saapui paikalle sotaministeri Araktshejeff, joka keskustelujen aikana oli ollut ulkona joukkoja tarkastamassa. Röyhkeästi hän purki tehdyn sopimuksen ja vaati Döbelniä joukkoineen antautumaan vangiksi. Vimmastuneena tällaisesta häikäilemättömyydestä joutui Döbeln kiivaaseen sananvaihtoon venäläisten kenraalien kanssa ja lopuksi, äärimmilleen kiihtyneenä, löi kätensä miekanhuotralla ja painaen hatun päähänsä lähti muitta mutkitta pois. Pihalla satulaan noustessaan oli hänellä kuitenkin malttia pyytää Lagerbringia, jolla oli sujuva ja kohtelias käytös, jäämään venäläisten pääkortteriin sekä koettamaan kaikenlaisilla keskusteluilla viivyttää venäläisten etenemistä.

Hevonen vaahdossa oli hän itse äsken saapunut Eckerööhön sekä jakanut käskyjä liikkeelle lähdestä. Kun hän sen jälkeen astui pappilan saliin, näkyi hänen kasvoillaan ja kaikissa eleissään vielä ankara kiihtymys, minkä syyksi kumpikin saapuvilla oleva upseeri mielessään luki nuo hänen alussa mainitut kiivaat sanansa.

Lyhyin ja tuimin askelin edestakaisin kävellen sekä kiivaasti heiluttaen vasenta kättään, jatkoi hän hetken kuluttua:

"Mutta kaikkihan on alusta aikain käynyt päin mäntyyn! Silloin tällöin joku loistava yritys, joka kuitenkin kohta epäröimisellä ja saamattomuudella pilattiin. Ja niin paljon miehuutta ja kuntoa kuin Suomen sotajoukossa olikin! Mutta nyt se on kaikki tuhlattu hukkaan. Kaikki mainiot tilaisuudet ja kaikki toimintahalusta palavat voimat jätetty käyttämättä! Saamattomuutta, epäröimistä, hitautta ja —

niin, suoranaista anteeksiantamatonta tuhmuetta ylimmässä johdossa! Kas, siinä siemenet niihin hedelmiin, joita me nyt päivä päivältä saamme poimia. Mutta niinhän se on aina ollut, että milloin kohtalo on nähnyt hyväksi ahdistaa jonkun valtakunnan vararikkoon, silloin se on asettanut aasit valtapaikoille."

Hän pysähtyi, irrotti siteen otsaltaan ja painoi sormin ohimoaan, jossa puoliavoimena punotti Porrassalmella saatu arpi. Hänen terävissä silmissään hehkui kuumeenomainen tuli, kun hän matalammalla äänellä, ikäänkuin itseksensä puhuen, jatkoi:

"Ja meillä ovat asioita johtaneet juuri sellaiset aasit, joiden korvien läpi eivät edes toisten antamat järjelliset neuvot ole voineet tietä löytää. Mitä! Emmekö vielä yhdennelätoista hetkellä olisi yhdellä iskulla voineet muuttaa sodankulkua, jos olisi noudatettu minun ehdotustani siirtää sotänäyttämö rohkealla vedolla Etelä-Suomeen? Minun voittoni jälkeen Juuttaalla se olisi käynyt mainiosti päinsä. Silloin olisi kaksikin tietä Päijänteen seutuville ollut vielä avoinna. Mutta ei! Tuuma oli tietysti aivan liian uskalias. Varovaisuutta! Niin, aasien varovaisuus on oikealla nimellään hitautta ja saamattomuutta. Ja muutoin he ovat minun ehdotuksistani epäilleet aina, että täällä ei kaikki ole muka oikein reilassa."

Döbeln viittasi otsaansa sekä naurahti lyhyesti ja katkerasti.

"Mutta miksi kaiken on pitänyt käydä näin?" huudahti hän hetken kuluttua kiihkeästi ja pysähtyi upseerien eteen. "Miksi yksikään kykenevämpi käsi ei ole tarttunut tapausten kulkuun? Miksi ei Viaporissa paremmin kuin maa-armeijassakaan noussut ketään, joka olisi sanonut: ei niin, mutta näin!"

"Niin, miksi ei esimerkiksi herra kenraali sitä tehnyt?" uskalsi Schultzenheim hymyillen huomauttaa.

"Tepä sen sanoitte!" huudahti Döbeln ja jäi tuijottamaan intendenttiään silmiin. — "Miksi en minä sitä tehnyt, vaikka se lakkaamatta eli mielessäni ja vaikka minä tunsin niin hyvin omat voimani kuin ulkonaiset olosuhteet monta kertaa myötäisiksi vallankeikaukselle? Olihan sille hyvä maaperä siinä katkeruudessa, joka jäyti useimpain mieltä armeijassa, kun asiain nähtiin menevän päinvastoin kuin niiden olisi pitänyt. Ja kuitenkin ei kukaan tehnyt pienintäkään yritystä. Oliko se saamattomuutta? En tiedä, mutta ainakin minut valtasi ratkaisevina hetkinä omituinen raukeemus, aivan kuin jotakin näkymätöntä olisi tullut siihen väliin."

Syntyi pitempi äänettömyys, minkä kestäessä Döbelnin katse levoton harhaili tyhjyydessä, kuin etsien selitystä sille salaperäiselle, joka oli estänyt häntä ratkaisevina hetkinä toimimasta.

"Se oli kohtalo", keskeytti vihdoin Schultzenheim hiljaisuuden.

"Niin juuri, kohtalo se oli, itse *Fatum!*" huudahti Döbeln, pyörähti sitten kantapäällään ja jatkoi, äänessään tyyntynyt ja alistuvainen sävy: "Kohtalon vallat olivat päättäneet erottaa Suomen Ruotsista ja siihen me, maan matokset, olemme saaneet tyytyä. Kohtaloa vastaan on itse Bonapartekin voimaton, niin loistava sotapäällikkö kuin hän onkin."

Hetken kuluttua oli Döbelnin äänessä sen tavallinen, kylmäkö sävy, kun hän lausui:

"Niin, huomenna meidän, viimeisten ruotsalaisten, on jätettävä tämä viimeinen lieve Suomen maata. Sitä ennen meille on kuitenkin suotu yhden yön lepo."

Hän toivotti hyvää yötä ja enempää puhumatta poistui makuuhuoneeseensa.

* * * * *

Kovan lumipyryn ja pakkasen vallitessa lähtivät seuraavana aamuna viimeiset v. Döbelnin joukot hyvässä järjestyksessä marssimaan länttä kohti. Kuormasto ja tykistö olivat jo aikaisemmin lähteneet liikkeelle. Itse Döbeln kulki esikuntineen jälkijoukossa. Kun he olivat saapuneet Eckeröön länsirannalle ja jälkijoukon sotilaat parhaillaan marssivat alas jäätikölle, pysäytti Döbeln ratsunsa ja kääntyi tähystämään itää kohti.

"Sinne jää nyt Suomi oman onnensa nojaan", virkkoi hän hetken kuluttua. "Mikä lieneekin sen sitten oleva?"

"Tietysti siitä tekaistaan venäläinen kuvernementti", arveli eversti Fock välinpitämättömästi.

"Ei!" huudahti Döbeln niin kiivaasti, että ympärillä olevat hätkähtivät. "Minä, joka niin monena ratkaisun hetkenä olen nähnyt, mihin suomalaiset kelpaavat, uskallan vakuuttaa, ettei heitä ole häviöön määrätty. Heille on kohtalo asettanut oman osan historiassa, mutta mitä laatua se on, sitä ei ole meidän

suotu tietää."

Kun kaikki sotilaat olivat ehtineet alas jälle, jatkoi Döbeln:

"Näin ne siis katkeavat seitsensatavuotiset siteet. Mutta: *Sic volvere Parcas!*"

Hän kannusti hevostaan ja ajoi alas jäätikölle.

Virstan pituisena kapeana nauhakkeena liikehti pienoinen sotajoukko, lähes ainoa, joka emämaasta oli Suomen avuksi lähetetty, vaivaloisesti rosoisen jäälakeuden yli takaisin isänmaahansa. Tuuli lennätti lumiryöppyjä pitkin aavaa jäätikköä ja hetken kuluttua kohosi Sandgrundenin luona näkyviin sankka metsä kasakan piikkejä kuin esikuvana siitä vallasta, jonka varjossa kohtalo oli vielä vuosisadan ajan päättänyt kypsyttää Suomen kansaa sen omaa itsenäistä tulevaisuutta varten.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MIEKKA JA SANA II: HISTORIALLISTIA
KERTOMUKSIA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

**Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™
electronic works**

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by

the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.